ISSN 1005-0876

بۇلاق

1995

BULAK

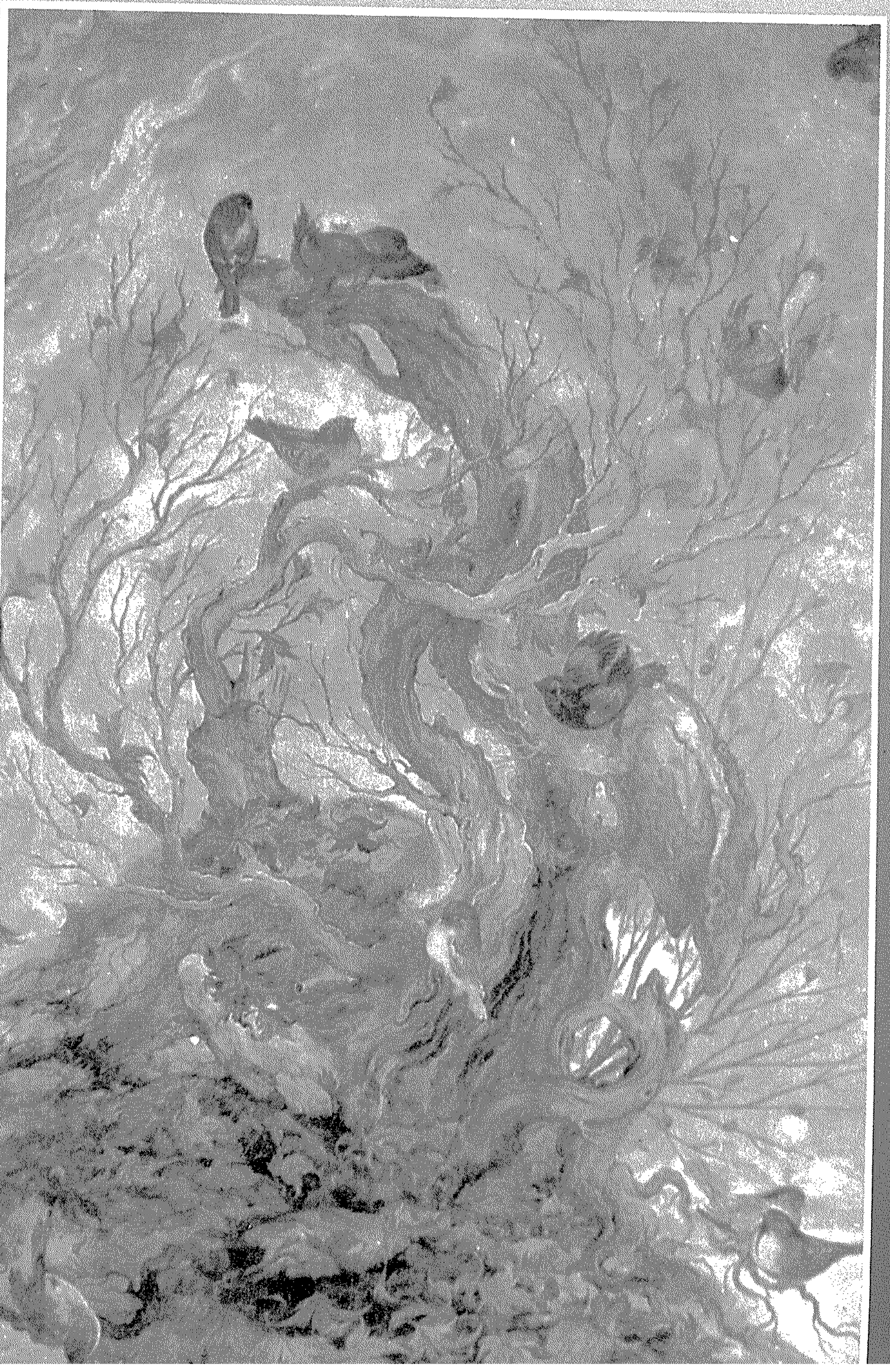

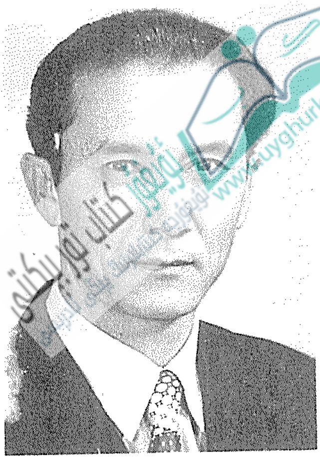
www.uyghurkitap.com

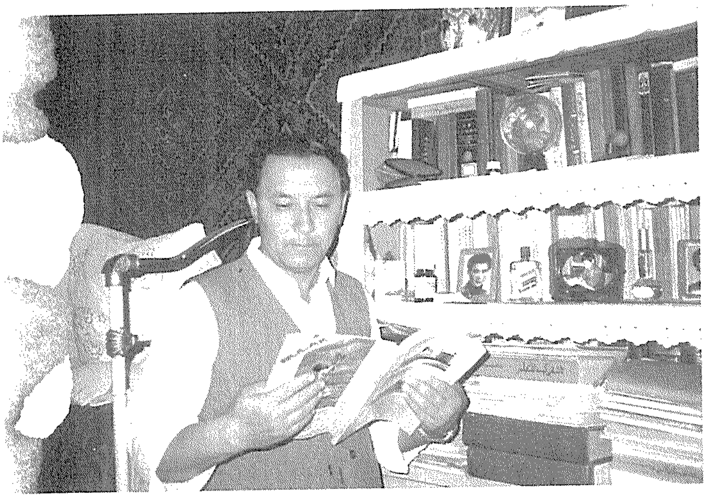

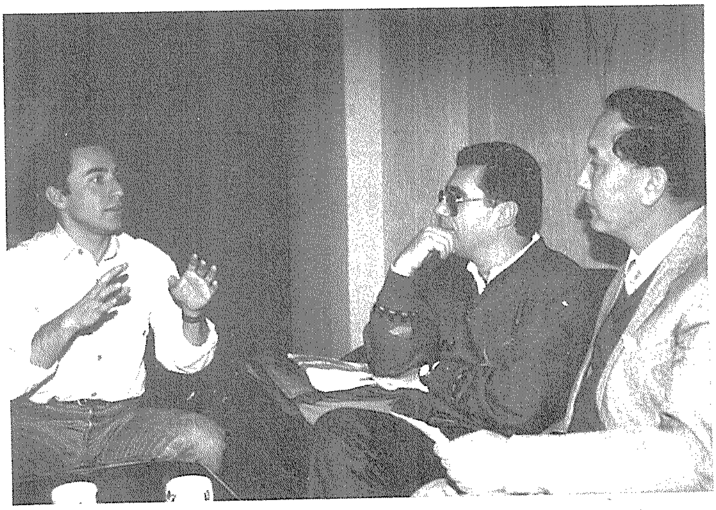

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى
پەسىللىك ژۇرنىلى

16-يىل نەشرى

ئومۇمىي 51-سان

1995

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

باش مۇھەررىر : ئوبۇل ئىسلام
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر : مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇدىن

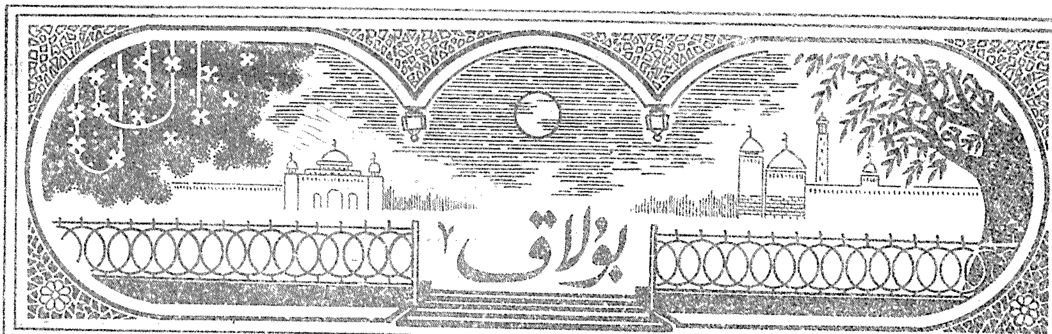

1995 ـ يىل 2 ـ سان

ئابدۇلجېلىل تۇران كۇتۇپخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

پەرھاد ـ شېرىن .... ئۆمەر باقى يەركەندى (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : بارات رەجەپ
گۇمنامنىڭ يېڭى تېپىلغان غەزەللىرى .... (47)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئەسقەر ھۈسەيىن
مۇخەممەسلەر .... ئىسمائىل مەھزۇن (99)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : تۇرسۇن ھوشۇر
تۇرپان بېزەكلىكتىن تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى مانى دىنى ھېكايىسىنىڭ پارچىسى .... (103)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئىسرائىل يۈسۈپ

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

ۋەسفى غەزەللىرى .... (120)
نەشرگە تەييارلىغۇچى : مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇدۇن

مەشھۇر شەرلەر

ۋەسفى ۋە ئۇنىڭ «دىۋانى ۋەسفى» ناملىق ئەسىرى توغرىسىدا .... (133)
ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىنىڭ ترانسكرىپسىيلىك تېكىستىنى ئىشلەشتىكى بەزى يەڭگىللىكلەر .... (136)
.... ئەسقەر ھۈسەيىن
«قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ئاساسىي قەھرىمانلارنىڭ ئىسىملىرى ھەققىدە ....
.... ۋەلى مەخپىرۇۋ (150)

uyghurkitap.com

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

منكۈن باتۇر (داستان) .... (154)
توپلاپ رەتلىگۈچى : مويىدىن سايىت
يەتتە قارغۇ (چۆچەك) .... (184)
رەتلىگۈچى : ئابلىمىت مۇھەممىدى ئاقيولى
ئەپسانىلەر .... (191)
رەتلىگۈچى : ئابدۇكېرىم راخمان
لەتىپىلەر .... (193)
رەتلىگۈچى : قاھار ئابدۇرىشىت
پۇچۇنخان قوشاقلىرى .... (195)
توپلاپ رەتلىگۈچى : ئابدۇساتتار ناسىرى

بىزنىڭ تەتقىقاتچىلىرىمىز

تۇنجى ئەۋلاد ئۇيغۇر ئارخېئولوگى ئالىي تەتقىقاتچى ــ ئابدۇقەييۇم خوجا ....ئىلھام جاببار (202)

*　　*

رەسسام : ئابلىمىت ئابلىز .
خەتتات : نىياز كېرىم شەرقىي .
كۆنچىك ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى : نۇردى قادىر نازىرى .
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ماۋ يۇنلۇڭ .
مۇقاۋىنىڭ 1 ــ بېتىدە : « دىۋانى ھافىز » ناملىق كىتابنىڭ ئىبلىنغان قىستۇرما رەسىم .
رەسسام : مەنسۇر كارىگەر ھۇسەيىنى (ئىران) .
مۇقاۋىنىڭ 2 ــ بېتىدە : ئابدۇقەييۇم خوجىنىڭ ھايات ــ پائالىيەتلىرىدىن كۆرۈنۈشلەر .
مۇقاۋىنىڭ 3 ــ بېتىدە : (يۇقىرىدا) « دىۋانى گۇمنام » ناملىق كىتابنىڭ ئايرىم بەتلىرىدىن ئىبلىنغان فوتو نۇسخا ؛ تۆۋەندە « مانى دىنى ھېكايىسى » ناملىق ئەسەرنىڭ ئايرىم بەتلىرىنىڭ فوتو سۈرىتى .
مۇقاۋىنىڭ 4 ــ بېتىدە : كۇچادىكى قىزىل مىڭئۆيدىن كۆرۈنۈشلەر .

ئابدۇلجېلىل تۇران كۈتۈپخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

پەرھاد ـ شىرىن

ئۆمەر باقى ياركەندى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: بارات رەجەپ

رىۋايەتچىلەر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى: چىن ۋىلايىتىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەن ئىدى. ئۇنى خاقانى چىن دەپ ئاتىشاتتى. شانۇ شەۋكىتىنى تەرىپلەشكە تىل ئاجىز كېلەتتى. خەزىنە ـ دەپىنىسى قارۇننىڭكىدىن زىيادە ئىدى. لەشكەرلىرىنىڭ ھېسابى بىپايان قۇملاردىنمۇ ئارتۇق ئىدى. قول ئاستىدىكى شەھەرلەرنىڭ ھەربىرىدىن بىر تالدىن تېرىق باج ئالسىمۇ چوڭ بىر تولۇم توشاتتى. ئۇنىڭ شۇنچىلىك دۆلىتى بولغىنى بىلەن بىرمۇ ئوغلى يوق ئىدى. ئورنىنى باسقۇدەك بىرەر ئوغلى بولۇشىنى ناھايىتى بەك ئارزۇ قىلاتتى. «مەندىن بىر ئوغۇل پەرزەنت ۋۇجۇدقا كېلىپ، تەختىمگە ۋارىسلىق قىلسا، بۇ يەرگە ياتلارنىڭ قەدىمى يەتمىسە ئىدى...» دەپ تولىمۇ پەرىشان بولاتتى. شۇڭا ئۇ ھەقسۇبھانەھۇۋەتەئالادىن كېچە ـ كۈندۈز پەرزەنت تەلەپ قىلاتتى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشاھنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولۇپ، ئايالى ھامىلدار بولدى. ھامىلىنىڭ ئاي ـ كۈنى توشقىچە قىلىنغان نەزىر ـ نىياز ۋە خەير ـ سەدىقىلەرنىڭ ھەددى ـ ھېسابى يوق ئىدى. چىنىنىڭ گادايلىرى باي بولۇپ كەتتى. ئاخىرى خانىشنىڭ كۆزى يورىدى. تۇغۇلغان بوۋاق ئوغۇل بولۇپ، ئۇنىڭ پېشانىسىدە ئىشق ـ مۇھەببەت نۇرى يالتىراپ تۇراتتى. ئاتا ـ ئانىسى ھەقىقى ئەھۋالنى بىلمىگەچكە ئىنتايىن خۇشال ئىدى. ئۇلار بالىنىڭ بۆشۈك توينى قىلىپ مېھمان چاقىردى. چىن دۆلىتىنىڭ بارلىق خەلقلىرى ئۇلارنى مۇبارەكلەپ، شاھزادىنىڭ بېشىدىن ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى چاچاتتى. بۇ بالىنىڭ جامالى قۇياشتىنمۇ نۇرلۇق ئىدى. بەخت دۆلەت بۇ بالىغا باش قويغانىدى. تويىدىن كېيىن چىنىنىڭ ئۆلىمالىرى يىغىلىپ شاھزادىنىڭ ئوڭ قۇلىقىغا ئەزان، سول قۇلىقىغا تەكبىر ئېيتىپ ئۇنىڭغا «پەرھاد» دەپ ئات قويۇشتى. بارلىق خالايىق مۇبارەكلىشىپ تويىدىن تارقاشتى.

دانالار «پەرھاد» (فرهاد) دېگەن سۆزدىكى بەش ھەرپىنى، بەش ئىشقا

باغلايدۇ. «ق» نى فىراق؛ «ر» نى رەشك؛ «ھ» نى ئاھ؛ «ا» نى ئەلەم، «د» نى دەرد گە ئىشارەت قىلغان، دەيدۇ.

خاقانى چىن شاھزادىنى كۆڭۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىشقا باشلىدى. بالا تېزلا بۇشۇكتىن قايرىلدى. ئۇ ئۈچ ياشقىمۇ كىرىپ قالدى. ئۇ چوڭچوڭ تىللىرى بىلەن سۆزلەيتتى. ئۇ شۇنداق سۆزلىرى بىلەن ئون ياشلىق بالىلارنىمۇ بېسىپ چۈشەتتى. خاقانى چىن ئوغلىنىڭ زېھنىنىڭ بۇنداق ئۆتكۈرلۈكىگە خۇشال بولۇپ ئۇنى مەكتەپكە بەردى. مۇئەللىم شاھزادىگە ئەلىپ (ا) نى ئۆگەتمەي، بە (ب) دىن ئەلانى تەلىم بەردى. شاھزادە ئىلىم تەھسىل قىلىشقا شۇنچىلىك بېرىلىپ كەتتىكى، بىر قېتىم ئاڭلىغان سۆزنى يەنە تەكرارلاش ھاجەتسىز ئىدى. بىر كۆرگىنى كۆڭلىگە نەقىش بولۇپ بېسىلاتتى. ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلى باشقىچىلا پەرىشان ئىدى. ئىشق ئوتىدىن تولغىنىپ، جاننى كۆيدۈرىدىغان ۋە دىلنى ئۆرتەيدىغان ئاھلارنى چېكەتتى. ھەر قانداق بىر ئىش سەۋەبسىز بولمايدۇ. ھەتتا بارلىق يېشىللىقلارمۇ غازاڭ پەسلى كەلگەندە سار-غىيىپ تۆكۈلىدۇ. ھەر كىمكى ئىشقنىڭ ئەسىرى ۋە مۇھەببەت قەدەھىدىن شەربەت ئىچسە قانداقمۇ ھالى پەرىشان بولمىسۇن. شاھزادە پەرھادنىڭ پېشانىسىگە ئەزەلدىنلا ئىشق ئوتىدا سۆيۈنلا بولۇش يېزىلغاچقا، ھەمىشە پەرىشان ھالدا ئاھۇپىغان چېكەتتى. ئەقىل - پاراسەتتە ئۇ يىگىرمە ياشلىق بالىلارنىمۇ بېسىپ چۈشەتتى. ئەمما ئۇنىڭ ئىشق - مۇھەببىتى كۈندىن - كۈنگە زىيادە بولۇۋا-تاتتى. بۇ ئەھۋالنى سەزگەن ئۇستازى بۇنىڭدىن ھەيران بولاتتى. ئۇ ئىلىمدە تەڭداشسىز ئىدى. ئىلىم - ھېكمەتتە ئەفلاتۇندىن قېلىشمايتتى. ھەربىر ئىلىمدە دادىسىدىن تەلىم ئالغانىدى.

ئاتا - ئانىسى شاھزادىنىڭ پەرىشان ھالىغا قايغۇرۇشاتتى. ئۇنىڭغا بىرەر يامانلىق يۈزلەنمىگەي دەپ، بېشىدىن دۇررى - جاۋاھىرلارنى ئۆرۈپ چاچاتتى. ھەممە كىشى ئۇنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇراتتى. ئەمما شاھزادە ئۆزىنى ھەممىدىن تۆۋەن تۇ-تاتتى. بۇ چاغدا شاھزادە ئەمدىلا ئون تۆت ياشقا كىرگەنىدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە ئىشق - مۇھەببەت ئوتى يالقۇنلايتتى. خاقان ئوغلى-نىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ، بارلىق ئەمىر ۋە ئۆلىمالارنى يىغدى. ئوغلىنىڭ ئەھۋالىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇلاردىن مەسلىھەت سورىدى.

— كاتتا قەسىردىن تۆتنى بىنا قىلايلى. ھەر بىر قەسىردە بىردىن چاھار باغ بولسۇن. ئۇ قەسىردە ئالتۇن كەمەرلىك غۇلاملار ۋە پەرىلەردەك گۈزەل كېنىزەكلەر تەل بولۇشى كېرەك. شاھزادە ئاشۇنداق نازىنىنلار بىلەن بىللە بولسا، تۆكۈلگەن غۇنچىلىرى قايتىدىن ئېچىلىدۇ. ئۇلار شاھزادىنى شاد - خۇرام قىلىپ سۆزگە كىرگۈزىدۇ، — دېيىشتى ئۇلار.

خاقان بۇ مەسلىھەتنى توغرا تاپتى ۋە پۈتۈن خەلقنى يىغىپ:

— قول ئاستىمدىكى بارلىق نەققاشلار ۋە تاراشچىلار ھەممىسى جەم بو-لۇپ، ئىمارەتنىڭ قۇرۇلۇشىغا تۇتۇش قىلسۇن! — دەپ پەرمان قىلدى.

تۆت نەپەر چوڭ ئالىمنى تۆت قە-سىرگە مەسئۇل قىلىپ تەيىنلىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە يۈز مىڭلىغان ھۈنەر-

لەرنى تاپشۇردى . بۇ قەسرلەرگە ياغاچنىڭ
ئورنىغا تاشلارنى ياغاچتەك يونۇپ قوي-
دۇردى . تاملارغا ئاجايىپ - غارايىپ
نەقىشلەرنى ئويدۇردى . لايىنىڭ ئورنىدا گەج
ئىشلەتتى . ھەممە ئادەم ئىشقا مەشغۇل
بولدى . ئاندىن شاھزادىگە :

— سىزنىڭ سەيلە - تاماشا
قىلىشىڭىز ئۈچۈن دىلنى مەھلىيا قىلىدىغان
ئاجايىپ گۈزەل قەسىر ياسالدى ... ، —
دەپ ، خەۋەر قىلدى . شاھزادە زور قىزىقىش
بىلەن پەلەك تۇلپارىغا مىنىپ ، قەسىرنى
تاماشا قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى . شاھلار
خۇددى يۇلتۇزلار ئاينى ئەگەشكەندەك
شاھزادىنىڭ ئېتىنىڭ چۇلۋۇرىنى يېتىلىگە-
نىدى . ئۇلار بارلىق ھۈنەرۋەنلەرنىڭ
خىلمۇ - خىل نەقىشلەرنى ياسىغانلىقىنى
كۆردى . ئۇ يەردىن ئۆتۈپ تاراشچىلارنىڭ
قېشىغا باردى . ئۇلار قاتتىق تاشلارنى
خۇددى سېرىق ماينى كەسكەندەك يونۇپ -
كېسەتتى . ئاردا بەزىلىرى تاشنى تولىمۇ
تەستە يونۇپ تاراشلايتتى . شاھزادە
ئۇستىلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىغا ھەيران
بولۇپ قاراپ تۇراتتى ، ئۇلاردىن بىرى
دەرھال. تاشتىن بىر كۇرسى ياساپ ئۇنىڭغا
قويۇپ بەردى . شاھزادە ئورۇندۇقتا
ئولتۇرۇپ پۈتۈن ئەتراپقا نەزەر سالدى .
كۆردىكى ، بۇ قەسىر باغى ئىرەمدىن دېرەك
بېرەتتى ، ياكى جەننەت باغلىرىنىڭ ئۆز
ئەينى ئىدى . شۇنداق ئالاھىدە ۋە يېڭىچە
قىلىپ ياسالغانىدى . شاھزادە بۇ ئىشلارغا
تولىمۇ ھەيران بولدى ۋە ئۇستىلارنى ئالدىغا
چاقىرىپ ئۇلاردىن ، قانداق قىلىپ قاتتىق
تاشلارنى يۇمشىتىپ يونۇۋاتقانلىقىنى
سورىدى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قارۇن ئىسىم-
لىك بىر تاشچى بار ئىدى . ئورنىدىن تۇرۇپ
شاھزادىگە دۇئا قىلغاندىن كېيىن مۇنداق
دېدى :

— بۇ كەكىنىڭ تاشقا ئۆتۈشىدىكى
سەۋەب ئۇنى سۇغىرىشتىندۇر .

— بۇ ھۈنەرنى كىم بىلىدۇ ؟ —
دەپ سورىدى شاھزادە .

— مەن بىلىمەن ، — دېدى قارۇن .

شاھزادە بۇ ھۈنەرنى ئۆگىنىشكە قى-
زىقىپ قالدى . كۆپ ئولتۇرۇپ كەچ بولغاندا
شاھزادە ئوردىغا قايتتى . ئەمما كېچىچە
ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئەتىسى تاڭ ئېتىشى
بىلەنلا يەنە قۇرۇلۇش مەيدانىغا باردى . ئۇ
بىر تۆمۈرچىنى چاقىرتىپ ئۇنىڭغا :

— ئەي ئۇستام ، ماڭا بىر كەكە يا-
ساپ بەرگىن ، — دېدى .

تۆمۈرچى دەرھال بىر كەكىنى
ياساپ شاھزادىگە ئەكىلىپ بەردى . شاھزادە
قارۇننى چاقىرىپ :

— بۇ كەكىنى سۇغارغىن ، —
دېدى ، قارۇن باشقىلارغا كۆرسەتمەي ،
مەخپىي ھالدا كەكىنى سۇغاردى . شاھزادە
بۇ ھۈنەرنى قارۇندىن تەپسىلىي
ئۆگىنىۋالدى . ئۇ كەكىنى ئېلىپ تاشقا چاپ-
قانىدى ، خۇددى مومنى كەسكەندەك
كەستى . شاھزادە قارۇنغا نۇرغۇن ئىنئام بې-
رىپ ئۇنى باياشاد قىلدى . ئۆزى ھەر كۈنى
تاماشا قىلغاچ ئىش ئورنىغا كېلىپ ، ئۆزى-
دىكى قايغۇلارنى نېرى قىلىش ئۈچۈن تاش
يونۇشقا كىرىشىپ كېتەتتى . قارۇن باشچى-
لىقىدىكى بارلىق تاشچىلار پەرھادنىڭ
مۇنداق زور غەيرىتىگە تەھسىن - ئاپىرىنلار

www.uyghurkitap.com

ئېيىتتى .

شۇنداق قىلىپ بۇ قەسىرلەر تۆت يىلدا پۈتۈپ ، قۇرۇلۇش تاماملاندى . گويا جەننەتتىن نىشان بېرىپ تۇرىدىغان بۇ قەسىرلەر رەڭگا رەڭ نەقىشلەر بىلەن زىننەتلەنگەنىدى . خاقان بارلىق لەشكەرلىرى بىلەن كېلىپ قۇرۇلۇش پۈتكەنلىكىنى تەبرىكلىدى . پۈتۈن قۇرۇلۇشنى قىرىق كۈندە ئاران ئايلىنىپ كۆرۈپ چىقتى . بۇ چاغدا شۇنداق توي - تاماشا بولدىكى ، كۈمۈش تەنلىك ساقىلار نازاكەت بىلەن پىيالىلەرنى ئايلاندۇراتتى . ئاجايىپ قىزىقارلىق ئويۇن - تاماشىلارنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ، شاھزادىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشاتتى . ئەمما ئۇنىڭ غەمكىن كۆڭلى ھەرگىز ئېچىلمايتتى . ئۇ كۆرۈنۈشتە كۆپچىلىك بىلەن بىللە كۆڭۈل ئېچىۋاتقاندەك قىلسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە دەرد - ئەلەم ۋە غەم - غۇسسىدىن بىردەم خالىي بولالمايتتى ، قىرىق كۈن بەزمە - مەشرەپ بىلەن ئۆتۈپ كەتتى . ھۈنەرۋەن ئۇستىلارغا ھەددىدىن زىيادە ئىنئام ۋە ئېھسانلار قىلدى . ھەممە ئادەم تارقاپ كەتكەندىن كېيىن شاھزادە ئۆز مەھرەملىرى بىلەنلا قالدى . پادىشاھ شاھزادىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن پات - پات بۇ چاھار باغقا كېلىپ تۇراتتى . باغدىكى ئېرىقلارنىڭ لەۋلىرىنى ئالتۇن ۋە كۈمۈش خىشلار بىلەن ياساتتى . ئېرىقتىكى ئۇششاق تاشلارنىڭ ئورنىغا لەئل - مارجان ، فىروزىلارنى قويدۇردى . ئەمما شاھزادە ئۇلارنى شېغىل تاشچىلىكمۇ كۆرمەيتتى . ئارىدىن بىر قانچە ۋاقىت ئۆتتى ، كۈز پەسلى يېتىپ كەلدى . باغدىكى دەل - دەرەخلەر غازاڭ تۆكتى . مېۋىلەر پىشىپ تۆكۈلدى . شاھزادىنىڭ چېھرىسىمۇ غازاڭدەك سارغايدى ، ئۇنىڭ كۆڭلى زادىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى . خاقان تەقدىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھېسابلاشماي نۇرغۇن ھىيلە - تەدبىرلەرنى ئىشلىتىپ باقتى . لېكىن ئۇ تەدبىرلەرنىڭ بىرسىمۇ كارغا كەلمىدى . شۇ سەۋەبتىن خاقان بەك قايغۇراتتى .

— بىر ئامال تېپىڭلار ! ئوغلۇم كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا مېنىڭ تەختى - بەختىمنى قولىغا ئالغاي ، — دېدى ئۇ دۆلەت ئەركانلىرىنى يىغىپ . ئۆلىما ۋە ھۆكۈمالار ئىشق - مۇھەببەتتىن سۆز ئاچسا شاھزادىگە باشقىچە تەسىر قىلاتتى . ئۇلار ھەممىسى تارقاشقاندىن كېيىن خاقان شاھزادىگە نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى :

— تەڭرىتائالا مېنى ئۆز شەپقىتى بىلەن پۈتۈن چىن ۋىلايىتىگە پادىشاھ قىلدى . ھەممە پادىشاھلاردىن يۇقىرى مەرتىۋە بەردى . بارچە خەلقنى مېنىڭ پەرمانىمدا قىلدى . تەڭرىمنىڭ دەرگاھىغا سېغىنىپ ، تەلەپ قىلىۋېدىم ، قابىل بىر پەرزەنتنى ئاتا قىلدى . ئۇنىڭ ئۈچۈن تومەن مىڭ شۈكرىلەر كەلتۈردۈم . ئەمدى ئۆمرۈم ئاخىرىغا يەتتى . ئەي ئوغلۇم ، سەنمۇ كامالەتكە يەتتىڭ . ھەر كىمدە ئىلىم بولسا ، لېكىن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىسا ، نېمە پايدىسى ؟ بىر ئادەمنىڭ بىلىكىدە كۈچى بولسا لېكىن دەل ۋاقتىدا كارغا كەلمىسە ئۇنىڭدىن نېمە پايدا ؟ ئەگەر پادىشاھ بولۇپ تەختى - بەختىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرسىمۇ ، خەلققە پايدىلىق ئىش قىلىپ ، ئۇلارنى رازى قىلالمىسا ئۇنىڭغا پادىشاھلىقنىڭ نېمە

كېرىكى ؟ مېنىڭ خۇشاللىقىم شۇكى ، كۈن ئولتۇرۇپ جاھان قاراڭغۇ بولغاندا ئاي چىقسا نېمە غەم ؟ مېنىڭدەك پادىشاھنىڭ سېنىڭدەك قابىل ئوغلى تۇرۇقلۇق ئۆزىنىڭ قېرىلىقىدىن نېمىشقا غەم يېسۇن . مېنىڭ ئارمانىم شۇكى ، كۆزۈمنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا تەختىمگە ئولتۇرۇپ ، مەملىكەت ئىشلىرىنى قولۇڭغا ئال . مەن تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ خاتىرجەم ياتاي . بىلمىگىنىڭنى ئۆگىنىپ ، جاھاندارلىقنىڭ رەسىم ـ قائىدىلىرىدىن تەلىم بېرەي ، ــــ دېدى .

پەرھاد ئورنىدىن تۇرۇپ قوللۇق قىلدى ۋە يەر سۆيۈپ تۇرۇپ :

ــــ ئەي پادىشاھى ئالەم پاناھ ، بۇزرۇگۋار ئاتا ، راست ئېيتىسىز . بۇ سۆزلىرىڭىزگە قوشۇلىمەن . ئەمما ئۆمۈرگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ . ئۆلۈم ياش ـ قېرىغا باقمايدۇ . كىمگە نۆۋەت كېلىپ قالسا ، ئۇنىڭغا ئۆز تىغىنى ئۇرىدۇ . چىمەنزارلىقتا خىلمۇ خىل گىياھلار ئۈنىدۇ . ئەمما ئۇلار ناھايىتى تېزلا قۇرۇپ تۈگەيدۇ . بەزى دەرەخلەر باركى ، ئۇلار مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرىدۇ . ئاجايىپ چىرايلىق گۈللەر ئېچىلىدۇ . لېكىن گۈل مەۋسۇمى بەكمۇ قىسقا . خۇدانىڭ تەقدىرى ياش ـ قېرىغا باقماس . مەن تېخى جاھاندارلىقنىڭ قانۇن ـ قائىدىلىرىنى بىلمەيمەن . ماڭا بىر مەزگىل مۆھلەت بەرسىڭىز ، ھەمىشە خىزمىتىڭىزدە بولۇپ ھەزرىتىڭىزدىن تەلىم ئالاي . ئاندىن كېيىن پەرمانىڭىزنى ئورۇنداي ، ــــ دەپ مۆھلەت تىلىدى . خاقان خۇشاللاندى ۋە شاھزادىگە ئامراقلىقى كەلدى . ئۇنىڭغا بىر يىللىق مۆھلەت بەردى .

شاھزادە پەرھادنىڭ ئىسكەندەر ئەينىكىدە شىرىننى كۆرۈپ ئاشىق بولغانلىقى

رىۋايەتچىلەر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ : كۈنلەردىن بىر كۈنى خاقانى چىن پەرھادنى خەزىنىگە ئېلىپ كىرىپ بارلىق ئاجايىباتلارنى تاماشا قىلدۇردى . مال دۇنيانىڭ ھېسابىنى بىلگىلى بولمايتتى . شاھزادە ھەيران بولۇپ ئايلىنىپ يۈرەتتى ، تۇيۇقسىز بىر ساندۇقنى كۆرۈپ قالدى . ساندۇق ئاجايىپ گۈزەل نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەنىدى . پەرھاد ئاتىسىدىن بۇ ساندۇقنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى سورىدى . پادىشاھ ئوغلىغا ئاددىيلا قىلىپ چۈشەندۈردى . شاھزادە : «بۇ ساندۇقنىڭ ئىچىدە چوقۇم ئاجايىپ نەرسىلەر بولۇشى مۇمكىن » دەپ ئويلىدى ۋە ساندۇقنى ئېچىپ كۆرۈپ بېقىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى ، پادىشاھ دېدىكى :

ــــ ئەي ئوغلۇم ، بۇنىڭ ئاچقۇچى يوق . ھازىرغىچە ھېچكىم بۇ ساندۇقنى ئېچىپ باققان ئەمەس ، ــــ دەپ ئۇنىمىدى . شاھزادە قايىل بولماي تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئامالسىز ئاچقۇچنى بەردى . پەرھاد ساندۇقنى ئېچىپ بىر ئەينەكنى كۆردى . بۇ ئەينەكنى ھەزرىتى ئىسكەندەر ئەفلاتۇن باشلىق بارلىق ھۆكۈمالارنى يىغىپ بۇ ساندۇقتا مەھكەم بەنت قىلغانىدى ۋە بۇ ئەينەكنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا يادىكار بولۇپ قالسۇن ، دەپ نەسىھەت قىلغانىدى . بۇ ئەينەككە قارىسا پۈتۈن ئالەم كۆز ئالدىدا نامايان بولاتتى . ئەينەككە قارىغان ئادەم ئۆز تەقدىرىگە نېمىلەر پۈتۈلگەنلىكىنى ، كەل-

www.uyghurkitap.com

گۆسىدە نىمە ئىشلار يۈز بېرىدىغانلىقىنى بىلىۋالاتتى. شاھزادە تەقەززالىق بىلەن ئەينەكنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭغا قارىدى. ئەينەكتىن يونان شەھىرى كۆرۈندى. شەھەرنىڭ شىمال تەرىپىدە بىر چوڭ تاغ تۇراتتى. تاغقا قاراپ ماڭسا، تاغقا يېتىپ بېرىشقا ئۈچ پەرسەڭ يول قالغاندا ئۈچ ئاپەت تۇراتتى. ئۇلار — غاردىكى ئەجدىھا، ئىنتايىن زور دىۋە ھەم ئاجايىپ تىلسىمدىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلاردىن ئۆتسە ئاندىن تاغقا يېتىپ بارغىلى بولاتتى. ئۇ تاغدا بىر غار بار بولۇپ، غاردا سوقرات ئاتلىق بىر ھۆكۈما بار ئىدى. «ئەگەر ئۇ ئەۋلىيا ھايات بولسا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئېلىش كېرەك. ئەگەر بۇ پانىي ئالەمدىن ھاياتلىق رىشتىسى ئۈزۈلگەن بولسا ئۇنىڭ روھىدىن مەدەت تىلەش كېرەك، شۇ چاغدا سوقرات ھەكىم شۇ يەردە پەيدا بولۇر» دېگەن سۆزلەر ئەينەكتە زاھىر بولدى. شاھزادە ئۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ھەيرانۇ سەرگەردان بولۇپ غەزنىدىن چىقتى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە بۇ ئىشلارنىڭ ھەقىقەتىنى بىلىپ بېقىش ھەۋىسى چۈشتى. شۇندىن باشلاپ ئۇ پەقەت ئارام ئالالمىدى. شاھزادىنىڭ بۇ ھالىنى كۆرگەن پادىشاھ تىت ـ تىت بولۇپ، بۇنىڭغا ئامال ئىزدەشكە تۇتۇندى.

— بۇ شەھەرنىڭ نىرىسىدا بىر تاغ بار. تاغدا سۇھەيلا ھەكىم ئاتلىق بىر ھۆكۈما بار. بۇ ئىشنى شۇ بىلىدۇ. بارايلى دېسىلە بىز باشلاپ بارىمىز، — دېيىشتى كۆپچىلىك.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ خۇشال بولدى. شاھزادىنى ئېلىپ، ئەمىرلەر بىلەن بىللە يولغا چىقتى. بىر مۇنچە يول يۈرۈپ تاغ باغرىغا يېقىنلاشتى. پادىشاھ ئەمىرلەر بىلەن تاغ باغرىدا قاپقالدى. ھۆكۈمالار غارغا كىرىپ خاقاننىڭ كەلگەنلىكىنى سۇھەيلا ھەكىمگە خەۋەر قىلدى. سۇھەيلا ھەكىمنىڭ ئىجازىتى بىلەن پادىشاھ شاھزادىنى ئېلىپ غارغا كىردى ۋە سۇھەيلا ھەكىمگە سالام قىلدى. سۇھەيلا ھەكىم ئۇلارنىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ ئۇلارنى مېھرىبانلىق بىلەن كۈتۈۋالدى ۋە نېمە ھاجەت بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى سورىدى. پادىشاھ شاھزادىنىڭ ئىسكەندەر ئەينىكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا مەھكەم باغلىنىپ قالغانلىقى، ئۇنىڭ ئەركىنلىكى قولدىن كەتكەنلىك ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى.

— ئېتىڭ پەرھادمۇ؟ — دەپ سورىدى سۇھەيلا ھەكىم.

— شۇنداق، — دېدى پەرھاد.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان سۇھەيلا ھەكىم بىر ياقتىن خۇشال بولسا، يەنە بىر ياقتىن پەرىشان بولۇپ مۇنداق دېدى:

— جاماس ماڭا مۇنداق بىر پارچە نامە قالدۇرغانىدى. ئۇنىڭغا مۇنۇ سۆزلەر يېزىلغان: «سۇھەيلاغە دۇئادىن كېيىن دېمەكچى بولغان سۆزۈم بۇكى، مىڭ يىلدىن كېيىن چىن ۋىلايىتىدە پەرھاد ئاتلىق بىر شاھزادە ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. ئۇ خاتىنىڭ غەزنىسىدىكى ئىسكەندەر ئەينىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ مەنىسىنى سوقراتتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغانلىقىنى ئاڭلايدۇ. ئاخىرى ئۇ سوقراتنى ئىزدەپ تېپىش ئۈچۈن يولغا چىقىدۇ. يولدا ئۇ ئۈچ تۈرلۈك خەتەرگە يولۇقىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچىسى

ئەجدىھا، ئىككىنچىسى دىۋە، ئۈچىنچىسى تىلسىمدۇر. ئۇ بۇ ئاپەتلەردىن قانداق ئۆتۈشنىڭ ئىلاجىنى تاپالماي سۇھەيلانىڭ قېشىغا بارىدۇ. سۇھەيلا ئۇنىڭغا يول كۆرسەتسۇن.»

جاماس خەتكە يۇقىرىدىكىلەرنى يازغاندى. مەن بۇ خەتنى ساقلىغىلى تويتوغرا يۈز يىل بولدى. شۇندىن بۇيان چىن ۋىلايىتىنىڭ يولىغا ئىنتىزار ئىدىم. خۇداغا شۈكرى ئاخىرى سېنى كۆردۈم، — دەپ مېھرىبانلىق بىلەن پەرھادنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. ئاندىن ئۇ يەنە:

— يۇنان شەھىرىگە بارساڭ ئوڭ قول تەرەپتە بىر تاغ بار. ئەنە شۇ تاغقا يېتىپ بېرىشقا ئۈچ پەرسەڭ قالغاندا بىر ئەجدىھا بار. ئۇ ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن چىققان ئوت ئۇچقۇنلىرى ئالەمنى قاپلايدۇ. ھەرقانداق نەرسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ. تەڭرىتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن سەن ئۇ ئەجدىھانى ئۆلتۈرىسەن. ئۇ ئەجدىھانىڭ ماكانىدا ھەددى ـ ھېسابسىز بايلىق بار. سەن ئۇ مال ـ دۇنيانى ئېلىپ خاقانغا بەرگىن. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر قىلىچ بىلەن بىر سىپەر بار. سەن ئۇلارنى ئېلىپ دىۋىگە تاقابىل تۇرغىن. قىلىچ بىلەن دىۋىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئەڭگۈشتەرنى ئالغىن. دىۋىنىڭ بويىنىدا بىر تەختە بار. بارلىق تىلسىمنىڭ تەدبىرى ئۇنىڭغا نەقىشلەنگەن. ئۇنىڭغا قاراپ ئىش قىلساڭ، تىلسىملار يېشىلىدۇ. ئاندىن جەمشىدنىڭ جامىنى قولۇڭغا ئالىسەن. شۇنىڭدىن كېيىن سوقراتنىڭ قېشىغا يېتىپ بارىسەن. ئۇ ساڭا ئەينەكنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرىدۇ، — دېدى ۋە غارغا كىرىپ بىر قاچىنى ئېلىپ چىقىپ پەرھادقا بەردى. ئۇ يەنە:

— بۇ قاچىدىكى سەمەندەر يېغى. مەن بۇنى نەچچە يىللاردىن بۇيان سەن ئۈچۈن يىغىپ، تەييارلاپ قويغانىدىم. ئەجدىھا بىلەن تۇتۇشقان چېغىڭدا بۇ ياغدا پۈتۈن بەدىنىڭنى ياغلىۋالساڭ، ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن چىققان ئوت ساڭا تەسىر قىلمايدۇ. بۇنى سۈرتمىسەڭ چوقۇم ھالاك بولىسەن. ئەمدى بۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزلىشىمگە رۇخسەت يوق...، — دەپلا جان تەسلىم قىلدى. قاراپ تۇرغانلار ھەممىسى ھەيران قېلىشتى، ئۇلار سۇھەيلانىڭ ھازىسىنى ئېچىپ شۇنداق يىغلاشتىكى، كۆز ياشلىرى دەريا ـ دەريا بولۇپ ئاقتى. ئۇلارنىڭ نالىسىگە چىدىماي ھاۋادىكى قۇشلارمۇ يىغلاشتى. ئاخىرى جامائەت سۇھەيلا ھەكىمنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ غارغا دەپنە قىلدى. بۇ ئىشلارنى تۈگەتكەندىن كېيىن خاقان باشلىق ھەممە لەشكەر يۇنان تەرەپكە قاراپ ئاتلاندى. دەشت ـ باياۋانلارنى بېسىپ بىر مۇنچە يول يۈرۈپ ئاخىرى سۇھەيلا ئېيتقان ھېلىقى تاغقا يېتىپ باردى. خاقان تاغنىڭ ئېتىكىدە قالدى. پەرھاد سەمەندەر يېغىدا پۈتۈن بەدىنىنى ياغلاپ، ئاتىسىدىن دۇئا ئېلىپ تاغقا قاراپ ماڭدى. خاقان ئوغلىنىڭ يالغۇز كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ چىدىيالماي ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى. تاغدىكى غاردىن ئوتنىڭ ئۇچقۇنلىرى چىقىپ تۇراتتى. نۇرغۇن كىشىلەر ئېتىدىن يىقىلىپ چۈشتى. ئەمما بۇ ئوت سەمەندەر يېغىنىڭ خاسىيىتىدىن پەر-

www.uyghurkitap.com

هادقا تەسىر قىلمىدى . ئامالسىزلىقتىن لەشكەرلەر توختاپ قېلىشتى . پەرھاد بولسا پېشىنى بېلىگە قىستۇرۇپ ، شىردەك ئېتىلىپ ئەجدىھاغا يېقىنلاشتى . ئەجدىھا ئۇنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ خۇددى ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك گۈركىرەپ ، ئاغزىدىن ئوتلارنى چىچىپ پەرھادقا ئۇدۇل كەلدى . گويا ئالەمنى ئوت ئالغاندەك بولدى . ئەمما بۇ ئوت پەرھادقا قىلچە كار قىلمىدى . شۇنداقتىمۇ پەرھاد ئۇ ئەجدىھانىڭ بەدەن ـ ئەزالىرىنى كۆرۈپ تېنىگە تىترەك ئولاشتى . تولىمۇ قورقتى . ئاخىرى پەرھاد تەڭرىتائالا-نىڭ قۇدرىتىگە سىغىنىپ مۇناجات قىلغان ھالدا قولىغا ئوقياسىنى ئېلىپ ئەجدىھاغا يې-قىنلاشتى . ئەجدىھا دوزاقنىڭ ئىشىكىدەك ئاغزىنى ئېچىپ پەرھادقا ئېتىلدى . بۇ چاغدا پەرھاد ئوقيا بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىتىپ شۇنداق ئوق ئۈزدىكى ئەجدىھانىڭ تېنى گويا غەلۋىردەك ھۆتمە ـ تۆشۈك بولدى . ئەجدىھا ھەيۋەت بىلەن يەرگە يىقىلدى . ئۇ خۇددى قويىنىڭ ئۆچەيلىرىنى ئوتقا سالغاندەك تولغىناتتى . ئاخىرى ئەجدىھا ئۆلدى . پەرھاد تەڭرىتائالاغا شۈكرى ـ سانالار ئېيتىپ غارغا قاراپ ماڭدى . غارغا كىرىپ ئايلىنىپ يۈرۈپ بىر تاشقا كۆزى چۈشتى . ئۇ تاشقا مۇنۇلار يېزىلغانىدى : « ھەركىم ئۆز كۈچىگە تايىنىپ بۇ ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ ئالدىغا قاراپ ماڭسا ، بۇ يەردە مىنىڭ پاتمان ئالتۇن باردۇر . گويا رۇستەمنىڭ ساقىسىدەك يۇمىلاق تۇرغان تاشنى بىرلا كۈچەپ ئورنىدىن قوزغاتسا ، تاشنىڭ ئاستىدا ئەدەدسىز خەزىنە بار . ئۇ-نىڭ ھېسابىنى ھېسابلاشقا ھەرقانداق ئالىم ، ھۆكۈمالارمۇ ئاجىز كېلىدۇ . بۇ فەرىدۇن دېگەن پادىشاھنىڭ خەزىنىسىدۇر . ئۇنىڭ ئىچىدە ئاجايىپ ۋە غارايىپ نەرسىلەر بار . خەزىنىنىڭ تۆرىسىدە بىر ئايۋان بار . ئۇ ئايۋاندا بىر تەخت بار . ئەنە شۇ ئالتۇن تەختنىڭ ئۈستىدە بىر شەمشەر بىلەن بىر سىپەر بار . ئەجدىھانى ئۆلتۈرگەن ئادەمنىڭ مۇكاپاتى ئەنە شۇدۇر . شەمشەر بىلەن سىپەرنىڭ خاسىيىتى شۇكى ، شەمشەرنى قولىغا ئېلىپ ، سىپەرنى بېشىغا تۇتۇپ ئوت دەرياسىغا كىرسىمۇ ، يۈزمىڭ دىۋىگە غالىپ كېلىدۇ . سىپەرنىڭ قۇببىسىدا ئىسمى ئەزەم بار . دۈشمەن ئۇنىڭغا زەرەر يەتكۈزەل-مەيدۇ . »

تاشقا ئويۇلغان خەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە پەرھاد ئۇ تاشنى تاپتى. تاشنىڭ ئەتراپىنى كولاپ ، تەڭرىنى ياد ئېتىپ تۇرۇپ كۈچىدى . خۇددى دىۋىلەر تاغلارنى قومۇرغاندەك ، ھېلىقى تاشنى قومۇرۇپ ئې-لىپ يۈز پەرسەڭ يىراقلىققا ئىرغىتىپ تاشلىدى . تاشنىڭ ئاستىدىكى خەزىنىنى جاپا تارتمايلا ئېلىپ خاقاننىڭ لەشكەرلىرىگە بەردى . بارلىق چىن لەشكەر-لىرى ئالتۇن ـ كۈمۈشنى قاچىلاشقا قاچا تاپالماي قېلىشتى . شاھزادە ئايۋاننىڭ تۆ-رىسىدىكى تەختنى ئىزدەپ تاپتى . قارىسا تەختنىڭ ئۈستىدە بىر شەمشەر بىلەن بىر سىپەر تۇرۇپتۇ . ئۇ ناھايىتى خۇشال بولۇپ ئۇلارنى ئېلىپ چىقتى. ئاندىن تەڭرىتائالاغا شۈكرى ـ سانالار ئېيتتى . شەمشەر بىلەن سىپەرنى قولىغا ئېلىپ دىۋە تەرەپكە قاراپ يول ئالدى .

شاھزادە دىۋىنىڭ ماكانىغا

يېقىنلاشتى . دىۋە ئادەمزادنىڭ كېلىۋاتقانلى-
قىنى سېزىپ ھەيۋەت بىلەن غاردىن چىقتى .
ئۇ تاغدىن تاشلارنى قومۇرۇپ پەرھادنىڭ
بېشىغا تاشلايتتى . دىۋە پەرھادنى زادىلا يې-
قىن كەلتۈرمەسلىككە تىرىشاتتى . پەرھاد
مىڭبىر مۇشەققەتتە سىپەرنى بېشىغا تۇتتى .
ئاسمان – زېمىن لەرزىگە كەلدى . سىپەر
بىلەن تاشنىڭ ئارىسىدىن چىققان ئوتلار
ئاسمانغا تۇتاشتى . دىۋە يەنە بىر قېتىمدا
ناھايىتى چوڭ بىر تاغنى قومۇرۇپ پەرھاد-
نىڭ بېشىغا تاشلىدى . پەرھاد دەرھال
ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ ئۆزىگە دەم سالدى .
دىۋە شۇ زامان يىقىلدى . پەرھاد شەمشەر
بىلەن شۇنداق ئۇردىكى ، دىۋە دوزاخقا
راۋان بولدى . شۇندىن كېيىن شاھزادە
دىۋىنىڭ قەسرىگە كىردى . ئۇ يەردىكى
ھەددى – ھېسابسىز خەزىنە ۋە ئاجايىپ –
غارايىپلارنى كۆردى . شۇ ئارىدا پەرھاد بىر
ئۆينى كۆرۈپ قېلىپ ئۆينىڭ ئىچىگە يېقىن
باردى ، ئىشىك قۇلۇپلاغلىق ئىدى . ناھايىتى
تەسلىكتە ئىشىكتىكى قۇلۇپنى ئېچىپ ئۆيگە
كىردى . ئۆينىڭ ئىچى قۇپقۇرۇق بولۇپ ،
ھېچنەرسە كۆرۈنمەيتتى . شاھزادە يۇقىرىغا
قارىدى . تورۇستا ياقۇتتىن ياسالغان بىر
قەندىل ئېسىقلىق تۇراتتى . قەندىلنى ئېلىپ
قارىسا ئۇنىڭغا : «بۇنىڭدا سۇلايمان
ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭگۈشتىرى باردۇر ھەر-
كىم دىۋىنى ئۆلتۈرۈپ ، بۇ قەندىلنى قولىغا
ئالسا ، ئەڭگۈشتەرنى تاپالايدۇ . ئەڭگۈش-
تەرنى قولىغا ئالغان كىشىگە سوقراتنىڭ
تىلسىملىرى ئېچىلىدۇ . » دېگەن سۆزلەر
نەقىشلەنگەن ئىدى .

پەرھاد ئەڭگۈشتەرنى تېپىۋېلىپ
ناھايىتى خۇشال بولدى . ئۇنى كۆزلىرىگە
سۈرتتى . ئاندىن ئەڭگۈشتەرنى خان
ئاتىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى . خاقان ۋە
خانىش ئوغلىنىڭ سالامەت قايتىپ
چىققانلىقىنى كۆرۈپ شاد – خۇراملىققا
چۆمدى . شاھزادە خاقان باشلىق بارلىق
لەشكەرلەرنى باشلاپ دىۋىنىڭ ماكانىغا ئې-
لىپ كىردى . ئۇلارغا ئۇ يەردىكى
خەزىنىلەرنى ئۈلەشتۈرۈپ بەردى . ھەممەي-
لەن يېتىپ – ئاشقۇدەك بايلىققا ئېرىشىپ ،
خۇرسەن بولۇشتى . شاھزادە سۇلايمان ئە-
لەيھىسسالامنىڭ ئەڭگۈشتىرىنى قولىغا
ئېلىپ ، ئىسكەندەرنىڭ تىلسىملىرىنى يې-
شىش ئۈچۈن يولغا راۋان بولدى .

ئۇلار بىر نەچچە پەرسەڭ يول
يۈرگەندىن كېيىن بىر كۆكلەمزارلىققا يې-
تىپ باردى . ئۇ يەردە بىر قۇدۇق بار ئىدى .
شاھزادە قۇدۇقتىن سۇ تارتىپ غۇسلى تاھا-
رەت قىلىپ ، ئىشلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق
بولۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن تەڭرىگە شۈكرى –
سانا ئېيتىپ ناماز ئوقۇدى. پەرھاد سەجدىگە
باش قويدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ قېشىدا يې-
شىل كىيىملىك نۇرانە يۈزلۈك بىر مويسىپىت
پەيدا بولدى . پەرھاد دەرھال ئورنىدىن
تۇرۇپ ئۇنىڭغا سالام قىلدى . بوۋاي
سالامنى ئىلىك ئېلىپ :

— مەن خىزىردۇرمەن ، — دەپ
ئۆزىنى ئاشكارا قىلدى ۋە :

— ئىسكەندەر بىلەن ئىككىمىز ھا-
ياتلىق سۈيىنى ئىزدەپ زۇلمەتكە كىردۇق .
ئابى ھايات ماڭا نېسىپ بولدى . ئىسكەندەر
قايتىپ چىقىپ تىلسىماتقا تۇتۇش قىلدى .
ئۇ باغلىغان تىلسىملارنى مەن يېشەلەيمەن .

ئالدىكىدىكى يوللاردا ئىسكەندەرنىڭ تىلسىملىرى ناھايىتى كۆپ. مەن ساڭا يار-دەمدە بولىمەن، — دېگەن سۆزلەرنى بايان قىلدى. ئۇ يەنە:

— مۇشۇ يول بىلەن ئۇدۇل ماڭغىن. باسقان قەدىمىڭنى ساناپ ماڭساڭ ئون ئىككى مىڭ قەدەم ماڭىسەن. شۇ چاغدا بىر قورغاننى كۆرىسەن. ئۇ يەرنىڭ تاشلىرى شەمشەردىنمۇ ئىتتىك. ئەگەر قەدىمىڭ يولنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتسە تاشلار ئا-ياغلىرىڭنى كېسىپ، پارە-پارە قىلىۋېتىدۇ. ئون بىرمىڭ قەدەمدە بىر دەرۋازا بار. دەرۋازىلاردا بىردىن شىر بار. شىرنىڭ ئاغ-زىنىڭ چوڭلۇقى دەرۋازا بىلەن تەڭ كېلىدۇ. دەرۋازىغا يېقىن بارساڭ شىر ساڭا خىرىس قىلىدۇ. شۇ چاغدا سەن ئەڭگۈشتەرنى شىرنىڭ ئاغزىغا تاشلىساڭ شىر ئۆلىدۇ. ئەڭگۈشتەرنى دەرھال ئېلىۋال. لېكىن ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇشنى ھەرگىز توختاپ قالمىغىن. ئاندىن يەنە مىڭ قەدەم ماڭساڭ ھېلىقى قورغانغا يېتىپ بارىسەن. ئۇ يەردە بىر دەرۋازا كۆرۈنىدۇ. دەرۋازىنىڭ يېنىدا بىر تەخت بار. سەن ئاشۇ تەختكە چىقىپ ئولتۇرغىن. شۇ چاغدا دەرۋازا ئېچىلىپ ئىچىدىن قولىغا تۆمۈر ئوقيا تۇتقان ئادەملەرنىڭ ھەيكىلى چىقىدۇ. ئوتتۇرىدىكى ھەيكەلنىڭ كۆكسىدە بىر ئەينەك بار بولۇپ، ئالەمنى يورۇتۇپ تۇرىدۇ. سەن دەرھال ئاشۇ ئەينەككە قارىتىپ ئوق ئۈز. ئەگەر ئوقۇڭ دەل تەگسە ئەتراپتىكى ھەيكەللەرنىڭ ھەممىسى يىقىلىدۇ. مۇبادا تەگمەي قالسا ئۇلار سېنى ئۆلتۈرىدۇ. سەن چوقۇم ئوقىنى ئەينەككە دەل تەگكۈزگىن. تىلسىملار شۇ چاغدا يېشىلىدۇ، — دەپ تەلىم بەردى.

پەرھاد شاد-خۇرام بولۇپ يولغا چۈشتى. ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇشنى ھەرگىز توختاپ قالمىدى. ماڭا-ماڭا ھېلىقى دەرۋازىغا يېتىپ بېرىپ، شىرنى كۆردى. ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ تۇرۇپ ئەڭگۈشتەرنى شىرنىڭ ئاغزىغا تاشلىدى. شىر دەرھال يو-قالدى. شاھزادە ئەڭگۈشتەرنى قولىغا ئېلىپ دەرۋازىنىڭ قېشىدىكى تەختكە چىقىپ ئولتۇردى. بۇ چاغدا خىزىر ئەلەيھىسسالام دېگەندىنمۇ ئارتۇقراق ئاۋازلار ئاڭلاندى ۋە شۇ زامان دەرۋازىدىن قوللىرىدىكى ئوقيالى-رىنى بەتلەپ تۇرغان ھەيكەللەر چىقتى. شاھزادە كۆردىكى ئوتتۇرىدىكى ھەيكەلنىڭ مەيدىسىدىكى ئەينەكتىن نۇر چاقناپ تۇ-رۇپتۇ. پەرھاد ئوقياسى بىلەن شۇنداق ئاتتىكى، گويا مەشۇقىنىڭ ئوقى ئاشىقنىڭ يۈرىكىگە ئۆتكەندەك دەل تەگدى. بارلىق ھەيكەللەر تەڭلا يىقىلىپ چۈشتى. شاھزادە تەڭرىتائالاغا ھەمدۇ سانالار ئېيتىپ قورغانغا كىردى. قورغاندا ئاجايىپ-غارايىپ مال-دۇنيالار ھېسابسىز كۆپ ئىدى. ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىننىڭ جاھاننى سورىغاندا يىغقان مال-مۈلكى مۇشۇ يەردە ئىدى. بۇلارنى پۈتۈنلەي تىلسىم بىلەن بەنت قىلىۋەتكە-نىدى. قورغاننىڭ بۇرجىكىدە بىر ھەشەمەتلىك ئىشىك كۆرۈندى. پەرھاد ئىشىكنى ئېچىپ ئىچكىرى كىردى. ئۇ يەردە جەمشىدنىڭ جامى بار ئىدى. ئۇ جامدىن بارلىق يوشۇرۇن نەرسىلەرنى روشەن كۆرگىلى بولاتتى. ھەتتا ئالەمنىڭ سىرتىدىكى ۋە توققۇز پەلەكنىڭ ئاجايىپ-غارايىپلىرى

ئاشكارا بولاتتى . پەرھاد بۇلارنىڭ ھەممە-
سىنى تاماشا قىلغاندىن كېيىن سىرتقا
چىقىپ ، لەشكەرلەرنىڭ قېشىغا باردى .
لەشكەرلەر بولسا ئاھۇپىغان قىلىشىپ ،
پەرھادنىڭ يولىغا قاراپ تۇرۇشاتتى . ئۇلار
پەرھادنىڭ سالامەت قايتىپ چىققانلىقىنى
كۆرۈپ ، ئىنتايىن خۇشال بولۇشتى . پادى-
شاھ باشلىق بارلىق لەشكەرلەر پەرھادقا
ئەگىشىپ قورغانغا كىردى . ئۇلار مۇنچىۋالا
نۇرغۇن غەزىنىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشتى .
جامدىكى ئاجايىپلارنى كۆرۈپ پەرھادقا
ئاپىرىنلار ئوقۇدى . شاھزادە بارلىق خەزى-
نىنى پادىشاھنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردى .
پادىشاھ بولسا لەشكەرلەرگە تەقسىم قىلىپ
بەردى . ئۇلار قارۇندىنمۇ ئارتۇقراق باي
بولدى .

ئاندىن كېيىن، پەرھاد سوقراتنىڭ
تېغىغا قاراپ يول ئالدى . ئۇنىڭ كەينىدىن
خاقان لەشكەرلەرنى ئەگەشتۈرۈپ ماڭدى .
بىر نەچچە پەرسەڭ يول يۈرگەندىن كېيىن
سوقرات تېغىغا يېتىپ باردى . بۇ تاغ شۇن-
چىلىك زور ۋە دىلنى مەھلىيا قىلاتتىكى ،
بۇنىڭغا قاراپ ھەممەيلەن ھەيران قېلىشتى .
تاغدا نۇرغۇن بۇلاق ۋە كۆللەر بار ئىدى .
ئۇلار ئايلىنىپ تاماشا قىلىپ يۈرۈپ ، تاغنىڭ
ئىچىدىكى بىر غارنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ
غاردا بىر ئەجدىھا بار بولۇپ ، ئۇ
ئەجدىھانىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ھېچكىم ئۇ
يەردىن ئۆتەلمەيتتى . كىشىلەر ئۇ يەردىن
چىقىپ كېتىشكە يول تاپالماي قېلىشتى .
ئاخىرى ئۇلار جەمشىدنىڭ جامىغا قاراشتى .
جامدىن غارنىڭ ئىچىدىكى يەتتە تۈرلۈك
ئالامەت ئاشكارا كۆرۈندى . ئاردىن بىر يا-
شانغان كىشى ئاخىرى سوقرات تۇرغان
جاينىڭ ئورنىنى كۆردى . ۋەزىر جامنى
كۆتۈردى ، پادىشاھ ۋە پەرھاد ئۈچىلىسى
غارغا كىرىپ كېتىشى . غارنىڭ ئىچى زۇل-
مەتتىنمۇ بەكرەك قاراڭغۇ ئىدى . ئۇلار ۋەزىر
كۆتۈرۈۋالغان جامنىڭ يورۇقىدا يول تېپىپ
مېڭىشتى ، ئاخىرى غارنىڭ ئىچكىرىسىگە
يېتىپ باردى . ئۇ يەردە يۇقىرىغا چىقىپ
كېتىدىغان بىر پەلەمپەي بار ئىدى . ئۇلار
پەلەمپەيدىن يۇقىرىغا چىقتى . پەلەمپەي
ئاسمان بىلەن تەڭلەشكەندە بىر ئىشىككە
دۇچ كەلدى . ئىچكىرىدىن «كىرىڭ»
دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى . ئۇلار ئەدەب بىلەن
ئىچكىرى كىردى . ئۇلارنىڭ ئالدىدا
بەستىلىك بىر بوۋاي تۇراتتى . ئۇنىڭ ھەي-
ۋىتىدىن يەر – زېمىن لەرزىگە كېلەتتى .
ئۇنىڭ يۈزىدىن نۇر چاقناپ تۇراتتى .
كىرگەنلەر ئۇنىڭغا سالام بېجا كەلتۈرۈشتى .
بوۋاي مېھرىبانلىق بىلەن ئۇلارنىڭ سالىمىنى
ئىلىك ئالدى . ئۇ :

— شۇنچە جاپا – مۇشەققەتلەرنى
چېكىپ ، تىلسىملاردىن ئۆتۈپ ، نېمە ھا-
جەت بىلەن مېنى ئىزدەپ كەلدىڭلار ؟ —
دەپ سورىدى . شاھ باشلىق ھەممەيلەن نا-
ھايىتى خۇشال بولۇشتى . سوقرات ھەكىم
خاقانغا قاراپ :

— سىز يۈز يىل ئۆمۈر كۆرىسىز ۋە
نۇرغۇن شەھەرلەرنى قولغا كىرگۈزۈپ ،
ئۇلارغا ئۆز پەرمانىڭىزنى يۈرگۈزىسىز .
ئىككىنچى ، ھاياتلىقىڭىزدا ھەرگىز
كېسەللىكنىڭ ، زەئىپلىكنىڭ ئازابىنى كۆر-
مەيسىز . ئەگەر سىزدە كېسەللىك
ئالامەتلىرى يۈز بەرگۈدەك بولسا ، قولىڭىز-
دىكى ئەڭگۈشتەرنى ئاغزىڭىزغا سېلىپ
سۈيىنى يۇتسىڭىز شىپا تاپىسىز ، قېرىلىق
يەتكەن بولسا ، ياش يىگىتلەردەك كۈچ –
قۇۋۋەتكە تولىسىز ، — دېدى . ئاندى ۋە-

زىرگە ئېيتتىكى :
— سەنمۇ خاقانغا ئوخشاش دۆلەت
كۆرىسەن. ئەمما بىر ئايەت باردۇركى،
تەگرىتائالا ئۆزى ئامان ساقلىغاي ...
سوقرات خاقان بىلەن ۋەزىرنى
غاردىن چىقىپ كېتىشكە ئىجازەت قىلدى.
پەرھادنى يالغۇز ئېلىپ قالدى.
— ئەي ئىشق دەشتىنىڭ
شەھسەۋارى ۋە ھىجران غېمىنىڭ كۇھسا-
رى، ئاگاھ بولغىنكى، ئەزەل سەھىپىلىرىدە
يېزىلىشىچە، تەگرىتائالا مېھنەت دەشتىدىن
توپا، ئىشق دەرياسىدىن سۇ ئېلىپ ئۇنى
يىراق ئوتى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يۇغۇرۇپ
سېنىڭ جىسمىڭنى ياراتقان ئىكەن. مىڭ
يىلدىن بۇيان سېنىڭ قەدىمىڭگە ئىنتىزار
بولۇپ تۇرغاندىم. ئەلھەمدۇلىللاھ بۈگۈن
مەقسىتىمگە يەتتىم. ئەمدى باقىي ئالەمگە
سەپەر قىلىمەن، — دېدى ئۇ پەرھادقا ۋە
سۆزىنى داۋام قىلىپ، — بۇ دۇنيانىڭ ۋا-
پاسى يوقتۇر. ئىسكەندەردەك جاھانگىرگىمۇ
ۋاپا قىلمىغان. يۈزمىڭ يىل ياشىسىمۇ بىر
كۈندەك بىلىنمەيدۇ. تەگرى ئادەمنى بەن-
دىچىلىكنى ئۈزلۈكسىز بەجا كەلتۈرسۇن،
دېگەن مەقسەتتە ياراتقان. ھەركىم ھەقىقىي
مۇھەببەتكە ئېرىشسە، ئەبەدىي بەخت ۋە
مەڭگۈلۈك تاج — تەختكە ئىگە بولغان بو-
لىدۇ. لېكىن بۇنداق مۇھەببەتكە يېتىش
ئۈچۈن ئىككى شەرتنى ئادا قىلىش كېرەك.
بىرى — ئۆز ۋۇجۇدىدىن كېچىپ —
تەكەببۇرلۇقنى، مەنمەنلىكنى يىراق قىلىش؛
دۇنيا تەئەللۇقاتىدىن ۋاز كېچىش. ئىككىن-
چىسى — چىن دىلى بىلەن مەجازى ئىشقنى
تەلەپ قىلىش شەرت، چۈنكى تاڭ ئاتمى-
غۇچە قۇياش كۆرۈنمىگىنىدەك، مەجازى
ئىشقنى قولغا كەلتۈرمەي تۇرۇپ ھەقىقىي
ئىشقا ئېرىشكىلى بولمايدۇ. مەجازى ئىشق
خۇددى سۇبھىگە، ھەقىقىي ئىشق بولسا ئاپ-
تاپقا ئوخشايدۇ. سەنمۇ مەجازى ئىشق بىلەن
كۆيۈپ خالىس بولمىغىچە ھەقىقىي ئىشقا
ئېرىشەلمەيسەن. مەجازى ئىشقا يېتىش
ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتكىن. شۇ
چاغدىلا كامالەتكە يېتىپ ئاشىقلارنىڭ قاتا-
رىغا كىرىسەن ۋە ئىشقنىڭ تاجدارى
بولالايسەن. ئاندىن ھەقىقىي ئابىدلىق دە-
رىجىسىگە يېتىسەن. ساڭا ئەزەلدىلا مۇشۇ
تەقدىر پۈتۈلۈپ كەتكەن، — دېدى ۋە
بىرمۇنچە دۇئالارنى ئۆگىتىپ تەلىم بەردى.
سوقرات يەنە :
— ئاشىقلىق دەشتىدە بېشىڭغا ھەر-
قانداق بىر مۇشكۈلچىلىك چۈشسە، مەن
تەلىم بەرگەن دۇئانى ئوقۇغىن. سېنىڭ بۇ
يەرگە كېلىشىڭگە سەۋەب بولغان
ئەينەكنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئىسكەندەرنىڭ
زۇلمەتتىدىكى ھەيكەلنىڭ كۆكسىدىكى
ئەينەكنى بىر ئوق بىلەن كۇكۇم — تالغان
قىلىۋەتتىڭ. ئۆز ۋىلايىتىڭدە سېنى شەيدا
قىلغانمۇ ئاشۇ ئەينەك. ئۇ شەيدالىقىڭمۇ
كۈشادلىققا ئېرىشكۈسى. ئەمدى سەن چىن
ۋىلايىتىگە قايتىپ بارغىن. ئەينەكنى شۇ
جايدا تاماشا قىلغىن. يىراق ئوتىدا كۆيۈپ
ئۆرتەنگىنىڭدە مېنى يادىڭغا ئال. ئەلۋىدا،
ئوغلۇم، — دەپلا، جان تەسلىم قىلدى.
پادىشاھ بىلەن ۋەزىر غارنىڭ سىرتىدا بۇ
ئىشلارنى ئاڭلاپ تۇرۇۋاتقاندى. پەرھاد نېمە
قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا، پادىشاھ بىلەن
ۋەزىر كىرىپ كەلدى. ئۇلار سوقرات ھە-
كىمنى ئۆزى تۇرغان غارغا دەپنە قىلدى. ئۇ
تاغقا شەھەر بىنا قىلىپ، ئاۋاتلىققا ئايلان-
دۇردى. سوقرات ھەكىمنىڭ مازىرىغا
نۇرغۇن مال — مۈلۈكىنى ۋەخپە قىلىپ،

مەخسۇس خادىملارنى ئۇرۇنلاشتۇردى . ئاندىن ئۇلار چىن ۋىلايىتىگە قاراپ يولغا چىقتى . مەنزىلمۇ مەنزىل يول يۈرۈپ ، چۆل ـ باياۋان ، قۇملۇقلاردىن ئۆتۈپ ئاخىرى مەنزىلگە يېتىپ باردى .

ئەلقىسسە ، پەرھادنىڭ جاھانەما ئەينىكىگە قاراپ ئىشق ئوتىغا گىرىپتار بول-غانلىقىنى مۇنداق رىۋايەت قىلىشىدۇ :

— شاھزادە ئۆز يۇرتى چىنغا يېتىپ باردى . ئۇنىڭدا ئەينەككە قاراپ بېقىش ھە-ۋىسى كۈچەيدى . ئۇ خەزىنىگە كىرىپ ساندۇقنى ئەپكەلدۈردى ۋە ساندۇقنىڭ ئاچقۇچىنى سورىدى . ئۇنىڭغا ئاچقۇچنى بەرمەي بولمىدى . پەرھاد ساندۇقنىڭ قۇلۇ-پىنى ئاچتى . «تەقدىردىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولماس » دېگەن ئىكەن . پەرھاد ساندۇقتىن ئەينەكنى ئېلىپ ئۇنىڭغا نەزەر سالدى . ئەينەك ئۇنىڭغا قۇياش نۇرىدىنمۇ يورۇق كۆرۈندى . ئەينەكتىن بىر باياۋان نامايان بولدى . ئۇ دەشت ـ باياۋاننىڭ تاشلىرى مەھبۇبنىڭ كۆڭلىدىن دېرەك بېرەتتى . بۇ دەشتتە نۇر غۇنلىغان ئادەملەر ئاجايىپ جاپا ـ مۇشەققەتلەر چېكىپ تاشلارنى قېزىپ ئېرىق كولاۋاتاتتى . كىشلەرنىڭ ئارىسىدا بەستلىك گەۋدىسىدىن كۈچ ـ قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇرغان بىر يىگىتنى كۆردى . ئۇ ئانچە كۈچمەيلا تاشلارنى قومۇرۇپ ، ئېرىق قېزىۋاتاتتى . ئۇ يىگىتنىڭ ئۆزىگە بەكمۇ ئوخشايدىغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولغان پەرھاد ئەينەككە تېخىمۇ يېقىن بېرىپ قارىدى . شۇ ئارىدا بىر تەرەپتىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلدى : بەخت گۈلشىنىنىڭ تۇتىسى-دەك ئىشق ئوتىنى يېقىپ ، لەتابەت چىمەنىنىڭ گۈلىدەك ئېچىلىپ ، مۇبارەك سۇمبۇل چاچلىرىنى ھەر تەرەپكە يېيىپ ، غۇنچىدەك لەۋلىرىدىن كۈلكە ياغدۇرۇپ بىر توپ نازىنىنلار ئات چاپتۇرۇپ مەيدانغا يېتىپ كەلدى . پۈتۈن خالايىق ئۇلارنى كۆرۈپ ئالاقزادە بولۇپ كېتىشتى . بۇ قىزلارنىڭ ھۆسن ـ جامالى بىر ـ بىرىدىن گۈزەل ئىدى . ئۇلارنىڭ بىر ئاي يۈزلۈك پادىشاھى بار ئىدى . ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسن ـ جامالى ۋە سۇمبۇل چاچلىرى زامانغا ئاپەت ياغدۇراتتى . بۇ يىگانە دەۋران ، نازاكەت گۈلشىنىنىڭ گۈلى ، ھىجران غېمىنىڭ جەۋھىرى ، پىراق ئالىمىنىڭ گۆھىرى ئىدى . ئۇ ھەر تەرەپكە نەزەر تاشلىغاچ پەر-ھادنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى ۋە بۇ ياش يىگىتكە نەزەر سالدى ـ دە ، ئاھۇ پىغان بى-لەن خۇددى بوينى ئۈزۈلگەن قۇشتەك پەرھادنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى . بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن پەرھاد جىگەرنى كۆيدۈرىدىغان بىر ئاھ ئۇرۇپ بىئختىيار يىقىلىپ چۈشتى . بۇ ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى سوقراتقا ئەزەلدىنلا مەلۇم بولغانىدى . پەرھاد ئەينەك-تىن جاھانغا ئوت ياقىدىغان ئاي يۈزلۈك جانانىنى كۆرۈپ بىھۇش بولۇپ يىقىلغانىدى . ئەمما ئۇ ئەينەكتە كۆرۈنگەن كىشىنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى بىلمىدى . پەرھادنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋە خالايىق ئۇنىڭ ھالىغا يىغلاشتى . پەرھاد بىر كېچە ـ كۈندۈز بى-ھۇش ياتقاندىن كېيىن كۆزىنى ئاچتى . بېشىدا خاقانى چىن باشلىق بىر توپ ئا-دەمنى كۆردى . ئۇ :

— نېمە بولدۇڭلار ؟ — دەپ پەرياد بىلەن تىلغا كىردى . كۆپچىلىك ۋەقەنى ئۇ-نىڭغا بايان قىلدى .

— تەقدىرگە چارە يوقتۇر ، — دەپ ئاھ ئۇرۇپ كۆزىگە ياش ئالدى پەرھاد . خالايىق ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ بىر مۇنچە

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

نەسھەتلەرنى قىلدى. ئۇلار بىر مەھەل ئولتۇرۇپ تارقاشتى. پەرھاد ئەينەكنى قولىغا ئېلىپ سىنچىلاپ قارىدى. لېكىن ئەينەكتىن ھېچنەرسە كۆرۈنمىدى. شاھزادە قاتتىق ئاھ ئۇردى. تىلسىمنىڭ خاسىيىتى شۇ ئىدىكى، بىر قېتىمدا كۆرۈنگەن نەرسە، ئىككىنچى قېتىم قارىغاندا كۆرۈنمەيتتى. شۇڭا بۇ نۆۋەت ئەينەكتىن ھېچنەرسە كۆرۈنمىدى. شاھزادىنىڭ كۆڭلى تولىمۇ بىئارام بولدى. ئامما ئۇ سەۋرى قىلدى. بۇنداق ۋەقەنى باشقىلارغا ئاشكارىلاشقا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. شۇڭا ئۇ ئاغزىنى چىڭ يۇمۇپ، بۇ سىرنى كۆڭلىدە مەھكەم ساقلىدى. بىراق ئۇنىڭ ھىجران ئەلىمى تېخىمۇ زىيادە بولدى. بىر نەچچە ۋاقىت شۇ تەرىقىدە ئۆتتى. ئاخىرى ئۇنىڭ تاغدەك جىسمى يادەك ئېگىلدى. چىرايى گويا كۈز پەسلىدىكى غازاڭدەك سارغايدى. ئاتا ـ ئانىسى ئوغلىنىڭ ھالىغا قاراپ تولىمۇ پەرىشان بولۇشتى. «بۇ خىل ئاپەتنىڭ سەۋەبىدىن پەرھاد بارغانسېرى زەئىپلىشىپ كەتتى؟» دەپ ئويلىغان خاقان ئەڭ ئۇستا ھۆكۈما ـ تېۋىپلارنى يىغىپ ئۇلاردىن مەسلىھەت سورىدى. تېۋىپلار شۇنداق ھۆكۈم قىلىشتى: مىجەزى قۇرۇق ئىسسىققا ئايلىنىپ، قېنى بۇزۇلۇشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ ئىلاجى دەريا ياقىسىدۇر. شۇڭا كېسەلنى دەريا ياقىسىغا ئاپىرىپ داۋالاش كېرەك. غەربتىكى دەريانىڭ قىرغىقىنى بويلاپ 2 ـ 3 كۈن ماڭغاندا بىر جەزىرىگە يېتىپ بارغىلى بولىدۇ. ئۇ يەرنى «جەزىرەئى خۇررەم فەزا» دەپ ئاتايدۇ. بۇ جايدا بۇلاقلار بىلەن كۆللەر بىر ـ بىرى بىلەن بەسلەشكەن بولۇپ، ھاۋاسى ناھايىتى ساپتۇر. شاھزادىنى ئاشۇ يەرگە ئاپىرىپ ھاۋا يەڭگۈشلەتسەك ئۇ جايلارنىڭ ھاۋاسى شاھزادىنىڭ مىجەزىگە يارىشىپ، كېسەلدىن ساقىيىدۇ.

بۇ پىكىر پادىشاھقا ياقتى ۋە دەرھال پەرھادقا مەلۇم قىلدى. شاھزادىمۇ مۇشۇنداق بىر ئىشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتى. ئۇ ناھايىتى خۇشال ھالدا سەپەر تەييارلىقىغا تۇتۇش قىلدى. پادىشاھ بىر قانچە يۈز كېمە ھازىرلىتىپ، شاھزادە بىلەن بىللە دەريا سەپىرىگە يۈزلەندى. ئۇلار ئەمدىلا كېمىگە ئولتۇرۇشىغا ياراتقۇچىنىڭ تەقدىرى بىلەن ئاسماندا ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى: دەھشەتلىك دېڭىز بورىنى كۆتۈرۈلۈپ، دولقۇن شىددەت بىلەن كېمىگە ئۇرۇلدى. كېمىلەر تۈپىنى چىچۇۋەتتى، كېمىلەر ئۆگىنەي ـ توگىنەي بولۇپ كەتتى. شاھزادە پەرھاد بىر قولۋاققا چۈشۈپ ئالدى، خاقانى چىن بىلەن ۋەزىر ئىككىيلەنمۇ بىر قولۋاققا چۈشۈپ ئېلىشقانىدى. بۇلار ئىختىيارسىز بىر ـ بىرلىرىدىن ئايرىلىپ ھەر تەرەپكە راۋان بولۇشتى. بەزىلەرنىڭ كېمىلىرى غەرق بولدى. بەزىلەر قۇرقۇنچتىن نىمجان بولۇپ قېلىشتى. ئاخىرى پادىشاھنىڭ كېمىسى چىن ۋىلايىتىگە يېتىپ باردى. ئۇلار خۇشاللىق بىلەن قىرغاققا چىقىشتى. بۇ ئاپەتتىن ئامان قالغانلار بىر ـ بىرلەپ پەيدا بولدى. ئەمما شاھزادىدىن ھېچقانداق خەۋەر يوق ئىدى. پادىشاھ باشلىق ھەممەيلەن تولىمۇ پەرىشان بولۇشتى. ئۇلار يەنە بىر ياقتىن ئۆزلىرىنىڭ تىرىك قالغانلىقىنى غەنىمەت بىلىشتى ۋە شاھزادىنىمۇ سالامەت قۇتۇلغان بولۇشى مۇمكىن» دەپ پادىشاھقا تەسەللى بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قىرغاقتا شاھزادىنى ساقلاپ تۇرۇپ، ئاخىرى شەھەرگە قايتىپ كەلدى. پادىشاھ ئۆزىنىڭ شاھلىق تەختىگە چىقتى.

پەرھاد بۇلاردىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كېمىسى سۇدا پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى. ئۆزى بولسا بىر پارچە تاختاينىڭ ئۈستىدە قالدى. ھېسابسىز قورقۇنچ بىلەن جېنىدىن ئۈمىد ئۈزگەن ھالدا يەمەن مەملىكىتى تەرەپكە ئېقىپ كېتىۋاتاتتى. دەل شۇ چاغدا يەمەندىن چىققان بىر توپ سودىگەر پەرھادنى كۆرۈپ قالدى ۋە ئۇنى سۇدىن سۈزۈۋېلىپ، ئۆز كېمىلىرىگە سېلىۋالدى ۋە پەرھادنىڭ دىمىقىغا خۇش بۇي نەرسىلەرنى پۇراتتى. شاھزادە ھوشىغا كەلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ تەڭرىگە شۈكرى ـ سانالار ئېيتتى. سودىگەرلەرنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ:

— ... يەمەنگە سودىغا كېتىۋاتاتتۇق. دېڭىز بورىنى چىقىپ كېمىلىرىمىزنى ھالاك قىلدى. مەن بىر پارچە تاختايغا يېپىشىۋالدىم ... ئۇنىڭدىن باشقىنى ئېسىمگە ئالالمايمەن. مانا، ھوشۇمغا كېلىپ سىزلەرنى كۆرۈۋاتىمەن. ماڭا ياردەمدە بولۇپ، مېنى بۇ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپسىزلەر. سىزلەرگىمۇ تەڭرىتائالا ئۆزى يار بولغاي، — دېدى. كېمىدىكىلەر پەرھادنى شاھزادە ياكى ئۇلۇغ بىر سودىگەر ئوخشايدۇ، دەپ قىياس قىلىشتى. شاھزادىگە نۇرغۇن ياخشىلىقلارنى قىلدى. جاندىلى بىلەن خىزمىتىدە بولدى.

پەرھاد سودىگەرلەر بىلەن كېمىدە كېتىۋاتاتتى. بىردىنلا دېڭىزدا 4 ـ 5 كېمە پەيدا بولدى. كېمىلەر يېقىنلاشقاندا سودىگەرلەر كېمىدىكى كىشىلەرنى كۆرۈپلا داد ـ پەرياد قىلىشقا باشلىدى. شاھزادە ئۇلاردىن نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىنى سورىدى.

— بۇ كۆرۈنگەنلەر دېڭىز قاراقچىلىرىدۇر. ئۇلار كېمىلەرگە ئوت قويۇپ بىزنى ھالاك قىلىدۇ. ئاندىن بارلىق مال ـ مۈلكىمىزنى ئولجا قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشكەن ئادەمنى ھەرگىز تىرىك قويمايدۇ. بىز يولدىن ئادىشىپ بۇلار تەرەپكە كېلىپ قاپتىمىز ... — دېيىشتى كۆپچىلىك. ئۇلار بىر ـ بىرىدىن رازىلىق سورىشىپ، زار ـ زار يىغلاشتى. شاھزادە ئۇلارغا:

— قورقماڭلار، ماڭا كۈچلۈك ئوقيا بىلەن بىر تال ئوق تېپىپ بېرىڭلار، — دېدى.

شاھزادە ئوقيانى قولىغا ئالدى. دەل شۇ چاغدا قاراقچىلار سودىگەرلەرنىڭ كېمىسىگە يېقىنلىشىپ كەلدى. ئۇلار بېنزىن قاچىلانغان پارتلاتقۇچلارنى تەييارلاپ ئېلىشقانىدى. پارتلاتقۇچنىڭ پىلتىسىگە ئوت يېقىۋەتتى. شاھزادە قولىدىكى ئوقيا بىلەن شۇنداق چەنلەپ ئاتتىكى، بېنزىن قاچىلانغان پارتلاتقۇچ پارە ـ پارە بولدى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى بېنزىن كېمىگە يامرىدى ۋە بېنزىنغا تۇتاشقان ئوت بىردەمدە كېمىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. شاھزادە قاراقچىلارنىڭ بارلىق كېمىلىرىنى كۆيدۈرۈپ تۈگەتتى. قاراقچىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزلىرى ياققان ئوتتا كۆيۈپ ئۆلدى. ئاز بىر قىسمى كەلگەن جايىغا قاراپ قېچىپ كېتىشتى.

كېمىدىكى سودىگەرلەر شاھزادىگە تەھسىن ۋە ئاپىرىنلار ئوقۇپ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن:

— بىز بارلىقىمىز سىزنىڭ قۇلىڭىز ... — دېيىشتى.

ئاخىرى ئۇلار دەريادىن سالامەت ئۆتۈپ، بىر شەھەرگە يېتىپ باردى. ھەممەيلەن ھەقتەئالاغا چەكسىز شۈكرى ـ سانالار ئېيتتى.

ئاتىسى شاھزادىنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ

ئۇنىڭ غەم ـ قايغۇسىدا يۈرىكى پارە ـ پارە ئىدى . پەرھاد بولسا ئەينەكتە كۆرۈنگەن ئاي يۈزلۈكنىڭ ئىشقىدا بىئارام ۋە بىتاقەت بولاتتى . شاھزادىگە قاراپ كىشلەر ئىچ ئاغرىتىشاتتى .

سودىگەرلەرنىڭ ئارىسىدا شاپۇر ئىسىملىك بىر كىشى بار ئىدى . ئۇ ئەقىللىق ۋە دانىشمەن بولۇپ، رەسساملىقتا تەڭداشسىز ئىدى . ئۇ پەرھادنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنىڭغا گايىدا ئىشق ـ مۇھەببەتتىن ھېكايە سۆزلىسە، گايىدا مەشۇقىنىڭ زۇلمىدىن شىكايەت قىلاتتى . شاھزادە بۇ ھېكايىلارنى ئاڭلاپ ئاھۇ پىغان چېكەتتى . شاپۇر بىلەن شاھزادىنىڭ ئۇلپەتچىلىكى قويۇقلاشقانسېرى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى دوستلۇق مۇھەببىتى كۈچىيىشكە باشلىدى، شاھزادە ئۆزىدىكى ئىشق ئوتىنى باشقىلاردىن يوشۇرۇشقا تىرىشاتتى . شاپۇرمۇ مۇھەببەت ئىشقىدا دىۋانە بولغان كىشى ئىدى . ئۇ شاھزادە بىلەن ھال ـ مۇڭ ئېيتىشىپ ئولتۇرۇپ بىر كۈنى ئۇنىڭغا :

ـــ نام ـ نەسەبىڭنى ماڭا بايان قىلىپ، بۇ مەخپىي سىرلىرىڭنى ئاشكارا قىلساڭ، مەن بىرەر تەدبىر قىلغان بولاتتىم، ـــ دېدى .

مەن چىن ۋىلايىتىدىن بولۇرمەن . ئاتام خاقانى چىندۇر . ئۆزۈمنىڭ ئىسمىم پەرھاد . ئىلمىي دانىشتىن خەۋىرىم بار . دائىم تەكرىستانالاغا ئىبادەت قىلاتتىم . گايىدا ئاجايىپ خۇش ھاۋالىق گۈزەل بىر باياۋاننى قىزىقىش بىلەن تاماشا قىلاتتىم . ئەنە شۇ دەشت باياۋاندا بىر توپ ئادەم پەيدا بولدى . مەن ئۇلار تەرەپكە باردىم . ئۇلار ھېچنېمىگە باقماي ئېرىق قېزىۋاتاتتى . مەن ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا قىزىقىپ قاراپ تۇراتتىم، بىر تەرەپتىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلدى ۋە بىر توپ ئاتلىق گۈزەل كەلدى . ئوتتۇرىدا بىر قۇياش بار ئىدى . قۇياشقا كۆزۈم چۈشۈش ھامان ھوشۇمدىن كېتىپ يىقىلدىم ... ـــ دەپ شاپۇرغا ۋەقەنى بايان قىلدى . ئەينەكتە كۆرگەنلىكىنى دېمىدى . ئۇ يۇقىرىقى سۆزلەرنى دەپ بولۇپلا بىھوش بولۇپ يىقىلدى . شاپۇر پەرھادنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى . ئۇ «شاھزادە كۆرگەن باياۋان ئەرمەن ۋىلايىتىدە . دېمەك بۇ شىرىننىڭ ئىشق مۇھەببىتىگە گىرىپتار بوپتۇ» دەپ ئويلىدى . شۇ ئەسنادا شاھزادە ھوشىغا كېلىپ ئاھ تارتتى، كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلىرى ئاقتى . شاپۇر ئېيتتىكى :

ـــ پەرىشان بولماڭ . سىزنىڭ كۆرگىنىڭىز ئەرمەن ۋىلايىتىدۇر . مەن ئۇ جايغا بارغان . ئەگەر خالىسىڭىز سىزگە يول باشلىغۇچى بولىمەن . مەقسىتىڭىزگە يەتسىڭىز ئەجەب ئەمەس .

شاھزادە «بۇ مېنىڭ كۆڭلۈمنى ياساپ دەۋاتىدۇ» دەپ ئويلاپ شاپۇرنىڭ سۆزىگە ئىنكاس قايتۇرمىدى . شاپۇر دەرھال قولىغا قەلەم ئېلىپ ئەرمەن ۋىلايىتىنىڭ رەسمىنى سىزىپ چىقتى . شاھزادە رەسمىنى كۆرگەندىن كېيىن ئاندىن شاپۇرنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇدى . رەسىمدە ئۆزىنىڭ ئەينەكتە كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئەينەن سىزىلغانىدى .

ئەلقىسسە، رىۋايەتچىلەر شۇنداق بايان قىلىشىدۇ :

ـــ پەرھادنىڭ دەردى شاپۇرغا تەسىر قىلدى . تاشتەك كۆڭلى ياغدەك يۇمشىدى . ئۇ :

ـــ مەن ئەرمەن دىيارىنى ناھايىتى ياخشى بىلىمەن . باشلاپ بارسام بەلكىم

مۇرادىڭىزغا يېتەرسىز، — دېدى. شۇنداق قىلىپ، ئىككى دوست يولغا چىقتى. ئۇلار دەشتىمۇ دەشت، باياۋانمۇ باياۋان مېڭىپ، مەنزىل – ئۆتەڭلەرنى بېسىپ ئۇزاق يول يۈرگەندىن كېيىن بىر يەرگە يېتىپ باردى. شاپۇر پەرھادقا:

— ئەي پەرھاد، سىز كۆرگەن ۋىلايەتكە يېتىپ كەلدۇق. بۇ ئەرمەن ۋىلايىتىدۇر. ئەمدى ئەتراپىنى ئايلىنىپ كۆرۈڭ، — دەپ پەرھادنى ئەگەشتۈرۈپ ئايلاندۇردى. ئەينەكتە كۆرگەنلىرىنىڭ ھەممىسى پەرھادنىڭ ئېسىگە كەلدى. ئۇلار بىر يەرگە يېتىپ كەلدى. ئۇ يەردە بىر توپ ئادەم كۆرۈندى. يېقىن بېرىپ قارىسا ئۇلارمۇ ئەينەكتە كۆرۈنگەن ئادەملەر ئىدى. ئۇ ئۆز – ئۆزىگە: «بۇلارمۇ مېنىڭدەك مېھنەتكە شەيدا بولغان ۋە جاپا – مۇشەققەتكە گىرىپتار بولغان، بالا تاشلىرى بېشىغا يېغىلغانلار ئىكەن – دە،» دېدى ۋە:

— سىلەر نېمىشقا بۇ ئىشقا قەدەم قويدۇڭلار؟ نېمىشقا مۇنداق بالا ۋە مېھنەتكە قول سۇندۇڭلار؟ — دەپ سورىدى. خالايىق دېدى:

— بۇ ۋىلايەتنى ئەرمىنىيە دېيىشىدۇ. نەسەب جەھەتتىن پەرىدۇنغا يېتىپ بارىدۇ. پادىشاھىمىزنىڭ تەختى – سەلتەنىتى جەمشىدنىڭكىدىن ئارتۇقتۇر. ئۇنىڭ بېشىدا تاج ئورۇن تاپمىغان، ئەمما تاجدارلار ئۇنىڭ ئايىغىدا ئورۇن تۇتقاندۇر. گەرچە ئۇنىڭ بېلىدە كەمەر بولمىسىمۇ، ئالتۇن كەمەرلىكلەر ئالدىدا ئاجايىپ نازاكەتلىك كۆركەم كۆرۈنىدۇ. ئۇنى مېھىنبانۇ دەپ ئاتايدۇ. بۇ شاھ نۇرغۇن شەھەرلەردىن باج – خىراج ئالىدۇ. ئۇنىڭ ھۆسن – جامالدا تەڭدىشى يوق بىر ھەمشىرىسى بار بولۇپ، ئۇنىڭ يۈزىدىن كۈن خىجىلدۇر. شەرقتە بىر تاغ، غەربتە بىر بۇلاق بار. ئۇنى «ئەينۇلھايات» يەنى ھاياتلىق بۇلىقى دەپ ئاتايدۇ. بۇ يەر ئاشۇ پەرىنىڭ ماكانىدۇر. ئۇ بۇ تاغ ئارقىلىق ئەشۇ بۇلاقنىڭ بېشىغا بېرىپ گۈلچېھرىلەر بىلەن مەجلىس قۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ پەرىۋەش بىر ئىمارەت ئەتكۈزۈشنى خالىغانلىقتىن بىزلەرنى مۇشۇنداق جاپالىق ئىشقا بۇيرۇدى. ئۇ بۇلاقنىڭ قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئۈچ پەرسەڭ ① يولدۇر. بۇ تاشلار بىلەن ھەپىلەشكىلى ئۈچ يىل بولدى. ئاران يۈزقەرى ② ئۇزۇنلۇقتا ئېرىق قېزىپتىمىز. ئىش مۇشۇ تەرىقىدە بولسا بارلىقىمىز ئىككى مىڭ يىلدىن ئۆمۈر كۆرسەك، رۇستەمدەك قۇۋۋەتلىك بولساقمۇ، بۇ ئىشنى تاماملاشقا كۆزىمىز يەتمەيدۇ، — دەپ نالە – زار قىلىشتى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ پەرھادنىڭ تاشتەك كۆڭلى مومدەك يۇمشىدى. «ھۈنەرنى كېرەكلىك جايغا ئىشلەتمەي ئاياپ، ئاخىرى گۆرگە ئېلىپ كېتىمەنمۇ...» دەپ ئويلىدى. ئاندىن بارلىق كىشىلەرنىڭ قوللىرىدىكى بولقا – بازغانلىرىنى يىغدۇردى. تۆمۈرچىلىك دۇكىنىنى قۇرۇپ، يىغىۋالغان بازغان – بولقىلارنىڭ ئۈچ – تۆتىنى بىرلەشتۈرۈپ باشقىدىن سوقۇپ چىقتى. قارۇندىن ئۆگەنگەن ھۈنىرى بويىچە ئۇ سايمانلارنى يوشۇرۇنچە سۇغاردى. پەرھاد ئەتىسى ئىش مەيدانىغا بېرىپ ئىشقا چۈشتى. ئۇنىڭ كۈچلۈك بىلەكلىرىنىڭ ھەيۋىتىدىن يەر – زېمىن، تاغلار لەرزىگە كەلدى. قاتتىق تاشلار خۇددى خېمىردەك يۇمشىدى. جوتۇنى ھەر – بىر چاپقاندا يوغان بىر پارچە تاشنى قومۇرۇپ، كۆز يەتمەس يەرگە تاشلايتتى. پەرھادنىڭ قى-

لىۋاتقان ئىشنى كۆرگەن خالايىق ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ، تەھسىن - ئاپىرىنلار ئوقۇر ئىدى. پەرھاد جەمئىي ئادەمنىڭ ئۈچ يىلدا قىلغان ئىشنى بىر كۈندە ئىشلەپ تۈگەتتى. پەرھادنىڭ بۇ ئىشلىرى بىر دەمدە مېھىنبانۇنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. مېھىنبانۇ ھەيران بولۇپ شىرىننىڭ قېشىغا كىرىپ، بولغان ۋەقەنى شىرىنگە بايان قىلدى. شىرىن:

— تەڭرىتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن بىزگە مۇشۇنداق بىر مېھمان كەپتۇ. بۇنداق جاپالىق ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشقا ھېچكىم بەل باغلىيالمىغان ئىدى. ئەگەر ئۇ بۇ خىزمەتكە بەل باغلىغان ئىكەن، بىزمۇ قولىمىزدىن كېلىشىچە ئۇنى رازى قىلىمىز، — دەپ ناھايىتى خۇشال بولدى. ھەم پەرھادنىڭ بېشىدىن دۇرر - جاۋاھىرلارنى چېچىشقا ۋەدە قىلدى.

شىرىن تۈت يۈز نەپەر پەرى يۈزلۈك سۇمبۇل چاچلىق قىزلار بىلەن بۇ يەرنى تاماشا قىلغىلى چىققانىدى. مېھىنبانۇ باشلىق شىرىنگە ھەمراھ بولۇپ كەلگەن بۇ قىزلار كېيىكتەك چاققان، مەست تاۋۇستەك جىلۋىلىك ئىدى. ئاپتاپتەك نۇرلۇق بۇ قىزلار ئايىنى چۆرىدىگەن يۇلتۇزلاردەك شىرىننى ئارىغا ئېلىپ مەيىن شامالدەك يۈرۈپ پەرھاد تەرەپكە يېتىپ كەلدى. ئۇلار كۆردىكى ئىش ئاڭلىغاندىكىدىنمۇ ئارتۇق ئىكەن. قىزلار ئەتراپنى تاماشا قىلىشاتتى. مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن بىلدىكى، پەرھادنىڭ پېشانىسىدىن ھەقىقەت نۇرلىرى چاقناپ تۇرۇر. ئۇنىڭ قامىتىدىن سەرۋىلەر خىجالەت بولۇر... كۈچ - قۇۋۋىتىدىن رۇستەم ئۇنىڭ ئالدىدا پاشىچىلىكمۇ ئەمەس ئىدى. مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن بۇ ئىشلاردىن ئەپسۇسلىنار ئىدى. ئاخىرى شىرىن غۇنچىدەك لەۋلىرىنى ئېچىپ، شىرىن - شېكەرلەرنى چاچتى:

— ئەي، كۈچ - قۇۋۋەتتە يېگانە،
ۋاي، دوستلۇق بابىدا زاماننىڭ ئاپتى،
ئەي، چىراي - شەكىلدە تەڭدىشى يوق،
ۋاي، سۈپەتلىرىڭىزنى تەرىپلەشكە

www.uyghurkitap.com

كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئىشتىياق چۈشكەن يىگىت! بىزنى كۆرمەي تۇرۇپلا خىزمىتىمىزگە بەل باغلاپ، ئۆزىڭىزنىڭ خىسلىتىڭىزنى نامايان قىلىپسىز. بىز شۇنچە يىلدىن بېرى بۇ ئىشقا ئاجىز كەلگەنىدۇق. سىز ئۆزلۈكىڭىزدىن ئىشىمىزنى ئاسان قىلدىڭىز. سىزگە مىڭ يىل رەھمەت ئېيتساممۇ ئەرزىمەيدۇ. پۈتۈن دۇنيانىڭ بايلىقىنى سىز ئۈچۈن تەقدىم قىلساممۇ ئازلىق قىلىدۇ ...، — دەپ نۇرغۇن ئۆزرىلەر ئېيتتى ۋە بىر تاۋاق جاۋاھىرنى پەرھادنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ چاچتى. شىرىننىڭ مۇنداق تاتلىق سۆزلەر بىلەن شېكەر ياغدۇرۇشى پەرھادقا تەسىر قىلدى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى لەرزىگە كېلىپ ئۇنىڭغا جېنىنى پىدا قىلغۇدەك بولدى. «مېنى مۇنداق ئاۋارە قىلغان، ئىشىق دەشتىدە باغرىمنى پارە قىلغان سەنمۇ سەن؟» دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

نە ئاڭلايكىم قەۋى مېھرى ئىكەنسەن،
ئىچىم قان ئەيلەگەن سەنمۇ ئىكەنسەن.
مېنى غەربەتە ۋۇ بىچارە ئەتكەن،
دىيارۇ مۇلكىدىن ئەدا ئەتكەن.
چىقىپ جانىم بۇ تەندىن بولغاچ ئاگاھ،
يۈزۈڭنى كۆرمەي ئۆلدۇم ئاھ يۈز ئاھ...

دەپ تۇرۇۋىدى، تۇيۇقسىز شامال چىقىپ ئۇ پەرىنىڭ يۈزىدىكى رومىلىنى ئېچىۋەتتى. پەرھادنىڭ كۆزى شىرىننىڭ جامالىغا چۈشتى. ئۇ ئەينەكتە كۆرگەن پەرىۋەشنى تونۇدى. ئۇ دەردلىك بىر ئاھ تارتتى، ھوشى بېشىدىن ئۇچتى — دە، مۇردىدەك يىقىلىپ چۈشتى. مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن ئۇنى «ئۆلدى» دەپ ئويلاپ ئەپسۇس — نادامەتلەر قىلدى. بۇ ئىشنى كۆرگەن خەلق ھەيران قېلىشتى. ئەمما پەرھادنىڭ ئىشقىمۇ شىرىنگە تەسىر قىلغانىدى. شىرىنمۇ ئىچ-ئىچىدىن يوشۇرۇنچە ئاھ تارتىپ، باھار يامغۇرىدەك ياشلارنى تۆكتى. شاپۇر پەرھادنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ۋەفا يولىدا ئول مەنزىلگە يەتتىڭ،
كى بىر كۆرمەك بىلەن جان تەسلىم ئەتتىڭ.
بەنى ئېرمەس ئېردى غۇربەت دەرد-داغى،
كى ئۆچتى بىجەھەت ئۆمرۈڭ چىراغى.
كەمالى فەزل- فەزل ئىلكىدىن ئەفسۇس،
ھەيائى ئەقل ئىلە ھۇسنۇڭدىن ئەفسۇس.
زەمىرى پايى پاكىڭدىن دەرىغا،
پىغانۇ دەردناكىڭدىن دەرىغا.

دەپ، دەرد ئۈستىگە دەرد قوشتى، داغ ئۈستىگە داغ قويدى. ئۇ يەنە:

— سېنى كۆرمىگەن بولسام كاشكى ...، — دەپ زار- زار يىغلىۋىدى، شاپۇرنىڭ نالىسى مېھىنبانۇ بىلەن شىرىنگە تەسىر قىلدى. ئۇلارمۇ يىغلاپ تۇرۇپ شاپۇردىن پەرھاد توغرىلىق سورىدى. شاپۇر ئۇلارغا پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇلار پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلاپ پەرىشان بولۇشتى. ئاندىن پەرھادنى بىر ساندۇققا سېلىپ، ساندۇقنى بىر ئاتقا ئارتىپ، ئۇنى ئاي يۈزلۈك، بەخت يۇلتۇزدەك بىر كېنىزەككە تاپشۇردى. كېنىزەك ساندۇقنى ئوردىغا ئېلىپ باردى. ئۇلار پەرھادنى بىر تەختنىڭ ئۈستىگە ياتقۇزۇشتى. ئۈچ كۈندىن كېيىن پەرھاد ھوشىغا كەلدى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپلا ئۆزىنىڭ بىر ياسىداق تەختنىڭ ئۈستىدە ياتقانلىقىنى كۆردى. شىرىن بىلەن سۆزلەشكەنلىكى يادىغا كەلدى. «دېمەك مەن ئۇ جان ئالغۇچى

مەھبۇبنى كۆرۈپ بىھوش بولۇپتىمەن. ئۇلار مېنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەپتۇ. ماڭا مۇشۇنداق ئىززەت ـ ئىكرام قىلىپتۇ. مەن بەك شەرمەندە بوپتىمەن. ئۇنىڭ خىزمىتىدە جان پەرسەممۇ ئازلىق قىلىدۇ، ... ـــ دەپ، خىجالەتچىلىكتە ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، باياۋان تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇرۇنقى ئورنىغا بېرىپ ئېرىق قېزىشقا باشلىدى. ئۇ ئەسلىدىكىدىن ئون ھەسسە باتۇرلۇق بىلەن تاشلارنى پارچىلايتتى.

شاپۇر پەرھادنىڭ يوقلۇقىنى بايقىدى. تاغقا بېرىپ ئۇ يەردىن پەرھادنى تاپتى.

پەرھادنىڭ ئىشق ئوتى شىرىننىڭ جىسمىغا تۇتاشقانىدى. پەرھادنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ ئۇ تولىمۇ پەرىشان بولدى. پەرھادنى ئىزدەپ ھەر تەرەپكە ئادەم ئەۋەتتى. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە: «بۇنداق ئىشقا گىرىپتار بولغان كىشىگە تەڭرىتائالا ئۆزىنىڭ قۇدرەت كامالى بىلەن ياخشىلىق ئاتا قىلغاي» دەيتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە مۇھەببەتتىن باشقا ئىشقا ئورۇن يوق ئىدى. پەرھادنى ئىزدەپ بارغان كىشىلەر ئۇنى تاغدىن تاپتى. ئۇ ئىلگىرىكىدىن يۈز ھەسسە ئارتۇق ئىشلەۋاتاتتى. بۇ ئەھۋالنى شىرىنگە خەۋەر قىلىشتى. شىرىن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن خەۋەر كەلتۈرگەن كىشىگە باشتىن ـ ئاياغ تون كىيگۈزدى.

شىرىن پەرھادنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە تولىمۇ ئىنتىزار ئىدى. بىراق ئۇ يەنە ئۆتكەنكىدەك ئەھۋالنىڭ قايتا يۈز بېرىشىدىن ئەندىشە قىلاتتى. مېھىنبانۇ بولسا باياۋانغا بېرىپ شاپۇردىن پەرھاد توغرىلىق سورىدى. شاپۇرمۇ سەممىيلىك بىلەن جاۋاب بەردى. مېھىنبانۇ پەرھادنىڭ پەزىلەتلىك يىگىتلىكىنى بىلگەندىن كېيىن ئۇنى كۆيئوغۇل قىلىۋالغۇسى كېلىپ قالدى.

پەرھاد بولسا مەھبۇبنىڭ خىيالىدا ئولتۇرۇپ، پىراق دەشتىدە كۆزلىرىدىن دەريادەك ياشلارنى تۆكەتتى. ئۇ تاشلارنى چېپىشقا بەكمۇ قادىر ئىدى. ئەمما، تاش ئارىسىدىكى تۇپراقلارغا دۇچ كەلسە ئاجىزلىشىپ قالاتتى. باشقا تاشچى ئۇستىلار پەرھاد يونىغان تاشلارنىڭ پارچىلىرىنى ئاران توشۇپ ئۈلگۈرەتتى. پەرھاد: «بۇ ئېرىق تېزرەك پۈتسە، ئۇ پەرىۋەش زىيارەت قىلغىلى كەلسە، ئۇنىڭ مۇبارەك جامالىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈۋالاتتىم. ئۇنىڭ تەشەككۈر سۆزلىرىگە جېنىمنى پىدا قىلسام ئارمىنىم يوق ئىدى. ئەگەر ئۆزى كەلمىسىمۇ مېنىڭ بۇ قىلغان ئىشلىرىمنى ئاڭلاپ مەندىن رازى بولسا ئىدى كاشكى...» دەپ كېچە ـ كۈندۈز تىنماي ئىشلەيتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئېرىق پۈتتى. شىرىننىڭ ئوردىسىنىڭ ئالدىدا بىر يوغان تاش بار ئىدى. شۇ تاشنى كولاپ ئېلىۋېتىپ ئورنىغا كۆل ياسىدى. ئېرىق شۇ كۆلگە ئېقىپ كىرەتتى. كۆلنىڭ ئەتراپىغا ئاران كۆز يېتەتتى. كۆلنىڭ يېنىدا يەنە بىر تاش بار بولۇپ، ئېگىزلىكى ئىككى ـ ئۈچ سەرۋى تېرەكنىڭ بويىدەك بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈستىگە شىرىنگە راۋاق ياسىدى. بۇ راۋاقتا بىر مۇنچە ھۇجرىلارنى ئورۇنلاشتۇردى. شاپۇر بۇ ھۇجرىلارنىڭ تاملىرىغا شىرىننىڭ سۈرىتىنى نەقىش قىلىپ سىزىپ چىقتى. پەسرەك جايغا پەرھادنىڭ غېرىب ۋە بىچارە قىياپىتىنى سۈرەتلەپ سىزدى. بۇ ئىشلار ھەممىسى پۈتتى. پەرھاد ئېرىققا سۇ باشلىغىلى «ئەينۇلھەيات» بۇلىقىغا قاراپ ماڭدى. مېھىنبانۇ باشلىق بارلىق خەلق توپلاشتى.

www.uygurkitap.com

گويا يەر يۈزى ئادەمگە لىق تولغاندەك كۆ-
رۈنەتتى . پەرھاد شاپۇر بىلەن غەمكىن ھالدا
كېتىۋاتاتتى . پەرھاد : «ئەگەر ئۇ پەرىۋەش
تاماشا قىلىش ئۈچۈن بۇ جايغا قەدەم قويۇپ
قالسا ، ئۇنى بىر كۆرىۋېلىپ ، جېنىمنى پىدا
قىلسام ئارمىنىم يوق ئىدى . ئەگەر كەلمەي
قالسا ، بۇ دۇنيادىن قول ئۈزسەم ... »
دېگەنلەرنى ئويلىدى . پەرھاد ئويلىغانلىرىنى
شاپۇرغا ئېيتىپ ، كۆز ياشلىرىنى راۋان قى-
لىپ كېتىۋاتاتتى . مېھىنبانۇ ئارقىسىدىن بىر
تاۋاق جاۋاھىرنى ئېلىپ كېلىپ ، ئۇنىڭ
بېشىدىن چېچىشقا باشلىدى . ئاخىرى ئۇلار
«ئەينۇلھەيات » بۇلىقىغا يېتىپ باردى .
پەرھاد بىرەر باھانە تېپىپ ئۇ ئاي يۈزلۈكنى
كۆرۈۋېلىش نىيىتىدە ئەتەي ئىشنى كەينىگە
تارتتى .

بۇ قورۇلۇشنىڭ پۈتكەنلىكى ۋە ئې-
رىققا پەرھادنىڭ ئۆزى سۇ ئاچقىلى
ماڭغانلىقى خەۋىرى شىرىننىڭ قۇلىقىغا
يەتتى . شىرىنمۇ ئېرىققا سۇ ئاچقانىنى ئۆز
كۆزى بىلەن كۆرۈش ئارزۇسىدا ئىدى .
ئۇمۇ دەرھال نەق مەيدانغا ئاتلاندى ۋە
كېچىكمەي يېتىپ باردى . شىرىننىڭ يىراق-
تىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن مېھىنبانۇ
پەرھادقا :

— شىرىن بىلەن ئۇچراشقاندا ئۆ-
زۈڭنى تۇتىۋال ، سالماقراق بولغىن ، —
دەپ نەسىھەت قىلىپ تۇرۇۋىدى ، شىرىن ۋە
بارلىق خالايىق يېتىپ كەلدى . مېھىنبانۇ
ئۇلارنى يىراقتا قوغلىدى ۋە پەرھادنى ئېرىققا
سۇ ئېچىشقا بۇيرۇدى . پەرھاد بولسا كۆڭلى
پاراكەندە ھالدا ئېرىققا سۇ ئېچىشقا باشلى-
دى . شىرىن پەرھادنىڭ سۇ ئاچقىنىغا
ھەيرانلىق بىلەن قاراپ تۇراتتى . پەرھاد
سۇنى ئېچىپ قويۇۋەتتى . سۇ بىر – ئىككى
تاش يىراقلىققا ئېقىپ باردى . شىرىن باش-
لىق ھەممەيلەن بۇ ئېرىقنىڭ پۈتكەنلىكىگە
تولىمۇ خۇشال بولۇشتى . سۇدىن ئىلگىرى
ماڭىمىز دەپ ھەممەيلەن سۇ بىلەن تەڭ ئات
چاپتۇردى . ھېچكىم سۇنىڭ ئالدىغا ئۆتەل-
مىدى . شاپۇر بىلەن پەرھاد غەم دەشتىدە
ھەيران ، ھىجران ئالىمىدە سەرگەردان بو-
لۇپ كېتىۋاتاتتى . بىردىنلا شىرىننىڭ
مىنگەن ئېتى لايغا پېتىپ قالدى . پەرھاد
خۇدىنى بىلمىگەن ھالدا كېلىپ ، شىرىننى
ئېتى بىلەن قوشۇپلا دەس كۆتۈردى — دە ،
راۋاقنىڭ ئۈستىگە ساق — سالامەت قويۇپ
قويدى . خالايىق پەرھادنىڭ بۇ ئىشىغا
تەھسىن — ئاپىرىنلار ئوقۇدى .

سۇ كېلىپ كۆلگە قۇيۇلدى ،
كۆلدىن بارلىق ئېرىقلارغا تارقالدى . پەرھاد
قازغان بۇ ئۆستەڭگە «شەھرىلخا» ، كۆلگە
«مەھرىلخا » دەپ نام بەردى . تاماشا ئۈچۈن
كەلگەن بارلىق خالايىق ئۆز ماكانلىرىغا
تارقالدى . پەرھاد بىلەن شاپۇر بولسا بۇ ئى-
مارەتلەرنىڭ بىر بۇلۇڭىنى ئۆزلىرىگە ماكان
قىلدى . پەرھاد شىرىننىڭ پىراقىدا غەمكىن
ياتاتتى . مېھىنبانۇ ئۆزىنىڭ ئەقىل —
پاراسىتى بىلەن پەرھادنىڭ يۈرىكىگە شى-
رىننىڭ مۇھەببىتى ئورناشقانلىقىنى ، ئىشق —
مۇھەببەتنىڭ كۈچىدىن پات ئاردا ۋەيران
بولۇپ ، ھاياتلىقتىن قول ئۈزۈشى مۇمكىن-
لىكىنى ھېس قىلدى . ئۇ : «بۇ ئىككىسىنى
بىر يەردە قىلسام ، بۇلارنىڭ كۆڭلى تەسكىن
تاپار ... » دېگەنلەرنى ئويلىدى . ئۇ
شىرىنگە :

— بۇ ئۆستەڭنى قېزىپ
پۈتكەزۈشكە كۆزىمىز يەتمەي ، ھەيران بو-
لۇپ تۇراتتۇق . ھەقتەئالا ئۆزىنىڭ قۇدرەت
كامالى بىلەن مۇشۇنداق بىر ئادەمنى بىزگە

يەتكۈزۈپ بەردى . ئادەم بالىسىنىڭ قولىدىن مۇنداق ئىشنىڭ كېلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . بۇ يىگىتنىڭ بىلىكىنىڭ كۈچىدىن بىزنىڭ مۇرادىمىز ھاسىل بولدى . بۇنداق ئادەمگە قانچىلىك قىلسىمۇ ئەرزىمەيدۇ . ئەگەر لەئلى – جاۋاھىرنى قوبۇل قىلغان بولسا ، ئەرمىنىيىنىڭ پۈتۈن لەئلى – جاۋاھىرلىرىمۇ ئازلىق قىلۇر ئىدى . بىز بىر زىياپەت ئۆتكۈزۈپ ، ئۇنىڭ بېشىدىن لەئلى – ياقۇتلارنى چاچايلى ... — دېدى . شىرىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خوشلۇقىدا دەرھال جەمشىدنىڭكىدەك بىر زىياپەتكە تەييارلىق قىلدى . ئوردىنى ئەينەكتەك تازىلاپ ، ياسىدى . ئاندىن پەرھاد بىلەن شاپۇرنى چاقىرتىشقا ئادەم ئەۋەتتى . بارغانلار پەرھاد بىلەن شاپۇرنى تېپىپ ، ئۇلارغا مېھىنبانۇ بىلەن شىرىننىڭ سالىمىنى يەتكۈزدى . ئۇلارنى زىياپەتكە تەكلىپ قىلىپ ، ئىززەت – ئىكرام بىلەن ئوردىغا باشلاپ باردى . مېھىنبانۇ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى ۋە ئۇنى تەختكە تەكلىپ قىلدى . پەرھاد تەختكە چىقىشقا ئۇنىماي يەردىلا ئولتۇردى . مېھىنبانۇ ئامالسىزلىقتىن ئۇنىڭغا كۇرسى بەردى . پەرھاد كۇرسىغا ئولتۇرۇشقىمۇ ناھايىتى تەستە ماقۇل بولدى . پەرھادنىڭ يېنىدا شاپۇر ئولتۇردى . ئەڭ ئۇستا سازەندىلەر ۋە خوش ئاۋاز غەزەلخانلار بىر ياقتا ئولتۇردى . ئون نەپەر پەرىزاتتەك گۈليۈزلۈك قىزلارنى ساقىيلىق خىزمىتىگە قويدى . ئۇ ئاي يۈزلۈك قىزلارنىڭ ئىسمى – دىلئارام ، دىلئارا ، دىلئاسا ، گۈلئەندام ، سەمەنبۇي ، سەمەنسا ، پەرى چېھرە ، پەرىزاد ، پەرىۋەش ، پەرىپەيكەر ... ئىدى . بۇ دىلنى تارتقۇچى ئىسىملارنىڭ ئىگىلىرى ھەرقانداق ئىلىمدا تەڭداشسىز ، ھۆسن – جامالدا يېگانە ئىدى . شۇنداق قىلىپ ئولتۇرۇش قىزىپ ، ئەۋجىگە چىقتى . مەيىنىڭ كۈچىدە ھەممەيلەن مەست بولغانىدى . قىزلارنىڭ ھەبىرى ئايرىم – ئايرىم ھالدا پەرھادتىن سوئال سورىشاتتى . پەرھاد ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرىپ ، ئۇلارنىڭ مۈشكۈل ئىشلىرىنى ھەل قىلدى . قىزلار چاۋاك چېلىشىپ رەھمەت ئېيتىشتى . مېھىنبانۇ ئەقىل پاراسەت بىلەن پەرھادنىڭ پېشانىسىدىن چاقناپ تۇرغان ھىدايەت نۇرىنى سەزدى . ئۇ دەرھال تەختىدىن چۈشۈپ ، پەرھادنى تەختكە تەكلىپ قىلدى . پەرھاد كەمتەرلىك بىلەن ئۆززە ئېيتىپ تۇرۇۋالدى . مېھىنبانۇ ھەر قانچە زورلاپ تۇرۇۋالغان بولسىمۇ ، پەرھادنى تەختكە زادىلا چىقىرالمىدى . ئاخىرى مېھىنبانۇ تەختىدىن چۈشۈپ پەستە ئولتۇردى . پەرھادمۇ دەرھال كۇرسىدىن چۈشۈپ پەردە ئولتۇردى . مېھىنبانۇ پەرھادتىن گەپ سوراپ ، ئۇنى سىنىماقچى بولدى . ئەمما پەرھادتىن پاكلىق ، ئالىيجانابلىقتىن باشقا ئەيىب تېپىلمىدى . ئۇنىڭ پىراق دەردىدە ھالى قالمىغانلىقىنى سەزگەن مېھىنبانۇ «جان چىقماقمۇ بىر دەملىك ئىش . ئەگەر بۇ يىگىت مەھبۇبىنىڭ دەردىدە جان بېرىپ قالسا ، بۇ بەدنام ماڭا بولىدۇ ...» دەپ ئويلىدى . ئۇ دەرھال شىرىنگە ئادەم ئەۋەتىپ :

— پەرھادنىڭ قاراڭغۇ دىلىنى ۋىسال نۇرى بىلەن يورۇتسۇن ، چىگىلگەن كۆڭلىنى شېكەر سۆزلىرى بىلەن يەشسۇن ! — دېدى . شىرىنگە بۇ خەۋەر يەتتى . شىرىنمۇ مۇشۇنداق سۆزگە ئىنتىزار بولۇپ تۇراتتى . ئۇ خۇشال ھالدا ئۆزىنى ياساپ ، ئىككى كۆزىنى سۈزۈپ ، ئاپتاپتەك ئېچىلىپ ، مىڭ ناز ، يۈز كەرەشمە بىلەن

زىياپەتكە كىرىپ كەلدى. ھەممەيلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا تەزىم قىلىشتى. پەرھادنىڭ جېنى چىقىشقا ئاز قالدى. لېكىن ئۇ مىڭبىر مۇشەققەتتە ئاران ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. ئۇ پەرىۋەش مېھىنبانۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. پەرھادقا قايتا جان كىرگەندەك خۇشال بولدى. پەرھاد بىلەن شىرىن بىر-بىرىنى كۆرۈپ ۋىسال مەيدىن مەست بولغانىدى. بۇ ئىككى ئاشىق بىر-بىرىدىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. شۇ تەرىقىدە يېرىم كېچە بولدى. ئولتۇرۇش ئەۋجىگە چىقتى. شىرىن يۈزمىڭ ناز-كەرەشمە بىلەن تولغىنىپ، گۈلدەك ئېچىلىپ، سۇمبۇلدەك چېچىلىپ مەي تۇتقىلى ئورنىدىن تۇردى. جام ئېلىپ پەرھادقا يېقىن كەلدى. بۇ چاغدا ھېلىقى ئون قىز شىرىن بىلەن پەرھادنىڭ بېشىدىن ئۈنچە-مارجانلارنى چېچىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا پەرھاد مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كى ئەي، زارى بەلاكەش ئاشىقىم مەنسىز
نەچۈك كىدۈرسەن ؟
كى ئەي جەۋرى-ستەمگە لايىقىم مەنسىز
نەچۈك كىدۈرسەن ؟

دەپ پىيالىنى قولىغا ئالدى ۋە:
— سىنىڭ خىيالىڭدا ئىچىمەن ...، — دەپ ...

.... ①

كى ئەي ساقى گۈلئۈزار مەھۋەش،
جانۇ جىگەرىمگە تۇشتى ئاتەش.
تۇتقىل ماڭا لەبا-لەب قۇيۇپ جام،
بۇ تەشنەلىكتىن ئالاي ئارام.

دەپ پىيالىدىكى مەينى سۈمۈردى. شىرىن پىيالىنى تولدۇرۇپ يەنە پەرھادقا تۇتتى. پەرھاد دېدى:

— ئەي نازىنىن، پۈتۈن ئالەم پىيالىگە ئايلانسىمۇ سىنىڭ ئىشقىڭدا مەن ئۇنى سۈمۈرەرمەن ...

ئۇ پىيالىنى شىرىننىڭ قولىدىن ئېلىپ ئىچىۋەتتى-دە، ھوشىنى يوقىتىپ، «ئاھ» دەپ يەرگە يىقىلدى. شىرىن پەرھادنىڭ بېشىنى يۆلىدى. بۇ چاغدا پەرھادنىڭ ئوتلۇق ئاھى شىرىنگە تەسىر قىلىپ، ئۇمۇ پەرھادنىڭ يېنىغا يىقىلدى. شىرىننىڭ كېنىزەكلىرى ئۇنى ئۆز ھۇجرىسىغا ئەپچىقىپ ياتقۇزۇپ قويۇشتى. ئاندىن پەرھادنىمۇ باشقا بىر خانىغا ئېلىپ چىقىپ ياتقۇزۇشتى. بىرنەچچە سائەتتىن كېيىن پەرھاد ھوشىغا كەلدى. بايىقى ئىشلار يادىغا كېلىپ تولىمۇ خىجالەت بولدى. ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆز ماكانىغا قاراپ كېتىپ قالدى. بىر ئازدىن كېيىن شىرىنمۇ ھوشىغا كەلدى. يېنىغا قارىسا پەرھاد يوق. كۆڭلىدىكى دەرد-ئەلەمى تېخىمۇ ئاشتى. شىرىننىڭ مۇھەببىتى كۈندىن-كۈنگە زىيادە بولدى. كۈنلەر ئاشۇنداق ئۆتتى. مېھىنبانۇ بۇ ئىككى ئاشىق-مەشۇقنىڭ كېچىلەردە دەردلىك ئاھ چەككەنلىكىنى، كۈندۈزدە بولسا كۆڭۈل سىرلىرىنى دېيىشەلمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تولىمۇ تەڭلىكتە قالغانىدى. ئۇ پەرھادنىڭ ئىشق ئوتى شىرىنگە تەسىر قىلغانلىقىنى بىلگەچكە، ئامالسىزلىقتىن بەزىدە بەزمىلەر تۈزۈپ بۇ ئىككى ئاشىق-مەشۇقنى ئۇچراشتۇراتتى.

ئەلقىسسە، رىۋايەتچىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، مەغرىب زېمىنىدا بىر پادىشاھ

① قول يازمىدا مۇشۇ يەردىن ئىككى بەت يوقالغان.

بولۇپ، ئۇ نۇشىراۋاننىڭ نەۋرىسى ھورمۇزنىڭ ئوغلى ئىدى. ئىسمى خۇسرەۋ شاھ ئىدى. ئۇ مەغرىب زېمىنىنىڭ شاھلىق تەختىدە ھۆكۈم يۈرگۈزەتتى. ئۇنىڭ بىر ئوغلى بار ئىدى. لېكىن ئۇ ئوغۇل تەخت سەلتەنەتكە لايىق ئەمەس ئىدى. ئۇ: «بەنە ئۆيلەنسەم، تەڭرىتائالا ئۆزىنىڭ كەرىمى بىلەن پادىشاھلىققا لايىق بىر ئوغۇل بەرسە، مېنىڭدىن كېيىن ئورنۇمدا ئولتۇرسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلاپ ئۆزىگە لايىق ئىزدەتىپ، تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتتى. شۇ چاغلاردا شىرىننىڭ داڭقى پۈتۈن ئالەمگە مەشھۇر بولۇپ، پەرھاد بىلەن شىرىن توغرىسىدىكى مەخپى سىرلارمۇ خەلق ئارىسىغا يېيىلغان ئىدى. شىرىننىڭ تەرىپ ـ تەۋسىپى خۇسرەۋنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. خۇسرەۋ شىرىنگە غايىبانە ئاشىق بولۇپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئەۋەتكەن ئادەملىرى يېتىپ كېلىپ ھەممىسى شىرىن توغرىسىدا ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەشتى. خۇسرەۋنىڭ كۆڭلىدە زوق ئۈستىگە زوق پەيدا بولدى. ئاخىرى ئۇ ئۆزى شىرىننىڭ ئالدىغا بېرىشنى ئويلاپ، بۇ توغرىلىق ۋەزىرلىرىدىن مەسلىھەت سورىدى. خۇسرەۋنىڭ ئەقىل ـ پاراستى يۇقىرى بىر ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇ:

— ئۆزىڭىز بارسىڭىز مۇۋاپىق بولماس. ئەلچى ئەۋەتىپ، ئۇ ياقتىن كەلگەن جاۋابقا قاراپ ئىش كۆرسەك ياخشى بولارمىكىن، — دېدى. خۇسرەۋ شاھ بۇ مەسلىھەتنى لايىق تېپىپ، بىر قانچە ئادەمنى شىرىننىڭ ئالدىغا ئەلچىلىككە ئەۋەتمەكچى بولدى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا شىرىن سۆزلۈك، گەپدان بىر كىشى بار ئىدى. شىرىنگە شۇ ئادەمنى ئەلچى قىلىپ تەيىنلىدى. بۇلار بىرقانچە ۋاقىت يول يۈرۈپ ئاخىرى ئەرمەن ۋىلايىتىگە يېتىپ باردى. «خۇسرەۋدىن ئەلچى كەپتۇ» دېگەن خەۋەر مېھىنبانۇغا يەتتى. مېھىنبانۇ دۆلەت ئەربابلىرىنى يىغىپ، ئۇلارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئەلچىلەرنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ئەلچىلەرنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۈتۈۋالدى. ئەلچىلەر ئالدى بىلەن خۇسرەۋنىڭ سالىمىنى يەتكۈزدى. ئاندىن گۈزەل ئىبارىلەر بىلەن ئەلچىلىك سۆزلىرىنى بايان قىلدى. گەپ تۈگىگەندىن كېيىن مېھىنبانۇ «جاۋابىنى ئەتە بېرەي» دەپ ئەلچىلەرنى قايتۇردى. ئۇ ۋەزىرلەرنى يىغىپ ئۇلارغا ئەلچىلەرنىڭ مەقسەت ـ مۇددىئالىرىنى ئېيتىپ، مەسلىھەت سورىدى. ئۇلار ھەممىسى بىردەك:

— خۇسرەۋدەك ئۇلۇغ پادىشاھنىڭ ئارزۇسىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى كۈيئوغۇل قىلىش نېمىدېگەن بەخت! سەلتەنەتتىمۇ، نەسەبتىمۇ ھېچقايسى پادىشاھتىن كەم ئەمەس... — دېيىشتى.

ئەمما بۇ سۆزلەر مېھىنبانۇغا ياقمىدى. چۈنكى ئۇنىڭغا شىرىننىڭ ئەھۋالى مەلۇم ئىدى. ئۇ تولىمۇ تەڭلىكتە قالدى. پەرھادنىڭ بىچارە تۇرقى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىپ، كۆڭلى يېرىم بولدى. بۇ ئىشنى شىرىنگە خەۋەر قىلدى. ئۇ يۈرەك ـ باغرى پارە ـ پارە بولغان ھالدا مۇنداق دېدى:

— ئەگەر سىزلەر شۇنداق قارار قىلغان بولساڭلار مەن ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈۋالىمەن. شاھلىق بىلەن ئاشىقلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق چوڭ. مېنىڭ پادىشاھلىق بىلەن قىلچە كارىم يوق، پەقەت پەرھادنىڭ يادى بىلەن خۇرسەنمەن. ئۇمۇ مېنىڭ ۋىسالىمنى تەمە قىلمايدۇ. مېنى يادلاش بىلەنلا خۇشالدۇر. ئەگەر بۇ

www.uygurkitap.com

سۆزلەرنى پەرھاد ئىشىتسە ئۇمۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالىدۇ. مەن بۇنداق بەدنامنى خالىمايمەن. پەرھاد مېنىڭ ئىشقىمدا چۆلمۇ چۆل، تاغمۇ تاغلاردا بېشىنى تاشقا ئۇرۇپ نالە زار قىلىپ يۈرۈپتۇ. ئۇنى ئاز دەپ بۇ ئىشنى قىلسام راۋا بولامدۇ؟ مېنى مۇنداق قەبىھ ئىشقا زورلىمىسۇن. بەلكى ئۆلتۈرۈپلا ئەتسۇن، ياكى ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈرۈۋەتسۇن...

— شىرىننىڭ بۇ سۆزلىرى مېھىنبانۇغا تەسىر قىلدى.

— مېنىڭمۇ بۇ ئىشقا زادىلا رايىم يوق. ئۇنداق بولسا ئەلچىلەرنى بىرەر سەۋەب كۆرسىتىپ ياندۇرايلى، — دېدى ئۇ. بۇ گەپ بىلەن شىرىنمۇ خېلى خاتىرجەم بولدى.

ئەتىسى ئەلچىلەرنى چاقىرتىپ ئۇلارغا:

— خۇسرەۋنىڭ تەلىپى كۆڭۈلمىزگە يېقىپ، بۇ ئىشتىن پەخىرلىنىشىمىز كېرەكلىكىنى ھېس قىلدۇق. لېكىن بىر ئۆزرىمىز بار. قىزىمىز كىچىكىدىن تارتىپ ئوقۇش بىلەنلا بولۇپ كەلدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئەركىشىنىڭ ئىپتىنى ئاتاشقىمۇ بولمايدۇ. ھازىر ئۇنىڭغا بۇ گەپنى دېسەك، ئۆلتۈۋېلىشتىن يانمايدۇ. شۇڭا بىر نەچچە يىل سەۋر قىلىپ تۇرسا، بالا بىر ئاز ئەقىلگە كەلسە، بىزمۇ ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلساق...

— دېگەن سۆزلەرنى ئېيتىپ، ئەلچىلەرنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن قايتۇردى.

ئەلچىلەر قايتىپ بېرىپ ئەھۋالنى خۇسرەۋگە يەتكۈزدى. خۇسرەۋ:

مېنىڭدەك بىر پادىشاھنىڭ ئەلچى ئەۋەتكىنىنى ئۆزلىرى ئۇچۇن بەخت دەپ بىلىپ، بانا ـ سەۋەب كۆرسەتمەي، مەلىكىنى بەرسە بولمامدۇ، — دەپ غەزىپى ئۇتتەك يالقۇنلىدى. ئۇ يەنە شىرىننىڭ ئالدىغا ئەلچى ئەۋەتتى. مېھىنبانۇدىن يەنە بايىقىدەك جاۋاب ئېلىپ كەلدى. ئاخىرى خۇسرەۋ:

— مەن بېرىپ ئەرمەن ۋىلايىتىنى كۆكۈم ـ تالغان قىلىپ مال ـ مۈلكىنى تالان ـ تاراج، خەلقىنى ئەسىر قىلىپ، كۆرگۈلۈكىنى كۆرسىتىپ كېلەي، — دەپ، نۇرغۇن لەشكەر بىلەن ئەرمەن تەرەپكە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلار چۆل ـ باياۋانلاردىن ئۆتۈپ بىر قانچە كۈندە ئەرمەن ۋىلايىتىگە يېتىپ باردى.

مېھىنبانۇمۇ خۇسرەۋنىڭ يېتىپ كېلىشىدىن ئەنسىرەپ شەھەر دەرۋازىلىرىنى چىڭ ئېتىپ، مۇداپىئە كۆرۈپ تۇراتتى. بىر چاغدا باياۋان تەرەپتىن قۇم ـ تۇپراقتىنمۇ زىيادە لەشكەر كۆرۈندى. مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن ئىككىسى شەھەر مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەپ، پەرھادنىڭ ئامان ـ ئېسەن بولۇشىنى تىلىدى. ئاخىرى خۇسرەۋنىڭ لەشكەرلىرى ئەرمەنىيە شەھىرىنى قورشىۋالدى. شەھەرنىڭ ئەتراپىنى ئوبدان چارلاپ چىققاندىن كېيىن پەرھاد تۇرغان باياۋان تەرەپكە قاراپ ماڭدى. پەرھاد يىراقتىن ئۇلارنى كۆرۈپ «مېنىڭ دۈشمىنىم مۇشۇ ئوخشايدۇ» دەپ، ئۇنىڭ يۈرىكىگە دەز كەتتى. ئۇ «مەن ئۇنى چوقۇم يوقىتىمەن» دەپ ئۆزىگە كۆك تۆمۈردىن قالقان تۇتتى.

خۇسرەۋنىڭ قوشۇنىدا ئون مىڭ باتۇر بار ئىدى. خۇسرەۋ ئۇلاردىن ئون يىگىرمىسىنى بۇيرۇپ:

— بېرىپ ئاشۇ ئادەمنى تىرىك تۇتۇپ كېلىڭلار! — دېدى. ئۇلار پەرھاد

تەرەپكە قاراپ ماڭدى. پەرھاد ھەممە ئىشتىن خەۋەردار بولۇپ تۇراتتى. ئۇ بىر تاغنىڭ بۇرجىكىنى قومۇرۇپ ئالغان پېتى تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ نەرە تارتقىنىچە مۇنداق دېدى:

— مەندەك دەردمەن، ئىشق ئوتىغا گىرىپتار، دەرد ـ ئەلەمگە مۇپتىلا بولغان كىشىگە يېقىن كەلمەڭلەر. بىئەجەل ھالاكەتكە دۇچار بولىسىلەر. ئەگەر گېپىمگە پىسەنت قىلمىساڭلار، بېشىڭلارغا مېنىڭ بېشىمغا ياغقاندەك تاش ياغىدۇ. ئەگەر ئىشەنمىسەڭلەر بېشىڭلاردىكى دۇبۇلغاڭلارغا، تۇغ ـ ئەلەملىرىڭلارنىڭ ئۇچىغا قاراڭلار...

ئۇ شۇنداق دەپلا بىر پارچە تاشنى پىقىرىتىپ ئاتقاندى، خۇسرەۋنىڭ دۇبۇلغىسىنىڭ قۇببىسىنى ۋە تۇغ ـ ئەلەمنىڭ ئۇچىنى ئۇچۇرۇپ تاشلىدى. خۇسرەۋ بۇ ئىشقا ھەيران ۋە سەرگەردان بولدى. پەرھاد:

— ئەگەر مەندەك بىر بىگۇناھقا قەست قىلساڭلار، ئۆز قولۇڭلار بىلەن ئۆز خەلقىڭلارنى قەستلىگەندەك بولىسىلەر. دۇبۇلغا ئۇچۇرغاننى باش ئۇچۇرغان بىلەن باراۋەر بىلىڭلار. ئەي خۇسرەۋ، ئۆزلەشكىرىڭگە بىھۇدە جەۋر سالمىغىن. كەلگەن يولۇڭغا قايتىڭلار. يەنە بىر گەپ، ئىشق ھەققىدە لاپ ئۇرىسەن ۋە كىشىلەرنى پاراكەندە قىلىپ پەرىۋەشنىڭ كۆڭلىنى پەرىشان قىلىسەن. ئاشىقلىق زادى قانداق بولىدىغانلىقىنى چۈشىنەمسەن؟ — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان خۇسرەۋ تولىمۇ تەڭلىكتە قالدى. ئۇ ئامالسىزلىقتىن پەرىشان ھالدا ئۆز بارگاھىغا قايتىپ كەتتى. ئۇ غەمكىن ھالدا ئۈمىدسىزلىنىپ ئولتۇرغاندا. بىر ۋەزىر كىرىپ كەلدى. ئۇ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، بىكارغىلا پەرىشان بولىسىز. تاغلىقلارنىڭ بۇنداق تاغدەك لاپلىرى تولا. ئۇنىڭغا مۇنچىلا ئويلىنىپ، ئۈمىدسىزلىنىپ كەتمەڭ، — دېدى.

بۇ چاغدا يەنە بىر ۋەزىر:

— بۇ شەھەرنىڭ مۇداپىئەسى بەك كۈچلۈك ئىكەن. بىر يىلدىمۇ شەھەرنى ئالالمىغۇدەكمىز. بۇنىڭغا بىرەر تەدبىر قوللانماق كېرەك، — دېدى.

خۇسرەۋ مۇشۇ مەسلىھەت بىلەن مېھىنبانۇنىڭ ئالدىغا ئەلچى كىرگۈزدى.

ئەي مېھىنبانۇ، شىرىندەك بىر گۈزەل دىلبەرنى پەرھادتەك ئەلدىن ئايرىلغان ۋەتەنسىزگە لايىق كۆرۈش نېمىدېگەن ئار ـ نومۇس؟ خۇسرەۋدە قانداق ئەيىب كۆردىڭىزلەر؟ پەرھادتا قانداق پەزىلەت بار ئىكەن؟ ... دېدى ئەلچى. مېھىنبانۇ يەنىلا ئالدىنقى قېتىم بەرگەن جاۋابنى بېرىپ ئەلچىلەرنى ياندۇردى. ئەلچى خۇسرەۋگە مېھىنبانۇنىڭ سۆزىنى يەتكۈزدى. خۇسرەۋ قاتتىق غەزەپكە كېلىپ، لەشكەرلەرنى بۇيرۇپ شەھەرنى قاتمۇ قات مۇھاسىرىگە ئالدى. ئۇرۇش تەييارلىقىنى تەقمۇ تەق قىلىپ، جەڭ دۇمبىقىنى ئۇرغۇزدى. لەشكەرلەرنى سەپ ـ سەپ قىلىپ تىزدى. ئەمما شەھەر تەرەپتىن پەرھادتىن باشقا ئادەم چىقمىدى. پەرھاد بولسا خۇسرەۋنىڭ لەشكەرلىرىگە تاش ئېتىپ، ئۇلاردىن بىرنىمۇ يېقىن كەلتۈرمەيتتى. خۇسرەۋگە بۇ ئىش بەكمۇ ئەلەم قىلدى. ھەر قانچە كېڭەش قىلسىمۇ ئۈنۈمى بولمىدى.

دەل شۇ چاغدا بىر ھارامزادە يېتىپ كەلدى. ئۇ ھىيلە ـ مىكىردە شەيتانغا ساۋاق

www.uyghurkitap.com

بېرەتتى . ئۇ :
— بۇنىڭ ئامالىنى مەن قىلالاي-
مەن ، — دېدى .
— ئەگەر سەن بۇ ئىشقا ئامال
تاپالايدىغان بولساڭ ، بويۇڭ بىلەن باراۋەر
ئالتۇن بېرەي ، — دېدى خۇسرەۋ .
— مەن ئۇنى ھىيلە بىلەن بەنت
قىلىمەن . ئەمما ئۇنى ئالدىڭىزغا ئېلىپ كې-
لىشكە ئاجىز كېلىمەن ، — دېدى ھېلىقى
ھارامزادە .
— سەن بەنت قىلغىن . مەن ساڭا
كىشى قوشۇپ بېرەي ، — دېدى خۇسرەۋ .
خۇسرەۋ ئىككى يۈز نەپەر
كۈچتۈڭگۈر ئادەمنى ئۇنىڭغا قوشۇپ يولغا
سالدى . ئۇلار ئاستا بېرىپ ، بىر يەرگە
يوشۇرۇندى . ھارامزادە خۇش بۇي بىر
گۈلگە ھوشسىزلاندۇرۇش دورىسىنى سېپىپ
يېنىغا سېلىۋالغانىدى . ئۇ خۇددى ئاشىقلارغا
ئوخشاش ئاھۇ پىغان بىلەن پەرھاد تۇرغان
جايغا قاراپ ماڭدى . ئۇ پەرھادقا يېقىن
بېرىپ كۆردىكى ، پەرھادمۇ ئىشقىنىڭ كۆ-
چىدىن مەست ـ بىھوش ھالدا ئولتۇراتتى .
بۇ ھارامزادە پەرھادنىڭ قېشىغا يېتىپ كەل-
گەندە پەرھاد بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا
قارىدى . ئۇنىڭ ھالى پەرھادنى ئىنتايىن بى-
ئارام قىلدى ۋە قاتتىق تەسىرلەندۈردى . ئۇ
ئۆزىگە ئوخشاش بۇ بىچارىنى كۆرۈپ ، ئۇ-
نىڭدىن ئەھۋال سورىدى . ھارامزادە
ئېيتتىكى :
— مەن بىر ئاي يۈزلۈككە ئاشىق-
تۇرمەن . بەزى ـ بەزىدە ئۇنىڭ گۈزەل
جامالىدىن ھوزۇرلىناتتىم . يېقىندا بۇ ۋىلا-
يەتتە خۇسرەۋ دېگەن بىر زالىم پەيدا
بولدى . مېنىڭ مەشۇقۇم شەھەرنىڭ ئىچىگە
قامىلىپ قالدى . مەن بىچارە تاشقىرىدا
قالدىم . شەھەر تەرەپكە قەدەم قويسام
خۇسرەۋنىڭ تىڭتىڭچىلىرى ئېتىپ قويۇپ
ئازابقا قويىدى . خۇسرەۋنىڭ ئالدىغا بارسام ،
ئۇ زالىم قوغلىۋەتتى . مەن بىچارە
مەھبۇبەمنىڭ يادىدا ھەيران ۋە سەرگەردان
بولۇپ ، سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كەلدىم ، — دەپ
بىر ئاھ ئۇردى . ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان
ئوتتا ئون سەككىزمىڭ ئالەم كۆيۈپ كۈلگە
ئايلانغاندەك بولدى . بۇ ھارامزادىنىڭ ئۇر-
غان ئاھى پەرھادقا تەسىر قىلىپ ، ئۇمۇ
قاتتىق بىر ئاھ ئۇردى . ئۇنىڭ ئاھى يەتتە
قات ئاسماندىن ئاشتى . ھېلىقى ھارامزادە
دەرھال دورىلانغان ھېلىقى گۈلنى ئېلىپ
پەرھادقا تۇتتى . پەرھاد گۈلنى قولىغا ئېلىپ
پۇرىدى ـ دە ، قاتتىق بىر چۈشكۈردى ،
ئاندىن بىھوش بولۇپ يىقىلدى . ھارامزادە
دەرھال خۇسرەۋنىڭ ئادەملىرىگە خەۋەر
قىلدى . دەل شۇ چاغدا شاپۇر تاغنىڭ بىر
ئۆڭكۈرىدە ئارام ئېلىپ ياتقانىدى . ئۇ بىر
يامان چۈش كۆرۈپ ، چۆچۈپ ئويغىنىپ
كەتتى . بېشىنى كۆتۈرۈپ پەرھادقا قارىدى .
ئۇنىڭ بىھوش بولۇپ يىقىلغانلىقىنى ۋە ئۇنى
باغلاۋاتقانلارنى كۆرۈپ ھەيران بولدى .
ئامالسىزلىقتىن قولىغا بىر پارچە تاشنى ئې-
لىپ ئۇلارغا قارىتىپ ئاتتى . ئۇلار ئىتتەك
تەرەپ ـ تەرەپكە قاچتى . پەرھادنى مەھكەم
باغلاپ خۇسرەۋنىڭ ئالدىغا ئېلىپ
كېلىشتى . خۇسرەۋ قارىسا ئۇنىڭ يۈزىدىن
ئاللانىڭ نۇرى چاقناپ تۇراتتى . خۇسرەۋ
پەرھادنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلدى . ئۇنىڭ
بۇزرۇك ئۇمىد دېگەن بىر ۋەزىرى بار ئىدى .
ئۇ پادىشاھقا نەسىھەت قىلىپ ، پەرھادنى
ئۆلۈمدىن تىلىۋېلىپ ، زىندانغا سالدۇردى .
ئاندىن ئۇنى ھوشىغا كەلتۈردى .
خۇسرەۋ پەرھادتىن مۇھەببەت

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ھەققىدە سوئال سورىۋىدى ، پەرھاد خۇسـ
رەۋنىڭ سوئال ئەينەكلىرىنى جاۋاب
تاشلىرى بىلەن ئۇشاتتى . پەرھادنىڭ قاتـ
تىق سۆزلىرىنىڭ تاش بورانلىرىدىن
خۇسرەۋنىڭ كۆڭلى شىشىدەك سۇنۇپ ،
پاچاقلاندى . ئۇ غەزەپلىنىپ پەرھادنى يەنە
ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغاندا ، ھىماتچىنىڭ
سۆزلىرى بىلەن ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدى .

بىيىت

بۇ بىخۇد يولىنىڭكى ھۇشمەندى ،
بولۇر بۇ نەۋئ مەئنى نەقشبەندى .
كى چۇن فەرھادنى ئول خەيلى چالاك ،
شاھ ئالدىغە يەتۈردىلەر تەرەبناك .
بولۇپ خۇسرەۋ ئول ئىشدىن شادمانە ،
ئەتا ئەيلەپ ئۇلارغە خۇسرەۋانە .
دىدى : «فەرھادغە سالىڭلار ئاغىر بەند ،
ئىكى ئىلكى قىلىپ بەند ئۆزرە پەيۋەند » .
مەجانىندەك مۇقەييەد قىلدى ھاسىل ،
بارى ئەئزاسى ئەغلالى سەلاسىل .
بويۇردىكىم ھەكىم ئولۇپدۇر ئاغۇش ،
كىيۇردى ناتەۋاننىڭ ئاغزىغە غۇش .
كۆزىنى ئاچتى ئول مەجنۇنى بىخۇد ،
كى بولمىش ئېردى مەجنۇندەك مۇقەييۇد ،
ئۆزىن كۆردى ئەجايىب ھال ئىچىندە ،
سەلاسىل قىلدىلار ئەئلال ئىچىندە .
باشىدا خۇسرەۋايىن بارگاھى ،
تۇرۇپ ئەتراپىدا خەيلى سىپاھى .
ئاياغ ئاستىدا بىر تەختى كىيانى ،
باشى ئۇستىدە تاجى خۇسرەۋانى .
ئەجەب بىرلە ئانىڭكىم سارىغە باقىپ ،
باشىنى ئىرغاتىپ ئىلكىنى قاقىپ .
قىلىپكى ئىشقنى ئايرىدا غەيرەت ،
ئېتىپكى ھەيكەلۇ شەكلىدە ھەيرەت .
يەقىن بىلدى چۇ بولدى پىكىر ئەندىش ،
كى نە فېئىل ئەيلەمىش چەرخى جەفاكىش .
ئۆزىن سالماي ھەدىغە ئىسا ئايىن ،
قوپۇپ ئولتۇردى سالىپ باشىغە چىن .
ئەدەب بىرلە ھەيا رەسمىن قىلىپ فاش ،
بۇرۇن ئىندۇردى مەجلىس ئەھلىغە باش .
جۇدائى يوق سولەرماس دىمەك سۆز ،
ئاغىز سۆزدىن تېگىپ تۆكتى قەۋى سۆز .
ئۇنۇتتى ئەيلەمەكنى قەتل پەيدا ،
ئاڭا باقىپ تەكەللۇم قىلدى يانا .
دىدى : « قايدىن سەن ، ئەي مەجنۇنى
گۇمراھ ؟ »
دىدى : «مەجنۇن ۋەتەندىن قايدا ئاگاھ ؟ »
دىدى : « نەدۇر ساڭا ئالەمدە پىشە ؟ »
دىدى : ئىشق ئىچرە مەجنۇنلۇق ھەمىشە . »
دىدى : « بۇ ئىشدىن ئولماس كەسىپ
روزى ، »
دىدى : كەسىپ ئولسا بەسدۇر ئىشق سۆزى .
دىدىكىم : ئىشق ئوتىدىن دە فەسانە ،
دىدى : كۆيمەي كىشى تاپماس نىشانە .
دىدىكىم : كۆيمەكىڭنى ئەيلە مەئلۇم ،
دىدى : ئاندىن ئېرۇر جاھ ئەھلى مەھرۇم .
دىدى : قاي چاغدىن ئولدۇڭ ئىشق
ئارامەست ؟
دىدى : روھ ئېرمەس ئېردى تەنغە
پەيۋەست .
دىدى : بۇ ئىشقدىن ئىنكار قىلغىل ،
دىدى : بۇ سۆزدىن ئىستىغفار قىلغىل .
دىدى : ئاشىقغە نې ئىش كۆپ قىلۇر زور ،
دىدى : فۇرقەت كۈنى ئىشقى بەلا شور .
دىدى : ئىشق ئەھلىنىڭ نېدۇر ھەياتى ؟
دىدى : ۋەسل ئىچرە جانان ئىلتىفاتى .
دىدىكىم : دىلبەرىڭنىڭ دە سىفاتىن ،
دىدى : تىل غەيرەتىدىن تۇتمام ئاتىن .
دىدى : ۋەسلىغە بارسەن ئارزۇمەند ؟
دىدى : بارمەن خەيالى بىرلە خۇرسەند .
دىدى : نۇشى لەبىدىن تاپقالى بەھر ،

دېدى : ئۇل نۇشدىن ئەل قىسمدۇر زەھر .
دېدى : جانىڭنى ئالسا لەئل يادى ،
دېدىكىم : ئۇشبۇدۇر جانىم مىرادى .
دېدى: كۆڭلۈڭ فىدا قىلسا جەفاسى ،
دېدى : جانىمنى ھەم ئەيلەي فىداسى .
دېدى : بۇ ئىشقدىن جۇز يوق زىيان بۇد ،
دېدى : ئۇ كەلدى سەۋدا ئەھلىغە سۇد .
دېدى : بۇ ئىشق تەركى ياخشىراقدۇر ،
دېدى : بۇ شىيۋە ئاشىقدىن يىراقدۇر .
دېدى : ئال گەنج ، قوي مىھرىن نىھانى ،
دېدى : تۇفراقغە بەرمەن كىمىيانى .
دېدى : جانىڭغە ھىجران كىنە
كەشدۇر ،
دېدى : چۇن يار ۋەسل ئۇمىد خۇشتۇر .
دېدىكىم : شەھقا بولما شىركەت ئەندىش ،
دېدى : ئىشق ئىچرە تەڭدۇر شاھۇ دەرۋىش .
دېدى : جانىڭغە بۇ ئىشتىن ئەلەم بار ،
دېدى ئىشق ئىچرە جاندىن كىمگە غەم بار .
دېدى : ئىشق ئىچرە قەتلىڭ ھۆكىم ئەتكۈم ،
دېدى : ئىشقىدا مەقسۇدۇمغا يەتكۈم .
دېدى : بۇ ئىشدا يوق سەندىن يىراق ۋەسل ،
دېدى : بۇ سۆزلەرىڭدىن ياخشىراق قەتل .
نەچەكىم بولدى مۇشكىل سۆز خىتابى ،
بەسى ئاسان ئاڭا ئەتتى جەۋابى .
غەزەپ بىرلە بويۇردى شاھ غەۋۋار ،
كى ئەتتىلەر ھىسار ئالدىدا بىر دار .
چىكىلگەچ ئۇيلەكىم ئەبرى بەھاران ،
ئۇلۇس قىلماغنى ئانى تىير باران .
نەچە كۈن تۇرماق ئۇشبۇ ھال بىرلە ،
كۆرۈپ خەلق ئانى بۇ ئەھۋالى بىرلە .
ئانىڭ ئەھۋالىغە ئالماق بارچە ئىبرەت ،
گەدالار قىلماسۇنلار شاھغە شىركەت .
بۇ يەڭلىغ ئوتغە ياندۇرماغلىق ئانى ،
كۈل ئولغان كۆككە ساۋۇرماغ ئانى .
بولۇپ فەرھاد ئۇل سۆزدىن تەرەفناك ،
كۈلۈپ دېدىكى : «ئەي شاھى غەزەبناك ،
تەسەۋۋۇر قىلما گاھى تارتادۇرسەن ،
ئەدۇۋدىن ئىنتىقامى تارتادۇرسەن .
گۇنەھ ھۇكم ئەيلەدىڭ مەقسۇدۇڭ ئولدۇر ،
نە كەلسە ئىشق ئارا بەھبۇدۇم ئولدۇر .
مۇرادىم ئىشق ئارا ئۆلمەكلىك ئىردى ،
بۇ كۈن مۇنداغ مۇرادىم تەڭرى بەردى .
ئەدەم يولىغە گەرچە باشقارۇرسەن ،
بىر ئۆلمەك بىرلە ئاندىن قۇتقارۇرسەن .
يەنە كىم ھۇكم قىلدىڭ تىير باران ،
ساڭا ياندۇرمىش ئولكىم خەيلى ھىجران .
سىنىڭ بۇ تىيرى بارانىڭكى يەتكەي ،
مىنى قۇتقازغاي ئاندىن ئۆزى كەتكەي .
بۇ كۈن دېدىڭكى «كۆيدۇرسۇنلەر» ئاخىر ،
بۇ دەۋزەخدىن خەلاس ئەتكۈمدۇر ئاخىر .

سوئال ــ جاۋاب تامام بولدى . بۇ سۆزلەر خۇسرەۋگە تەسىر قىلدى . ئۇ :

ــ بۇنداق ئادەمنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈشتىن مۇۋاپىق ئىش يوق . پادىشاھقا سۆز ياندۇرغانىنىڭ جازاسى ئەنە شۇدۇر ، ــ دېدى .

دەرھال بىر دار ياساتتى . ئاندىن ئۇ جاللاتلارغا :

ــ ئۇنى ئاپىرىپ دارغا ئېسىڭلار . پادىشاھقا ئۆزىنى تەڭ تۇتقان ئادەمنىڭ جازىسى شۇ . ئاندىن ئۇنى تاش بوران قىلىڭلار ، ــ دەپ ھۆكۈم قىلدى .

ــ بىر نەچچە كۈن دارغا ئېسىقلىق تۇرسۇن . ئاندىن ئۇنى داردىن چۈشۈرۈپ كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورۇش كېرەك ، ــ دېدى ئۇ يەنە . پەرھاد دېدىكى :

ــ سەن ماڭا غەزەپلىنىپ مىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇۋاتىسەن . ئەمما مەن بۇ ئىشتىن خۇشال بولىۋاتىمەن . چۈنكى ئىشق

www.uyghurkitap.com

مەيدانىدا قۇربان بولۇش مېنىڭ مۇرادىدۇر. ئاللاغا شۈكرى، سەن بۈگۈن مېنىڭ مەقسىتىمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشۇمغا ئىمكان بەردىڭ. يەنە مېنى ئوتتا كۆيدۈرۈشكە يارلىق قىلدىڭ. مەن بولسام دائىم جۇدالىقنىڭ گۈلخىنىدا كۆيىمەن. مېنى بۇ ئازابتىن بىراقلا قۇتقازساڭ نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى؟!، — دەپ ناھايىتى خۇشال بولدى. ئۇ يەنە:

— مېنىڭدەك بىر غېرىپ ئاۋارىنى مۇشۇنداق جازاغا تارتقانلىقىڭدىن خالايىق خەۋەر تاپسا ئىدى، مەن بۇنىڭدىن پەخىرلەنگەن بولاتتىم. مېنى ھەرقانداق قىلساڭ مەن بۇ مۇھەببەت تورىغا گىرىپتار بولماستا، تەختتى ـ بەختىمدە بەرقەرار ئولتۇرغان چېغىمدا قىلغان بولساڭ، ئۇچاغدا مەن ساڭا ئۆزەمنىڭ ئەركەكلىكىمنى كۆرسىتىپ، تىگىشلىك جازايىڭنى بەرگەن بولاتتىم. غەيرەت ـ شىجائەتنى مەن ساڭا ئۆگىتىپ قويار ئىدىم. سۆزۈم شۇكى، مەن ھەر كۈنى مىڭ قېتىم ئۆلىمەن. ئەگەر سەن بىر ئۆلۈم بىلەن مېنى قۇتۇلدۇرساڭ نېمىدېگەن راھەت ئىدى! بىراق مېنىڭ غەم قىلىدىغىنىم، بۇ يۈز بەرگەن ئىشلار چىن مەملىكىتىگە يەتسە، قايغۇ دەشتىدە چۆرۈلگەن، غەم شامىلىدا سورۇلغان، ئىشق ھالاكىتىدە جان بەرگەن جىگەر پارىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى ئاڭلىغان خاقانى چىن نۇرغۇن لەشكەر تارتىپ بۇ يەرگە يېتىپ كېلىدۇ. ئۇ چاغدا ناھەق قانلار تۆكۈلىدۇ. قىيامەتتە ئۇنىڭ جاۋابىنى بېرىش ساڭا مۇشكۇل، كىلۇرمىكىن، دەپ ئەنسىرەيمەن، — دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇردى.

خۇسرەۋ غەزەپ بىلەن پەرھادنى دارغا ئېسىشقا بۇيرۇدى. ئۇنى دارنىڭ تۆۋىگە ئېلىپ كېلىشتى. پۈتۈن شەھەر خەلقى ئەپسۇس، نادامەتلەر قىلىشتى. مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن پىنھاندا زار ـ زار يىغلىشاتتى. خۇسرەۋنىڭ ئادەملىرىمۇ پەرھادنىڭ مۇنداق بىگۇناھ ئۆلۈپ كېتىشىگە رازى ئەمەس ئىدى. بۇ چاغدا بۇزرۇك ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بىلەن دېدىكى:

— ئەي پادىشاھى ئالەمپاناھ، ئۇ بىچارە گۇناھسىزدۇر، چۈنكى ساراڭنىڭ سۆزىنىڭ ئېتىۋارى يوقتۇر. شۇڭا ئۇ سىزگە بىئەدەپلىك بىلەن سۆزلىدى. ئەگەر ئۇنىڭ ئەقلى بولسا ئۆلۈمدىن قورقار ئىدى. ئۇ بولسا ئۆلۈمنى كۆزىگە ئىلمايۋاتىدۇ. بۇنى بىر جايغا مەھكەم سولاپ قويايلى. بىر قانچە ئادەم بىر مەزگىل ئۇنى باقسۇن. ئەگەر ئەقلىگە كېلىپ قالسا ئۇنىڭغا قاراپ بىر ئىش قىلايلى. ئۆلتۈرۈش ئاسان، ئەمما تىرىلدۈرۈش قىيىندۇر.

ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىغا پادىشاھ ماقۇل بولدى.

— ئۇنداق بولسا ئۇنى بىر جايغا قاماپ قويغىن، — دەپ بۇيرۇدى پادىشاھ.

بىر تاغ بار ئىدى. ئۇ تاغدا دىۋىلەر بىنا قىلغان بىر قورغان بار بولۇپ، ئۇنى «سەلاسىل قورغان» دەپ ئاتايتتى. بارلىق گۇناھكارلار شۇ يەرگە قاملاتتى. پەرھادنى ئاشۇ قورغانغا ئەۋەتتى. ئاندىن بەش يۈز نەپەر باتۇرنى مەخسۇس پەرھادقا قاراشقا قويدى. ئۇلارغا:

— سىلەر بۇ گۇناھكارنى قورغانغا سولاپ، پۇت ـ قولىغا زەنجىرنى مەھكەم سېلىپ، ياخشى مۇھاپىزەت قىلىڭلار. قېچىپ كەتمىسۇن. ئەگەر قاچۇرۇپ قويساڭلار، ئۇنىڭ ئورنىغا سىلەر جازاغا

تارتىلىسىلەر، — دەپ قاتتىق بۇيرۇق
قىلدى. پەرھادنى قورغانغا قاماپ قويۇپمۇ
پادىشاھ خۇسرەۋ بىر نەچچە كۈنلەرگىچە
ۋەھىمە ۋە ئەندىشىدىن قۇتۇلالمىدى.

پەرھادنى شىرىننىڭ ئىشق —
پىراقى ھالىدىن كەتكۈزگەنىدى. ئۇ
زىنداندا ئولتۇرغانسېرى كۆڭلى مالال بو-
لۇشقا باشلىدى. سوقرات ھەكىم ئۇنىڭغا بىر
دۇئا ئۆگىتىپ قويغانىدى. ئۇ دۇئانىڭ
خاسىيىتى شۇ ئىدىكى، ھەرقانچە مەھكەم
بەنت قىلىنغان ئادەم ئۇ دۇئانى بىر قېتىم
ئوقۇسا پۇت — قولىدىكى بەنتتىن ئازاد
بولاتتى. مۇستەھكەم ئېتىلگەن دەرۋازىلارغا
ئوقۇسا، دەرھال ئېچىلىپ كېتەتتى. پەرھاد
ھىجران ئازابىنىڭ كۈچىدىن پۇت —
قولىدىكى زەنجىرلەرنى ئۈزۈپ تاشلىماقچى
بولغان بولسىمۇ، ئورنىدىن تۇرالمىدى.
نائىلاج ھېلىقى دۇئانى ئوقۇدى. پۈتۈن
ئەزاسىدىكى زەنجىر — قۇلۇپلار ئېچىلىپ،
شاراقلاپ يەرگە چۈشتى. ئاندىن ئورنىدىن
تۇرۇپ، دەرۋازىغا قاراپ ھېلىقى دۇئانى
ئوقۇدى، دەرۋازىمۇ ئېچىلدى. دەرۋازىدىن
چىققان پېتى دەشتمۇ دەشت، باياۋانمۇ
باياۋان كېزىپ يۈردى. تاڭ ئېتىپ، سۈبھى
سۈزۈلگەندە قورغانغا قايتىپ كەلدى ۋە
ئۆزىگە زەنجىرلەرنى سېلىۋېلىپ ياتتى. بىر
قانچە كۈننى مۇشۇنداق ئۆتكۈزدى.
گۈزەتچىلەر پەرھادنىڭ بۇ سىرىنى خۇس-
رەۋگە مەلۇم قىلدى. خۇسرەۋ بۇ ئىشتىن
ھەيران بولدى.

پەرھادنىڭ ئاھۇ ئەپغان، ناللىرى
ھەممەيلەنگە تەسىر قىلدى. ئۇلارنىڭ
كۆڭۈللىرى ئېرىپ سۇ بولدى. ئۇلار پەر-
ھادقا:

— قەيەرنى خالىسىڭىز شۇ يەرگە
بېرىڭ. خالىسىڭىز قاماققا كىرىسىز، چىقىپ
كەتكىڭىز كەلسە ئۆز ئىختىيارىڭىز بىلەن
چىقىپ كېتىۋاتىسىز، سىزنىڭ بۇنداق
پەزىلىتىڭىز بىلەن سىزنى جاپاغا سېلىشنى
خالىمايمىز. سىزنىڭ ئورنىڭىزدا بىزنى
سولاپ قويغان بولسا، بىز رازى ئىدۇق. سىز
ئۈچۈن جېنىمىز پىدا بولسۇن. سىزنى
تەگرىگە تاپشۇردۇق، خالىغان جايىڭىزغا
بېرىڭ، — دېيىشتى. پەرھاد ئاھ ئۇرغان
ھالدا:

— ئەي بۇرادەرلەر، مەن نېمىشقا
بېشىمغا كەلگەن ئۆلۈمنى سىزلەرگە راۋا
كۆرىمەن. خۇسرەۋ مېنى نېمە قىلىمەن دېسە
ئىختىيار ئۆزىدە. مەن ئۆلۈمدىن باش
تارتمايمەن. باشقا ياققا كېتىپ سىزلەرنى
تەگلىكتە قويۇشنى خالىمايمەن، — دەپ
سۆزىنى تۈگەتتى. پەرھادنىڭ سۆزلىرىنى
ئاڭلىغان خالايىق زار — زار يىغلاشتى.

پەرھاد بىر نەچچە كۈن ئۆز
ئىختىيارىچە يۈردى. بەزىدە قورغانغا قايتىپ
كېلەتتى. بەزىدە تاغلاردا يۈرەتتى ۋە
ۋەھشى ھايۋانلار بىلەن ھەمراھ بولاتتى ۋە
بەزىدە ئۇلارغا ئۆزىنىڭ ئەرزى ھالىنى
ئېيتىپ سۆزلەيتتى. بەزىدە ئاسمانغا قاراپ
ئايغا خىتاب قىلاتتى. شۇ تەرىقىدە تاغلاردا،
باياۋانلاردا يۈرەتتى. ھىجران غېمىدىن
ھەيران، پىراق دەردىدىن سەرگەردان
ئىدى. ئىشق ئوتىدا باغرى كۆيۈپ نالە
قىلاتتى. ئۇ جان — جانىۋارلارغا ئەرزىنى
ئېيتىسا، جان — جانىۋارلارمۇ تەڭ نالە
قىلىشاتتى. ئۇلارنىڭ نالىسىگە تاغلار گويا

«ئىزا زۇلزىلەت» ① دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا ئوخشاش لەرزىگە كېلەتتى. ئۇ بېشىنى تاشلارغا ئۇرسا، قورام تاشلارمۇ پارە — پارە بولاتتى.

پەرھادنىڭ ئۆز ئىختىيارىچە يۈرگەنلىكى خۇسرەۋگە ئاڭلاندى. ئۇ يېقىنلىرىغا ئاچچىق قىلاتتى. پەرھادنىڭ مەخپىي سىرلىرى ۋە ئۇنىڭ قەيەردىن كەلگەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، بىلمەسكە، ئاڭلىمىغانغا سېلىپ يۈرەتتى.

مېھىنبانۇ باشلىق ئەرمىنيە خەلقى پەرھادنى دارىنىڭ تۈۋىگە ئاپىرىپ، يەنە قايتۇرۇپ ئېلىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ تۇرغانىدى. ئەمما ئۇنىڭ ئۆلۈك — تىرىكلىكىدىن خەۋەرسىز ئىدى. ھەتتا پەرھادنىڭ تىرىكلىكىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، خەلقلەر قارىلىق تۇتۇۋاتقاندى. پەرھادنىڭ خۇسرەۋنىڭ قولىغا چۈشكەنلىكىدىن شىرىن خەۋەرسىز بولۇپ، ئۇ خۇسرەۋ شەھەرنى مۇھاسىرىگە ئالغان چاغدا، پەرھاد شەھەرنىڭ سىرتىدا قالدى دەپلا ئويلايتتى. پەرھادنىڭ ئىشقى ئوتى ئۇنى ئاجىزلاشتۇرغانىدى. ئۇ مۇھەببەت ھىجرانىنىڭ كۈچىدە ئامالسىزلىقتىن راۋاق ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇرۇپ شۇنداق يىغلىدىكى، گويا گۈل بەرگىگە يامغۇر ياغقاندەك ئۇنىڭ كۆينىكىنىڭ ياقىسى ھۆل بولۇپ كەتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق غەمكىن ئولتۇرغىنىدا قولىقىغا بىر قايغۇلۇق ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ دىققەت بىلەن قۇلاق سالدى. قارىسا بىر خۇش ئاۋاز ناخشىچى. پەرھادنەك ئېسىل خۇلۇقلۇق شاھزادىنىڭ خۇسرەۋنىڭ زۇلمىغا گىرىپتار بولغانلىقىنى قوشاق قىلىپ قوشۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. بۇنى ئاڭلىغان شىرىنگە يورۇق دۇنيا قاراڭغۇ بولغاندەك بىلىندى. ئۇ قوشاقچىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىپ ھەممىنى تولۇق ئاڭلىدى ۋە پەرھادنىڭ خۇسرەۋنىڭ قولىغا چۈشكەنلىكىنى يەملىدى. قوشاقنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندى — دە، ئوتلۇق ئاھ تارتقىنىچە بىخۇد بولۇپ يىقىلدى. بۇ ئەھۋالنى مېھىنبانۇغا خەۋەر قىلىشتى. مېھىنبانۇ شىرىننىڭ بۇ ھالدا ياتقانلىقىنى كۆرۈپ پەرىشان بولدى. ئۇنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ، يۈزىگە گۈل سۈيى سەپتى. شىرىن بىر كېچە — كۈندۈزدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچتى. ئۇ مېھىنبانۇنى كۆرۈپلا يەنە يىغلاشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ نەچچە قېتىم ھوشىدىن كەتتى. ھەر قېتىم ھوشىدىن كەتكەندە بىر قانچە سائەتكىچە ھوشسىز ياتاتتى. ئۇ ئىلاندەك تولغىنىپ، زەپىراندەك سارغىيىپ كەتتى. بۇ چاغدا شاپۇر ئەدەب بىلەن كىرىپ كەلدى. شىرىن شاپۇرنى كۆرۈپ خۇددى پەرھادنى كۆرگەندەك خۇشال بولدى. بۇنى كۆرگەن كۆپچىلىكمۇ خۇشال بولدى. شاپۇر بولسا پەرھادنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز ئىدى. مېھىنبانۇ شاپۇردىن پەرھاد توغرىلىق سورىۋىدى، شاپۇر پەرھادنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىز ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. مېھىنبانۇ:

---

① قۇرئان كەرىم 99 — سۈرە، 1 — ئايەت. تولۇق تېكستى: «ئىزا زۇلزىلەتىل ئەرزۇزىل زالەھا». مەنىسى: زېمىن قاتتىق تەۋرىتىلگەندە.

— ئەي شاپۇر ، سەن بېرىپ پەرھادنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغىن ، — دېدى . شاپۇر بۇ سۆزنى جان - دىلى بىلەن قوبۇل قىلدى . ئۇ شەھەردىن چىقىپ قىلدى . ئۇ شەھەردىن چىقىپ خۇسرەۋنىڭ تۇرالغۇسىغا قاراپ يولغا چۈشتى . تۈن نىسپى بولغاندا ئۇ خۇسرەۋنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئارىسىغا يېتىپ باردى . ئۇ خېلى ئۇرۇنۇپمۇ پەرھادنىڭ خەۋىرىنى بىلەلمىدى . ئاخىرى ئۇ خۇسرەۋنىڭ بارگاھىغا بېرىپ بىر يەرگە مۆكۈپ ئولتۇردى . بىر چاغدا بىر ئادەم يەنە بىر سىگە ، پەرھادنىڭ زىندانغا چۈشكەنلىكىنى ، يەنە زىنداندىن ئۆز ئىختىيارىچە چىقىپ ، خالىغان يەرلەردە ئۆز ئىختىيارىچە يۈرگەنلىكىنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بەردى . شاپۇر پەرھادنىڭ ئىشلىرىنى ئۇلاردىن تولۇق ئاڭلىدى . ئۇ مېھىنبانۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ شىرىن ئىككىسىگە بارلىق ئەھۋاللارنى ئېنىق بايان قىلىپ بەردى . ئۇ :

— ئەمدى مەن سىزلەر بىلەن خوشلاشماقچىمەن . پەرھادنىڭ ئەھۋالىدىن ھازىرچە مۇشۇنچىلىك خەۋەردار بولدۇم . ئەمدى ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ ، دوستلۇقۇمنى يەتكۈزەي ، — دېدى . مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن :

— بۇ ياخشى گەپ بولدى . بىزمۇ ئۇنىڭغا خەت - خەۋەر بېرەيلى ، — دەپ شاپۇرنى توختاتتى . شىرىن خىلۋەت ھوجرىغا كىرىپ ، پەرھادقا ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتلەرگە ئىچ ئاغرىتىش بىلەن ئۆز ھېسداشلىقىنى بىلدۈرۈپ بىر پارچە خەت يېزىپ شاپۇرغا بەردى . شاپۇر بۇ خەتنى ئېلىپ پەرھادنىڭ يېنىغا قاراپ يولغا چىقتى .

پەرھاد بىر تاغنىڭ ئۆڭكۈرىدە ھوشسىز ياتاتتى . شاپۇر كېلىپ پەرھادنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئولتۇردى . بىر سائەتتىن كېيىن پەرھاد ھوشىغا كېلىپ ، شاپۇرنىڭ ئۆزىنىڭ بېشىدا ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى . ئۇ ناھايىتى خوشال بولۇپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇلار ئىككىسى كۆرۈشۈپ يىغلاشتى . شاپۇر شىرىن ئەۋەتكەن خەتنى پەرھادقا بەردى . پەرھاد خەتنى ئېلىپ يۈز - كۆزىگە سۈرۈپ ئاندىن ئوقۇدى . بۇ خەتتە ئىشق - مۇھەببەت كۈيلەنگەنىدى .

كى يەئنى مەن زەئىفى خەستە جاندىن ،
مەلامەت قەلئەسىگە باسىباندىن .
ساڭا كىم قەلئەڭ ئولمىش كوھى ئەندۇھ ،
غەمۇ دەردۇ فىراقىڭ كوھ تا كوھ .
نېدۇر ئەھۋالىڭ ، ئەي زار غەرىبىم ،
ۋىسالىم دەۋلەتىدىن بىنەسىبىم .
قاتىغ غۇربەت ئارا ھالىڭ نې ئېركىن ،
ئاچىغ فۇرقەتتە ئەھۋالىڭ نې ئېركىن .

فىراق ئىچرە نېچۈكدۇر جىسمى زارىڭ ،
نې يەڭلىغ ئۆرتەنۇر ئوت ئىچرە جانىڭ .
قاشىم مىھرابىنى ياد ئەيلەگەن دەم ،
ياڭى ئايدەك بولۇرمۇ قامەتىڭ خەم .
كۆزۈم فىكرى ئىچىڭگە سالسە قايغۇ ،
بەلا ھەر گوشەدە تۇغيان قىلۇرمۇ .
چۇمۇژگانىڭ غەمىدىن چىقسا ھويۇڭ ،
بولۇرمۇ بىر تىكەن ھەر تارى مويۇڭ .
تاپىپ ئۆز ھالىنى بۇ ناتەۋاندا ،
ساڭا ئۇلفەت تۇتۇپ ئول ئاشىياندا .

ساڭا ھەددىم فىدا قىلماق ھەۋاسى ،
نەھەددىمكى بولاي ئۇل ئىت فىداسى .
سىنىڭ ھالىڭ سورارغە قايدا بارا ،
ئىتىڭ ھالىن ئىشتسەم ئاشكارا .

خەتنى ئوقۇپ ، ئۇنىڭدىكى جانغا ئوت ياقىدىغان سۆزلەردىن پەرھاد قايتىدىن ھاياتلىققا ئېرىشكەندەك بولدى . ئەمما ئۇ ھىجران غېمىدىن ۋە پىراق ئوتىدىن ھەددىدىن تاشقىرى ئاھۇ پىغان قىلىپ ، ئۆزىنى پارە ـ پارە قىلغۇدەك بولدى . يۈزمىڭ ئەپسۇس ـ نادامەتلەر بىلەن يەنە ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى .

پەرھادنىڭ مەقسەتكە يېتەلمەي شىرىننىڭ پىراقىدا ئەجەل شارابىنى ئىچكەنلىكى ، بۇ پانىي دۇنيادىن ھاياتلىق رىشتىنى ئۈزۈپ باقى ئالەمگە سەپەر قىلغانلىقىنى بىلىمدانلار مۇنداق رىۋايەت قىلىشىدۇ :

خۇسرەۋ ئەرمىنىيە شەھىرىنى مەھكەم قورشاپ ياتاتتى . ئۇ ، پەرھاد بىلەن شىرىننىڭ ئۆزئارا خەت ئەۋەتىپ ، ئالاقىلىشىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى . ئۇ يەنە «ناۋادا پەرھاد شىرىننى ئېلىپ باشقا ياققا قېچىپ كەتسە ، نېمىدېگەن سەتچىلىك ؟ كىشىلەر ‹ خۇسرەۋ ئۇلارنى قاماپ يېتىپ ئۇخلاپ قالغان ئوخشايدۇ › ، دەپ مەسخىرە قىلىشسا ، بۇ جاھاندا بېشىمنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشۈم تەس » دېگەنلەرنى ئويلاپ ۋەسۋەسىگە چۈشتى ۋە بىر قانچە ئادەمنى قاراۋۇللۇققا قويدى .

ـــ ئەگەر گۇمانلىق ئادەم بۇ يەردىن ئۆتسە دەرھال مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار ، ـــ دېدى ئۇلارغا .

شاپۇر شىرىننىڭ پەرھادقا يازغان خېتىنى ئېلىپ كېتىۋاتاتتى . يولدىكى قاراۋۇللار ئۇنى تۇتۇۋېلىپ خۇسرەۋنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى . خۇسرەۋ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھەيران قالدى . قاراۋۇللارغا ئىنئام بەردى . ئاندىن شاپۇرنى ئاختۇرۇپ ، ئۇنىڭ يېنىدىن خەتنى تېپىۋالدى . خەتتە ، شىرىننىڭ پەرھادنىڭ ئىشقىدا قانچىلىك بىچارە بولغانلىقى ، ئۆزىنىڭ ئاجىز ـ مەزلۇملۇقىدىن پەرھادنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشەلمىگەنلىكى ، بۇ تەتۈر پەلەكنىڭ خۇسرەۋدەك زالىمنىڭ قولىغا قويغانلىقى ، خۇسرەۋنىڭ ئاشىقلىق دەۋاسى قىلىپ شىرىننىڭ كۆڭلىگە ئازار بەرگەنلىكى ، شۇڭا پەرھادنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشەلمىگەنلىكى يېزىلغانىدى .

خۇسرەۋ خەتنى ئوقۇپ ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭدا بىر قورقۇنچ پەيدا بولدى . قاتتىق خاپا بولۇپ شاپۇرنى زىندانغا سالدۇردى . ئۇ دەرھال ۋەزىرگە :

ـــ تېزدىن بۇ ئىشقا بىر ئامال قىل ، ـــ دېدى .

ـــ سېنىڭدەك بىر پادىشاھ تۇرغان يەردە بىر گادايغا كۆڭۈل بېرىپ ، ئۇنىڭ ئىشقىدا بۇنداق سۆزلەرنى قىلىش نېمىدېگەن نومۇس . بۇ ئىشقا ياخشىراق بىر تەدبىر قوللىنىش كېرەك ، ـــ دېدى ۋەزىر .

ـــ ئۆزەڭ بىلىپ بىر ئىش قىل ، ـــ دېدى خۇسرەۋ . ۋەزىر دېدى :

ـــ بىر قېرى دەللىنى پەرھادنىڭ قېشىغا ئەۋەتەيلى . ئۇ بېرىپ پەرھادنىڭ قۇلىقىغا ياقىدىغان سۆزلەرنى سۆزلەپ ، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقان قىياپەتتە كىرىۋې-

لــــىپ ، ئانــدىــن ئۇنـــىڭ يـــىلـــتـــىزىـــنى
قـــۇرۇتـــقـاي . « خـۇسرەۋ شەھەرنى ئالدى .
بـارلــىق خـالايىق خۇسرەۋگە تەۋە بولدى .
مـېهـىنبانۇ ئاجىز ۋە بىچارىلىكىدىن ئامالسىز
شـــىرىــنــنى خۇسرەۋگە توي قىلىپ بەردى .
شــىرىنمۇ بۇنىڭغا خۇشاللىق بىلەن رازى بو-
لـۇپ ، ئەيـش ــ ئىـشـرەتكە مەشغۇل بولدى .
سـەنـمۇ بــىـكاردىن جېنىڭنى قىينىمىغىن »
دېـسۇن . بەلكىم پەرھاد ئامالسىز قالغانلىقىنى
بـىـلـــىپ بـېـشىنى ئېلىپ يىراقلارغا كېتەر .
پـەرھاد كـۆزدىــن يـوقالسا ، شىرىنمۇ سىزگە
كۆڭۈل بەرسە ئەجەب ئەمەس .

خـۇسـرەۋ ۋەزىـــرىـــنـىـڭ سـۆزىگە قو-
شـۇلـدى . ئۇلار دەرھال بــىـر دەللىنى تېپىپ
كـەلـدى ۋە ئۇنىڭغا ئەھۋالنى بايان قىلدى .

ــــ ئەگــەر سـەن بۇ ئىشنىڭ ھۆددى-
سىدىن چىقالساڭ ، سېنى مال ــ دۇنيا بىلەن
كۆمۈۋېتىمەن ، ــــ دېدى خۇسرەۋ .

بۇ قېرى دەللە خۇسرەۋگە :

ــــ بــۇ ئىــشــنـــى مـەن ۋايـىـغا
يـەتكۈزىمەن ، ــــ دېدى ــ دە ، يولغا چىقتى .
بـىـرمۇنـچـە يول يۈرگەندىن كېيىن پەرھاد
تـۇرغـان تاغقا يېتىپ باردى . ئۇ تەقۋادار بۇ-
ۋىـنـىڭ قىياپىتىدە ياسىنىپ ، بوينىغا خەتمە
خـوجىنىڭ تۇمارىنى ئېسىپ ، قولىغا تەسۋى
ئېلـــىپ ، «يـاسـۇبـبـۇھ ، يـا قۇددۇس » نى
تـوخـتـماي ئوقۇپ ، نالە ــ پىغان بىلەن پەر-
ھادنـــىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى ۋە پەرھادقا
سـالام قـىلدى . پەرھاد ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ
ئورنــىدىــن تـۇرۇپ ھۆرمـەت بـىـلـدۈرۈپ ،
ئۇنـــىڭ سـالىمىنى ئىلىك ئېلىپ ئولتۇردى .
پەرھاد مومايدىن :

ــــ بۇ دەھشـەتـلـىك بـاياۋانغا جاپا
تـارتــىپ نـېمىشقا كەلدىڭىز ؟ ــــ دەپ سو-
رىدى .

ــــ مەن بولسام بۇ دۇنيادىن پېشمنى
قېقىپ ، ئۇنىڭ نېمەتلىرىدىن قول ئۈزگەن
بىر بوۋى ئىدىم . ھەقتا ئالانىڭ يولىدا شە-
ھەرنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئىبادەت بىلەن
شۇغۇللىناتتىم . بىر قانچە ۋاقىتتىن بېرى
خۇسرەۋ دېگەن بىر زالىم پەيدا بولۇپ ،
يۇرتىمىزنى ئەنسىزچىلىككە سالدى . كۆڭۈل
پاراكەندە بولغاچقا تېنىچ ئىبادەت قىلىشقا
بولمىدى . تائەت ــ ئىبادەت قىلغۇچىلار
تەرەپ ــ تەرەپكە كېتىشتى . شۇ سەۋەبتىن
مەنمۇ تاغ ئۆڭكۈرلىرىنى ئىزدەپ بۇ يەرگە
كېلىپ قالدىم ، ــــ دېدى دەللە .

ــــ خۇسرەۋ شەھەرنى ئالدىمۇ ؟ ــــ
دەپ سورىدى پەرھاد . دەللە مۇنداق جاۋاب
بەردى .

ــــ ھەئە ، شەھەر قولدىن كەتكەن-
دىن كېيىن ئامالسىزلىقتىن مېهىنبانۇ
خۇسرەۋ بىلەن يارىشىپ قالدى . ئۇلار بىر ــ
بىرى بىلەن ئاپاق ــ چاپاق بولۇشۇپ كەت-
تى . مېهىنبانۇنىڭ شىرىن ئىسىملىك بىر
سىڭلىسى بار ئىدى . توي قىلىپ ئۇنى
خۇسرەۋگە بەردى . خۇسرەۋ شىرىننىڭ
ئوردىسىغا ئورۇنلاشتى . شىرىننىڭ پەرھاد
ئىسىملىك بىر ئاشىقى بولۇپ شىرىن ئۇنىڭ
ئىشقىدا ھەيران ۋە سەرگەردان بولۇپ يۈر-
گەنىكەن . ئۇ «پەرھادتەك ئاشىقىمدىن
ئايرىلىپ ، خۇسرەۋدەك زالىمنىڭ قولىغا
چۈشكىچە ئۆلگىنىم ياخشى » دەپ ئۆزىنى
ئۆزى ئۆلتۈرىۋاپتۇ . بەزىلەر «شىرىن زەھەر
ئىچىپ ئۆلىۋاپتۇ » دەيدۇ ، كىشىلەرنىڭ
ھەممىسى «شىرىن تاكى جېنى چىققۇچە

www.uyghurkitap.com

پەرھاد دېگەن ئىسمىنى تەكرارلاپتۇ. مۇھەببەتكە سادىق ئاشۇنداق ئىنسانلار بولىدىكەن؟ ئەگەر ئۇ پەرھاد بىلەن بىرگە بولغان بولسا، ئىشق مەيدانىدا نېمە ئىشلارنى كۆرسەتەر ئىدى» دېيىشىپ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇۋاتىدۇ، — دەپ كۆزىگە ياش ئالدى.

پەرھاد بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ، پەرياد قىلىپ ھۆكىرىگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى. ئەمما قوپالماي يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ يەنە قاتتىق ئاھۇ پىغان قىلدى. بىلىدىن ماغدۇر كەتتى. بېشىنى تاشلارغا ئۇرۇپ، يۈزلىرىنى تىلىم-تىلىم قىلىۋەتتى. ئۇستىخانلىرى پارچە-پارچە بولۇپ، جېنى ھەلقۇمىغا كەلدى. ئاخىرى پەرھاد ئازراق ھوشىغا كەلدى.

— ئەي، مېنىڭ تىشەمنىڭ زەربىسىدىن زىدە بولغان، ئايىغىمنىڭ ئاستىدا دەسسىلىپ، ئاھىم ئوتىدىن كۆيگەن تاغلار، كۆز ياشلىرىمغا ھەيران قالغانسىلەر؟ سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خىجالەتچىلىكتە قېلىپ، شەرمەندە بولدۇم. مەندىن رازى بولۇڭلار، — دېدى ئۇ. ئاندىن كۆككە قاراپ:

— ئەي، ئاھىمنىڭ ئوتىدىن قارايغان، چېھرەمنىڭ رەڭگىدىن سارغايغان ئاسمان، مەندىن رازى بول، — دېدى. ئاندىن يەرگە قاراپ خىتاب قىلدى:

— ئەي يەر، سېنىڭدە كۆز ياشلىرىم دەريا بولۇپ ئاققان، مەندەك بىر مەجنۇنغا ماكان بولغانلىقىڭ، مەندىن رازى بولغىن!

ئۇ جان-جانىۋارلارغا قاراپ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن:

— ئەي، غەم دەشتىدە ماڭا دوست بولغانلار، ھىجران كېچىلىرىدە ھەمراھ بولغان، غېرىبلىق يۇرتىدا ھەمدەم بولغان، يالغۇزلۇق باياۋىنىدا شەپقەتچىم بولغان، يىراق بۇلۇڭلىرىدا مېھرىبانلىق بىلەن مەرھەمەت يەتكۈزگەن، ھىجران قەلئەسىدە مەن بىلەن مۇڭداش بولغان دوستلىرىم، خوش قېلىڭلار، — دەپ بارلىق مەۋجۇداتلار بىلەن ۋىدالاشتى. بۇ چاغدا يەتتە قات ئاسمان، پۈتكۈل نوشلۇق ۋە دەريالار لەرزىگە كەلدى. پەرھاد يەنە زار-زار يىغلاپ تۇرۇپ تاڭ شامىلىغا مۇنۇلارنى دېدى:

— ئەي، تاڭ شامىلى، ئەگەر چىن زىمىنىغا قەدىمىڭ يېتىپ قالسا، ئەرمىنىيە تاغلىرىدا جان بەرگەن، ئىشق دەشتىدە بىچارە گاداي بولغان جىگەر پارىسىنىڭ قانداق ئەھۋاللارغا چۈشكەنلىكىنى ئاتا-ئانامغا يەتكۈزگىن، يەنە بىر سۆزۈم شۇكى، خۇسرەۋ ھىيلە-مىكىرلەرنى ئىشلىتىپ ماڭا ئاشۇنداق جەۋرى-زۇلۇملارنى يەتكۈزدى. ئەگەر مەن ھوشيار بولغان بولسام، ئۆزەم يالغۇز يۈزلەپ ئادەمگە تەڭ كېلۇر ئىدىم. يەنە بەھرام ئىسىملىك بىر كۆڭۈلدىشىم بار. ئۇنىڭغىمۇ ئېيتقىن: لەشكەر باشلاپ كېلىپ، خۇسرەۋدىن مېنىڭ قېنىمنى تەلەپ قىلسۇن. ئەگەر خاقان ئاتام بۇ ئاۋارىچىلىكنىڭ ئەھۋالىنى بىلسە، تەختى-بەختىدىن كېچىپ، ئۆزىنى پارە-پارە قىلىشى مۇمكىن. سەن ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، ئۇنى ئۇنداق قىلىشتىن توسقىن. تەقدىرگە چارە يوقتۇر. تەڭرىم ئەزەلدە بۇ ئىشلارنى پېشانەمگە پۈتكەنىكەن. خاقان ئاتاممۇ قازاغا رازى بولسۇن، بالاغا سەۋرى قىلسۇن. ئانام

بەرگەن سۇتىگە رازى بولسۇن. ئانام مېنىڭ
ۋاپاتىمنى ئاڭلىسا، چېچىنى يۇلۇپ،
«قوزام» دەپ نالە ـ پىغانلار قىلىدۇ. ئانامۇ
سەۋرى قىلسۇن، ئۇنىڭغىمۇ نەسىھەت قىلـ
غايسەن. مەندىن رازى بولسۇن. مەلىكە
ئاراغا مېنىڭدىن كۆپتىن ـ كۆپ دۇئايى
سالام ئېيتقىن، مېنىڭدىن رازى بولغاي. يەنە
قارۇنغا ماتەم بىلەن ئېيتقىنكى، مەندىن
رازى بولسۇن. ئۇلار ھەممىسىگە دۇئا دېـ
گىن...

پەرھاد غېرىبلىقتا بېشىغا چۈشكەن
كۆنلەرنى شامالغا بىرمۇ بىر بايان قىلدى. ئۇ
ھەممە گەپلىرىنى دەپ بولۇپ كۆزىنى
يۇمدى ۋە شىرىننى يادلىنىپ تۇرۇپ جان
تەسلىم قىلدى. ئىشقىنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن
پۈتۈن جاھان پەرھادنىڭ ماتىمىنى تۇتتى.
ئالەم زىلزىلىگە كەلدى. يىرتقۇچ ھايۋانلار
پەرھادنىڭ چۆرىسىنى قورشىۋېلىپ، ئۇنىڭ
ھالىغا يىغلاشتى. ئۇلار گويا پەرھادنىڭ
جانانىنىڭ كويىدا جان بەرگەنلىكىنى چۈ-
شەنگەندەك باشلىرىنى تۇپراققا ئۇرۇشاتتى.
جانىۋارلار بىردەمدىلا ھېلىقى دەللىنى ئەپـ
كىلىپ، پارچە ـ پارچە قىلدى. ھەر بىرى
بىر چىشلەمدىن يەپ ئۇنى بۇ دۇنيادىن يو-
قاتتى.

بۇ چاغدا شاپۇر خۇسرەۋنىڭ قولىدا
ئاغرىپ يېتىپ قالغانىدى. شۇڭا ئۇنى ئۆز
ئىختىيارىغا قويۇپ قويغانىدى. ئۇ پەرھادنى
كۆرۈپ كېلىشنى ئويلاپ يولغا چىقتى. يولدا
شىرلارنىڭ پەرھادنىڭ ئەتراپىنى قورشاپ،
سەپ ـ سەپ بولۇپ تىزىلىپ تۇرغانلىقىنى
كۆردى. شاپۇر ئاستا ـ ئاستا پەرھادقا يې-
قىنلاشتى. ئۇ پەرھادقا قاراپ ئۇنىڭ
ئاللىقاچان بۇ دۇنيادىن خوشلاشقانلىقىنى
بىلدى. شۇڭا پەرھادنى دەپنە قىلىشنى
ئويلىدى. ئەمما شىرلاردىن قورقۇپ ئۇنىڭغا
يېقىن كېلەلمىدى. ئۇ ئاھ ئۇرۇپ زار ـ زار
يىغلىغان پېتى بۇ ئەھۋالنى باشقىلارغا خەۋەر
قىلدى. بارچە خالايىق پەرىشان بولدى. بۇ
ئىش خۇسرەۋگىمۇ ئاڭلاندى. ئۇمۇ بۇنداق
ئەھۋال يۈز بېرىشنى خالىمايتتى. قانچە پۇ-
شايمان قىلسىمۇ پايدىسى يوق ئىدى. بۇ
خەۋەر مېھىنبانۇ بىلەن شىرىنگىمۇ يەتتى.
مېھىنبانۇ ئۆز پەرزەنتىگە ماتەم تۇتقاندەك
قايغۇردى. شىرىن بولسا بېشىغا تۇپراق
چېچىپ، ئۆزىنى پارە ـ پارە قىلدى، يېمەك
ـ ئىچمەكتىن، ئۇيقۇدىن قالدى. توختىماي
«پەرھاد» دەپ زارلىنىپ، پىراق دەردىدىن
تېنى زەئىپلەشتى. ئاخىرى ئورنىدىن
تۇرالماس بولۇپ قالدى. بۇ ئەسنادا خۇسـ
رەۋدە ھاۋايى ھەۋەس يەنە قوزغالدى.
ئاجايىپ داغدۇغا بىلەن مېھىنبانۇغا ئەلچى
كىرگۈزدى. بۇ چاغدا شەھەر خەلقى
يىغىلىپ مېھىنبانۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۇ-
نىڭغا:

ـــ پەرھاد ھايات بولغان بولسا،
خۇسرەۋگە ھەرگىز يول قويماس ئىدۇق.
ئەمدى ئۇ بۇ دۇنيادىن كۆز يۇمۇپتۇ.
دوستىمىز قولدىن كېتىپتۇ. گەپ شۇكى،
خۇسرەۋدەك كۈچلۈك بىر پادىشاھ شۇنداق
مۇلايىم سۆزلەر بىلەن كىشى كىرگۈزدى.
بىزمۇ چىرايلىقچە ئۇنىڭ تەلىپىنى قوبۇل
قىلايلى. بولمىسا شەھەر قولىمىزدىن كېتىپ
قالىدۇ. ئۇ چاغدا پۇشايمان پەيدا
بەرمەيدۇ، ـــ دېيىشتى.

مېھىنبانۇ ئامالسىزلىقتىن شىرىننىڭ

www.uygurkitap.com

قېشىغا كىردى . ئۇ زار ـ زار يىغلىغان ھالدا يۇرت خەلقىنىڭ سۆزىنى شىرىنگە يەتكۈزدى . شىرىن بىر ئاھ تارتتى ۋە :

— ئەي مېھرىبانىم ، مەن سىزنىڭ ئالدىڭىزدا تولىمۇ خىجىلمەن . مېنىڭ سەۋەبىمدىن ئىزا ـ ئاھانەتكە ئۇچرىدىڭىز ، يۇرت خەلقىنىڭ ئالدىدا تەڭلىكتە قالدىڭىز . چۈنكى ئۇلارنىڭ تولىسى خانىۋەيران بولۇپ كەتتى . مېنىڭ سىزلەرنىڭ ئالدىڭىزلاردا تىلىم قىسقا ، ئەمدى سىزلەر نېمىنى مۇۋاپىق كۆرسىڭىزلەر شۇنداق قىلىڭىزلار . ھازىرغا قەدەر مېنىڭ خاھىشىم بويىچە ئىش قىلىپ كەلدىڭىز . ئەمما مەن پەرھادنىڭ ئىشقىدا ئۆلىمەن . مېنى نىكاھىغا ئالىمەن دېگەن ئادەم ، نېيىتىدىن يانسۇن ... ، — دەپلا ھۇشىدىن كەتتى .

مېھىنبانۇ شىرىننى ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالمىسۇن ، دەپ ئەندىشە قىلىپ ، ئۇنى يالغۇز قويماي ، بىر قانچە ئادەمنى ئۇنىڭغا قاراشقا قويغاندى . مېھىنبانۇ شىرىننىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، بارلىق ئەمىرلەرنى يىغىپ ، شىرىننىڭ دېگەنلىرىنى ئۇلارغا بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى . ئەمىرلەر شىرىننىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇشتى . ئۇلار :

— خۇسرەۋنىڭ بۇ گېپى بىز ئۈچۈن شادلىق بېغىشلىدى . بىز بۇنىڭدىن پەخىرلىنىمىز . بىزلەر پادىشاھنىڭ قۇلى . شىرىنمۇ ئۇنىڭ كېنىزىكىدۇر . بىر سۆزنى دېمىسەك بولمايدۇ . نەچچە ۋاقىتتىن بېرى شەھەر قامىلىپ قېلىپ ، شەھەرنىڭ ھاۋاسى بۇزۇلۇپ كەتتى . شۇ سەۋەبتىن شىرىن ئازراق كېسەلگە دۇچار بولۇپ قالدى . تېۋىپلارنىڭ دېيىشىچە ، بىر خۇش ھاۋالىق جاي بولسا ، شىرىننى شۇ يەرگە يۆتكىسە كېسىلى دەرھال ساقىيىدىكەن . بىزگە رۇخسەت قىلىنسا ، — دېگەندەك نۇرغۇن تەكەللۇپ سۆزلەر بىلەن خۇسرەۋنىڭ ئەلچىلىرىنى يولغا سالدى . ئەلچىلەر خۇسرەۋنىڭ ئالدىغا بېرىپ بولۇنغان سۆزلەرنى ئۇنىڭغا تولۇق بايان قىلدى . خۇسرەۋ شەھەرنى ئېلىشتا كۈچ كەتمىگەنلىكىدىن خۇش بولدى . ئاندىن بىر ئەلچىنى شىرىن تەرەپكە ئەۋەتىپ :

— كۆڭلى قەيەرنى خالىسا ، شۇ يەرگە بېرىپ ، ھاۋا يەڭگۈشلىسۇن ، — دەپ رۇخسەت قىلدى . مېھىنبانۇ باشلىق شەھەر چوڭلىرى شەھەرنىڭ دەرۋازىسىنى ئۇلۇغ ئېچىۋەتتى . ئۇلار بارلىق شەھەر خەلقىنى باشلاپ خۇسرەۋنى تەبرىكلەش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىستىقبالىغا چىقتى . خۇسرەۋمۇ ناھايىتى مەمنۇن بولۇپ ئۇلارنى كاتتا زىياپەت بىلەن كۈتۈۋالدى . زىياپەتتىن كېيىن كىشىلەر ھەممىسى ئۆز تۇرالغۇلىرىغا قايتىپ كېتىشتى .

شىرىننىڭ ھالى كۈندىن ـ كۈنگە خارابلىشىپ كېتىۋاتاتتى . ئەھۋالنى خۇسرەۋگە مەلۇم قىلىشتى . خۇسرەۋ :

— قەيەر خۇش ھاۋالىق بولسا ، شۇ يەرگە ئېلىپ بېرىڭلار ، — دېدى . ئۇلار شىرىننى پەرھاد سۇ چىقارغان ئۆستەڭ بويىغا ئاپارماقچى بولۇشتى . خۇسرەۋ بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆندەشلىكى كەلگەن بولسىمۇ لېكىن ئامالسىزلىقتىن ماقۇل بولدى . مېھىنبانۇ شىرىننى مەيگە ئۇلتۇرغۇزۇپ ، دەرھال پەرھاد ئۆستەڭ قازغان تاغقا ئېلىپ

بارىدى . بۇ چاغدا خۇسرەۋنىڭ ئادەملىرى شىرىننىڭ مەپىسىنى كۆرگىلى چىققانىدى . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا خۇسرەۋنىڭ ئوغلى شىرۇيەمۇ بار ئىدى . تۇيۇقسىز شامال چىقىپ شىرىن ئولتۇرغان مەپىنىڭ پەردىسى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . شىرىننىڭ قۇياشتەك جامالى ئالەمگە نۇر چاچتى . شىرۇيەنىڭ كۆزى شىرىنگە چۈشتى . ئىشق ئوتى ئۇنى يۈرەك ساندۇقىنى تېشىپ ئۆتكەندەك بولدى . ئۇ ئوردىغا يېتىپ بارغۇچە شىرىننىڭ مەپىسىگە ئەگىشىپ ماڭدى . چۈنكى ئۇ شىرىننىڭ جامالىنى يەنە بىر قېتىم كۆرىۋالسام دەپ خىيال قىلاتتى . ئەمما كۆرەلمىدى ... بىئارام ۋە بىتاقەت بولۇپ ئۆز ئوردىسىغا قايتىپ كەتتى . كېچىچە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى . ئۇ ئويلا ـ ئويلا ئاخىرى «ئاتام ھايات بولسا ، مەن ھەرگىز مۇرادىمغا يېتەلمەيمەن . ئاتامنى ئۆلتۈرسەم تەختى ـ بەخت ۋە ھوقۇق ماڭا قالىدۇ ... » دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈردى ۋە شۇ كۈندىن باشلاپ ئاتىسىنىڭ پېيىغا چۈشتى . ۋەزىر ۋە ئەمىرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە قارىتىۋالدى . خۇسرەۋنىڭ زالىملىقى ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى . شۇڭا ئۇلار خۇسرەۋنى ئاسانلا قولغا چۈشۈردى . خۇسرەۋنىڭ نۇرغۇن ۋەدىلەرنى بېرىپ ، يالۋۇرۇشلىرىمۇ ئەسقاتمىدى . بەزىلەر ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە مەسلىھەت قىلدى . بەزىلىرى بولسا زىندانغا سالايلى ، دېيىشتى .

ئىشق ئوتى شىرۇيەنى بېشىدىن ئايىغىچە چىرمىۋالغانىدى . «ئادەمزاتنىڭ ۋاپا يوق . ئەگەر ئاتام ھايات قالسىلا ، بىر كۈنى مېنى ھالاك قىلماي قويمايدۇ» دەپ ئويلاپ ، قولغا شەمشەرنى ئالدى . ئۇ بارغان پېتى شەمشەرنى ئاتىسىنىڭ بويىنغا ئۇرۇپ ، ئۇنىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلدى . بۇ ئىش پەرھادنىڭ كارامىتى بىلەن يۈز بەرگەن ئىدى . ئۆز جىگەر پارىسى ئۆز ئاتىسىنى ئۆلتۈردى .

شىرۇيە ئاتىسىنىڭ تەختىگە چىقىپ ، بۇ ئىشنى جاكارلاپ ناغرا ـ سۇناي چالدۇردى . بارلىق لەشكەرلەرنى ئۆزىنىڭ قول ئاستىغا كىرگۈزۈپ ، ئۆز پەرمانىغا بويسۇندۇردى . ئۇ مەملىكەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن بىر نەچچە كۈن دۆلەت ئىشلىرى بىلەن بولدى . ئاندىن مېھىنبانۇغا شىرىن ئۈچۈن ئەلچى كىرگۈزدى . مېھىنبانۇ :

— شىرىننىڭ ئۆزى بىلەن سۆزلىشىڭلار ، — دەپ ، ئەلچىگە بىر ئادەمنى قوشۇپ شىرىننىڭ قېشىغا كىرگۈزدى . ئەلچى شىرىنگە شىرۇيەنىڭ سۆزىنى تولۇق يەتكۈزدى . «شىرۇيە مۇھەببەتكە سادىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئاتىسىنى ئۆلتۈردى» دەپ گۇۋاھلىق بەردى .

— مەن بۇ ئىشقا رازى . ئەمما بىر سۆزۈم بار . ئۇنى شىرۇيە قوبۇل قىلسا ، ئاندىن مەنمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىمەن . ئەگەر ئۇ سۆزۈمنى قوبۇل قىلمىسا ، مېنى ھەرگىزمۇ ئالالمايدۇ . پەرھاد مۇھەببەت يولىدا سادىق بولۇپ ، بۇ يولدا بېشىنى مەھكەم باغلىغانىدى . خۇسرەۋ بولسا ئۇنى شۇنچە جەۋرى ـ زۇلۇم بىلەن ھاياتىدىن ئايرىپتۇ . ئۇ بىچارە ئاشىقىم مېنىڭ نامىمنى يادلاپ تۇرۇپ جان ئۈزۈپتۇ . ماڭا رۇخسەت قىلسا ، مەنمۇ ئۇ ئىخلاسمەن ئاشىقىمنىڭ

ھازىسىنى ئېچىپ، ئۇنى ئىززەت ـ ئابرويى بىلەن دەپنە قىلاي. ئۇنىڭ مەندىن باشقا ھېچكىمى يوق. بۇ ئىشلار تۈگىگەندىن كېيىن شىرۇيە نېمىنى خالىسا، ئىختىيار ئۇنىڭ بولسۇن. ئەگەر مېنىڭ سۆزۈمنى قوبۇل كۆرسە، شىرۇيە شاپۇرنى مېنىڭ ئالدىمغا كىرگۈزسۇن. ئۇنىڭغا ئادەم قوشۇپ بەرسەم پەرھادنى ئېلىپ كەلسە، مەن ئۇنى دەپنە قىلدۇراي. ئەگەر بۇ سۆزۈمنى ماقۇل كۆرمىسە، مېنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزسۇن. مېنىڭ كېسىلىم پەرھادنىڭ ھىجرىدىن بولغان. ئۇنىڭ پاك تېنىنى كۆرگەن ھامان كېسىلىم ساقىيىدۇ، ــ دېدى شىرىن ئەلچىلەرگە.

ئەلچى بۇ سۆزلەرنى شىرۇيەگە يەتكۈزدى. شىرۇيە ئىلاجىسىزلىقتىن ماقۇل بولدى. شاپۇرنى شىرىننىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ ئايىقىغا يىقىلىپ ئاھۇپىغان بىلەن يىغلاشتى، دەردلىرىنى تۆكۈشتى. ئاخىرى شىرىن شاپۇرغا بىر قانچە ئادەم قوشۇپ، پەرھادنى ئەپكىلىشكە ئەۋەتتى. پەرھادنى ساقلاۋاتقان يىرتقۇچ ھايۋانلار شاپۇرنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا يول بەردى. شاپۇر پەرھادنىڭ قېشىغا يېقىن بېرىپ، ئۇنىڭ يۈتلىرىغا يۈز ـ كۆزىرىنى سۈركەپ باھار يامغۇرىدەك ياش تۆكتى. باشقىلارمۇ يىغلاشتى. پەرھادنىڭ پاك تېنىگە يىپەك رەختلەرنى يېپىپ، ئۇنىڭغا ئەتىر، گۈل سۈيلىرىنى چاچتى. خۇش بۇي نەرسىلەر بىلەن ئىسرىقلاپ، ساندۇققا سالدى. ئاندىن ساندۇقنى تۆگىگە ئارتتى. چۇلۇۋۇرنىڭ بىر ئۇچىنى شاپۇر ئۆز بويىنىغا سالدى. تۆگە بولسا ئۈچ كۈنلۈك تايلاقتەك

بوزلىغان پېتى شىرىن تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى. بارلىق شەھەر خەلقى پەرھادنىڭ ئالدىغا چىقىپ ھازا ئېچىپ، ئۇنى شىرىننىڭ ئوردىسىغا ئېلىپ باردى. بۇ چاغدا شىرىن مېھىنبانۇنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— بىر ئېغىز گېپىم بار. مەن بىچارىنىڭ خانىسىغا بىر ئاجايىپ مېھمان كېلىپتۇ. ئۇ مېھمىنىمنى مەن جان ـ تېنىم بىلەن ئۈزىتىۋالاي. بۇ مېھمان مېنى دەپ جان بېرىپتۇ. مەن ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ تۇرۇپ نېمىشقا جان بەرمەيمەن. ئۇ مېنىڭ ئىشقىمدىن تەمەننا قىلاتتى. مەنمۇ مۇھەببەت ھەققىدە لاپ ئۇراتتىم. ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەلدى. مەنمۇ مۇھەببەتكە سادىقلىقىمنى كۆرسەتەي، ــ دېدى، ۋە:

— ئەي قىرىنداشىم! مەندىن سىزگە نۇرغۇن دەرد ـ ئەلەملەر يەتتى. مەندىن رازى بولۇڭ. مېنىڭ قېشىمغا ھېچكىمنى كىرگۈزمەڭ، ــ دەپ ۋەسىيىتىنى تامام قىلدى. ئاندىن ئۇ پەرھادنىڭ قېشىغا كىرىپ، ئىشىكنى ئىچىدىن مەھكەم ئەتتى. بېرىپ ساندۇقنى ئېچىپ پەرھادنى كۆردى. ئۇ قىزىل قانغا بويۇلۇپ ياتاتتى. شىرىن ئاھ ئۇرغان پېتى پەرھادنىڭ قوينىغا كىردى. گويا تالغا ھەشقىپىچەك چىرماشقاندەك چىرمىشىپ، بىر ئاھ ئۇردى ـ دە، جاندىن جۇدا بولدى.

مېھىنبانۇ باشلىق بارلىق كىشىلەر ئىشىك تۈۋىدە ساقلىشىپ تۇراتتى. شىرىن كىرىپ كەتكەن پېتى چىقمىغاندىن كېيىن ئىشىكنى بۇزۇپ ئۆيگە كىرسە، ئاشىق ـ مەشۇقلار بىر ـ بىرىگە سادىق ئىخلاسلىرى بىلەن جانسىز ھالدا يېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن

كىشىلەر ئاھۇ پىغان بىلەن چىقىپ مېھىنبانۇغا خەۋەر قىلدى. مېھىنبانۇ بۇ ئىككىسىنى كۆرۈپ ئاھ ئۇردى، جېنىنى ھەققە تاپشۇردى. گويا قىيامەت قايىم بولغاندەك، خالايىق ئارىسىدا يىغا ـ زارە كۆتۈرۈلدى. ئاخىرى ئۇلارنى يەرلىككە قويىدى.

ئەلقىسسە، چىن ۋىلايىتىنىڭ خاقانى ـ پەرھادنىڭ ئاتىسى بۇ ئالەمدىن، ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغانىدى. خاقان ئۇن ئىككى مىڭ شەھەرگە ھۆكۈم يۈرگۈزەتتى. خانىنىڭ ئورنىدا ئۇنىڭ ئىنىسى تەختكە چىققانىدى. بەھرام بولسا ۋەزىر ئىدى. ئۇ ھەرقانداق جايدىن بىرەر مۇساپىر كەپتۇ، دېسە تاپتۇرۇپ ئەپكېلىپ ئۇنىڭدىن پەرھادنىڭ خەۋىرىنى سورايتتى. بۇ چاغدا پەرھاد ئەرمىنىيە ۋىلايىتىدە ئىشقنىڭ دامىغا گىرىپتار بولۇپ، ھەيران ۋە سەرگەردان بولغانلىقى خاقانغا مەلۇم بولدى. بۇ ياققا كەلگەنلەرلا ئۇلارغا پەرھادنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر بېرەتتى. بەھرام:

— ماڭا لەشكەر قوشۇپ بېرىڭ. مەن بېرىپ پەرھادنىڭ ئۆلۈك ياكى تىرىكلىكىنىڭ خەۋىرىنى بىلەي، — دەپ خاقاندىن ئىلتىماس قىلدى. خاقان بەھرامدىن ئەيمىنەتتى. ئۇ بەھرامنىڭ تەلىپىگە قوشۇلۇپ، ئۇنىڭغا لەشكەر قوشۇپ بەردى. ئۇنىڭ غەرىزى ئۇنى كۆزدىن يوقىتىش ئىدى. بەھرام نۇرغۇن لەشكەر بىلەن ئەرمىنىيە ۋىلايىتىگە يېتىپ باردى. ئۇ پەرھادنى سۈرۈشتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئالىقاچان بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقانلىقىنى بىلدى. ياقىسىنى چاك قىلىپ، غەم ـ قايغۇ بىلەن ئۇنىڭ قەبرىسىگە قاراپ ماڭدى. پەرھادنىڭ شام گۆر قىلىپ ياسالغان قەبرىسىگە كېرىپ، ئۇنىڭ پۇتلىرىنى كۆزىگە سۈركەپ، بېشىغا تۇپراقلارنى چېچىپ يىغلىدى. ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەننى قوشاق قوشۇپ شۇنداق يىغلىدىكى، بەھرامنىڭ نالىسىگە ئاسماندىكى قۇشلارمۇ چىدىماي نالە قىلىشتى.

ئاخىرى بەھرام گۆردىن چىقىپ:

— شىرۇيەنى ئېلىپ كېلىڭلار، پەرھادنىڭ خۇنىغا جاۋاب بەرسۇن، — دەپ ئادەم ئەۋەتتى. ئۇ ئادەملەر بېرىپ شىرۇيەگە بەھرامنىڭ سۆزىنى يەتكۈزدى. شىرۇيە:

— شاپۇرنى مېنىڭ قېشىمغا ئېۋەتسە، ئۇنىڭ بىلەن بىللە باراي، — دېدى. بەھرام شاپۇرنى ئەۋەتتى. شاپۇرمۇ شىرۇيەنىڭ پەرھادقا قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئۇنىڭ پەرھادنىڭ تۇپراق بېشىغىمۇ چىققانلىقىنى بەھرامغا سۆزلەپ بەرگەنىدى. شاپۇر شىرۇيەنىڭ قېشىغا بېرىۋىدى، شىرۇيە ئۇنىڭغا:

— ئەي شاپۇر، مەن پەرھاد ئۇچۇن ئاتامنىڭ يۈزىگە ئاياغ قويدۇم. جانىدىن ئەزىز ئاتامنى ئۆلتۈردۇم. مېنىڭ گۇۋاھچىم سىز. مېنىڭ شاھ بەھرامغا يەتكۈزىدىغان خىزمىتىم باركى، ھەرگىز يامانلىقىم يوق. مېنىڭ گۇناھىمنى سىز تىلىۋېلىڭ. يۇرتۇمغا كېتىۋالاي، — دەپ يالۋۇردى. شاپۇر بەھرامغا شىرۇيەنىڭ بىگۇناھلىقىنى ئېيتىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى. بەھرام شاپۇرنىڭ سۆزىگە ئىشىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، شىرۇيەنى ئالدىغا چاقىرتتى. ئۇ:

— ئۇنداق بولسا خۇسرەۋ

كەلگەندىن كېيىن بۇ شەھەر قانچىلىك زىيانغا ئۇچرىدى ؟ ھېسابلاپ زىياننى تولۇق تۆلىسۇن . يەنە نۇرغۇن ئالتۇن بەرسۇن ، پەرھادنىڭ قەبرىسىنى قايتا ياسىتىمەن ، — دېدى . بۇ گەپنى ئاڭلىغان شىرۇيە جېنىنىڭ ساق قالغىنىغا خۇشال بولۇپ ، قولىدىكى خەزىنىنىڭ ھەممىسىنى تاپشۇردى . بەھرام ئۇ مال – دۇنيانى ئەرمىنىيە خەلقىغە تاپشۇردى . ئۇ :

— ئەي خالايىق ، پەرھادنىڭ سەۋەبىدىن تارتقان زىيىنىڭلارنىڭ ئورنىغا بۇ خەزىنىنى بۆلۈشۈپ ئېلىڭلار ، — دېدى . ئەرمىنىيە خەلقى دېدىكى :

— بىز شاھزادە پەرھادنىڭ ھەققىدە بۇ خەزىنىنى سەدىقە قىلدۇق .

ئۇلار خەزىنىلەرنى ئالمىغاندىن كېيىن ، ئۇنى پەرھاد بىلەن شىرىنىنىڭ مازىرىغا سەرپ قىلىپ ، شەيخ ۋە جارۇپكەشلەرنى ئورۇنلاشتۇردى . شىرۇيە ئۆز يۇرتىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن پەرھاد ئۇچۇن نۇرغۇن مال سەدىقە قىلىدىغانلىقىدىن ۋەدە قىلىپ لەشكەرلىرى بىلەن ئۆز يۇرتىغا قايتتى . يۇرتىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن ، پەرھادنىڭ مازىرىغا ئاتاپ مال – مۈلۈك ئەۋەتتى . ئۇمۇ پەرھاد ئۇچۇن سەرپ قىلىندى . بەھراممۇ سەلتەنەتلىك تەختىنى پەش قېقىپ ، ھەقىقەت يولىغا كىردى . بەھرام بىلەن شاپۇر ، پەرھاد بىلەن شىرىننىڭ مازىرىدا شەيخ – جارۇپكەش بولۇپ ، ئىبادەتكە مەشغۇل بولدى .

دەل شۇ كۈنلەردە ئەرمىنىيە ۋىلايىتىدە ئاقكۆڭۈل ، پاك كىشىلەردىن قىرىق كىشى چۈشىدە كۆرۈپتۇكى : جەننەتنىڭ ئىچىدە بىر ئىمارەت بار ئىمىش . ئۇ ئىمارەتتە نۇردىن ياسالغان بىر تەخت تۇرغۇدەك ، ئۇ تەختتە پەرھاد بىلەن شىرىن خۇددى ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك ئولتۇرغۇدەك ، ئۇلارنىڭ قوللىرىدا ئالتۇن جام بولۇپ ، ئۇنىڭغا پاك شارابنى تولدۇرۇپ ، بىر – بىرىگە تۇتۇپ پەيزى سۈرۈشۋاتقۇدەك . يەنە بىر ياقتا مېھىنبانۇ باشلىق ئاتا – ئانىلىرى ئولتۇرارمىش . ئەتراپىدا ئالتۇن كەمەرلىك غۇلاملار ، پەرى سۈپەت كېنىزەكلەر تۇرارمىش .

— بۇلار قانداق تائەت – ئىبادەت قىلىپ بۇ دەرىجىگە يېتىشىپتۇ ؟ — دەپ سورىغاندا ، پاسبانلار :

— بۇلار ئىشق – مۇھەببەت سەۋداسىدا جاھانغا غەۋغا سالدى . ئۇلارنىڭ داغقى پۈتۈن ئالەمگە ئوت ياقتى ، ئۇلار پاكلىق بىلەن دۇنيادىن ئۆتتى . ئۇلارنىڭ پاكلىقى سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ مەجازى ئىشقىنى ، ھەقىقىي ئىشققا باراۋەر قىلدى . شۇ سەۋەبتىن تەڭرىتائالا بۇلارغا مۇشۇ مەرتىۋىنى بەرگەن ، — دەۋاتقۇدەك .

ئەتىسى بۇ قىرىق كىشى بىردەك كېچە كۆرگەن چۈشىنى بايان قىلىشتى . ھەممە خەلق ئاپىرىن ئوقۇپ ، ئاشۇ مەرتىۋىگە يېتىشنى ئارزۇ قىلىشتى .

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : پەرىدە ئىمىن

www.uyghurkitap.com

گۇمنامنىڭ يېڭى تېپىلغان غەزەللىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى : ئەسقەر ھۈسەيىن

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن : كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىدا « گۇمنام » تەخەللۇسلۇق شا-ئىرنىڭ ئۆتكەنلىكى 1963 ـ يىلدىن باشلاپ بىزگە مەلۇم بولدى . ئەشۇ يىلى ئۇنىڭ بىر قىسىم غەزەللىرى مەرھۇم تېيىپجان ئېلىيوپ تەرىپىدىن «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى » ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىندى . 1981 ـ يىلى «بۇلاق » مەجمۇئەسىنىڭ 3 ـ سانىدا شائىرنىڭ خېلى بۇرۇنلا تېپىلغان بىر تولۇقسىز دىۋانىدىكى شېئىرلار يولداش مىرسۇلتان ئوسمانوپ تەرىپىدىن ئېلان قىلىندى . ئوقۇشىمىزچە بۇ دىۋانىنى يولداش ئەرشىدىن تاتلىق 1957 ـ يىلى يەكەندىن تاپقان بولۇپ ، 1963 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان غەزەللەر مۇشۇ دىۋاندىن ئېلىنغان ئىكەن .

شائىر گۇمنامنىڭ تولۇق دىۋانىنى كۆرۈش ئارزۇ يېتى تۇرۇۋاتقان مۇشۇ مەزگىلدە 1993 ـ يىلى قىزىلسۇ ئوبلاستىنىڭ ئۇستۇن ئاتۇش يېزىسىدىن شائىرنىڭ بىر تولۇق دىۋانى تېپىلدى . بۇ دىۋانىنى ئاتۇش يېزىدىن يولداش تەلئەت تۆمۈر ساقلىغان بولۇپ ، ئۇنىڭ بايقىلىشى ۋە يورۇقلۇققا چىقىشىدا ئۇستۇن ئا-تۇش يېزىلىق ھۆكۈمەت كادىرى يولداش تۇرسۇنجان ئابدۇللا كۆپ ئەجىر سىڭدۈردى ، بۇ جەھەتتە ئۇنىڭغا كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن .

بۇ دىۋان ئۇشتىلەنگەن خوتەن قەغىزىگە خەتتى پارسى بىلەن ھەر بېتىگە 11 قۇردىن (رۇبائىلار سەككىز قۇردىن) كۆچۈرۈلگەن بولۇپ ، غەزەل ، مۇخەممەس ، مۇسەددەس ، مەسنەۋى ، تەرجىئبەند ، قەسىدە ، رۇبائى ، ساقىنامە ژانىرلىرىدا يېزىلغان 5500 مىسراغا يېقىن شېئىرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . (بۇلار-نىڭ بىر قىسمى پارس تىلىدا يېزىلغان .) بىز بۇ قېتىم ئاشۇ دىۋاندىكى ئىلگىرى ئېلان قىلىنمىغان بىر قىسىم غەزەل ، مۇخەممەس ، مەسنەۋى ۋە رۇبائىلارنى ئېلان قىلدۇق .

غەزەللەر

مىسلى مەھبۇبىغە ھەر كىم قىلسەگەر دەئۋايى ئىشق ،
ئىمتىھان قىلماققە ھەر سەلىغە ① بەردى مۇددە ئا .
كىم ھەبىبىمغە نە بىيى قىلماسۇن ھەمتەگلىك ـ
دەپ بۇ ۋەجھ ئىلە سىنى خەتم ئەيلەدى ، ئەي مەھلىقا .
ھەم نەبى ئەھلى كەمال ئەتتى يېتىپ تاپقاچ سىنى ،
ھەم ۋەلى خەيلى ساڭا يەتمەك بىلە تاپتى سە فا.
ھەم نەبىيۇ ھەم ۋەلى ئەھلى قىلۇر ھەقنى تەلەب ،
ھەق تەلەب ئەيلەر سىنى ، ئەي رەھبەرى ھەر دۇسەرا .

---

① بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا « سىل » شەكلىدە يېزىلغان . مەنىسى ئېنىق ئەمەس .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

خىلۋەت ئىستەپ كۆڭلۈمدە كەلدى جىسىرەئىلدىن ناملىغ ، (1)
ئاقىبەت ئەرزىن قەبۇل ئەتتىڭ بارىپ ، ئەي دىلرەبا .
چۈنكى ، مىرئاتى جەمالى ھەق سەن ئەي ئالى زەمىر ،
كىم قانات يايدىڭ جەمال ئاچماققە ياھەمچۈن ھۇما .
كىم تىلەپ تاپتى سېنى دايىم ھەبىب ئىلكىدە دۇر ،
چۈن تەماشايى جەمال ئەتمەك نەدۇر مىرئات ئارا .
مەقسەدى ئېردىڭ ھەبىبى ئىككى ئالەم شاھىنىڭ ،
ئول سەبەبدىن ساڭا مەيل ئەتتى جەمئى ئەزكىيا .
ئاڭلا گۇمنام ، سەن ئانىڭ مېھرىن كۆڭۈلگە مەھكەم ئەت ،
يوق زەرەر گەر بولماسە ئاغزىڭدا لەفزى رەببە نا .(2)

* *

ئېرمەس قەددىڭ نېچۈن ... بولۇبدۇر جان ئاراسىدا ،
ئەمەستۇر گەنج ھۇسنۇڭنى قىلۇر ئارمان ئاراسىدا . (3)
قاشىڭ گەر يا ئەمەسدۇر قەسدىمە نېچۈن قۇرۇلۇپدۇر ،
كۆزۈڭ جەللاد ئەمەس ....
دىماغىمنى مۇئەتتەر قىلغالى گەرمۇشك ئەمەس خالىڭ ،
قالىپدۇر نەسەبەبدىن ....
خەتىڭ خىزرى ئەمەسدۇر ئۇمر جاۋىد ئەتكەلى ھاسىل ،
نەدىندۇر مۇنتەزىر ئول چەشمەئى ھەيۋان ئاراسىدا .
تىشىڭ ئېرمەس ئېرۇر ئول قەترەلەر شەبنەم سەھەر تۇشكەن ،
قاچان دۇرلار پەرىد ئولغان گۈلى خەندان ئاراسىدا ،
تىكەن ئېرمەس گۈلى ئەھمەردە ، كىردىڭ باغى ئىشرەتكە ،
تېگىپدۇر غەمزەڭ ئوقى قالدى بۇ پەيكان ئاراسىدا .
قاچان گۇمنام بوينى ھەلقەئى زۇلفۇڭغە باغلاندى ،
يا تېپدۇر مەستى بىھۇش سۇنبۇلۇ رەيھان ئاراسىدا .

* *

گۈل يۈزۈڭنى كۆن دېمەك بولغايمۇ ئەي ماھى ئەرەب ،
سۇنبۇلۇڭنى ھەددىم ئېرمەسدۇر دېمەك مانەندى شەب .
نۇتقى رۇھ ئەفزالىغىڭدىن جان تاپار ئابىھەيات ،
مۇسايۇ ئىساغە جان بەردى لەبىڭدەك (4) قايىسى لەب .
بىز گە ھەر بەزمىڭدە مەي بىر جۇرئەدىن ئارتۇق ئەمەس ،
ئەمدى نېدۇرلۇتى ئېتىپ بەرسەڭ قەدەھنى لەب ـ بەلەب .

قان ياشىم ، سارىغ يۇزۇم ئەكسىمۇ جامى مەي ئۇزە ،
لۇتۇ ئېتىپ بەرگەن ....
بارچە رەنجۇر ئەھلىغە ھېكمەت ئېلى قىلدى ئىلاج ،
ئەي مەسىھىم ....
زەررەلەر خۇرشىد ....
....
.... شەربەتى ئىشق ئېلىگە ،
دىلرەبا ئىشكىدە قان يۇتماق ئېرۇر ئەيشۇ تەرەب .
.... دەۋلەتىن بىلكى دىلۇ جانىڭ بېرىپ ،
ساتقۇن ئال ئەرزان ئېرۇر بىر كاسەئى ئابى ئەنەب .
شەمئى تابان ئىشق ئېلى ئول ئاينىڭ نۇتقى بىلە ،
لەئلىنى شامۇ سەھەر گۇمنام ھەقدىن قىل تەلەب .

*　　*

قايان ئاتسە ئوقىن كۆكسۇم نىشان قىلدىم قادالغاي دەپ ،
تەرەھھۇمدىن كېلىپ شايەد ئوقىنى ئۆزى ئالغاي دەپ .
نەچە ئاغرىر ئېسە زەخمى ئاگا مەن يىغلاماي كۇلگۇم ،
ئاچىغلاپ تىغىنى ئۆلسۇن دەبان باشىمغە سالغاي دەپ .
ئەگەر ئۆلسەم ماگا ھاجەت ئەمەس ھەرگىز كەفەن قىلماق ،
تىرەم بەسدۇر شەھىدى ئىشق ئاراشا يەد سانالغاي دەپ .
ماگا گور ئەتمەگىز قالسۇن تەنىم ئول ياركويىدا ،
ئۇمىدىم ئۇشبۇدۇر كىم ئىتلارى ئاغزىنى سالغاي دەپ .
يېسۇن گوشتۇمنى قالسۇن ئۇستىخانىم كويىدا ھەريان ،
مۇبادا ئۆتسە ئول دىلبەر ئاياغ ئاستىدا قالغاي دەپ .
ئۇگۇلىپ ئۇستىخانىم رەخش ئاياغىدا بولۇپ تۇفراغ ،
ئۇمىد ئول ئىتلارى ئويناشسە ئۇستىگە ساچىلغاي دەپ .
.... ئاجراغۇم يوق زاھىرۇ باتىن ،
ئىتى زەنجىرىنى كەۋنەين ئارا بوينۇمغە سالغاي دەپ .
.... يۇزلەنسە ،
نەۋەھھۇمدۇر باشىن بىر يەردىن ئالماسدىن ئۇيالغاي دەپ .
....
.... شىشەئى پەيمان ئۇشالغاي دەپ .
....
.... فۇرقەت ئىچرە قالغاي دەپ .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

....

...... ھەر يەردە يۈرگەن سۆزگە قالغاي دەپ .

* *

نىگارىم ۋەسلىنى ھەر بۇلھەۋەسدىن ئاسراغىل يارەب ،
قىزىلگۈلدەك يۈزىن بۇلبۇل ئەمەسدىن ئاسراغىل يارەب .
كۆزۈمدىن ئۆزگەگە سانچىلماغىدىن رەشك ئىلتەر مەن ،
ئۇ گۈلنىڭ خارىنى ھەر مۇلتەمەسدىن ئاسراغىل يارەب .
بۇ كۆڭلۈم غۇنچەسى ئول زۇلفى بۇيىدىن كۇشاد ئىستەر ،
ۋەرەقرىز ئەتمە ئاچىلماس نەفەسدىن ئاسراغىل يارەب .
غەمىم بەزمىدە ئول گۇل لەئلىدىن بەرگىل گۇل ئەفشانلىق ،
بۇ ئىشرەتخانەنى ھەر خارۇ خەسدىن ئاسراغىل يارەب .
جەھان باغىدا گۇل خارى غەمىن بۇلبۇلغە خۇشراقدۇر ،
ئىچى قان ئولماسۇن ئالتۇن قەپەسدىن ئاسراغىل يارەب .
لەبىدىن تامسە شەككەر تۇتىئى قانىمغە لۇتف ئەتكىل ،
مىنى ئۆلتۈرمەسە رەشكىۋۇ مەندىن ئاسراغىل يارەب .
ئەگەر زەئفىم قەۋىدۇر ئىشق ئىلە دەردىمغە قىل دەرمان ،
بۇ مۇشكۇل دەرد بىلمەس چارە رەسدىن ئاسراغىل يارەب .
سىنىڭ كويۇڭ ئىتىنىڭ ھەلقەسى ئەۋازى جەزب ئەيلەر ،
كۆڭۈل سۆيمەي يولۇم ئۇرغان جەرەسدىن ئاسراغىل يارەب .
بۇ گۇمنام ئاھىدىن بارى مەلەك تەسبىھى ئۆرتەنگەي ،
جەھان زاھىدلەرىن بۇ تەلبە كەسدىن ئاسراغىل يارەب .

* *

بەلا ئوقىن ئەتىپ جىسمىمدە چەندىن چەشم ئىزھار ئەت ،
فەلەك باغرىدا يۇلدۇزلار كەبى قانلار پەيدىدار ئەت .
ئاقىزغىل قانلارىمنى ئىشق سەھراسىدا ھەر يەرگە ،
تەرەب ئاھۇلارىغە جەننەت ئايىن تازە گۇلزارئەت .
نەھەددىم بار دىمەك ئاڭا ئىنىغە يار بەسدۇر ، (5)
ئەگەر مەي ئىستەسەڭ قانىم ئىچىپ يۈزۈڭنى گۇلنار ئەت .
كويۇڭدا قان يۇتۇپ ئۆلگەن ئۆلۈكلەر ئۇستىخانىدىن ،
ۋەفا مۇلكىن قوپار بۇ خىشتى تۇفراغ ئىلە دىۋار ئەت .
سىنى سۆيگەن نەچە مەئيۇب ئىسە كۆرسەت جەمالىڭنى ،
ئەدۇ گەرچە نەسەبدە سەييىدۇ شاھۇ نىگۇ نىسارئەت .

سىنىڭكىم ئاستانىڭ دىلبەرا مىئراجى ئاشىقدۇر ،
باشىن قويماس گەر ئۇستادى مەلائىك لۇتفۇ ئازارئەت .
بولۇپمەن كافىرى ئىشقىڭ كى ئەي مەئشۇقلار تاجى ،
بەرەھمەندەك مىنىڭ بوينۇمغە زۇلفۇڭ بىلە زۇننار ئەت .
بۇ تەندە بىر سەرى مويۇم سىنىڭ زىكرىڭ دىمەس يوقتۇر ،
مىنىڭ باشىمنى كەس ئەتتاردەك مەنسۇردەك دار ئەت .
شەھنشەھلىغ كىرەكمەسدۇر بۇ گۇمنامىڭغە ئەي جانا ،
يىتەر مەقسۇدىغە كەۋنەين ئارا ئىنتلار بىلەن بار ئەت .

* *

ئەي گۇل نەزەرىڭ سالغىل ھالىمغە مىنىڭ پات ــ پات ،
كىم تولدى يۇرەككە قان گۇل غۇنچەسىدەك قات ــ قات .
ئۆلتۈرگەلى مەيل ئەتتىڭ ، ئەي دىلبەرى خۇنخارىم ،
قاشىڭنى كەمان ئەيلەپ مۇژگان ئوقى بىلە ئات .
قىل بەندى بۇغۇنۇمنى گۇل يافراغىدەك يۇز چاك ،
سالغىل سەگى كويۇڭغە ھەر پارەنى يۇز چاينات .
ئەي گۇل ئاقىزۇر بولساڭ سۇ سەرۋى رەۋانىڭغە ،
باسغىل يۇزۇم ئۇستىگە كۆزلەر بۇلاغىن قاينات .
ھەجرىڭ كىچەسى ئۆلسەم ۋەسلىڭ تەلەبى بىلە ،
لەب ئابىھە ياتىدىن بىر قەترە بىرىپ[ئويغات] . (6)
جەننەتدە يۇزۇڭدەك گۇل ئاچىلماق ئەمەس مۇمكىن ،
ئىشق ئەھلىنى بىرلەھزە بۇ گۇلشەن ئارا ئوينات .
غەم رۇزەسىنى تۇتتۇم ، پايانىغە يەتكۇردۇم ،
يەكسەر ئىككى ئەيد ئولسۇن قاشىڭ گىرىھىن ئاجرات .
ئاچ بەزم ئارا باغىڭنى ، تۇت لۇتفى ئاياغىڭنى ،
قوي باغرىمە داغىڭنى جان بۇلبۇلىنى سايرات .
ئوق ئۆزگەگە ئاتغاي دەپ كۆڭلۇم ئارا يۇزمىڭ غەم ،
غەم لەشكەرىنى قايتار ئەي جان يۇرەكمگە ئات .
گەر باغى جەمالىڭدىن بىر گۇل ئۇزۇپ ئالسام دەپ ،
بۇ ھەسرەت ئىلە ئۆلسەم گۇل يافراغىغە چىرمات .
ۋەسلىڭنى تىلەردىن گەر سۇست ئولسە زەبۇن كۆڭلۇم ،
سال زەھرى فىراقىڭغە ھەجرىڭ ئوتىدا قاينات .
نەيسان سۇيىدىن يۇتسە دەريادا دۇرۇ گەۋھەر ،
بەس ئەبرى مۇھەببەتدىن كۆڭلۇم ئىچىگە ساچرات .

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

قەللابى مۇھەببەتدۇر ھەم رىشتەئى رەھمەتدۇر ،
زۇلفۇڭدىن ئالىپ تارى گۇمنام قولىنى باغلات .

* *

فىغاندۇر ئىشق ئىلىدە ھۆسن ئارا بىر شەھسۇۋار ئۆتكەچ ،
كۆزىگە تۇتىيا ئىستەپ ئاياغىدىن غۇبار ئۆتكەچ .
يۈزۈم سارغاردى گوياچىقتى ... ... جىسمى خاكىمدىن ، (7)
نەچۈك بادى خەزاندىن سەبزەدۇر بادى بەھار ئۆتكەچ .
بەلا تىفلى ئالۇر ئىلكىگە مىھنەت تاشىن ئۇرماققە ،
مەنى بىدىل مۇھەببەت دەشتىدە دىۋانەۋار ئۆتكەچ .
نوزۇپ گۈل يەلگە بەردى ھەم شەجەرلەر بەرگى سارغاردى ،
جەھان گۈلزارى ئىچرە جىلۋەگەر ئول گۇلئۇزار ئۆتكەچ .
بالىق يەڭلىغ قالىپمەن كۆزلەرىم دەرياسىدا ھەيران ،
قىيا باقماي مېنىڭ سارى قاشىمدىن ئول نىگار ئۆتكەچ .
[قوياش] (8) دەك بۇ جەھاننى رەۋشەن ئەيلەر تابىشى ھۆسنۈڭ ،
بولۇپ ساقى بىرىپ ساغەر دىلارامىم خۇمار ئۆتكەچ .
............ئاندا كۆرمەس ئەل مېنى ، مەن ھەم ،
ماڭا مەھرەم غەمىدۇر ، بەزمى پىنھاندۇر نەھار ئۆتكەچ .
ياشىم تۆككەچ ئاياغىڭغە نىھالىڭ گۈلدەك ئاچىلدى ،
سەچەكلەر زاھىر ئولدى باغىدا بىر گىر يەدار ئۆتكەچ .
قىلۇر مەستانە سەجدە «رەببىيەل ئەئلا » دەبان گۇمنام ،
كىبزىپ ئالەمنى تاپسە قايدا نەقشى رەخش يار ئۆتكەچ .

* *

تەئەججۇبدىن قارارمەن ئافتاب ئۆزرە ھىلال ئولغاچ ،
قالىپ ھەيرەتدە ئىلكىم تىشلەبان بۇ ئىش مەھال ئولغاچ .
شەفەقمۇ ، سۇبھىمۇ فەرقىن بىلە ئالمام جەمالىڭنى ،
ئەمەس تەھقىقى كۈندۈز زۇلفۇڭ ئىچرە پايمال ئولغاچ .
كۆڭۈلگە داغ تۈشتى بىر تەبەق ئۆزرە سىپەندانە ،
بۇ ھەم رەشك ئوتىدىن سەكرەرلەبىڭ ئۈستىدە خال ئولغاچ .
ھەمىشە قەۋسى ئەبرۇڭ ، تىيرى چەشمىڭ قەسدى سەيد ئەيلەر ،
نەچۈنكىم دەشتى ئىشقىڭ سەبزەسى تۇئمى غەزال ئولغاچ .
جەمالىڭ زۇلف ئارا كۆردۈم ، بولۇپ پەرۋانە ئۆيرۈلدۈم ،
قىلۇرمەن نالەقۇش يەڭلىغ بالاسى سەيدى مار ئولغاچ .

يۇرەكىم پارە قىلدى تارتىشىپ غەم ئىتلارى تىشلەپ ،
نەچۇك مەكرۇھنى سەيياد ئىتەر قەيدى شىكار ئولغاچ .
نىگارا ، رەھم قىل گۇمنامغە چۇن بەرگى سارغاردى ،
ئانىڭ نەۋرەس نىھالى ئافەتى ھىجرانغە يار ئولغاچ .

* *

ئەيدى رۇخسارىڭ كۆرەي جانا دىيسەم بۇرقەئنى ئاچ ،
بۇ قەئىن ئالماي تۇرۇپ گۇل ھۇسنۇڭە يايىلدى ساچ .
ۋەسلى مىھرى ئۆرلەمەي ھىجران تۈنى قىلدى تۇلۇئ ،
روسىيەھ بولدۇم نىتەي ئۇردى نەدامەت ئىلكى كاچ .
ئۇندۇرەي دەپ جىسم ئارا غەم دانەسىدىن لالەلەر ،
مىھرىبانىم سەيرىگە دەرد ئىلكىنى قىلدىم ئاماچ .
ئىشق تۇغيان ئەتتى ، ئاھىم بەرقى مەئلۇم ئەيلەدى ،
كىم ئۇلۇسدىن سالىھا پۇشىدە ئەتكەن سىرنى فاچ .
كۆڭلۈم ئوتىدىن ئەگەر بىر زەررە چىقسە ئاھ ئىلە ،
ھۇر ئىلە جەننەت كۆيەر ، ئەي زاھىدا ، قىلغىل ئىلاج .
سەمرۇمە ، ئەي زاھىدا ، مەئلۇم ئەمەسدۇر سىررى غەيب ،
بەس ئىبرۇر مەردۇدى يامەقبۇلى تائەت چۇن ساناچ .
قىل كەرەم ، ئەي شەھ ، بۇ گۇمنامىڭغە لەئلىڭ دۇررىدىن ،
گەرچە كۆپدۇر تەقسىرى قۇللۇغدا لۇتفۇڭ ئىشكىن ئاچ .

* *

ئىشق ئىلى ئىچرە ئەگەر بولسۇن دىيسەڭ دەردىم رەۋاج ،
پا بەرەھنە ، باش يالاڭ ئول كۆزلەرىڭدىن چەشم ئاچ .
كىشۋەرى كۆڭلۈڭگە شاھ دىلبەر خەيالىن ئەيلەگىل ،
غەيرىدىن داغ ئىبرسە ئاندا ھۇسنىگە بەرگىل خەراج .
يۇكلەدىم جان رەختىنى ۋەسلىڭ تىلەپ قىلدىم سەفەر ،
غەملەرىڭ يەتكۇرمەيىن ئالدىمغە چىقتى ، ئالدى باج .
سەجدە قاشىڭغە قىلۇرمەن ، كۇفر ئىسلامىم مېنىڭ ،
رەۋزەئى جەننەت غەمىن كۆيدۇر[دى]ئىشقىڭ ، نى ئىلاج . (9)
شىشەئى بەرسەبز ئوشاتتىم ، تەلبەلەرىڭ شاھمەن ،
بىر قامۇشنى رەخش ئىتىپ ، تاجىنى ئەتتىم باشغە تاج .
ئاتەشى ئىشقىڭ دۇرەخشان ، جىسم ئەمەس ھايىل ئاڭا ،
زاھىر ئولغاي گەرچە فانۇس ئىچرە پىنھاندۇر سىراج .

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى www.uyghurkitap.com

نىسبەتى يوق خەلق گۇمنام ياغۇ سۇ مىسباھ ئارا ،
جانىڭ ئالغاي ئارسلاندەك قۇدرەتىڭ يەتكەنچە قاچ .

* *

دىلبەرا ، مەن جامالىڭە مۇھتاج ؛
غەمزەئى دىلرەبايىڭە مۇھتاج .
كۆزلەرىم خاكى پايىڭە مۇھتاج .
ئىچسە ھەم ئۆلمەگەي ئەجەل زەھرىن ،
مۇشكى خوتەندۇر دىماغىمە تاخۇش ،
جان سىنىڭ ئوقۇ يايىڭە مۇھتاج .
سۇنبۇلۇ ئەتر سايەڭە مۇھتاج .
تىلەمەس ئەرشى كۇرسىنى بۇ تىلىم .
رەنجىمە قەند شەربەتى ياقماس ،
زىكرى ھەمدۇ سەنايىڭە مۇھتاج .
لەفز شىرىن ئەدايىڭە مۇھتاج ،
سەجدەگاھىم مىنىڭ ئەمەس مەسجىد ،
بۇ جەھان شەھلىقى گەدالىقدۇر ،
ئەبرۇيى دىلكۇشايىڭە مۇھتاج .
شەھلىق ئولدۇر گەدايىڭە مۇھتاج .
غەم بىلە ياتتى ئۆلگەلى گۇمنام ،
بۇ جەھان ئىچرە جۇملە مەھۋەشلەر ،
جۇرئەئى جانفەزا يىڭە مۇھتاج .

* *

تەسەددۇقۇڭ بولايىن ، دىلبەرا ، جەمالىڭ ئاچ ،
زەۋال بولماسۇ جان ھۇسنى بىزەۋالىڭ ئاچ .
زەلام چەشمەسىدىن خىزر تاپتى ئۇمر تەۋىل ،
ماڭا بەقالىق ئۇچۇن چەشمەئى زىلالىڭ ئاچ .
قەدۇ يۈزۈڭنى قىلىپ ئارزۇ كۆڭۈل قاندۇر ،
بۇ قاننى ئىچمەك ئىلە سەرۋۇ گۈل نىھالىڭ ئاچ .
ئىكى رۇخۇڭ بىلە قەددىڭ مىسالىنى جان دەر ،
كى جىم ، نۇنۇ ئەلىف دۇرمۇ يۈزۈ خالىڭ ئاچ . (10)
ھىلالى ئەيدكى بىر يىل ئىچىدە ئىككى تۇغار ،
ھەر ئايىڭ ئۆزرە بار ئىبرمش كۆرەي ، ھىلالىڭ ئاچ .
كۆڭۈل سۇرۇرىنى ئەتتىم سوراغ مەي دىبدىلار ،
مىنىڭ مۇفەررىھىمە لەئلى بىمسالىڭ ئاچ .
كىبلۇرمۇ ئوترۇ دىبسەڭ ھەجرشامى باشىغە ئاي ،
قىلۇرغە فەھم ئانى گۇمنام ، كۆندە فالىڭ ئاچ .

* *

ئافەتى ئىشقىڭغە ئۇچراپ جىسمىم ئولدى ئەيىن دەرد ، (11)
زەئفىدىن ئەتتى گۈلى ھۇسنۇم خەزاندەك رەڭگى زەرد .
جامى لەئلىڭدىن نە بولغاي قەترەئى بولسە نەسىب ،
نۇش ئىتىپ چىھرەم قىزارسە گۈلشەن ئىچرە مىسلى ۋەرد .

خاكسار ئولدۇم يولۇڭدا رەخشىڭ ئۆتسە باستۇرۇپ ،
قەسدىم ئولدۇر سارۇلۇپ ئېگىنىڭگە قونسام مىسلى گەرد .
دىلبەرا ، هۇسنۇڭ ئوتى بىرلە قىزىتتىم تاكۆڭۈل ،
يا پەرى ياهۇر بولسۇن بارچە مېهرى بولدى سەرد .
ئۇتتۇرۇپ بولدۇم خەلاس ئىككى جەهان ئەشغالىدىن ،
ئويىنادىم ئىشق ئىچرە ناگاه چەشمى غەمزەڭ بىرلە نەرد .
ئات ، مۇقابىلمەن قولۇڭدىن كەلگۈچە مىژگان ئوقىن ،
بىر دەلىرى يوقتۇ مەندەك ئىشق مەيدانىدا مەرد .
يالغۇزىن ئالدى بۇ گۇمنامنىڭ مۇهەببەت گەنجىنى ،
كىم مەلامەت كىشۆرىدە بارچەغە شاه ئولدى فەرد .

* *

مۇهەببەت مەخزەنىگە سەن ئېرۇر سەن گەۋهەرى مەقسۇد ،
كەلامى هەق ئېرۇر نېچۇن هەۋايى خەلق ئېرۇر مەئبۇد .
قاچان رۇهىمنى خالىق خەلق ئەتمەك ئىختىيار ئەتتى ،
نەخاك ئاخىرىسىدۇر بولدى ئول ئىشقىڭ بىلە مەۋجۇد .
ئەگەر ئەل هۇر ئىلە جەننەت گۇلى ئەيشىن خەيال ئەتسە ،
سېنىڭ ئىشقىڭ بىلە دەردىڭ گۇلى رويۇڭ ماڭا بىهبۇد .
ئاياغىڭ بولسە هەم خوبدۇر ، نەهەد سىيمىن قولۇڭ ئۆپمەك ،
خەيالىڭ زەربىدىن ئەمما ۋۇجۇدۇم بولدى سىيم ئەندۇد .
ۋۇجۇدۇم مەهزى ئىنس جانانەدۇر هۇسنۇڭە ئۇچرانغاچ ،
ئانى ئاغزىم ئېتەر زاهىر ، چىقار هەرلەهزە ئاندىن دۇد .
قەبۇل ئولسام جەهان خۇبىغە ئول بەختىم قاراسىدۇر ،
هۇمايى تالەئىمدۇر گەر ئېسەم ئىشىكىڭ ئارامەردۇد.
ماڭا رەهم ئەيلە ، ئەي جانا ، دەمى ۋەسلىڭ بىلە تىر گۇز ،
غەمىڭ تىغى بىلە جەللادى هەجرىڭ ئەيلەدى نابۇد .
فەنا جامىن ئىچەي دەپ ۋەهم ئېتەرمەن جۇملەئى ئۇششاق ،
ئەگەر قىلسام سېنىڭ هەجرىڭدە هەردەم نەغمەئى داۋۇد . (12)
بۇ گۇمنام ئارزۇسى ئاستانىڭ ئىچرە گەرد ئولماق ،
كۆزىگە خاكى پايىڭ يەتمەس ئېرسە ئۇمرىدىن نې سۇد .

* *

لەئلىڭ تۆكەر تەبەسسۇم ئىلە رىزە ـ رىزە قەند ،
كۆرسە مېنى ئېتەرلەبىنى مىسلى غۇنچە بەند .

تارتىپ قىلىچ باشىمنى كېسىپ جىسىم ئېتىپ ماڭا ،
تاشلاپ ئىتتىغە مەيلى ئانىڭ قىلسە بەند ـ بەند .
ئەلنىڭ يامان كۆزىدىن ئانى ئاسراغىل ئىلاھ ،
جانۇ دىلىمنى غەم ئوتىغە ئەيلەدىم سىپەند .
كۆزى ساداق ، قىلىچنى قەتلىم ئۈچۈن ئاسىپ ،
كۆرگەچ مېنى چۇبەرق كېلۇر باستۇرۇپ سەمەند .
قىل ئۇمرىنى ئۇزاق نەچەكىم رەھمى يوق ماڭا ،
بادى خەزانىنىڭ ئافەتىدىن يەتمەسۇن گەزەند .
ھەر ئافتابى ھۇسن سەبەب ھۇسنۇڭە سېنىڭ ،
تارتار ئاياغىڭ ئاستىغە زۇلفۇڭ سالىپ كەمەند .
بىر تازە گۇل سېنىڭ كەبى گۇلشەندە ئۈنمەدى ،
بىر سەرۋ بارمۇ سەن كەبى رەفتارى دىل پىسەند .
سۇنسام قولۇمنى شاخىڭە بىر سىيىب مەيل ئېتىپ ،
مەھرۇم ئولۇپ يىغىپ ئىلىكىم شاخىڭىز بەلەند ،
تەڭرى ئۈچۈن ئىيادەتىڭە كۆز تۇتۇپ ئانى ،
بولدى بۇ ئىش خەيالىدا گۇمنام دەردمەند .

* *

ئالدۇرغالى ھۇسن قۇشى سالدىڭ كۆزى جەللاد ،
ھەر سەيد كۆرۈپ بەندەنى بىر ئەيلەمەدىڭ ياد .
ۋەسلىڭغە قىلىپ ئۈزگەنى مەھرەم ، مېنى مەھرۇم ،
قاۋدۇڭ ، قىلايىن تەڭرىگە مەھشەر كۈنىدە داد .
ھەجرىڭ تىغىنى خۇنى دىلىم بىرلە سۇغاردىڭ ،
ئول تىغ ئىلە ۋەسلىڭ غەمىنى ئەيلەدىڭ ئازاد .
يەتكۈردى سەبا ئىتلارى باسغان ئىزىدىن گەرد ،
ئول تۇفراق ئىلە يۈزۈ كۆزۈم ئەيلەدى دىلشاد .
ھىجران تۈنى كۆز يامغۇرى ئىشقىڭ بۇلۇتىدىن —
ياغدى ، بۇ ئاغىز رەئدمە سەل ئەيلەدى فەرياد .
جان كىشۋەرىنى زۇلمى فىراقىڭ بىلە بۇزدۇڭ ،
ۋەسلىڭ بىلە مىئمار ئېتىبان قىلمادىڭ ئاباد .
كۆن جىسمىنى ئىشرەت كۆنى تەن گەردى ياشۇردى ،
جارۇبى فىراق دەرگە ھىدىن بەرگەلى بەرباد .
كۆز دامەنىنى خاكى رەھى ئىچرە ياشۇردۇم ،
قويغاي قەدەمىن دەپ قىلىبان ئەقدنى سەييياد .

مېھنەت تاغىنى تىشەئى ھىجران بىلە چاپقىل،
گۇمنام كېلۇر ۋەسل ئۆزى شىرىن بىلە فەرھاد.

* *

نا سەزامەن بەزمەگە لۇتفۇڭدىن ئولمام نا ئۇمىد،
رەھم قىل، ئەي پادىشاھ، ھەجرىڭدا [بولدۇم] ناپەدىد. (13)
ناتەۋان كۆڭلۇمگە مېھرى نەۋ نىھالىڭ تۇشكەلى،
ئول شەرافەتدىن بۇ كۆڭلۇمنى دېدىم ئەرشى مەجىد.
فىكر قىلدىم تاپمادىم ئاندىن خەلاسىم تەدبىرىن،
كىم مەگەسدەك رىشتەئى ھۇسنۇڭەدۇر جانىم قەدىد.
تەقسىرىم ئولدۇر مېنىڭ گۇل يۈزۈڭە قىلدىم نەزەر،
لەھزەئى ۋەسل ئولمايىن كافىر كۆزۈڭ قىلدى شەھىد.
تائەتىم ئەفزۇن، گۇناھىم ھەم بەرابەردۇر ساڭا،
بىردىن ئولماس شاھلىغىڭ كىم بىرىدىن ئولماس مەزىد.
رەھمىڭ ئالسۇن، مېھرىن ئالسۇن جۇملەنىڭ ئۆز بەختىدۇر،
بەندە ئاتىدا ئېرۇرىڭ [بەستامى] بايەزىد. (14)
سۇ ئىچەر رەھمەت سۇيىدىن خارۇ گۇل باغىڭ ئارا،
كۇللى شەيئىن يەرجىئ ئولمىش ئەسلىدۇر تاسەرۋىد.
مېھر تالىبئ بولسە قىلماس فەرق زەررىن شامەسىن،
تۇفراق ئولسۇن، گەرگۇل ئولسۇن سالغۇسى بولسۇن پەلىد.
شەھسۇۋارا، گەردى راھى ئەلچى سەن يەتكۇر ئاڭا،
بولدى گۇمنام يولۇڭ ئۆزرە دىيدەئى ھەسرەت سەفىد.

* *

مېھرى ھۇسنۇڭ تابىدىن، ئەي گۇل، سەبا قىلدىم ئۇمىد،
كۆزۈمە رەخشىڭدىن، ئەي جان، خاكى پا قىلدىم ئۇمىد.
خەستە جانىمغە مېنىڭ جەللادلىق كۆزۈڭ [قىلۇر]، (15)
ئول مەسھادەم لەبىڭدىن خۇن بەھا قىلدىم ئۇمىد.
شەربەتى ھىجران بېرىپ، كويۇڭ تاشدىن سۆدرەتىپ،
تاشلادىڭ، ۋەسلىڭ مەيىدىن، دىلبەرا، قىلدىم ئۇمىد.
تەر چېكپىسەنكىم غەزەبدىن گۇل ئۆزە شەبنەم تۆكۇپ،
جان ئالۇر مىژگانى دەپ، ئەي قاشى، يا قىلدىم ئۇمىد.
سەڭگى خارا تۇفراغ ئولغاي يۇمشاماس كۆڭلۈڭ سېنىڭ،
بىر تەرەھھۇم شەندىن، [ئەي]، كۆزى قارا قىلدىم ئۇمىد.
گۇل يۈزۈڭدە غۇنچە ئىچرە ئەكسەرى ئايىڭ كۆرۈپ،

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى www.uyghurkitap.com

چەشمەدۇر ئوت ئىچرەدەپ خەتتىك گويا قىلدىم ئۇمىد .
غەم يۈكىن ئەمدى كۆتەرمەككە ئەگەر يوق تاقەتىم ،
غەيرى رەشكىدىن قىلىپ ئىبرەت بەنا قىلدىم ئۇمىد .
ھەجر تىغىدىن دىلۇ جانىمنى قىلدى رەخنەلەر ،
ياق ۋىسالىڭ مەرھەمىن ، ئەي بىۋەفا ، قىلدىم ئۇمىد .
يىقتىم ئانداغ خەلق ئارا نامۇ نىشانىم مۈلكىنى ،
خانەئى گۇمنامىلىق كويۇڭداجا قىلدىم ئۇمىد .

* *

ئىشق مەندەك زارنى بىر ئىشۋەدە ھەيران ئېتەر ،
بىر نەسىمىدىن قۇيۇندەك زارۇ سەرگەردان ئېتەر .
گۇلشەنى ۋەسل ئىچرە ھەرگىز ئاچمايىن بىر تازەگۇل ،
ھەجرىدىن رۇخسارلارنى زەرد ھەم گىريان ئېتەر .
بۇلئەجەبدۇر ئىشق ئوتى دايىم ئاقىزۇر كۆز ياشىن ،
بىر جىگەردۇر ئوتغە سالغان يىغلاتىپ بەريان ئېتەر .
ئاتمايىن ئوق بىر نەزەر قىلماق بىلە ئول دىلرەبا ،
لەھزەدە قاتىل كۆزى ئۇششاقنى بىجان ئېتەر .
گۇلشەنى ھۇسنىغە ، قەددى سەرۋىغە مەغرۇر ئولۇپ ،
قىلماغاي پەرۋا نەچە بۇلبۇللارى ئەفغان ئېتەر .
غەمزە ئوقى بىرلە ئۆلتۈر ، چاپمە قول تىغى بىلە ،
ئىشق ئېلى تۇفانىدىن ئارتۇق يۈز جەھاننى قان ئېتەر .
ئىشق مېھرىدىن كىشىگە لەمئەئى بولسە نەسىب ،
يۈزىدىن يۈزمىڭ گۇل ئاچىپ مېھرىدىن تابان ئېتەر .
ئىشق رەمزىدىن كىشى بىر نۇقتەئى فەھم ئەيلەسە ،
ھەر نەچە ئەللامەنى بىر ھەرف ئىلە نادان ئېتەر .
ئىشقىڭىزنى نەچچە يىل كۆڭلۈمدە پىنھان ئاسرادىم ،
بىقەرار ئولغان كىشى شىكەستەئى پەيمان ئېتەر .
كەئبەئى ۋەسلىغە يۈز قويى ، سەجدە قىل قاشىغە كىم ،
كەئبەئىدىن ئىشق دەردىغە نەچۈك دەرمان ئېتەر .
دىلرەبا ئىشكىدە ، ئەي گۇمنام ، دايىم بول گەدا ،
بۇ گەدالىق ئىككى ئالەم ئەھلىغە سۇلتان ئېتەر .

* *

گۇلدەك يۈزۈڭ بۇ غەمزەدە كۆڭلۈم بەھارىدۇر ،
زۇلفۇڭ غەمى ئاڭا تۈن ، يۈزۈڭ نەھارىدۇر .

گوٛلبەرگى قاشىڭ ئولسە ، قەدىڭ گوٛلبوٛنى چەمەن ،
موٛژگان دىمەگكى گوٛل بەدەنى ئۆزرە خارىدوٛر .
ئىككى كۆزۈڭ يۈرەكىم ئۆزە قويدى ئىككى داغ ،
گوياكى ئىشق ۋەھدەتىنىڭ يار غارىدوٛر .
يەتمەك تىلەپ ۋىسالگە توٛن ـ كوٛن قەرارى يوق ،
نىچوٛن قەرارى ئىشق ئىلىنىڭ بىقەرارىدوٛر .
گوٛلشەندە گوٛل قىزىل ، سارىغ ئولماقنى ئاگلاغىل ،
قانىسىز تەنىمدە ئىشقىم ئوتىنىڭ شەرارىدوٛر .
زوٛلفوٛڭ بەلا كەمەندىيوٛ خالىڭ غەزايى ئىشق ،
ئابىھەيات چەشمەسى لەئلىڭ دەۋايىدوٛر .
جانا ، سىنىڭ غەمىڭ ماگا خوٛش ھەمدەموٛ رەفىق ،
غەم ئىشقىنىڭ ئەسىرلەرىن غەمگوٛزارىدوٛر .
جىسمىمدە غەمزەڭ ئوقىدىن ھەر يەردە تازە داغ ،
بوٛ ئىشقىنىڭ غەزاللارىن لالەزارىدوٛر .
خەندان يوٛزوٛگە يىغلاسا ئىشق ئەھلى ياراشوٛر ،
ھەر يەر گوٛل ئاچىلسا توٛمەن نالەزارىدوٛر .
ھەر كىم يولوٛگدا ئۆلسە قويار باش ئاياغىغە ،
ئۆلگەن ئىتىڭ موٛھەببەت ئەھلىنىڭ مەزارىدوٛر .
ئەبرى بەھار قىلمە گوٛمان ساچتى ژالە دەپ ،
گوٛمانىمنىڭ يولوٛڭ ئۆزە ساچقان نىسارىدوٛر .

* *

شەربەتى يوٛھىيل ـ ئىزام ئول لەئلى خەندانىگدادوٛر ،
ھەلقەئى دامى بەلا زوٛلفى پەرىشانىگدادوٛر .
ئەي نىگارا ، رەھمەتىڭ دەريايى بىپايان ئىروٛر ،
مەۋجى رەھمەت گوٛل كەبى لەئلى دوٛر ئەفشانىگدادوٛر .
ھەر كىشى ئۆزىنى چاغلار مىھر ۋەرزىشلىقدا توٛز ،
راست ئايىتاي راستلىق سەرۋى خىرامانىگدادوٛر .
ھىرقەتى ئىشق سايە ئىستەر باغوٛ بوستانلار ئارا ،
سايەگوٛستەرلىق سىنىگكى باغوٛ بوستانىگدادوٛر .
ئالەم ئىچرە ھەر بەلاكەش تارتادوٛر يوٛزمىڭ بەلا ،
ئاندىن ئارتوٛق مىڭ بەلا ، جانا ، كى ھىجرانىگدادوٛر .
ھەر پەرى روىىغە زىينەتلەر دوٛروٛ شەھۋار ئىروٛر ،
زىينەتى خوٛبانى ئالەم يوٛنچى مەرجانىگدا دوٛر .

www.uyghurkitap.com

مۇفەسنى ① ئىشق ھەيراندۇر كى ئىستەر گەنجى غەيب ،
گەۋھەرۇ ياقۇتى ئەھمەرلەر سىنىڭ كانىڭدادۇر .
ھەر ئەسرى ئىشق جىسمىن مىلك جەراھەت ئەيلەسە ،
بەندەئى دىلخەستەلەرنىڭ قەسدى دەرمانىڭدادۇر .
بەندەئى گۇمنامنى مىلك جەۋر ئىلە قەتل ئەيلەدىڭ ،
ھەرنە قىلساڭ سەن قىلۇرسەن ئەمرۇ فەرمانىڭدادۇر .

* *

بۇ ئالەمدە سىنىڭدەك دىلبەرى نامېھرىبان يوقتۇر ،
سىنىڭ ئايدەك جەمالىڭغە مىنىڭدەك سەرگەران يوقتۇر .
(16) ....

* *

(17) ....
گۈل يۈزۈڭ جەننەتكە تەشبىھ ئەتمەك ئەتسەم ئىختىيار ،
ئىشق دەۋرىدە بەغايەت ئەقلى كۇتاھىم ئېرۇر .
ھەرف ئېسە ئول يۈزى ، سۆزى ئۆزگەجان تۇمارىدا ،
ھاك قىلىپ ئوت ئۆزرە سالسام كۆڭلى ئاگاھىم ئېرۇر .
تەلبەدۇر سەن ئىتلار ئىزىن ئۆپتۈك ، ئەي گۇمنام ئىت ،
تاپماغان ئىستەپ جەھاندا شەيئى لىللاھىم ئېرۇر .

* *

جەفاۋۇ مىھنەت ئىشى بولسە گەر جەفا قىلا كۆر ،
جەفاغە ۋەئدە قىلۇرسەن ۋەفا ماڭا قىلاكۆر .
جەفاڭ قۇشى قىلۇر ئېرسە بۇ كۆڭلۈم ئىچرە مەكان ،
ئۇچاردا سايەسىن ئانىڭ پەرى ھۇماقىلا كۆر .
كۆرۈپ يۈزىن يولۇقتى بەلاغە تەلبە كۆڭۈل ،
دۇبارە كۆرمەكىنى ، ئەي كۆزۈم ، ئىباقىلا كۆر .
كۆزۈم يولۇڭغە قارادى كېلۇرمۇ دەپ ، ئەي يار ،
ئاياغىڭ تۇفراغىدىن كۆزۈمە جىلا قىلا كۆر .
جەفا جانىمغە قىلۇردىن قەنا ئەت ئەيلەمەسەڭ ،
قۇتۇلماسىمدا بىرىدىن ھەيفا ـ ھەيفا قىلا كۆر .
لەبىڭنى يا ئىلىڭ ئۆپمەك ئىستەمەك ھەد يوق ،

① بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا «مفان» شەكلىدە يېزىلغان . مەنىسى ئېنىق ئەمەس . ئۆز ئەينى ئېلىندى .

ئاياغىڭ ئۆپتۈرۈبان ، ئۆلتۈرۈپ ئەدا قىلا كۆر .
كۆزۈڭ خەدەنگىدىن ئاققان قانىڭنى ، ئەي گۇمنام ،
بەلا شەھىدلەرىنىڭ قولىغە ھىناقىلا كۆر ،

* *

ئۇلۇس جەمالىڭە ، جانا ، نەزارە قىلغايلار ،
يورۇق جەھاننى كۆرەر كۆزگە قارە قىلغايلار .
كى تەڭرىدىن كىچە ـ كۈندۈز تىلەكىم ئۇشبۇ ئىرۇر ،
قاچان بۇ خەلق قاشىڭدىن كەنارە قىلغايلار .
كۆڭۈل ئوچاغىدىن ئىشقىڭ ئوتى شەرارە قىلىپ ،
تۇتاشسە ئەل قۇتۇلۇرغە نەچارە قىلغايلار .
باشىم كىتەر تەلەبىڭدە غەمىڭنى تەرك ئەتمەم ،
باغىر بىلە يۈرەكىم پارە ـ پارە قىلغايلار .
كۆرەرمە شەھ باشىدىن دۇرنىسار قىلغاندەك ،
مىنى بۇ يولدە ئەگەر سەڭگىسار قىلغايلار .
غەمىڭدە يىغلا بان ئاققان ياشىمنى ئەل كۆرۈبان ،
بەھاسى يوق دۇرۇ مەرجان شۇمار قىلغايلار .
كۆيۈپ تۈگەندى بۇ گۇمنام ئەمدى كۆيدۈرمە ،
قاچان كەبابنى ، جانا ، دۇبارە قىلغايلار .

* *

تەر چەكىپسەن ، مەست ئولۇپسەن مەيدىن ، ئەي كۆزى خۇمار ،
قەترەئى لۇتف ئەت ماڭا ھەم تۇرفە زار ئەتتى خۇمار .
ئىلتىفات ئەتمەي يۈرۈپ بىر جۇرئە ئەتتىم ئىلتىماس ،
بىئەدەبلىك ئولدى نەيلەي ، شەرمسار ئەتتى خۇمار .
دوستلار مەينىڭ ھەۋاسى كىم باشىمدىن كەتمەگەچ ،
ھەر تەرەپ مەيخانەلەردە خارۇزار ئەتتى خۇمار .
مەينى ئىچمەك ئىستەبان بىر گۇلئۇزارى ئىلكىدىن ،
تاپماغان ھىجران ئوتىدا گۇلئۇزار ئەتتى خۇمار .
لالەيەڭلىغ جامى ، ھىجرانى ئوقىنىڭ زەخمىدىن ،
ئاھۇيى غەمگە كۆڭۈلنى لالەزار ئەتتى خۇمار .
مەي خۇمارى قىلدى مەھزۇرن كۆزگە يەتتى تىيرەلىك ،
يۈزنى كۆرسەت ، ساقىيا ، كۆزۈمنى تار ئەتتى خۇمار .
تەلبەرەب مەجنۇن سفەت ئۆلمەكلىك ئاساندۇر ماڭا ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قەترە گۇمنامىڭغە بەرگىل بىقەرار ئەتتى خۇمار .

* *

كويۇڭ سارىغە ئۇچماغلىققە ھىممەتدىن قاناتىم بار ،
قاچان ئىستەرمەن ئۇچماقنى جەھاندا تاھەياتىم بار .
ماڭا كەۋسەر مەيىدىن زەھرى ھەجرىڭ تۇرفە بىھراقدۇر ،
گەزەك قىلماققە بەزم ئىچرە سىفاتىڭدىن نەباتىم بار .
يازاي دەپ ، ئەي نىگارا ، نامەئى ھەجرىڭ خەيال ئەتسەم ،
قەلەم كىرپىك ، سىياھىم ياشۇ كۆزۈمدىن دۇۋاتىم بار .
دەۋايوق دەردى ئىشقىڭ بىرلە كويۇڭ ئىچرە گەرد ئولسام
مەسىھا كەلسە جان بەخش ئەتكەلى نې ئىلتىفاتىم بار .
سېنىڭ قەھرىڭدىن ، ئەي دىلبەر ، نەكەلسە ئانى تارتارمەن ،
نەچۇن ئىشقىڭ يۈكىدىن تاغدىن ئارتۇق سەباتىم بار .
ئەگەر سەن يوق ، خەيالىڭ بولسە جەننەتدۇر ماڭا دەۋزەخ (18)
سېنىڭسىز گۈلشەنى جەننەتكە بارماققە ئۇياتىم بار .
دەم ئۇرماسمەن كۆيەر جانىمدا دەۋزەخدىن ئۇلۇغراق ئوت ،
نىيدىن زاھىر قىلاي ئوششاق ئارا گۇمنام راجىم بار .

* *

بۇ تۇرفەدۇرۇر ئول گۈل باشىغە سەچەك سانچار ،
ئوخشارمۇ ئاڭا ئايۇ ئەنجۇم نە فەلەك سانچار .
ھەر يارى مەجالىسدا دەپ ئەتكۈسى گۈللارنى ،
كىم شەمئى شەبىستاندەك ئول يارى بۆلەك سانچار .
ئايرىلغىلى ۋە سىلىڭدىن يوق لەھزە ماڭا تاقەت ،
تەبرەنسە باغىر ئاغرىر ، گەر تۇرسا يۈرەك سانچار .
بىل ، تىيرى شىكارىڭكىم باشىمغە تېگىپ سانسىز ،
شەھ سەيدى تەمام ئېتسە قاچ ئۇزرە كەچەك سانچار .
تەن قان ئۆزە ئوق تەندە بىرنىمى نىگاھىڭدىن ،
ئەتمەككە كەباب ئەل كىم ئوت ئۈزرەسەچەك سانچار .
ۋەسل ئىچرە بىتەم كۆپدۇر ، ئىشق ئەھلىگە راھەتدۇر ،
ئاشىققە جەفانىشى ھەجر ئۆزگەچەرەك سانجار .
ھەر سارى ئاتار سەنكىم ئۆزگەنى (19) نىشان ئەيلەپ ،
باشىغە بۇ گۇمنامنىڭ گۈل غۇنچەسىدەك سانچار .

*   *

تاكى چىقتىڭ سەيد ئېتەرگە ئىشق ئېلىن ئەي شەھسۇۋار ،
كىم نىقاپ ئاچ كۆرسۇن ئەل رۇخسار ، جان قىلسۇن نىسار .
جىلۋە ـ جىلۋە ھەر تەرەف سەكرەپ بۇ مەيدان ئىچرە رەخش ،
كىم غۇ بارى مەركەبىڭدىن رەۋشەن ئەتسۇن ئەل غۇ بار .
ئۆزگە بىر جان بەرمەيىن تاپسا ۋىسالىڭ ئەيب ئەمەس ،
بەندەدىن مىڭ جان ئالىپ بىر باقماساڭ سەن كامكار .
قىلمادىڭ خۇش ، ئاچمادىڭ يۈز ، قارە [دۇر] (20) بەختىم مېنىڭ ،
تىيرەلىكدۇر ئافتاب ئەبر ئىچرە بولسا بەر قەرار .
كەس باشىم ، ياۋەسل قىل ، يا تاشلاغىل ھىجران ئارا ،
ئىختىيارىڭدۇر سېنىڭ مەن بىئىلاج ، بىئىختىيار .
ئاھ تارتىپ يىغلا بان جانا جەمالىڭ ئاچ دېسەم ،
دېدى : يامغۇر ياغسە كۆرمەيسەنمۇ قاندىن (21) كۈن تۇغار .
ئالغا مەن مەقسۇد شايەد خىزر يەكلىغ ئۇچرانىپ ،
تەڭرىنىڭ قۇتلۇغ كۈنى گومنامنىڭ گەھ بەختى بار .

*   *

تەن تىيرە كۈلبەدۇر ، كۆڭۈل ئانداچەراغ ئېرۇر ،
ئىخلاس چۈن فەتىلە ۋۇ ئىشق ئاڭا ياغ ئېرۇر .
دەم ئۇرغۇچى مېنىڭ نەزەرىم ، ئوت سېنىڭ يۈزۈڭ ،
ئوت ياققان ئەل چىراغىمە ئىككى قاراغ ئېرۇر .
ئۆلتۈرمەك ئىستەسەڭ قىلىبان سەيد ئىشق ئېلىن ،
سەيياد ھۇسنۇڭ ئولسە ، زۇلفۇڭ توزاغ ئېرۇر .
كىم يول يۈتۈرسە ، ئۆلگەلى ياتسە بۇ رەنجدىن ،
شۇربى شىفا ئىچۈرگەلى لە ئىلىڭ ئاياغ ئېرۇر .
سەرۋ مەسەللىك ئاھ چېكەرمەن فىراق ئارا ،
قول رەھمىدىن يەتىمنى كۆرۈڭ باغ ـ باغ ئېرۇر .
تاپماي يۈزۈڭنى كۆزىمە كۈندۈز قاراڭغۇدۇر ،
غەملىك كۆڭۈل فەلەك كەبى داغ ئۈزرە داغ ئېرۇر .
ھەر نەۋئ زۇلۇم يەتسە قىلۇر ھەمل تەبرەمەس ،
بارى غەملىك كۆتەرگەلى گۇمنام تاغ ئېرۇر .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

* *

قەدىڭ نەزاكەتىنى تۇبى دەيمۇ يا ئەر ئەر ،
ھەيات نەخلىگە مەرگ ئەتتى قەسد تا سەرسەر .
سېنىڭ كەبى تاپا ئالمان كېزىپ جەھان ئىچرە ،
سۇراغىڭ ئەتتىمۇ ، جانا ، گەدا كەبى دەردەر .
كەمالى زەئىف ئىلە گۇلدەك يۈزۈممۇ سارغاردى ،
بەت ئېرۇرمۇ چۇ زەردىن يۈزۈم قىلۇر فەرفەر .
باشىمغە تۈشتى قاراكۈن سېنىڭ غەمىڭ بىرلە ،
دېدىڭمۇ شاھ مەسەللىك باشىدادۇر قەرقەر .
كۆزۈم بۇلاغىدىن ئاققان ياشىم بۇ يەڭلىغ ئېرۇر ،
جەھاننى سەبزە قىلۇر بۇتەنىم قىلىپ جەر جەر .
نەقىلسۇ مەسجىد ئارا شۇرب ئىلى يوق ئېرسەمەي ،
ئىچى ئانىڭ ھەمە زەرھەل چۇ تەختىدۇر مەرمەر .
تامىزسە قەترەئى گۇمنام ئاغزىغە مەيدىن ،
ئەگەر بىھىشت سۇيىن بەرسە قىلماغاي غەرغەر .

* *

ئەمەس چەرخى فەلەك پەرۋانەدەك سەرگەشتە باشىمدۇر ،
ئەمەس ئەختەرلەر ئول بىھەد جۇنۇندىن زەخمى تاشىمدۇر .
كۆزۈمدۇر يار ياشۇنغاچ فەلەك تۈگلۈكىدا خۇرشىد ،
ئەمەسدۇر ، سۇبھىدىن تا شام كۆز يۇمماي قاراشىمدۇر .
ھىلال ئېرمەس نىگارىم رەخشىنىڭ نە ئىلنى ئەيلەر تاب ،
ئاگا تەشبىھ ياسالغان تامغادىن مەجرۇھ قاشىمدۇر .
تەكەببۇر قىلمە ، جانا ، تازە گۇل يەڭلىغ بەھار ئەتكەن ،
ھەمىشە گۇلشەنى ھۇسنۇڭ ياغىپ پەيۋەستە ياشىمدۇر .
كۆزۈڭ جان ئالماق ئىستەر دايىما غەمزە ئۇقىن تەگلەپ ،
ھەمىشە ئىشكىڭ ئايلانماق لەبىڭدىن جان تالاشىمدۇر .
جەھاندا لە ئىلجۇ نەسۇد بەدەخشان تاغىنى تەشكەي ،
بەھاسىز لەئل تالىبغە مېنىڭكى ئىچۇ تاشىمدۇر .
يۈزۈڭنىڭ ئۇسرەتى يوق ، تەنگە ... قاقىمۇ سىنجاب ، (22)
مېنىڭ ۋەسلىڭ تۇنى خارۇ خۇن ئەفشانلىغ قۇماشىمدۇر .
پۈتۈندۇر بۇ كۆكۈل جامىنى گەر بۇ جەھل سىندۇرسا ،
نېچۇن جان تەختىگە خان ، بەختىمە ئەۋلادى ھاشىمدۇر .
ئاداشقاندىن نىياز ئەھلىنى ئىستەپ تاپماغاچ گۇمنام ،

ئىلاج ئەتمەي زەرۇرەتدىن نەماز ئەھلى ئاداشمدۇر .

*   *

غۇنچە ئاغزىڭنى كۆرۈپ ھەسرەتتنە يۈز ملك پارەدۇر ،
سەرۋنىڭ جسمى قەدىڭ ھەجرىدە سانسز يارەدۇر .
لالەنىڭ باغرىغە خالىڭ ھەسرەتىدىن تۈشتى داغ ،
دەشتۇ سەھرا ئۆززە مەجنۇنلار كەبى ئەۋۋارەدۇر .
كىرپىكىڭدىن (23) ئەھلى دىللار باغرىدا ملك يەردە نىش ،
يەتمەگەندىن مەرھەمىڭ دەرد ئىلكىدە بىچارەدۇر .
ئىشق دەردىن فاش ئېتەلمەي بولدى زەئف ئانداغ قەۋى ،
ھەر تامۇردىن ئاسراغان دەم قان چىقىپ فەۋۋارەدۇر .
ئەختەر ئېرمەس كۆك ئۆزە ھەدسىز قىزارغان غۇنچەدەك ،
دەردى ئىشقىم زورىدىن گۈل باغرى يۈزملڭ پارەدۇر .
يەردە باشىم ، كۆزدە ياشىم ، قولدە تاشىمنى كۆرۈپ ،
كىم نەزارە ئەھلى بىخۇد بولغاچ ئۆزدىن بارەدۇر .
سۆدرەگەن رەخش ئاستىغە بۇ جسم خۇن ئالۇد ئىلە ،
زۇلفىدىن زەنجىر ئېتىپ گۇمنامنى ئول خۇنخارەدۇر .

*   *

ئايمۇ تۇغۇپدۇر بۇ كېچە دىلبەر مەھى چىنىمۇدۇر ،
تەھقىق ئۇچۇن تۈزۈك قارا يالغان ئېرۇرمۇ چىنمۇدۇر .
بىلدىم ئېرۇر پەرىۋەشىم تابىشى يوق ئۇلۇس ئارا ،
جانىمە ياققان ئوتنى ئول روخى ئاتەشىنمۇدۇر .
زەئفىمە قىلغالى دەۋا چىقتى تولۇن ياشۇنۇبان ،
كاسەئى لەئل ئىچىدەكى شەربەتى ئەنكەبىنمۇدۇر .
ئاچتى لەبىنى سورغالى ، گۈل ئۆزە گۈل ئاچىلدىكىم ،
كۆڭلۈم ئاچىلدى غۇنچەدەك گۈلغە سەبا يەلىنمۇدۇر .
ۋادەئى ئىشق ئارا مەگەر سەبد قىلۇرغە ئول پەرى ،
سۇنبۇلى ئەشھەبىن كۆرۈڭ بويىندا ملك چەكنمۇدۇر .
قويغان ئىكەن لەب ئاستىدا زىينەتى ھەرف ئۇچۇن نوقەت ،
ھۇققەئى لەئلدىن ئەسەل تاپماق ئۇچۇن چەبىنمۇدۇر .
تۇرفە تىلىسم ئېتىپ كۆرۈڭ دەفن قىلىپدۇر گەنجلەر ،
ئاقماسە چەشمەلەر كەبى يەرگە نەسىب ئىكىنمۇدۇر .
قەسد ئېتەر ئېرسە ھەر كىشى گەنجنى ئالماق ئىستە بان ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ھەر بىرىگە ئىككى كۆزۈڭ باققالى ھەمىنشىنمۇدۇر .
مەزرەئى ھۇسن سەن مەگەر گۇمنام ئۇزاق ئىلىكلە بان ،
خىرمەنى ئىشىق يىغدىكىم ئۈزگەلەر خۇشەچىنمۇدۇر .

* *

ئەيلەدى سىزنى بىزگە شەھ ، بىزنى سىزنىڭ (24) گە دايىڭىز ،
شامۇ سەھەر تىلىمدە دۇر ھەمد بىلە سەنايىڭىز .
مەھرەمىڭىزگە ئىچكەرى قاشىڭىز ئولسە قىبلەگاھ ،
سەجدەگەھىمغە بەس ئېرۇر تاشقارى خاكى پايىڭىز .
راھەتى ئەيشۇ ئىشرەتىڭ ئۆزگە بولسە يوق ئىشىم ،
تاج ئىلە تەختۇ دەۋلەتىم دەرد بىلە بەلايىڭىز .
ئەختەرۇ مىھرۇ ئايدەك كۆڭلۈمە نەقش ئەيلەدىم ،
بىرمۇ قەدەم يەتۈرمەيىن قالدى تۇرۇپ سەرايىڭىز .
مىھنەتۇغەمنىڭ ئىلكىدىن بىر نەفەسى قۇتۇلمادىم ،
نەچە تەسەۋۋۇر ئەيلەسەم دەرد ئىكەن دەۋايىڭىز .
بەندەگە شام ۋەقتىدەك كۇندەك ئاچار جەمالىڭىز ،
بولسە رەقىبغە ھەركەچە شەمئ بولۇر چىرايىڭىز .
نەچە جەفا قىلىپ ماڭا ئىشقىنى تەرك ئەتمەدىم ،
ئەمدى قىلۇرغە جەۋر زۇلم سىز بىلىڭىز خۇدايىڭىز .
مەن ئۆلەيىن ، بولۇڭ تىرىك ، تاپماسۇن ھۇسنۇڭىز قۇسۇر ،
مەن نەچە دەردۇ غەم بىلە كۆرمەس ئېسەم ۋە فايىڭىز .
دەردۇ بەلاغە سالغالى دۇنيادا يوق ئىكەن كىشى ،
جۇملە خەلايىق ئىچىدە گۇمنام ئىكەن ئەنايىڭز .

* *

ئەي سەنەم قەھقەھ كۈلۈشۈڭ قىلدى جانىمنى گۇداز ،
كىم مەسىھ ئاسالەبىڭدىن چىقتى جانىم ، كىردى باز .
سەنسىزىن جەننەت گۈلى مەغزىمغە سالماس تازەلىغ ،
رەھم قىل تەگرى ئۈچۈن ، ئەي تازە گۈل ، زۇلغۇڭنى ياز .
كىرپىكىڭ نىشى بىلە باغرىمنى ئەيلەرسەن كەباب ،
يانە يوقتۇر ئالەم ئىچرە بىر سىنىڭدەك دىلنەۋاز .
ھۇكم قىلسە قەتلىمەلە ئىلىڭ گۈلى خەندان ئۇلۇپ ،
ھۇكمىن ئانىڭ تۇتقالى يوقتۇر كۆزۈڭدەك قەتل ساز .
كۆز ياشىم بىلە سىنىڭ دايىم نىھالىڭ تازەدۇر ،

هەرزەمان ئاھىم شەمالى قەددىڭ ئەيلەر سەرۋناز .
گەرشكار ئەتسەڭ قوٚتوٚلماس سەيد دامىڭدىن سىنىڭ ،
مەشرىقۆ مەغرىبغە يەتكەي ئەيلەسەڭ زوٚلفوٚڭ دەراز .
ئاي يوٚزوٚڭە خوب ياراشوٚر تىيرە توٚندەك قارە زوٚلف ،
توٚخمى فەرمان ئەيكمەدى بوٚ نەۋئ مەھموٚدى ئاياز .
كىم ئىبادەتنى بوٚ يەڭلىغ ئەيلەدى ئالەم ئارا ،
باش چالىپ دايىم ئاياغىڭغە قىلوٚر زوٚلفوٚڭ نەماز .
نوٚشى ۋەسلىڭ لەھزەلىكدوٚر ، نىشى ھىجرانىڭ ئوٚزوٚن ،
بوٚ جەھەتدىن ئىشق ئىلىگە دەردلىك قىسسەم دەراز .
ھەسرەتىڭدە ئوٚچتى بوٚ ئوٚمروٚم چىراغى ئەي پەرى ،
مەن تاپىپ ۋەسلىڭ توٚننى ئايمادىم بىرلەھزە راز .
ئىنلارىڭ گەر قوٚيروٚغىن تەبرەتسە ھەددىم يوق ئاڭا ،
گەر ئىزىن تاپسە ئوٚپوٚپ گوٚمنامىڭ ئەيلەر ئىشقباز .

* *

ئەبروٚ يوٚڭا قەۋسەين بىلە قاف تەسەددوٚق ،
ھەم قىبلەۋوٚ ھەم مەسجىدوٚ مىھراب تەسەددوٚق .
كىرپىكلەرىڭە سەدقەسىغە جان ئەلىفى ھىچ ،
جىسم نوٚنوٚ كوٚزوٚڭ ئاقىغە بەھرباب تەسەددوٚق ،
كوٚزوٚڭ سىيەھى شەمئى چەراغى ھەمە ئالەم ،
جان جەۋھەرى ھەم چەشم ئىلە خوٚناب تەسە ددوٚق .
ساچىڭ بەدەلى بولماغوٚسىدوٚر شەبى مىئراج ،
ھەرتارىغە قەدرى شەبى ناياب تەسە ددوٚق .
خاكى قەدەمىڭ سوٚرمەسى ھىچكىمگە بەھەم يوق ،
روٚخسارىن ئىتەر مىھرى جەھانتاب تەسەددوٚق .
جان نوٚقتەلەرىن خالىڭ ئوٚچوٚن ئەيلەسەڭ ئەسپەند ،
ھەم بولغوٚسىدوٚر ئەختەروٚ مەھتاب تەسەددوٚق ،
ئول سەرۋى خەرامانىغە يوق سەرۋوٚ سەنوٚبەر ،
ھەم جەننەتى توٚبى ھەمە ئەسباب تەسەددوٚق .
گوٚمنام بوٚ دىۋانە لەبى نوٚتقى تىشىگە ،
ھەيۋان لەئل ئەتتى دوٚرى ناياب تەسەددوٚق .

* *

يادەڭ قاشىڭە مەسجىدوٚ مىھراب تەسەددوٚق ،
روٚخسارىڭە ھەم مىھرى جەھانتاب تەسەددوٚق .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كىرپىكلەرىڭە جان ئەلىفىن سەدقە نەچۇك دەي ،
جادۇ كۆزۈڭە ئەختەرۇ مەھتاب تەسەددۇق .
خاكىڭغە فىدا جىمۇ ئەلىف نۇقتەسى بولسۇن ،
لەئلىڭغە فىدا گەۋھەرى ناياب تەسەددۇق .
چار باغىڭ ئارا تاپمادى يول ھۇرئىلە كەۋسەر ،
ۋۇلدان ئىلە غۇلمانلار ئۇشۇل باب تەسەددۇق .
بۇ تەرز يولۇقتى ماڭا بۇ ناز ئىلە دىلبەر ،
قىلدىم ھەمەنى قىلمادىم ئاسراب تەسەددۇق .
رۇخسارەسى نەززارەسىدىن غۇنچە ئىدى دىل ،
يۈز باغ گۈل ئاچتى دىلى بىتاب تەسەددۇق .

* *

ئەختەر كۆزۈڭە كەئبەئى بۇتخانە تەسەددۇق .
مەيگۇن لەبىڭە مەي بىلە مەيخانە تەسەددۇق .
ساچىڭ خەمىنى باشىمە ئىلكىم تەمەنا ئەتتى ،
ھەر ھەلقەسىدىن ئاقىلۇ دىۋانە تەسەددۇق .
ئاي بىلە كۈن ئۈيرۈلمەك ئۇچۇن ھۇسنۇڭە گەردان ،
ھەم كېچە ۋۇ ھەم شەمئىگە پەرۋانە تەسەددۇق .
بىلقىسۇ سۇلايمانۇ زىلەيخا بىلە يۇسۇف ،
ھەم شىرىنۇ فەرھاد ھەمە ھەيرانە تەسەددۇق .
پۇر فەيزلەبىڭدىن سۇخەنىڭ جانىمە ئوتدۇر ،
بۇ تەرز ساڭا ساقىئى پەيمانە تەسەددۇق .
مىھرۇ مەھ ئېرۇر تۈن ئىلە كۈن شەمئ چەراغى ،
ئۈيرۈلمەكى باشىڭغە چۇ پەرۋانە تەسەددۇق .

* *

قايىسى تىل بىرلە دەيىن ھەمدىنى بىھەمتاغە ،
سەدەفى كەۋنى مەكان ئىچرە دۇرى يەكتاغە .
ئەرشۇ فەرش ئىلە سۇرەيىيا شەرىدىن خالى ئەمەس ،
ئەدەب ئېرمەس قويى زاتىنى دىمەك ئەئلاغە .
نەچە جۇرمۇڭ ئېسە بىھەد ئاڭا بار ئەرز ئېتەكۆر .
مۇشكۈل ئېرمەس خەس ئاقىزماغلىق ئېرۇر دەرياغە ،
نەئت ھەدسىز داغى مەھبۇبى ھەقو رەھبەرى خەلق ،
گۈلرۇخى ، پاك بەدەن سەرۋ سەھى بالاغە .

تەقى ھەمدەملەرى سىددىق ، ئۇمەر ، ئۇسمان ، ئەلى ،
تۈزگەن ئول ھەق يولىنى ئورنىدا پا بەرجاغە .
بۇلانىڭ پەرتەۋىدۇر ، كىمدە ئىرۇر خىسلەتى خوب ،
رەھمەت ئول ئادىلۇ كامىل دىلى خۇش داناغە .
بۇ تەرىق ئىچرە قەدەم قويغان ئىرۇر ئۇلۇل ئەمر ،
كىم بويۇن سۇنماق ئاڭا لازىمۇ ھەق پەيماغە .
سۆز ئايت كىمسەگە كىم جانىغە سۆز قىلسە ئەسەر ،
بىھۇدە ساچمە گوھەر مۇنكىرۇ بەدتەرساغە .
كۇش ئىنئامىغە ھەيف دۇررۇ گۆھەر ، ئەي گۇمنام ،
ۋەھش ئەمەس سەيردە تاڭ مۇرغى فەلەك فەرساغە .

* *

تۈمەنىڭ ئىشۋەبىرلە كۆڭلۈم ئالدى شوخى جانانە ،
نېنەي ، ئەي دوستلار ، بولماي يۈزى شەمئىگە پەرۋانە .
نەسىمى يەتسە كويىدىن كۆڭۈل ئوتى شەرار ئەيلەپ ،
تۈشەر ئالەمگە ئوت ئاھىم يەلىدىن رەئدى بەرقانە .
مەكا ىمدۇر ئىتنىڭ سانى ئىچرە ئىشكى دىلبەرنىڭ ،
بارالمام ھىچ تەرەف بوينۇمدادۇر زەنجىرى دىۋانە .
نېتاڭ رەھمى كېلىپ بەرسە مەنى مەخمۇر ھەيرانغە ،
ئوشۇل ھۇسن ئەھلى شاھى ئىشقىنىڭ سانىدا پەيمانە .
جەھان رەئنالارى كۆڭلىگە ئانىڭ ھۇسن ئەبرىدىن ،
ياغىپدۇر مىھر بارانى سەدەفلەر ئىچرە دۇردانە .
تىلەپ ھەقدىن كېچە ـ كۈندۈز باشىمنى سەجدەدىن ئالمام ،
مىرادىم ئىشق ئېلى خاكى تەنىمدىن قىلسە مەيخانە .
مۇھەببەت ئەھلى بەھرى چەشمەدۇر ، يوق ئىشقىنىڭ قەتئى ،
ئىرۇر زۇھد ئەھلى ھەمچۈن ھەۋز يا ئەشجار بىدانە .
تەرىقى ئىشق ئىرۇر ناياب ، ئەي گۇمنام ، ۋەھم ئەتمە ،
تاپىلماس يولىغە مىڭ جان فىدا قىل شىرى مەردانە .

* *

ئادەمنى قىلىپ خەلقەت ئول راھى نەما كەلدى ،
زۇلمەتنى يارۇتماققە ئول نۇرى خۇدا كەلدى .
ئىشق ئەتتى يۈرەك باغرىم ھەجر ئوقىدا مىڭ پارە ،
تۈن ـ كۈن قىلىپ ئەۋۋارە بىر تۇرفە بەلا كەلدى .

زۇھد ئەھلى لىباسىدۇر دەستارۇ ئەساۋۇ فۇش ،
ئىشق ئەھلىغە فەترەتدىن قاف ، تورغە ، جەلا كەلدى .
كۆرلۇتۇپ ئىلە رەھمەتنى ، بىل جەزبى مۇھەببەتنى ،
ئىشق ئەھلىنى مىلڭ ئۆرتەپ ياندۇرسە يەنا كەلدى .
كۆيدۇردى ۋۇجۇدۇمنى ، كۇل ئەيلەدى ساۋۇردى ،
چۇن ئەھلى مۇھەببەتغە ئاياتى فەنا كەلدى .
كويۇك ئارا چۆرۇلمەك ، ئىتلار سانىدا ئۆلمەك ،
ئىشكىڭگە يۇزۇم سۇرمەك ھەججى كۇبۇرا كەلدى .
ئىتلار سۇفەتى زىكرىم ، ۋەسلىڭ مەيدۇر فىكرىم ،
مەن خەستەئى بىدىلغە بۇ زىكرۇ سەنا كەلدى .
ئۇمىدى ۋە فاسەندىن ئەي دىلبەرىم ئەتمەسمەن ،
ئىشق ئەھلىغە دىلبەردىن قاي چاغدا ۋەفا كەلدى .
گۇلشەن ئارا كۆرگۇلنى ئاچىلدى تىكەن ئىچرە ،
بىر گۇل تىلەگەن ئەلگە مىلڭ تىبىرى بەلا كەلدى .
زوھد ئەھلى مەي ئىچمەسدىن ئەفسۇردە گۇلى سەۋسەن ،
مەيدىن يۇزى ئاشقىنىڭ خۇرشىدى نەما كەلدى .
گەرلۇتۇپ قىلۇر دىلبەر يا قەھر قىلۇر ئاشىق ،
دەۋزەخ بىلە جەننەتدىنكىم خەۋفۇ رىجاكەلدى .
[ئىشق ئوتى شەرارى] (25) دىن زوھد ئەھلى قاچار خەسدەك ،
ئىشق ئەھلى خەلىل ئاسا تەسلىمى قەزا كەلدى .
ئۇل دىلداكى يوقتۇر ئىشق ، بىل ئانى شەبى يەلدا ،
ئىشق ئەھلىغە ئاياتى « ۋە ششەمسى زۇھا » (26) كەلدى .
ئەي يار ، تەرەھھۇم قىل ، لۇتۇپ ئىلە تەكەللۇم قىل ،
لەئلىڭ شەكەرىن ئىستەپ گۇمنامى گەدا كەلدى .

* *

كۆڭلۇم ئىچرە دىلبەرىم مىھرىن ئوتىن يارۇتقالى ،
ئۆزگەلەر مىھرىنى ئۆرتەپ قويمادى ياۋۇتقالى .
ئۆرتەنىپ ئۇچتى تەنىم خاكىستەرى ئەخلاك ئۆزە ،
ئانچە قىلدىم بولمادى مىھرىن ئوتىن ساۋۇتقالى .
مىلڭ تىرىلگۇم ، مىلڭ ئۆلۈپ ، ھەردەم رەقىبلەر رەشكىدىن ،
تاپمادىم بىر ھەمدەمى غەملىك كۆڭۇل ئاۋۇتقالى .
دەۋلەتى ۋەسلىڭ تىلەپ بارسام كويۇڭغە ، ئەي سەنەم ،
ئىتلارىڭ مىلڭ يەردىن ئۇرسە قويماغىل قاۋۇتقالى .

غەم مەيىدىن ئىشرەتىم بار ، ھەجر ئوتىدىن تابلار ،
زاھىدا ، دەۋزەخ ئوتىدىن سەنمۇ سەن قورقۇتقالى .
جان بولۇپ مەرجان ، جىسمىم كۈل ، كۆيۈپ ئىشق ئوتىدىن ،
جىسمۇ جانىم ئاسمان يەڭلىغ غەمىڭ جا تۇتقالى .
گۈلشەنى ۋەسل ئىچرە ئەل مەي ئىچسە گۇمنام ئەيب ئەمەس ،
تەگرى خەلق ئەيلەپدۇر ئىشق ئىچرە سىنى قان يۇتقالى .

*　*

مىنى بىر كاسە مەي بىرلە نىگارىم مۇستەمەند ئەتتى ،
گىرىفتار ئەيلەدى ئىشقىغە ئولدەم پىستە خەند ئەتتى .
ئەجەب سەيياد ئىكەن قول سۇنماقى يوق ، باغلاماق ھەم يوق ،
كۆز ئۇچى بىلە باقتى ، رىشتەئى ئىشقىن كەمەند ئەتتى .
يۇرەككە ياقىپ ئوتنى لالە يەڭلىغ قويدى يۈز مىڭ داغ ،
يامان كۆزدىن ئۆزىنىڭ ھىفزىن ئىستەرگە سىپەند ئەتتى .
ئەگەر مىڭ پارە قىلسە گۇل يۈزىدىن ئالمادىم كۆزنى ،
ئانىڭ مىھرى ئۇچۇن يۈزمىڭ بەلا جانىم پىسەند ئەتتى .
قەبۇل ئەتسە ئانى گەر دىلرەبا ھىچكىم تەڭ ئولماسدۇر ،
نەچۇنكىم ھەق ئول ئۆيىنى ئەرشى كۇرسىدىن بەلەند ئەتتى .
نەچە مىھنەت يۈكىن كۆپدۇر كىشى ھەرگىز خەلاس ئولماس ،
سىۋاللاھ تاپماغاي ئول ئەرنى ئىشق ئاتىن سەمەند ئەتتى .
كىشى كەۋنەينىنى تولدۇرسە تەقۋا زۇھد رەختىدىن ،
ئىبرۇرسەد [غەم] (27) يىگەي ئەمما ئىشق ئاڭا فەكەند ئەتتى .
ئەگەر كۇن كۆزىگە يوق رەۋزىنىڭ ئىشق ئاتىنى تۇتما ،
قاراتاش بىرلە قەترە سۇنى خۇرشىد ئەرجۇمەند ئەتتى .
مەي ئىچكىل سۇبھۇ شام گۇمنام ، ھەق شۇكرىن ئەداقىلغىل ،
يۇغۇرغاچ مەي بىلە جىسمىڭ كەۋن ئىچرەلەۋەند ئەتتى .

*　*

قىلمادى ۋەسلىغە مەھرەم ئول گۇلى خەندان مىنى ،
بەلكى بارسام كويىدىن قوغلاتتى سەد چەندان مىنى .
ماڭا ھىجران دەۋزەخىدە كۆيمەگۇنچە چارە يوق ،
تەگرى خەلق ئەتكەن ئىكەن شايەستەئى ھىجران مىنى .
يەرۇ كۆكدىن يوق كۆزۈمنىڭ كىمەسىدىن چىقتى سۇ ،
تۇرفە كىشتىباندۇ مەن غەرق ئەيلەدى تۇفان مىنى .

ئۇيغۇر كىتاب تورىخانىسى www.uyghurkitap.com

مەن بۇ جاندىن كەچتىمۇ جان كەچمەدى مەندىن ، نەسۇد
نەچە ئۆلسەم تىرگۈزەدۇر قايتا باشدىن جان مېنى .
مەندۇمەن بىچارە مەن ، يوق مەندە ئىركەن ئىختىيار ،
باغلاپ ئىركەن رىشتەئى مېھرىغە ئول جانان مېنى .
ئىشق جەللادى كەمىندە ھەر تەرەفدىن ئاتتى ئوق ،
بارچە ئوزۋىمدىن چىقىپ خەسدەك ئاقىزدى قان مېنى .
سەدقە ئېركەچ بىنەھايەت يارىغە گۇمنامىنىڭ ،
ئىتلارىغە ئەيلەدى كۆپ لۇتف ئېتىپ سۇلتان مېنى .

* *

ئەي نىگارا ، ئەيلەدى ھەق جەۋھەرى ئىنسان سېنى ،
بۇ جىھەتدىن دېسە بولغاي گەۋھەرى ئىنسان سېنى .
ئىشق دەردىنىڭ جەمالىڭدىن بۆلەك دەرمانى يوق ،
نە ئەجەبدۇر جىسمىغە جان ئەيلەسە لۇقمان سېنى .
سەرۋ سەبز ئولدى ، قىزاردى گۇل سۇدىن بۇخاسىيەت ،
بۇ مەسەل ئىككى جەھان ئەھلىغە قىلدى جان سېنى .
بارچە غەمكىنلەرگە ۋەسلىڭ باغى بولغاي شادلىغ ،
مەن كەبى بىچارەدىن ئاجراتماسۇن ھىجران سېنى .
ئىشق ئەھلىن ئۆلتۈرۈرگە كۆزلەرىڭ جەللاد ئېرۇر ،
بۇ ئىسە زۇلمۇ سىتەم تۇتماي قويارمۇ قان سېنى .
كۆرگەن ئەل جاندەك خەرىدار ، ئاڭلاغان كۆرمەككە زار ،
ئادەملىق يوق ئانىڭدا قىلماغاي ئارمان سېنى .
سەندىن ئۆزگە يوق كۆرۈنگەي كۆزىگە گۇمنامىنىڭ ،
بەلكى يوق كۆزمەندە كۆرمەم مېھردەك تابان سېنى .

* *

گۇلنى ئاچىپ ئەلنى بىدار ئەتتى بۇلبۇل نالەشى ،
شەبنەم ئېرمەس گۇل ئۈزە غەلتان ئېرۇر كۆزدىن ياشى .
كىم سەبادىن دېمە ، بۇلبۇل ئاھىدىندۇر ئەترى باغ ،
ھەر تەرەفكە ئايلانۇز ئىشق ئەتتى سەرگەردان باشى .
گۇلنى رەنگىن ئەيلەگەن بۇلبۇل كۆزىنىڭ قانىدۇر ،
ئوت سالۇر مەھزۇن كۆڭۈلگە لەخشە يەڭلىغ تابىشى .
كۆيدى بۇلبۇل جانى ، تاگۇل ئىشۋەسىدىن تۇشتى ئوت ،
كىم قىزىل چوغدەك ئېچىدۇر ، مىسلى ئەخگەردۇر تاشى .

تاپتی گۇلنىڭ هۇسنی بۇلبۇل قانی بىرله تەربىيەت ،
بۇ ئىرۇر ئەل جانىغه كۆرگەن زەمان ئوت ياقىشی .
قىستۇرۇپ گۇلنی باشىغه ئول پەری رويۇم مىنىڭ ،
هەرزەمان جانىمنی ئۆرتەر جىلۋە ئەيلەپ باقىشی .
تەلمۇرۇپ گۇمنام ، كۆرسەڭ يارنی مىڭ سەجدە قىل ،
سەجدە گاهىڭدۇر ئاياغی ، بولدی مىهرابىڭ قاشی .

* *

نەچچە يىلدىن ئاسراغان سىررىمنی كۆزفاش ئەيلەدی ،
نىمە قىلدی دىمەگىل ، كۆرگىلكی دۇرپاش ئەيلەدی .
نەيلەسۇن كۆز ، كۆڭلۇم [ئىچرە] قالماسا تاقەت ئاڭا ،
سەبرۇ تاقەت كۇلبەسىن ۋەيران كۆز ، قاش ئەيلەدی .
دىمەگىزلەر نە ئۇچۇن هەيرەت بىله بىفەهم سەن ،
نەيلەيىن ئول زۇلفىدەك ئەقلىمنی چىرماش ئەيلەدی .
تەرك ئىتەي ئىشقىن دەبان ئەقلىم يۇگۇرتتۇم هەر تەرەف ،
ئىشقىدىن هەيبەت يىتىپ ئەقلىمنی ئازغاش ئەيلەدی .
ئىچىدە تىندىم بولماسۇن دەب ئىشقىم ئوتىدىن ئەسەر ،
قالمادی پىنهان كۆيۇپ جىسمىم . ئىچىم تاش ئەيلەدی .
سىرنی پاش ئەتمەي دىسەڭ ئەقلىڭنی هەمرەه قىل كۆڭۇل ،
ئىشقنی رەسۋا بولۇر هەركىمگە سىرداش ئەيلەدی .
باش ئاقاردی ، كۆز ياشاردی دىمەگىل گومنام ، بىل ،
ئىشق سەندەك قارىلارنی لەهزەدە ياش ئەيلەدی .

* *

كۆڭلۇم ئىچرە بىئەدەد بىر لالەرۇخدىن داغ ئىدی ،
داغلىق (28) كۆڭلۇمكی غەم بۇلبۇللارىغه باغ ئىدی .
ئاتەشىن رۇخسارىدىن كۆڭلۇم ئىچىگە تۇشتی ئوت ،
كۆز ياشىم سەپسەم ئۆچەر دەپ ياندۇرۇرغه ياغ ئىدی .
يەڭی ئاينی قاشىگە ئوخشاتقان ئول بىئەقل ئىرۇر ،
ئول سىنىڭ ئىلكىڭدىن ئالىپ تاشلاغان تىرناغ ئىدی .
گەر تولۇئ ئەتسە قىزار تۇركۇن جەهانىنىڭ چىهرەسىن ،
گۇل يۇزۇڭدىن ۋەسل شامی ساچراغان يەفراغ ئىدی .
ئۆرتەگەچ ئىشقىڭ مىنی مەهۋ ئەتتی بارچە تائەتىم ،
كۇهی قافدىن هەم ئۇلۇغراق هەر بىرىسی تاغ ئىدی .

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتىنى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئەمر كۈندىن ھەم بۇرۇنراق مەست ئىدى گۇمنامىڭىز ،
ئەيتىڭ ، ئەي جانىم ، بۇقۇل قايسى مەھەلدە ساغ ئىدى .

* *

مەھرەمى راز ئەيلە ، ئەي دىل ، بىر دىلى ئاگاھنى ،
ھەمدەم ئەتمە ئىشق مەردۇد ئەيلەگەن گۇمراھنى ،
زۇلمەتى كۆڭلۈڭنى رەۋشەن ئەيلەمەس ئاي بىرلەكۈن ،
يۈزۈ قەددىن قىل خەيال ، ياد ئەتمە مېھرۇ ماھنى ،
ئىشق كويىدا گەدالىغ ئىستە ، شەھلىغ ئىستەمە ،
چۈن پىسەند ئەتمەس گەدايى ئىشق شاھىنشاھنى .
ئۆرتەگەي جەننەتنى ھىجران دەۋزەخىنىڭ (28) ئۇچقۇنى ،
ئۆرتەگۈڭدۇر ئىككى ئالەمنى چىقارغىل ئاھنى .
بەس ئىرۇر كۆڭلۈمگە ئىشقىڭ ، لازىم ئىرمەس غەيرى ئىشق ،
ئوت ئىچىدە كىم كۆرۈپدۇر غەيرىدىن ھەمراھنى .
[مەھۋ] (30) ئېتىپدۇر مېھرىڭ ، ئەي دىلبەر ، ۋۇجۇدۇم مۈلكىنى ،
مېھربانى نەۋئ ئۆز قاشىغە تارتار كاھنى .
تاپتى بۇ گۇمنام ۋەسلىڭ دەۋلەتىنى ئىشقدىن ،
تاپماغاندۇر ھىچ كىشى مەن خەستەدەك دىلخاھنى .

* *

ئەي مۇسۇلمانلار مېنىڭ يارۇ دىلارامىم قانى ،
تەشنەلىك قاندۇرغالى مەي بىرلە ئول جامىم قانى .
بولدى ئالەم ماڭا مەئشۇق زۇلفىسىدەكىم قارا ،
ئانى رەۋشەن ئەتكەلى ئول غۇنچە لەب ماھىم قانى .
كۆڭلىنى خۇش ئەتكەلى ھەر بەندەنىڭ دىلخاھى بار ،
مەن نەغەمكىن ئولىماين ئول شوخ دىلخاھىم قانى .
ھەر مۇسۇلمان كۆڭلى سۆيگەن يار ئ لە ھەمراھدۇر ،
مەن گەدانىڭ غەمدىن ئۆزگە يارۇ ھەمراھىم قانى .
كۆزى قىلسە تىيرى باران لەئلىدىن مەرھەم قويۇپ ،
دەردى رەنجىم دەفئ ئېتەرگە لەئل گۇلفامىم قانى .
دىلبەرى شىرىن خۇش گۇفتار ، ساھىب مەئرەفەت .
ماھ تەلئەت ، شاھى سۇلتان بايەزىد نامىم قانى .
تۇفراق ئولدۇم ئىشكىدىن ھەرگىز كۆتەرمەي كەتتى باش ،
مەن قايانمەن دوستلار ، ئول تەخت ئىلە جاھىم قانى .

نەچچە ئاتسام ئاھ ئوقىن ھەركىمگە تەئسىر ئەيلەدى ،
قىلمادى تەئسىر ئاڭا ، ئۇرغان مېنىڭ ئاھىم قانى .
لەئلى جامىدىن مەيى ئەھمەر بېرۇر ئىردى ماڭا ،
سېنىڭ جامىم ، لالەگۇن مەي بىرلە ئول جامىم قانى .
خەتتىن ئاتىپ بەدنام ئوقىن رەسۋاسى ئانىڭ ئەيلەدى ،
بولمادىم مەقبۇل ئاڭا ، بىھۇدە بەدنامىم قانى .
جۇملە خۇبلار بولسەلەر تەن ، ئول ئىدى تەن ئىچرەجان ،
ھەسرەتۇ ئارماندا مەن ئول تەندىكى جانىم قانى .

مۇخەممەسلەر

ئەي مەئدەنى ئىشق ئەسلى ۋۇجۇدى ھەمە ئىرفان ،
ئىشق ئەھلى تىرىك زاتىڭ ئىلە نەفس ئىلەدۇرخان ،
ئۇششاقلارنىڭ جىسمى ئېرۇر چەشمەئى ھەيۋان ،
نېچۈن سەن ئېرۇر سەن ئۇلارنىڭ جىسمى ئاراجان ،
مېھر ئەبر ئارا ، يۈز زۇلف ئارا ، سەن جىسم ئارا پىنھان .

خىلۋەتنى قويۇپ ھۇسنۇڭ ئېتىپ جىلۋەئى زاھىر ،
گۈلدەك ئاچىلىپ ئەكسىڭ ئىلە بەرگى مۇزاھىر ،
سۇبھ ئەيلەدىڭ شام ئىلە ، مۇئمىن بىلە كافىر ،
مەقسۇدى جەمالىڭ ئىدى بىر گەۋھەرى تاھىر ،
كۆزدەك قارادا بولدى يۈزۈڭنىڭ نۇرى تابان ،
مېھرىڭ ئۇرۇغىن ئول كۈنى تىكدىڭ قارايەرگە ،
كىم كەئبەئى خاس ئەتتىڭ ئانى قۇتلۇغ ئېتەرگە ،
تاب ئەتتى ئەزازىل ئىشەنىپ مەھز ھۇنەرگە ،
زەھر ئولدى بەدەل لەھزەئى ئول قەندۇشەكەرگە ،
رەھمەت يولىدىن ئازدى بولۇپ لەئنەتى شەيتان .

ئول دەمدىن ئولۇپ دۇشمەن ئەۋلادى پەيەمبەر ،
كۇفر ئەتتى ئىمارەتدىن ، ئۆيىن ئەيلەدى ئەبتەر ،
تاخەتمى رىسالەتغىچە قەسد ئەتتى ئۇشۇل خەر ،
تۈشتى قارا كۈن باشغە ئۈنگەچ گۈلى ئەھمەر
رەنج ئەتتى خەراب ئانىيۇ يوق دەردىگە دەرمان .

تا بولدى ھۇۋەيدا بۇ جەھان مۇلكىدە ئول سەدر ،
كەتتى قارالىق يەر يۈزىدىن بولدى شەبى قەدر ،
غەم خەيلىنى رەجم ئەتتى نۇجۇمدەك بۇ مەھى بەدر ،

www.uyghurkitap.com

بۇ خايە بۇخاسر قىلاياڵماي ھەزى غەدر ،
بۇ مەئدەنى ئافەتنى يوق ئەتتى شەھى مەردان .

ھەق مەخزەنى لەۋلاك ئارا ئامادە قىلىپ تاج ،
باشىغە قويۇپ قىلدى ئانى ساھىبى مىئراج ،
مەھبۇب ئېلىدىن بىھەدۇغايەت ئالىبان باج ،
فەقر ئايەتى مەزمۇنى بىلە ئەيلەدى مىنھاج ،
ئىلمىدە قويۇن ياكى فەلەك ئەئلەمى ئىنسان .

كەيدۇردى مۇھەممەدكە تىكىپ ئىشق لىباسىن ،
فەھم ئەتمە سۇ ئەغياردەبان تا دېدى ياسىن .
يا شەمسۇ قەمەرمۇ يۈزى يا دامەنى ياسىن ،
يەر ئۆزرە ھىلال ... بەناگاھ قاشى ياسىن ،
گۇلگۈن يۈزىنىڭ ھەسرەتىدىن بولدى قىزىل قان .

كىم مەزھەرى ۋەيس ئېردىكى بىل خاجە ھىدايەت ،
سۇلتان قەرەندەك كىبلىپ ئېردى مۇڭا ئايەت ،
دەريايى ھەقىقەت ئىدىلاردۇررى ۋىلايەت ،
چۈن مىھر نىھان بولدىكى خۇرشىدى سەئادەت ،
بۇ دەۋردە ئات بولدى ئاڭا ھەزرەتى ئىشان .

خەلق ئەيلەمەدى تەكرى بۇرەك ھېچ بەشەرنى ،
كىم كۆرسە بولۇر ئايىنە بۇ نۇرى بەسەرنى ،
خەيراتى ئانىڭ ئەيلەدى گۇم جۇملەئى شەرنى ،
دەۋرىدە بىلۇر كىم سەرۇپا شامۇ سەھەرنى ،
خۇرشىدى مۇنەۋۋەر كەبى جان جىسمى ئىلە يەكسان .

فەرزەندلەرى ئىككى قىزۇ بەش ئوغۇل ئېردى ،
ھەرقايسى جەھان گۇلشەنىدە تازەگۇل ئېردى ،
شىرىن لەبىنىڭ كەيفىيەتى ئەينى مۇل ئېردى ،
ئايدەك يۈزىنىڭ ئالدىدا ئاي رەڭگى قۇل ئېردى ،
ئوخشارمۇ گۇلۇ سۇنبۇلى ، لەئلى دۇرى مەرجان .

بۇ يەتتەلەرى بىردىن ئەمەس ئۈچ ئانادىندۇر ،
چوڭلارى ۋەلى بەرھەق ئاتى ئەبدى سەمەددۇر ،
ئىكىنچىلەرى خان خاجەمۇ لۇتفى ئەھەددۇر ،
ئۈچۈنچىلەرى مەھدى خاجەم نۇرى سەمەددۇر ،

تۆرتىنچىلەرى نامى ھەسەن ـەرۋەرى مەردان .

بەشىنچىلەرىنىڭ ئاتى بۇرھانىدىن ئېردى ،
ئاندىن سوڭۇ بۇ يەتتەنىڭ ئىككىسى قىز ئېردى ،
بۇ قىز ئۇلۇغىنىڭ ئاتى فاتىمە جان ئېردى ،
ئاندىن كىچىكىنىڭ ئاتى ئافاق خان ئېردى .
بۇ يەتتەسىنىڭ ھەربىرى ئېردى مەھى تابان .

ئول ئىككى ئوغۇللار چوڭۇ ئىككى ئانادىندۇر ،
بۇ ئۈچ ئوغۇلۇ ئىككى قىزۇ بىر ئانا دىندۇر ،
ھەر قايىسىلەرى مەزھەرى بىرنامى ۋەلىدۇر ،
ئول خان خاجەم مەزھەرى سۇلتان ئەلىدۇر ،
ئەبدۇسسەمەد ئېردىكى زۇھۇرى شەھى شاھان .

ئول مەھدى خاجەم مەزھەرى ئوسمان ھەيادۇر ،
ئول خاجە ھەسەن مەزھەرى رەسۇلى خۇدادۇر ،
بۇرھانىدىن ئېردىكى زۇھۇرى نۇرى سەفادۇر ،
قىزنىڭ ئۇلۇغى مەزھەرى زوھرايى ۋەفادۇر ،
ئافاق خان ئەزىزىم ھەمە ئەزۋاجغە سۇلتان .

لېكىن بۇلانىڭ تاجى ئىدى خاجە ھەسەنخان ،
ئۆزگەسى بەدەن ئېردى ۋەلى خاجەھەسەن جان ،
جان بولماغۇچە ئۇشبۇ بەدەندە نېمە ئىمكان ،
قىلدىلەر غەزات كۇفر ئىلە قالماق ئىلە يەكسان ،
كەۋنەين ئىچىدە خاجە ھەسەن جۇملەگە سۇلتان .

ئۆتتىكى رەسۇل يەتتە زۇھۇر ئەيلەدى مۇندە ،
بۇ يەتتەسى جەمئ ئولدى كېلىپ خاجە ھەسەندە ،
تا دەۋرى قىيامەتغىچە خاجە ھەسەندە ،
ھەركىم دېسە مەندە بۇ زۇھۇر ، پۇتمەگىل ئاندە ،
ئول خاجە ھەسەندۇركى ئىشىت خاتەمى دوستان .

قىلسام سىفەتىن (31) تاكى قىيامەتكە تۈگەنمەس ،
دەريا سۇيىنى سىياھ قىلسامۇ تۈگەنمەس ،
ھەم جۇملە قەمۇشنى قەلەم ئەتسەممۇ تۈگەنمەس ،
ئىنسۇ مەلەكۇ جىنغە پۈتتىسەممۇ تۈگەنمەس ،
ھەرنە ئېسە دوستلارغە قىلىپ مەن مۇنى ئەئيان .

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

بۇ قسم سفەت ئەيلەمەكىم ئۆزدىن ئەمەسدۇر ،
بولغاچ ماڭا ئول لۇتف خاجەمدىن بۇ ھەۋەسدۇر ،
يوقسە نەھەد بىدۇركى بۇ سۆز مەندىن ئەمەسدۇر ،
ئەي گۇمناما ، ئەمدى شۇ بۇ سۆزلەر ساڭا بەسدۇر ،
بۇ تەئرىفۇ تەۋسفنى ئوقۇپ ئاڭلاغاي ئىنسان .

*　　*

گۇناھىم بىھەد ئېردى مەن ساڭا داد ئەتكەلى كەلدىم ،
فىغا نۇ نالەبىرلە ئاھۇ فەرياد ئەتكەلى كەلدىم ،
ھەزىن كۆڭلۈمنى رەھمەت بابىدىن شاد ئەتكەلى كەلدىم ،
گۇناھ زەنجىرىدىن بوينۇمنى ئازاد ئەتكەلى كەلدىم ،
كۆڭۈلنى فەيزىڭ ئەنۋارىدىن ئاباد ئەتكەلى كەلدىم .

قارا بولغان يۈزۈمنى سۈرگەلى كەلدىم زىيارەتكە ،
مەزارىڭدۇر مېنىڭ قىبلەم قىلۇرمەن سەجدە تائەتكە ،
كۆزۈم قەبرەڭگە تۇشسە ھاجەت ئېرمەس ئۆزگەتائەتكە ،
سەئادەت تۇتىياسى تۇفراغىڭ ئەھلى شەقاۋەتكە ،
نەچە جۇرمىم ئەدەدسىز بولسە بەرباد ئەتكەلى كەلدىم .

قاشىڭ مېھرابىدۇر ئۇششاقلارغە قىبلەئى تەھقىق ،
ئېرۇر مەلئۇنى مۇتلەقكىم مەلەكدەك قىلماسا تەسدىق ،
سېنىڭ مېھرىڭ بىلە مەئدۇم ئولۇر ھەركىم تاپار تەۋفىق ،
ئېرۇر جۇففۇل قەلەم تەئسىرگەر سىددىقۇگەر زەندىق ،
نە ئىش قىسمەتدە بولسە ئانى بۇنياد ئەتكەلى كەلدىم .

ساڭا كىم بەندە بولدى تاپتى دارايى جەھانلىقنى ،
سېنىڭكى قۇللارىڭ قىلماس پىسەند ئالەمگە خانلىقنى ،
سېنىڭ ئىشكىڭگە سەبت ئەتتى خۇدا ئالى مەكانلىقنى ،
سەئادەت ئەھلى تاپتى ئىتلارىڭغە ھەمزە بانلىقنى ،
مۇھەببەت ئەھلىغە بۇ ئىشنى ئىرشاد ئەتكەلى كەلدىم .

ساڭاكىم كىنە قىلدى بولدى ھەق دەرگاھىدىن مەردۇد ،
يۈزى بولدى قارا ، ئىسيان ئوتى بىرلە ئانىڭكى دۇد ،
جەھاننى نەچچە تولدۇرسە ئىبادەتدىن تاپالماس سۇد ،
نەبەھرە تاپقۇسىدۇر ئول ، ئاڭا رەھمەت يولى مەسدۇد ،
ھىدايەت بىرلە گۇمرەھلەرغە ئىمداد ئەتكەلى كەلدىم .

فەرەھ ئەيلەر كۆڭۆل ئەندۇھىنى مۇشكى دىماغىم سەن ،
شەبىستانى فىراقىم دەفئ ئىتەرشەمئى چەراغىم سەن ،
چەراغىم ئىچرە ياغىم ھەم كۆزۈم ئىچرە قاراغىم سەن ،
نەزەر جەننەتكە قىلمام ھەشردە ئىشرەتكە باغىم سەن ،
فەراغەت ئەھلىنى مەجنۇن ، فەرھاد ئەتكەلى كەلدىم .

سىنىڭ كويۇڭ نەسىمى فەيزىدىن جىسمىمغە جان تاپتىم ،
ئىچۇردۇڭ جامى لەئلىڭدىن ھەياتى جاۋىدان تاپتىم ،
جەماللىڭ ئىچرە مۇزمەر نۇرى شەمئى لامەكان تاپتىم ،
يېتىپ مەقسۇدىمە مەن ماسىۋەللاھدىن ئەمان تاپتىم ،
مەنى گۇمنام ۋەھدەت مۇلكىن ئاباد ئەتكەلى كەلدىم .

* *

ئەيىۇھەل ــ ئۇششاق ، دىلبەردىن نىشان كەلتۇرمىشەم ،
ئىشق سىررىن پاش قىلماققە زەبان كەلتۇرمىشەم ،
كىم سىفاتى ئىشقنى بىر ــ بىر بەيان كەلتۇرمىشەم ،
بۇ جەھان تەختىگە سۇلتانى جەھەن كەلتۇرمىشەم ،
مەستەكىن سىرلارىنى ئانىڭ ئەيان كەلتۇرمىشەم .

دىلبەرى خۇبانى ئالەم قىلدى ئانداغكىم نىدا ،
كەلتۇرۇرمەن ئالەم ئىچرە مېھرىبانى مەھلىقا ،
قويغامەن بارى ئامانەت ، بارچە دېدى : مەرھابا ،
ئۇشبۇ گەنجى بىبەھادىن بارچە قىلدىلەر قەبا ،
غەيرى خاكىيۇ جەھانىغە ئەمان كەلتۇرمىشەم .

خاكى ئاجىز ناتەۋانغە ئۇشبۇ دەۋلەت بەردى دەست ،
كۇھ ، بادۇ ئاتەشۇ بارىسى تاپتىلەر شىكەست ،
ئەرش سارى ئەيلەدى پەرۋاز ، بارچە قالدى پەست ،
بادە تۇتتى بارچەغە تا ئۆزى بولدى مەي پەرەست ،
بۇلبۇلى ئىشقى خۇشئەلھانى جەھان كەلتۇرمىشەم .

ھەزرەتى ئادەمنى پەيدا قىلدى ئابۇ خاكدىن ،
ئول زەمان ئادەمگە ۋەھم ئەيلەپ ئەزازىل قىلدى كىن ،
ئايدى : ئول تۇفراغدىن ، مەندۇرمە رەۋشەن نۇردىن ،
ئايدى تەڭرى : سەن ئېرۇرسەن نۇر ، ئادەم ئىشقدىن ،
مەن ئانى سەر دەفتەرى خەلقى جەھان كەلتۇرمىشەم .

ھەزرەتى ئادەمگە جەننەتلەرنى بىمىننەت بېرىپ ،
ئارقاسىدىن قىلدى ھەيران مېھنەتۇ كۇلفەت بېرىپ ،
بىر گۇناھى ئەمرى نافەرمان بىلە زەخمەت بېرىپ ،
ھەزرەتى ھەۋۋانى ھەمرەھ ئەيلەدى ئۇلفەت بېرىپ ،
ئايدى : سىزلەرنى بەلا تەختىگە خان كەلتۈرمىشەم .

ئۆتتىلەر يۈزمىڭ يىگىرمە تۆرت نەبىيۇل ـ مۇرسەلىن ،
ھەربىرىدىن بىر سىفاتى زاھىر ئەتتى خانىدىن ،
مەقسەدى ئول ئېردى پەيدا قىلسە خۇرشىد مېھرىدىن ،
ئول سەبەبدىنكىم مۇھەممەدنى قىلىپ چەشمى نەگىن ،
ئايدى : ئانى خاتەمى پەيغەمبەران كەلتۈرمىشەم .

كىم مۇھەممەد بىرلە قىلدى بارچە سىررىنى تەمام ،
« رەھمەتەن لىل ـ ئالەمىن » دەپ شۆھرەت ئەتتى خاسۇئام ،
ھەركىشى ئۆز ھىممەتى قەدرىچە ئاندىن ئالدى كام ،
شەربەتى رەھمەت نىسار ئەتمەككە قولغە ئالدى جام ،
تا قىيامەت كۆسى مەزھەردىن نىشان كەلتۈرمىشەم .

روھ ئىدى بەھرى نەبۇۋۋەت ئىچرە ئول دۇردى ئەدەن .
تۆرت ھەمراھى ئانىڭ ئېردى ئەنا سۇرى بەدەن ،
بۇ بەشى بىرلە دۇرۇست ئولدى مەگەرچە مۇلكى تەن ،
ھەركىشىگە بۇ پەناھ ئولسە كىم ئولغاي راھى زەن ،
خانەئى دىنغە بۇلارنى پاسبان كەلتۈرمىشەم .

يارى ئەۋۋەل ھەزرەتى سىددىقى ئەكبەر ساف دىل ،
ئەدلۇ ئىنساف ئىچرە ئۇمەر بارىغە بولدى دەلىل ،
ئېردى ئوسمان جامەئى ئەلفاز سەتتارۇ جەلىل ،
كىم ئەلى قىلدى شۇجائەت بىرلە دۇشمەننى زەلىل ،
كىم ئەلىنى ساقىئى ئەسرارى جان كەلتۈرمىشەم .
تا قىيامەت ئەھمەدى مۇرسەلكى پەيغەمبەر ئېرۇر ،
شەربەتى ئەلفازى گۇمرەھ خەيلىغە رەھبەر ئېرۇر ،
رىشتەئى لەفزىنى ئۆزگەن قايىسى شىرى نەرئېرۇر ،
كىم ئانىڭ ئەمرىنى مەھكەم تۇتسە سەئد ئەختەر ئېرۇر ،
مەسنەدى پەيغەمبەر ئىچرە بىگۇمان كەلتۈرمىشەم .

كىم جىھادى فەقرنى قىلساڭ كىفايەتدۇر ساڭا ،

ئىككى ئالەمنى بىربىپ تاپىغان ھىدايەتدوٚر ساڭا ،
رەھمەتى شا يەستە لوٗتفى بىنەھايەتدوٗر ساڭا ،
ھەربىر ئايغان نوٗكتەسى گويا بىر ئايەتدوٗر ساڭا ،
شافىئى روٗزى قىيامەتدىن نىشان كەلتۆرمىشەم .

كىم دىدى ئەششەيخ قەۋمىگە نەبىيى ئوٗممەتى ،
تا ئانىڭ توٗتقاي ئىتەكىن كىمدە بولسە ھىممەتى ،
تالىبى ھەق بولسە بولغاي تا ئانىڭ ھەم سوٗھبەتى ،
تارتماق لازىم ئانىڭ ھەرقانچە بولسە كوٗلفەتى ،
گوٗل يۆزىنى خەلق ئارا باغى جىنان كەلتۆرمىشەم .

بوٗ موٗيەسسەر بولماسە قىلغىل تەلەپ ھەم سوٗھبەتىن ،
قىل رىيازەتكەشلىك ئىشكىدە قەبوٗل ئەت مىھنەتىن ،
ئەژدەرى نەفس ئىلكىدىن قىلغاي خەلاس ئول مەھچەبىن ،
دەستەگىر ئەتمەس (32) سىنى بەدكار شەيتانى لەئىن ،
ئىككى ئالەمدە سىنى ئالى مەكان كەلتۆرمىشەم .

ۋا دەرىغا ، يوٗسفەتلىك پىر قەدرىن بىلمەدىم ،
دايىموٗل ـ ئەۋقات ئىشكىدە گەدالىق قىلمادىم ،
بولدى نەفسىم راھى زەن ۋەسلىغەمەن شوٗكر ئەتمەدىم ،
بوٗ جوٗدالىق ئوتىغە شايەستە بولماسمەن دىدىم ،
دىدەئى گىريان ، چىرايى زەئفەران كەلتۆرمىشەم .

مەن ئانىڭ شەمئى جەمالىنى غەنىمەت بىلمەدىم ،
زوٗلم ئىلە مىھنەتلەرىنى تەنگە ئىشرەت بىلمەدىم ،
مەنئى نەفسى ئەتكەنىن لوٗتفوٗ ئىنايەت بىلمەدىم ،
خاكپايىن كۆزگە سوٗرتمەكنى شەرافەت بىلمەدىم ،
ئول سەبەبدىن دەردوٗ غەمنى ھەمزەبان كەلتۆرمىشەم .

قەۋم ئارا پەيغەمبەروٗ تاجى سەرى ئىنسان ئىدى ،
ھەربىر ئايغان سۆزلەرى گوياكى تەنگە جان ئىدى ،
خوٗسرەۋوٗ خوٗبانى ئالەم رەھبەرى ئىرفان ئىدى ،
سىررى ھەقنى زاھىر ئەتمەكلىككە گويا كان ئىدى ،
ۋەسفى زاتى شەرھىن ئەلگە لامەكان كەلتۆرمىشەم .

جانوٗدىل ، گوٗمنام ، جانانغە نىسار ئەتكەي ئىدىڭ ،
ئىشق ئارا جانبازلىقنى ئىختىيار ئەتكەي ئىدىڭ ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بۇ ئەزىز جانىڭنى مەنزۇرى نىگار ئەتكەي ئىدىڭ ،
جان فىداڭ ئولسۇن دىگەننى شەرمسار ئەتكەي ئىدىڭ ،
ئەمدى مۇشكىلدۇر ھەياتىڭ غەمدە جان كەلتۈرمىشەم .

* *

تىلەرمەن تەڭرىدىن ، جانا ، گەدا يىڭغە گەدا بولسام ،
دىسەڭ قۇل نەيلەيىن ئىككى جەھانغە پادىشاھ بولسام ،
دەۋادىن يۈزمىڭ ئارتۇقتۇر غەمىڭدە بىدەۋا بولسام ،
ماڭا راھەت سىنىڭ دەردىڭ گىرىفتارى بەلا بولسام ،
ماڭا مەقسۇد ئىشقىڭ ئوتىدا كۆيسەم ئەدا بولسام ،

بىرۇر ۋەھدەت بوستانىدا ئىشقىڭ تۈنۈكۈن تەلقىن ،
فەلەك مەيدانىدەك بەزمىمدە نەيلەي خوبلار جەمئىن ،
يارۇتسام بەس ئىرۇر كۆلبەمدە كۈندەك تەلئەتىڭ شەمئىن ،
بۇدەۋلەت تالەئىمدىن يەتسە قىلماڭلار نىدىن ۋەھمىن ،
يۈزۈڭنىڭ پەرتەۋىدىن كۈندىن ئارتۇق پۈرزىيا بولسام .

ماڭا قىسمەت فەلەكدەك تىيرى غەمدىن لالەزار ئولماق ،
ۋىسالىڭ دەۋلەتىدىن بەھرەيوق ھەجرىڭدە زار ئولماق ،
كۆيۈپ كۆلدەك تازۈپ ئالەم ئارا گەردۇغۇبار ئولماق ،
بولۇپ بىئئىتبارۇ خاكسارۇ رەھگۇزار ئولماق
نىتەي خۇرشىد يەڭلىغ دۇرفشانلىغ كەھرەبا بولسام .

جەمالىڭنى نەچۈك دەي تىيرە تۈندە شەمئى خوباندۇر ،
ئانىڭ بىر زەررەسىدىن ماھ ئىلە خۇرشىد تاباندۇر ،
يۈرەك باغرىم يۈزۈڭ ئابادى بىلە لەئلى بەدەخشاندۇر ،
ئەگەر زەخم ئولسا جىسمىم قان ئەمەس ياقۇتۇ مەرجاندۇر ،
نىدىن شەھلىق تەرىقىن تۇتمايىن زىللى ھۇما بولسام .

ئەزەل تەقدىردۇر ھەركىمسەگە بىر ئىشنى كەسپ ئەتمەك ،
فىراقى زەھركام ئەتمەك ، ۋىسالى تىلنى ئەزب ئەتمەك ،
فەنا ئەھلى ئىشدۇر كۆڭلىدىن غەيرىنى سەلب ئەتمەك ،
ئوشۇل يۈزگە ئىرۇر قىسمەت دەۋام ئاشىقنى جەزب ئەتمەك ،
ماڭا ھەر يەردە ئول بولسە ئەجەب يوق دىلرەبا بولسام .

ۋۇجۇدۇم قالمادى ھەرگىز ، كۆيۈپ ئىشقىڭدا بولدۇم دۇد ،
مۇئەننەر ئەيلەدىم ئەلنىڭ دىماغىغە يەتۈزدۇم ئۇد ،

كىشى گەر ئىشق دەشتىن تەي قىلۇر بۇدۇر ئاگا بىھبۇد ،
بەلايى ئىشق ئاشىقنى گۇداز ئەتمەي ئەمەس خۇشنۇد ،
نەخۇش ، بادى سەبادەك ئالەم ئىچرە خۇشنەۋا بولسام .

خەلاس ئولماي بەدەندىن مۇبتەلاجانىم ئىدى مەھزۇن ،
تۆكەر ئىبردى كۆزۈم تولغاچ يۈرەك باغرىم ئىچىگە خۇن ،
كى زەنجىرى فىراقىڭدىن قۇتۇلدى جان ئىدى مەجبۇن ،
بۇ گۇمنامىلىق مەسىھ ئاسا فەلەك سەير ئەتمەسۇن نەچۇن ،
ئۆلۈك تەنلەر گە ئىشق ئەنفاسى بىرلەن جانفەزا بولسام ،

* *

جەمالىڭ ھەسرەتىدىن ، ئەي پەرى ، دىۋانە بولمىشمەن ،
يۈزۈڭگە زۇلف ، زۇلفۇڭ شەمئىگە پەرۋانە بولمىشمەن ،
ۋىسالىڭ فىكرىدىن ھەيرەت بىلە مەستانە بولمىشمەن ،
نەچۈك خاشاكدۇرمەن ئوت بىلە ھەمخانە بولمىشمەن ،
لەبى جامىنى كۆزلەپ نالىبى پەيمانە بولمىشمەن ،

فىراقىڭ زۇلمىدىن ئاغزىمغە ھەردەم مىڭ كىلۇر بۇجان ،
يانۇر ئانداغ جەمالىڭ دەۋلەتىن ئۇمىد ئىيتىپ جانان ،
يۈزۈم زەردۇ ئىچىم دەردۇ يۈرەكىم غۇسسەدىندۇرقان ،
بۇ ئىشدىن ئەبر نەيساندەك كۆزۈم دۇرتۆكتى ھەم مەرجان ،
بەلا خەيلىغە شۇم تالەئىلىقىمدىن خانە بولمىشمەن .

سۇ ، ئوت ، كۈن بىلە تۈن ھەرگىز بۇلار بىر يەردە بولماس جەمئ ،
قاچان ھىجران پارىدا ياققاي ئول دىلبەر ۋىسالى شەمئ ،
كۆتەرگەي كۇفر زۇلماتىنى سالسە نۇرى ئىمان لەمئ ،
ساچىلىڭ فىئلىن بەسەر قىلماس ، يۈزۈڭ رەۋشەنلىغىنى سەمئ ،
يۈزىن ئىستەپ ئەجەپمۇ زۇلفىغە ئەفسانە بولمىشمەن .

ئاتارلەر ئىشقىنىڭ مەردۇدلارى ھالىمىنى كۆرگەچ سەڭ ،
ئۇلار مەندىن قىلۇر نامۇس ، مەن ئەتكۈم ئۇلاردىن نەڭ ،
قاچان ئىت ئاغزى قان بولسە بولۇر ياقۇت بىرلە تەڭ ،
قارا تاشدەك تەنىمگە بەردى ئول مىھرىم لەئلدەك رەڭ ،
سەدەفدىن كەم بەھا ئەلمەن ۋەلى دۇردانە بولمىشمەن .

نەچۈكدۇر خاكسارى سارى بولسە ، ئەي سەنەم ، راھىڭ ،
نەدەۋلەتدۇر ماڭا راھەت تەنىم بولسە قەدەمگاھىڭ ،

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

كەڭدىن تاپسە يول بەزمى ۋىسالىڭغە بۇگۇمراھىڭ ،
بارۇردا تەختى جاھىڭغە بۇتۇفراغ ئۇلسۇ ھەمراھىڭ ،
سىنى دەپ مەن يامانۇ ياخشىدىن بىگانە بولمىشمەن ،

يولۇڭ خارى ئاياغىمغە گۇلى جەننەتدىن ئارتۇقدۇر ،
بۇساغىڭ ياستاماقىم كىشۋەرى ھەشمەتدىن ئارتۇقدۇر ،
ئوقۇڭ زەخمى يۈرەككە مەرھەمى راھەتدىن ئارتۇقدۇر ،
يۈزۈڭ فىكرى ماڭا تەسبىھ ئىلە تائەتدىن ئارتۇقدۇر ،
بۇقۇل سارىغە كۆزسال ، دىلبەرا ، ئەيانە بولمىشمەن .

ماڭا كەۋسەر سۇيى مەقبۇل ئەمەسدۇر تەشنەئى مۇل مەن ،
نەچە بولسام تىكەن لەئلىڭ خەيالى جامىدىن گۇل مەن ،
يۈزۈڭنى كۆرمەسەم لەب بەستەۋۇ كۆرگەندە بۇلبۇلمەن ،
نەتەي مەن سەلتەنەت تەختىن گەدايىڭغە گەدا قۇلمەن ،
كەم ئىرمەس ھىممەتىم كۈن ئۆزرەكۈن مەردانە بولمىشمەن .

مىنى ئانداغ چۈرۈتتى ، دىلبەرا ، ھەجرىڭ بىلە كۆپ دەرد ،
ياپۇشتى ئوستىخانغە پوست ، چەھرەم غۇسسەدىندۇر زەرد ،
مېنى ئايلاندۇرۇر ئىشقىڭ نەسىمى ھەر تەرەف چۈن گەرد ،
بولۇپ مەن مەسجىدى ئىشق ئىچرە چۈن ئەلدىن بولۇپمەن فەرد ،
خەراجى تائەت ئىرمەس ۋاجىبۇل ۋەيرانە بولمىشمەن .

بېكىتتىم ئۆزگە يولنى مەن سېنىڭ كويۇڭغە كىرگەن كۈن ،
يۈزۈڭ مېھرى تولۇئى جاندادۇر كۈندۈز ،قاراڭغۇ تۈن ،
ئىرۇر شەمئ ئۆيدە ۋۇ ئۆي تاشىدا بارىنى كىم كۆرسۇن ،
قىزىل چوغدۇر مەن ، ئەي گۇمنام ، ئوتۇن چوغ بولسا چىقماس ئۈن ،
ئۈزۈلدى بەند ــ بەندىم لەخشەلەردەك دانە بولمىشمەن ،

* *

ئىشق ئول شەھكى ھەشمەت كىشۋەرۇ دىيارى يوق ،
ھەردەمدە مەسكەن ئەيلەرۇ لېكىن قەرارى يوق ،
بەكتاچۇ بەرگى لالە ئانىڭ شاخسارى يوق ،
ئۆز زاتىدىن بۆلەك يەنە مەيدىن خۇمارى يوق ،
ئۆز ھۆسنىگە ئىرۇر نىگەران ئۆزگە يارى يوق .

بىر گۇل ئىرۇركى يوق تەندە غەيرى بەرگى خار ،
ئانداغكى گەنج ئۈستىدە ئەتكەي قەرارمار ،

ھەركىم تەلەپ قىلۇر ئانى بولغاي ھەمىشە خار ،
ھەركىمدە ئىشق بولسە خەزان يۈز ، ئەمەس بەھار ،
قاندىن بۆلەك ئىككى كۆزىدىن ياش تامارى يوق ،

ئىشق ئەھلىنىڭ ۋەزىپەسى بىبۇدلۇق ئېرۇر ،
ئەخگەر ئىچىدە لەخشەۋۇ بىدۇدلۇق ئېرۇر ،
بىئەقلۇ مەست ، مۇردەۋۇ بىخۇدلۇق ئېرۇر ،
ئابىھەيات چەشمەسىدەك سۇدلۇق ئېرۇر ،
كەۋنۇ مەكاندا بىر گۇلى بار ئۆزگە يارى يوق .

ئىشق ئول ئەمەسكى بىر كۈنى يەتكەي ئاڭا زەۋال ،
ھەر بۇلھەۋەس كۆزىگە تەماشايى خەتۇخال ،
دەرد ئەھلىنىڭ ۋۇجۇدى بۇغەمدىن بولۇر ھىلال ،
لېكىن زەمىر مايەسىدۇر دىلفەرەھ شەمال ،
ئىشق ئول گۇلىكى بادى خەزان رەھگۇزارى يوق .

جەھد ئەيلە ئاشىق ئولغىلۇ ئىچ ساغەرى ھەيات ،
بۇ جام نەشئەسىدىن ئۈزۈلسۇن تەئەللۇقات ،
ئاشىق كۆزىگە ھېچنىمە ئېرمەس ھىجابى زات ،
بىر زاتدۇركى ھەرنەچە ئەلۋان دۇرۇر سىفات ،
سۇ ساف ئېرۇر تەھى كۆرۈنۈرغە غۇبارى يوق .

ئىشق ئولسە ھەمدەمى كىشىنىڭ يوقتۇ زەررەغەم ،
شەھد ئىچسە شادلىق يوق ، زەھرى ئابدىن ئەلەم ،(33)
بىئەبر مىھرىدىن يېتەدۇر فەيز دەمبەدەم ،
ئېرمەس ۋىسالىدىن نارى ئىشق ئەھلى بىر قەدەم ،
پەردۇر جەھانغە ئىشق ، بارۇر ھەم تۇرارى يوق .

ئاشىق ئېسەڭ كۆڭۈلنى كۆرۈنگەنگە باغلاما ،
ھەسرەت ئوتىدا جانى ئەزىزىڭنى داغلاما ،
تەي قىل تەرىقى ئىشق ، ۋەلى سەھل چاغلاما ،
ئېرمەس يىراق ئۆزۈڭدە ، يا نادىن سۇراغلاما ،
كىم ئىشقىنىڭ تەنىدە بىجىز گۇلئۇزارى يوق .

ئىشق ئەھلىنىڭ مەزاجىنى ھىچ بىلمەگەي تەبىب ،
دەرمانى ئىشق فەيزى ئېرۇر ، كۆڭلى ئەندەلىب ،
گەر ھۇرلەئلى قەندىگە كەۋسەر سۇيىن ئېزىپ ——

ئۇيغۇر كىتاب تورىيكىتى
www.uyghurkitap.com

بەرسە ئەمەس دەۋاسى ئانىڭ ، ئىشق دىلفەرىب ،
بۇ رەنجىنىڭكى ئىشقدىن ئۆزگە مەدارى يوق .

بىجان ئىرۇر تەنى كى ئەمەس دەرد يار ئاڭا ،
ئۆچكەن چەراغ ئىشق ئوتى يانمايدۇ نار ئاڭا ،
زەنبۇر خانە كۆزىدە يوق گۇلئۇزار ئاڭا ،
بىر خوشك كوزە بىل يوق ئىرۇر بازار ئاڭا ،
ئىرمەس ئىلىككە ھەلقەئى زۇلفى نىگارى يوق .

فەيزى فۇتۇھ مەخزەنى كىم بولسە ئەھلى دەرد ،
ئول كىمىيايى ئىشق ئىرۇر بولسە روىى زەرد ،
بولماس كىشى بەلاغە سەنا ئايماغۇنچە مەرد ،
بولماس رەفىق غەيرى بىلە بولسە شاھ فەرد ،
بولغاي خەلىلدەك ھەمەئى ئىختىيارى يوق .

گۇمنامىلىڭ كى ئىشقدىن ئىردى ھەلاۋەتى ،
زەۋقى دەۋام ، فىكرى مۇدام ئىردى ئادەتى ،
قىلماس ئەسەر ئەۋام ئىلىنىڭ ھەر مەلامەتى ،
ئاچتى ئىشكنى ئىشقغە بەختۇ سەئادەتى ،
يۈزمىڭ سىتەم يىتىشسە بۇ ئىشدىن يانارى يوق .

* *

ئىنسۇ جىن ھۇرۇ مەلەك ، ئەي دىلرەبا ، زارىڭ سىنىڭ ،
ئالدى ئاي ، كۈندىن قارارۇ سەبر رۇخسارىڭ سىنىڭ ،
بەرگە پاتتى سەرۋ تىترەپ كۆردى رەفتارىڭ سىنىڭ ،
گۇل تەنىدىن باش چىقاردى، كۆزدەكى خارىڭ سىنىڭ ،
ئايۇكۈن جىسمىغە ئوتلار ياقتى ئەنۋارىڭ سىنىڭ .

زىبىنەتىڭگە ھەق ياساپدۇر باشىڭ ئىرمەس قەرقەرەڭ ،
ھۇسن ئەيۋانى ئۆزە كىرپىكلەر ئىرمەس پەنجەرەڭ ،
كىم نەمۇر قەفەسدە ئاسرار ھەق ئىكى ئاھۇ بەرەڭ ،
نىئمەتىم بار ، لەززەتىم بار دەۋلەتىڭدە رەڭ بەرەڭ ،
دەۋلەتىڭ بولماس زەۋال ھەقدۇرنىگەھدارىڭ سىنىڭ .

سەندە مەۋجۇد ئاي ئىلە كۈن ، خاھى يۇلدۇز گۇلمۇ ھەم ،
باغىڭ ئىچرە سايراماققە خۇشنەۋا بۇلبۇلمۇ ھەم ،
ئىشق ئىلىگە ئىشرەتىڭدىن غۇنچە لەبدىن مۇلمۇھەم ،

چەشمەبەد دەفئىغە ئۇدۇ ئەنبەرۇ سۇنبۇلمۇ ھەم ،
سەدقەدۇر توققۇز فەلەك ئەي شوخى پۇر كارىڭ سېنىڭ .

كىم سېنىڭ ھۇسنى جەمالىڭ كۆرمەك ئىستەپ زار ئەمەس ،
سەرۋ رەفتارىڭ خەيالى كۆڭلى ئىچرە بار ئەمەس ،
تىيرى غەمزەڭدىن يۈرەك باغرى ئانىڭ ئەفگار ئەمەس ،
بىقارارۇ ئىنتەزارۇ ئەبرى گەۋھەر بار ئەمەس ،
گۇلشەنى خۇنرىزدەك ئەفلاك خۇنبارىڭ سېنىڭ .

كىم ئەلىفدەك جان ئىچىدە قەددىڭ ، ئەي نازۇك بەدەن ،
ئىككى كۆزۈڭ نۇقتەسى جىم ، نۇن ئارا دۇررى ئەدەن ،
كىم مەلامەتگۇ تىلىنىڭ نەشتەرىدىن زارمەن ،
ھەر تەرەفدىن قان ئاقىپ گۇلزار بولدى خەستە تەن ،
ئىشقدىن مەن يالغۇز ئېرمەس جۇملە بىمارىڭ سېنىڭ .

ئاسماندىن مىھرى ئەنۋار كۆرسەتۇر گۇلدەستەيۈز ،
پەر تەۋىدىن چۇن گۇلى خەندان بولۇر ھەر تاغۇتۈز ،
ساقىيا ، يەتتى مەلالەت ، لۇتف ئەيلەپ مەينى سۇز ،
دانەئى تەسبىھدەك كۆڭلۈڭ چېگىلگەن بولسە ئۈز ،
تاپماغاي ئىقبال بۇ سەنئەت بىلەن كارىڭ سېنىڭ .

دەردىڭ ئولسە ئىشقدىن مەي بىرلە دەرمان ئەيلەگىل ،
نۇقل ئورنىدا يۈرەك باغرىڭنى بىريان ئەيلەگىل ،
مەيفۇرۇشلار بىرلە مەھكەم ئەھدۇ پەيمان ئەيلەگىل ،
شەمئى مەجلىس مۇغبەچەلەر بەزمىدە جان ئەيلەگىل ،
بولسۇن ئول خەيل ئىچرە كۆكسۈڭ داغى گۇلزارىڭ سېنىڭ .

جانۇ دىل بولسۇن كەباب ھەرگىز كۆزۈڭ ياش ئولماسۇن ،
ئىشق سىررىن ئاسراغىل خوپ ، ئەل ئارافاش ئولماسۇن .
بۇلھەۋەسلەر ئىشق زار ئەتكەنگە سىرداش ئولماسۇن .
مەيگە تولغان جامى لەئلىڭ ياندا تاش ئولماسۇن ،
غەيرى ئاشىق بولماسۇن ھەرگىز خەرىدارىڭ سېنىڭ .

شەمئ بولسۇن ئىشق ئوتىدىن ياق قارا زاتىڭ سېنىڭ ،
بولماسۇن بىسۇزلۇق ئىشق ئىچرە ئىسباتىڭ سېنىڭ ،
ئىشق شورى بولسۇ جان ئاغزىدا لەززاتىڭ سېنىڭ ،
ئۆتسۇ ، گۇمنام ، ئىشق بەدنامى بىلە ئاتىڭ سېنىڭ ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىشق نەقدىدىن پۇر ئولسۇن كۆندە بازارىڭ سىنىڭ .

* *

كەل ئەي دىلبەر ، خەزانى غەم ئارا باغى بەھارىم بول ،
شەبى ئەندۇھۇم ئىچرە كۈن يۈزۈڭ ئاچىپ نەھارىم بول ،
ئىبرۇرمەن دەشتى فۇرقەت ئۆزرە مەجنۇن ، لالەزارىم بول ،
نەزەر قىلغىل يامان ئەھۋالىمە ، رەھمەت نىسارىم بول ،
خۇداھەققى ئۇچۇن بىرلەھزە تۇرغىل غەمگۇزارىم بول .

نەقاتىنغ كۈن ئىدى تۇشتى كۆزۈم ھۇسنۇڭە ، زارئولدۇم ،
ۋىسالىڭ دەۋلەتىن ئىستەپ سەگى كويۇڭغە يار ئولدۇم ،
ئاياغىڭ ئۆپمەكىن قىلدىم تەمەننا ، خاكسار ئولدۇم ،
بۇھەسرەت بىرلە جانىم چىقتى ، ھەدىسىز بىقەرار ئولدۇم ،
كەل ئەمدى بۇ ئۆلۈك جىسمىمدا جانى بىقەرارىم بول .

مېنى غەم دەشتى ئۆزرە [تاشلادىڭ گويا] (34) قويۇن قىلدىڭ ،
سارىغ چەھرەمگە فۇرقەت خارىن ئۇردۇڭ لالەگۇن قىلدىڭ ،
نە زۇلفۇڭ ھەلقەسىن سالدىڭ ماڭا بەندى جۇنۇن قىلدىڭ ،
ئاغىر يۈكلەپ فىراقىڭنىڭ يۈكىنى سەرنىگۇن قىلدىڭ ،
بۇ زەئىف ئەھۋال ئارا كۆرسەت جەمالىڭنى ، مەدارىم بول .

كەمالى ھۇسن ئارا ، ئەي جان ، نەسىبەڭ بولدى خاتەملىك ،
زەكاتى ھۇسن ئىبەر گە ئاشىقىڭغە ئەيلە ھاتەملىك ،
پەرىلىك خۇيىنى تەرك ئەيلە تۇتغىل رەسمى ئادەملىك ،
مەسىھايى لەبىڭ دەفئ ئەيلەسۇن مەندىن بۇماتەملىك ،
كەل ئەلدىن ياشۇرۇن ، بىرلەھزە ئى بۇسى كەنارىم بول .

مېنىڭ كۆڭلۈمدە يوق غەيرى ھەۋاڭ يالغۇز ساڭا قۇلمەن ،
ئالىپدۇر تاقەتىمنى ۋەسل يادى بىتەھەممۇلمەن ،
يۈرۈپمەن نەقدى ۋەسلىڭ ئالغالى كۆزدىن ساناپ پۇل مەن ،
تارىپ تۇخمى ۋەفا ھەسرەت باغىدا ئاچمادىم گۇل مەن ،
مەنى بۇلبۇلغە گۇل ھەم بولماساڭ باغ ئىچرە خارىم بول .

ماڭا ئىشرەت مەيىدىن قايدا يەتكەي غەيرى غەم سەنسىز ،
بەھارىمدىن تىكەنلەر ئاچىلۇر كۆز تۆكسە نەم سەنسىز ،
ماڭا سىنغان سەفالدىن كەم كۆرۈنۇر جامى جەم سەنسىز ،
مېنى بار ئەيلە ۋەسلىڭ جامىدىن بولدۇم ئەدەم سەنسىز ،

مەسىھادەك ئۆلۈك جىسىم ئىچرە ، ئەي گۇل ، جان سىپارىم بول .

ماڭا ئىشقىڭ مەيدىنى خىزرلىق ئاتى ئۇياتىمدۇر ،
قاچان ئۆلگۈم دۇرۇر شىرىن سۆزۈڭ ئابىھەياتىمدۇر ،
غەمىڭ زەھرى خەيالىڭ بەزمىدە قەندۇ نەباتىمدۇر ،
فىراقىڭنىڭ بەلاسى ئىشىق ئارا ئەيشۇ نەشاتىمدۇر ،
يولۇڭدا گەرد ئولاي ، تۇفراغ [ئولاي] ، (35) سەن شەھسۇۋارىم بول .

ساڭا قۇل بولغالى بىر ھەم ئەمەس قويدۇڭ ئەدەدسىز داغ ،
ئېرۇ ھەرقايىسى داغىڭ مىڭ ئاچىلغان لالەدىن بېھراغ ،
مېنىڭكى بولدى ئىشرەت گۇلشەنى بولغاچ تەنىم تۇفراغ ،
بۇ مەيگە جاي ئېتەرگە بارچە يەردىن ياخشىراقدۇر باغ ،
بۇ ئىشرەت جاي ئۆزە يالغۇز سەن ئوق ئەي گۇلئۇزارىم بول .

مەنى بۇلبۇل بۇباغ ئىچرە سېنىڭ ھۇسنۇڭ گۇلىن سۆيدۇم ،
تىكەنلەر ئىلكىدىن مىڭ جەۋرلەر جانىمغە كەلتۈردۈم ،
يۈزۈڭنىڭ فۇرقەتىدىن قايدا گۇل ئاچىلسە سىندۇردۇم ،
يۈتۈردۈم ئۆزنى گۇمنام ئولدۇمۇ كۆڭلۈمنى تىندۇردۇم ،
ئۆلۈپمەن ئىشقىڭ ئىچرە دايىما شەمئى مەزارىم بول .

* *

نىگارىم جان ئارا كاشانە قىلدى ،
جامالى شەمئىگە پەرۋانە قىلدى .
كى ئىسلام ئەھلىدىن بىگانە قىلدى ،
كۆڭۈلنى تامۇھەببەتخانە قىلدى .
جەھاندا ئىشق ئىلە ئەفسانە قىلدى .

ئالىپ كۆڭلۈمنى ئول ھۇرى پەرىۋەش ،
ئىدى گۇلدەك قەمالى تۇرفە دىلكەش ،
مېنى سەيد ئەيلەدى ئول شوخى مەھۋەش ،
باشىم ئىشكىدە قويدۇم زار غەمكەش ،
كى زۇلفىن دامۇ خالىن (36) دانە قىلدى .

كەرەشمە بىرلە كۆڭلۈم ئالدى جانان ،
لەبى غۇنچە ، يۈزىدۇر ماھى تابان ،
بولۇپمەن ئاشىقۇ شەيداۋۇ ھەيران ،
ئانىڭ ئىشقىدا تارتىپ ئاھۇ ئەفغان ،

شەرابى شەۋقىدىن مەستانە قىلدى .

سەھەر فەرياد ئېتىپ سايرادى بۇلبۇل ،
گۇلۇستاندا ئاچىلغاچ ئول قىزىلگۇل ،
كى مەھبۇب ئولسە ئاندا گۇل بىلە مۇل ،
مېنى بىر جىلۋەسىدە ئەيلەدى قۇل ،
خەرابى كوچەۋۇ دىۋانە قىلدى .

گىرىفتار ئولمىشام جادۇ كۆزىگە ،
فىدا جانىم ئېتەي شىرىن سۆزىگە ،
جۇنۇنى غالىبۇ كەلمەس ئۆزىگە ،
سەلايى (36) قالدى ھەيران گۇل يۈزىگە ،
مېنى ھەيران ئۇشۇل جانانە قىلدى .

نېتەي ، ئەي دوستلار ، مەجنۇن ئولۇپمەن ،
خەرا بۇ خەستە ۋۇ مەھزۇن ئولۇپمەن ،

كى ئىشق ئاستىدا قەددى نۇن ئولۇپمەن ،
جەفا ئىلكىدە باغرى خۇن ئولۇپمەن ،
ماڭا ھەر ئىشنى ئول دۇردانە قىلدى .

ماڭا ھەر كۈن يېمەك ئىشق ئىچرەغەمدۇر ،
مېنىڭدەك زار ئالەم ئىچرەكەمدۇر ،
قۇتۇلماق يوق ، ئەلەملەر دەمبەدەمدۇر ،
مېنى بىچارە قىلغان ئول سەنەمدۇر ،
بۇغەمدىن تالىبى مەيخانە قىلدى .

مۇسەددەس

ئەي پەرى يۈز كۆرسەتىپ مىلڭ نازئىلە باققانمۇ سەن ،
خىرمەنى جانىمغە ئىشقىڭ ئوتىنى ياققانمۇ سەن ،
مېھردەك ھۇسنۇڭگە زۇلفۇڭ پەردەسىن ياپقانمۇ سەن ،
ئۆزگە يۈزگە باقماسۇن دەپ كۆزگە مىخ قاققانمۇ سەن ،
ئايلانىپ ھەريانغە غەمزەڭ ئاتىنى چاپقانمۇ سەن ،
قەتل ئەيلەرگە مېنى تەرجىھ ئېتىپ تاپقانمۇ سەن .

جاننى يۈزمىڭ پارە قىلدى ، دىلبەرا ، نازىڭ سېنىڭ ،
ئەلنى قۇربان ئەيلەمەكدۇر كۆندە ئەندازىڭ سېنىڭ .
شەرھ قىل ، جانا ، نەدۇر ھۇسنۇڭگە پەردازىڭ سېنىڭ ،
ئۆلتۈرۈرگە ، تىر كۆزگۈزۈرگە يوقتۇر ئەنبازىڭ سېنىڭ .
ئەل سۆزۈڭدىن جان تاپار ، مەندۇرمە جانبازىڭ سېنىڭ ،
چىن ئايت مەن خەستەغە ، ئەي دىلرەبا ، يالغانمۇ سەن .

سۇنبۇلۇ رەيھان ساچار ھەريان پەرىشان كاكۇلۇڭ ،
بارچەنى بۇلبۇل قىلۇر ئول تازە ئاچىلغان گۈلۈڭ ،
مەست ئېتەر ئەغيارنى لەب جامىدىن گۈلگۈن مۇلۇڭ ،
لەئلۇ مەرجانلار تۆكەر كۆز مەخزەنىدىن بۇلبۇلۇڭ ،
ئىلتىفاتىڭ ساغەرىدىن تاتمادى مەھزۇن قۇلۇڭ ،
تالە ئىمغە لۇتفۇ ئېھسان ئىشىكىن ياپقانمۇ سەن .

شادلىغ دەۋرى ساڭا دۇر مەسكەنىڭ مەيخانەدۇر .
تۈنۈكۈن ئىشرەت مەيدىن كۆزلەرىڭ مەستانەدۇر ،
لەئلىگۈن مەي تابىدىن يۈزۈڭدە مىلڭ دۇردانەدۇر ،
جان ئۈمىد ئەيلەپ ئۇشۇل دۇرلەر ئۈچۈن ۋەيرانەدۇر ،
دەردۇ مېھنەت تاشىدىن كۆڭلۈم مەگەر گۈلخانەدۇر ،
نانەۋان كۆڭلۈمگە ھەردەم داغلار قويغانمۇ سەن .

تەندە شەكلى تىرناغى ئەيدى ھىلالىمدۇر مېنىڭ ،

كىم ئاڭا ھەيرانلىقىم دەفتەرى مەلالىمدۇر مېنىڭ ،
كۆزنى ھەيران ھۇسنىڭگە قىلماق خەيالىمدۇر مېنىڭ ،
ئىتلارىنىڭ سانىدا ئۆلمەك كەمالىمدۇر مېنىڭ ،
نەندە ھەريان ئوقلەرىڭدىن نەۋ نىھالىمدۇر مېنىڭ ،
كۆڭلۈم ئالىپ ئۆرتەمەككە ئوت ئارا سالغانمۇ سەن .

مەيدىن ئولدۇڭ يا نەدىن ئەي دىلرەبا سەرگەشتە ھال ،
بارچە ئەل كۆڭلىن قۇشىن تۇتماق ئۈچۈن ئەيلەپ خەيال ،
دانە يەڭلىغ يۈز توزاقى ئۈزرە قويدۇڭ مۇشكى خال ،
دەمبەدەم سۇ ئورنىغە ئول لەئل جامىڭ تۆكتى بال ،
سەرۋ شاخىن ھەر تەرەفكە مايىل ئەتكەندەك شەمال ،
جىلۋە ئەيلەپ قايرىلۇرسەن خەفچەئى لەرزانمۇ سەن .

خوب ياراشۇر زىينەتىڭگە قاشىڭ ئىرمەس قەر قەرەڭ ،
ئۇشبۇ زىينەتلەر بىلە بۇ ناتەۋانغە بىر قەرەڭ ، (38)
زۇلم تەرك ئەت ، لەھزەئى رەھم ئەيلە ئەي شاھى فەرەڭ ،
سادەسى خوبدۇر قاشىڭغە ئوسمە بىرلە بەرمە رەڭ ،
تۇرفە زىباكۆن يۈزۈڭدىن كىرفىكىڭدىن پەنجىرەڭ ،
بارچە مەھۋەش ئىشق ئارا قۇل ھۇسن ئاراسۇلتانمۇ سەن .

ساغەر ئىچكەچ گۇل ئاچىلغاندەك قىلۇرسەن خەندەلەر ،
جان تاپار قەھقەھ ئۈنۈڭدىن قايتادىن جان كەندەلەر ،
تىرى غەمزەڭدىن يولۇڭدا ھەر تەرەف ئەفكەندەلەر ،
بارچە قاتىللار سىينى كۆرسە بولۇر شەرمەندەلەر ،
لەيلىيۇ شىرىن كەبى ئىشكىڭدە يۈزمىڭ بەندەلەر ،
بارچە يۈزنى ناپەدىد ئەتتىنىڭ مەھى تابانمۇ سەن .

قەتل ئۈچۈن كەيگەن تونۇڭنى گۇل بىلە قىلغانمۇدۇر ،
ئۆلتۈرۈپ يا ئىشق ئىلىن ئاندىن ساچىلغان قانمۇدۇر ،
ھەر پەرى گۇلدەك يۈز ئاچىپ سەن كەبى جانانمۇدۇر ،
تىغ سۇرسەڭ سۇنمايىن بويىنىن قۇلۇڭ نادانمۇدۇر ،
نازۇ غەمزەڭ تىغى بىرلە ئۆلمەگەن ھەم جانمۇدۇر ،
ئوتمۇسەن يا گۇلمۇ سەن يا لەئلمۇ مەرجانمۇ سەن ،

ئاتەشىن لەئلىڭ مەيدىن جۇرئەئى كەلدىم تىلەپ ،
ۋەئدە قىلدىڭ لۇتفۇ ئىھساندىن بىرەي دەپ لەب بە ــ لەب ،
باقمادىڭ بىلمەم گۇناھىم كۆز ئۈچى بىرلە قەرەپ ، (39)

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇلئەجەپ مەھرۇملۇقدىن بىزگە بولدى روز شەب ،
نې سەبەبدۇر قوغلادىڭ مەن خەستەقۇلنى تەشنەلەب ،
ئايتغىل تەگرىم ئۇچۇن ياچىن سۆزى يالغانمۇ سەن . (40)

قەتل ئېتەر ھەركۇندە مىڭ بىچارەنى كافىر كۆزۇڭ ،
لەھزەدە يۇزمىڭ ئۆلۈككە جان بېرۇر شىرىن سۆزۇڭ ،
كېچە ئىشرەت بىرلە ، قان تۆكمەكدە ئۆتكەي كۇندۇزۇڭ ،
قايسى شەھنىڭ ھەددى مەنئ ئەتمەككە ھاكىمسەن ئۆزۇڭ ،
غۇنچەدەك ئاغزىڭ ئاچىپ گۇمنامنى ھەم تىرگۇزۇڭ ،
ئۆلتۇرۇرسەن ، تىرگۇزۇرسەن ئىسائى دەۋرانمۇ سەن .

مەسنەۋى

مەن ئۆلسەم ئەي جەمئى يارى خاسىم ،
مېنىڭ سىزلەرگە بۇدۇر ئىلتىماسىم .
ماڭا كىم ئېردىڭىزلەر يارۇ يولداش ،
كى بىر پىر ئىشكىگە قويغان ئىدۇك باش . (42)
يەگى بۆزدىن ماڭا ئەتمەڭ كەفەننى ،
ئارىغ سۇبىرلە پاك ئەتمەڭ بۇتەننى .
كى بادە لايىغە بۇلغاپ بۇ جىسمىم ،
ئاتاڭلار سەرۋەرى فاسىقنى ئىسمىم .
داغى ئەيلەپ ماڭا لۇتفۇ كەرەمنى ،
كەفەن ئەيلەڭ سويۇپ چىر كىن تىرەمنى .
ئەمەسمۇ ھەيفى كۆز ئاقىزمەڭىز ياش ،
كەرەكمەس ئىش ماڭالايىق ئەمەس ئاش .
مۇسەللايى نەمەددۇر ھەيف بىزگە ،
سالىڭلار بۇتەنىم چىركىن كىگىزگە .
نىجىس تەن ئەل ئاياغى ئۆزرە تاشلاڭ ،
نەمەد بانلار كەبى تەپمەكنى باشلاڭ .
ئاياغ ئاستىدا بىغايەت باسىلسۇن ،
مېنى كۆرگەن كىشىلەر تۆۋبە قىلسۇن .
قىلىڭ ئالۇدە جىسمىم خوب يەنچىپ ،
مېنىڭدەك فىسق ئېلىگە بولسۇ تەئدىب .
سۆڭەك بىرلە قوشۇلسۇن تارى پودۇم ،
ئەدەم بولسۇن بۇئىنسانلىغ ۋۇجۇدۇم .
ماڭا ھەيف ئەتمەڭىز ئەلدەك جىنازە ،
نىجاسەت بولماسۇن ئول چۇبى تازە .
ئەمەسدۇر لايىقىم ھەم ياخشى زەنبىل ،
كۆتەرمەي ھەم ئاچىڭ دەشنا مىمەتىل .
دەڭىز : ئېرمەس ئىدى ئاشىق ، نەسادىق ،
سېنىڭدەك يوق ئىدى ئالەمدە فاسىق .
يوق ئېردى زاھىرەن ئەلدەك نەمازىڭ ،
داغى ھەم باتىنەن سۇزۇ گۇدازىڭ .
يوق ئېردى ئەل كەبى تەسبىھۇ تائەت ،
بەجۇز فىسقۇ پۇجۇرۇ نەسەخاۋەت .
نە ئېردى سەندە ياخشى ئەلگە خىزمەت ،
نە تاپتىڭ قۇرب ئېلىدىن داغى ھەسرەت .
سېنىڭ قايسى ئىشىڭ ھەقغە سەزاۋەر ،
سېنىڭدەك بارمۇ ئېردى ھىچ دىل ئازار
بۇ سۆزلەرنى دەبان تاپىڭ ئۇلۇغ ئىت ،
دەڭىز فىسق ئەھلىدىن بىر ئەرگە بەركىت .
ئوشۇل تاڭسۇن مېنى ئىت قۇيرۇغىغە ،
نەچۇنكىم كىرمەدىم ھەق بۇيرۇغىغە .
مېنى بارسۇن بۇ ئىت سۆدرەپ لەھەدكە ،
تەماشا قىلسۇن ئەل بۇ شۇمى بەدكە .
كى ھەيف ئۇلغاي تەنىمگە نەرم كەرباس ،
نەچۇنكىم ئىچۇ تاشىم جۇملە ئەدناس .
كەفەن ئەيلەڭ چۇ بولغان بورىيانى ،
ۋەلىك ئەيلەڭ دۇئايى بىرىيانى ،

قىلىپ تەئزىيىيە چەكمەك ئاھۇ ئەفغان ،
جىنازەمنى قىلىڭىز سەڭگىباران .
جىنازەمدىن ئالىپ تاشلاپ تىپپىڭلار ،
يۈزۈمگە يۈز تەبەق قارە سىپپىڭلار .
كىشى كۆرسە بۇ قۇل رۇخسارەسىنى ،
قىلىپ نەزرارە جىسمىم قارەسىنى .
تەرەھھۇمدىن سالۇر بولغاي ماڭا كۆز ،
دەيىن شايەد خۇدايا لۇتف كۆرگۈز .
بۇ ئەل كۆڭلى بۇزۇلغان ھالەتىدىن ،
نەسىب ئەتكەي بىھىشتىنىڭ راھەتىدىن .
مىنىڭدىن بۇ خەلايىق ئىبرەت ئالسۇن ،
يامان ئىش قىلغالى ھەقدىن ئۇيالسۇن .
ۋە لېكىن ئەيلەڭىز مۇنداغ ھەقارەت ،
تەلەپدىن ئەيلەڭىز جۇرمىمنى غارەت ،
كى دەشنام ئەيلەڭىزلەر ئەلگە تىلدە ،
تەۋەججۇھ ئەيلەڭىزلەر ھەققە دىلدە .
دەڭىزلەر : كىردىكارا ، بىرۇ بارا ،
ئاق ئەتكىل رەھمەتىڭدىن سەڭگ خارا .
گۇناھىنى كەچۈرگىل بۇ قۇلۇڭنىڭ ،
كى ئىسيان گۈلشەنىدە بۇلبۇلۇڭنىڭ .
كېلىپدۇر دەرگەھىڭغە بۇگۇناھكار ،
سۇرۇبدۇر جۇرم تۇفراغىغە رۇخسار .
ساڭا ئۇزر ئايغالى ئانىڭ تىلى يوق ،
گۇناھ بارىدىن ئۆزگە ھاسىلى يوق .
كۆڭۈلدە جۇز نەدامەت يارەسى يوق ،
يۈزىدە غەيرى ئىسيان قارەسى يوق ،
ئاياغىغە تۇشۇبدۇر فىسق باغى ،
يوق ئىركەن كۆڭلىدە بىر سۇزۇداغى .
نەچۈك قىلسۇن كېتىپدۇر ئۇمرى جانى ،
قالىپدۇر غەم بىلە ئاھۇ فىغانى .
يوق ئىرمىش جىسمى جانىغە يېتەرگە ،
گۇناھ تەقسىرىغە تائەت ئېتەرگە .
تىرىكلىكنى غەنىمەت بىلگەنى يوق ،
بەغەير ئەزفىسق تائەت قىلغانى يوق .
كەچۈرسەڭ جۇرمىنى غەففار ئىرۇرسەن ،
قۇلۇڭ غەم بىرلەدۇر غەمخار ئىرۇرسەن .
ئەزاب ئەتسەڭ قۇلۇڭغە بارمۇ چارە ،
كەرەملىكسەن تەرەھھۇم قىل فىگارە .
بەھەققى ھۇرمەتى مۇرسەل رەسۇللار ،
بەنى تائەتلەر ئەتكەن ياخشى قۇللار .
بەھەققى ھۇرمەتى ئول ھامىلان ئەرش ،
مەلا ئىكلەر ئىرۇر قۇللۇغدا تافەرش .
بەھەققى ھۇمەتى مۇرغانى ئالەم ،
بارى ھۇرۇ پەرى ، ئەۋلادى ئادەم .
سىنىڭ ئىشقىڭدە ئاقغان ياشى ئۇچۇن ،
يولۇڭدا تۇفراق ئولغان باشى ئۇچۇن .
سىنىڭ ئەمرىڭ بىلە تارتىپدۇرۇر دەرد ،
تولۇبدۇر قان بىلە كۆڭلى ، يۈزى زەرد .
فىدا ئەيلەپ دىلۇ جان ئىردى غازى ،
قىلىپدۇرلەر يولۇڭدا ئىشقبازى .
رىزايىڭ ئىستەبان بولغان شەھىدلەر ،
ۋە يا سەبزە خەتۇ مويى سەفىدلەر .
كى ھەر قۇلدۇر تىلەپ تاپغان رىزايىڭ ،
ئۇلۇغ دەرگەھ ئارا ئىردى گەدايىڭ .
قىلىپ ئاھۇ فىغان دىل قىلدىلەر قان ،
تەلەپ يولىدە تاكىم بەردىلەر جان ،
بارىنىڭ يائىلاھا ھۇرمەتىدىن ،
بۇ قۇلنى مەھۇ قىل ئىسيان خەتىدىن .
بۇ قۇلنى قۇللۇغۇڭغە قىل سەزاۋار ،
مۇنى ، بىزلەرنى قىلمە ھەم دىلئەفگار .
نەچۈنكىم بەندە دۇر بىچارە دۇرمىز ،
قەيان قىلساڭ ئىشارەت بارە دۇرمىز .
بىزىڭدە بارمۇدۇر ئەمرىڭگە ھۇججەت ،
قىلا كۆر ھەر تەرىق شايىستە جەننەت .
ئىرۇر تەڭرىم غەزەبدىن رەھمەتىڭ كۆپ ،
بىزىڭدەك خەستەلەرغە نىئمەتىڭ كۆپ .
بىزىڭدىن ئەفۋ قىل تەئزىب ئېتەرنى ،
كەرەم ئەيلەپ كەچۈر بۇ بىخەبەرنى .
ئەگەرمەن قۇل جەھاندىن فانى بولسام ،
قىلىڭ سانسان ئۇلۇكلەر سانى بولسام .

ۋەسىيىيەت ئۇل تەن ئىچرە جانىڭىز بار ،
قىلىلىڭ قىيمە تەنىم ئىمكانىڭىز بار .
بىرىلىڭ ئىنلارغە ھەم ناپاك مۇردار ،
بەنى ئادەملىكىمدىن ئەيلەڭىز ئار .
ئارىغ ئاغزىغە (43) ئالماڭلار تەنىمنى ،
ھەرامدۇر بەرمەڭىزلەر ئىسقاتىمنى .
ۋە يا تاشلاڭ نىجاسەت خانە ئىچرە ،
مېنى قويماڭ بارىپ گورخانە ئىچرە .
مېنىڭ قىلغان ئىشىمدۇر بارچە مەزمۇم ،
نەچۇنكىم قۇللار ئىچرە مەن ئىدىم شۇم .

گورۇستان ئەھلى مەندىن تاپماسۇن شەر ،
نەچۇن مەن تەڭرىگە قۇل بولماغان سەر .

* *

ئاتام ئاتى خوجەمقۇلى خوجە دۇر ،
زاھىرى قۇل ھەقىقەتى خوجە دۇر .
كۆن بولۇر تۇشسەكۆن قارا يەرگە ،
بارماغاي تىل ئانى قارا دەرگە .
ئىشقدىن تۇشكەن ئىردى كۆڭلىگە نۇر ،
قارالىقنى ئۇل ئەتكەن ئىردىلەردۇر . (43)

رۇبائىلار

گۇمنام يۈگۈر لەيلىيۇ مەجنۇن كەتتى ،
ئىشرەت مەيدىن يۈزلەرى گۈلگۈن كەتتى .
مەي تابى ئەمەس قىزاردى چۇن لالە ئۇزار ،
ھىجران كۆپىدىن كۆزلەرىدىن خۇن كەتتى .

* *

گۇمنام ئەمەل ئەيلە مەدىلىڭ كۈن كەتتى ،
قورقۇنچ ئىلە گەردۇن كۆزىدىن خۇن كەتتى .
كۈننىڭ چىقىشىنۇ پاتىشىن كىم بىلگەي ،
ئالەم ئىچىگە چۇن كەلدى چۇن كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، ئىشق ئوتى رەڭ ـ رەڭ كەتتى ،
چۇن شەمئ باشىمغە يانديۇ تەگ ـ تەگ كەتتى .
ھىجران ئوقى تەگدى (41) ناگەھان جان
رەڭگە ،
ۋەسلىم كۆزىدىن قان ياشى چەك ـ چەك كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، يارۇ تونۇشلار كەتتى ،
دۇنيا ئۆيىدە ئەمدى قونۇشلار كەتتى .
ئۆمرۈڭ كەتتى تاپمادى ۋەسلىنى، بولماس ـــ
بۇ دەمدىن بولماغان بولۇشلار كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ئىشق ئىبلى باشقا كەتتى ،
زاھىد ئاياغىن تۇتتى ئۇ باشقا كەتتى .
كىم بەندەنى ئاغرىتسە خۇدا ئاغرىقىدىن ،
چۇن ئۇردى ئاياغقە دەردى باشقا كەتتى .

* *

گۇمنام ، كۆزۈڭ كۆلفەتى قاشقا كەتتى ،
سۈكرىسە ئارىققە نەم قاشقا كەتتى .
ئاشىقنى قىلىپ ئىردى مەلامەت زاھىد ،
بۇ تۇشتى يىراق ، ئىشق ئىبلى قاشقا كەتتى .

* *

گۇمنام ، ئەمەل قىل كۈن ئۆتتۈپ ياش كەتتى ،
ھەقنىڭ غەزەبى بولسە كىشى ياش كەتتى .
غەفلەت ئىبلى كۆلكۆ بىلە ئەھمەقلىقىدىن ،
ئاشىق كۆزىدىن ۋاقىق ئۇچۇن ياش كەتتى .

* *

گۇمنام ، قويما يارى ھازىر ياش كەتتى ،
ياناماس يولىدىن ئىشق ئىبلى گەر باش كەتتى .

www.uyghurkitap.com

هەركىم تونۇماس بولسە باشىن قىبلەسىنى ،
هەر كۈندە مىڭ ئەتسە سەجدە ئەۋباش كەتتى .

* *

گۇمنام ، خازان بولدى باغىڭ ، يار كەتتى ،
كۆزنىڭ ئارىقى تاشتى دىل يار كەتتى .
سەن نىمە ئۈچۈن قول تۇتۇشۇپ بارمايسەن ،
هالىڭ نە كەچەر ياندىشىپ ئەغيار كەتتى .

* *

گۇمنام ، قۇيما بادەنى گۇلزار كەتتى ،
تەئجىل ئىلە قىل سودانى بازار كەتتى .
كۆز ئوقى بىلە يا قاشى ئازار ئەتمەس ،
ئاشىق ئېلى كۆر ئاقىبەت زار كەتتى .

* *

گۇمنام بۇ ئۇيقۇدىن ئويانىپ كەتتى ،
كۆل بولدى كۆيۈپ ئىشق ئوتى بانىپ كەتتى .
بۇ ئىشنى كۆرۈپ بارمادى گەر دىلبەرمۇ ،
قورقۇپ زاهىد هەيز ئىدى يانىپ كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، باغ ئىچىدىن گۇل كەتتى ،
يىغلاي ـ يىغلاي ئىشقىدە بۇلبۇل كەتتى .
ساقى ئالدى ئىلكىگە جام تېز يۈگۈر ،
مەخمۇر قالما دەۋر ئىچىدىن مۇل كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، ئول يۈزى گۇل ـ گۇل كەتتى ،
جانلار ئىچىدىن شۇرىشۇ غۇلغۇل كەتتى .
كىمدىن بۇي ئالىپ ساچىغە دىل باغلارسەن ،
مەغزىڭنى خۇش ئەيلەر ساچى سۇنبۇل كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، يۈگۈر هەبىبلەر كەتتى ،
رەنجىگنى بىلۇر ياخشى تەبىبلەر كەتتى .

قايىسى جاهىلغە ئايتاسەن رازى دىلىڭ ،
ئەسرارى دىلىڭ بىلۇر مۇهىبلەر كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، قۇۋۋەتى هالىڭ كەتتى ،
بىهۇدە يۈرۈپ ماه ئىلە سالىڭ كەتتى .
ناچار ئىگىلۇرسەن ئەمدى دەرمان يوقىدىن ،
سەركەشلىك ئىلە دەۋرى نىهالىڭ كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، نىك هەسەبلەر كەتتى ،
قۇللۇغنى قىلىپ فەۋقى نەسەبلەر كەتتى .
هەم قالمادى دەۋران ئارا هەممالى هەتەب ،
ئوتقاچ تۇتۇبان ئەبى لە هەبلەر كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، شۇربى تەرەبلەر كەتتى ،
سۇ بەرمەدى بەهر خوشك لەبلەر كەتتى .
كەتمەس دىمەگىل تالىبى مۇردار جەهان ،
مىڭ غۇسسە يۇتۇپ خۇدا تەلەپلەر كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، ئىشق ئېلى خەندان كەتتى ،
مەرهەم تاپتىبۇ دەردمەندان كەتتى .
دەردىڭگە نەدەپ دەۋا تاپماي يۈردۈڭ ،
چەندان كەلدى دارۇ چەندان كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، يۈگۈركى دەرمان كەتتى ،
جانىڭدا تۇمەن هەسرەتۇ ئارمان كەتتى .
ئول گۇل يۈزىدىن لەئلى بەدەخشان ئولدۇڭ ،
هاسىد ئىچىدىن مۇنى كۆرۈپ قان كەتتى .

* *

ئەي گۇمناما ، مەي خۇمى تاشىپ كەتتى ،
مەهرۇم بەئزى بوينىنى قاشىپ كەتتى .

سەن خۇمدىن ئالىپ ئىچتىڭۇ ھەم دەيرەدىكىن ،
مەستانەلىكىڭ ھەددىدىن ئاشىپ كەتتى .

＊ ＊

ئەي گۇمناما ، خەلق تاراشىپ كەتتى ،
زاھىد بىلە ئىشق ئەھلى ياراشىپ كەتتى .
يالغۇز قالدىڭ بۇ ئىشدە گەردەن قاشلاپ ،
ئۇمىد ئىلە ئەل ساڭا قاراشىپ كەتتى .

＊ ＊

ئەي گۇمناما ، ئىشرەتى نەۋرۇز كەتتى ،
ئاچىلمادى كۆڭلۈڭ تومۇزۇ كۈز كەتتى .
يالغۇزسەن ئەمەس غەم بىلە گىريان تولا بار ،
كۆرمەي يۈزىنى يۈز كىلىبان يۈز كەتتى .

＊ ＊

ئەي گۇمناما زوھدى خۇد ئامۇز كەتتى ،
ئىشق ئوتى ئىبرىتمەي يۈرەكى مۇز كەتتى .
زاھىد پۇشۇرۇر كۈندە قاتىغسىز ئاشنى ،
زەررە قوشا ئالماي چەنان تۈزكەتتى .

＊ ＊

ئەفسۇس جەھاندىن بارى ھەمدەم كەتتى ،
قان يۇتتىيۇ باشدىن ئاياغ غەم كەتتى ،
بىرلەھزە تەلەپنى ئىشق ئارا ئەتمەدى تەرك ،
باغرىن تىرناپ ئىككى كۆزى نەم كەتتى . (45)

＊ ＊

دۇنيا ئۆيىدىن شەمئى مەجالىس ئۆتتى ،
غەم دىدىلەرگە ھەمدە مۇمۇنىس ئۆتتى .
ئىشرەت چەراغىن ئۆچۈردى غەم كۈلبەسىدە ،
مىھنەت تۈنىدىن ... يۇنۇس ئۆتتى ...

ئىزاھلار

(1) بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا ئۆچۈپ كەتكەن . قەلەم ئىزىدىن قىياس قىلىش بىلەن تولۇقلاندى .

(2) قاپىيىسى « ئا » بىلەن تۈگىگەن غەزەللەرنىڭ بىرىنچى تەرتىپكە تىزىلغان بۇ غەزەلنىڭ باشلانما بېيىتلىرى يوقالغان . ساقلىنىپ قالغان توققۇز بېيىتكە ئاساسەن بۇ غەزەلنىڭ باش قىسمىدىن ئىككى بېيىت كەم دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ . چۈنكى ، گۇمنام كۆپىنچە غەزەللىرىنى توققۇز بېيىتلىق قىلىپ يازغان . شۇنداقلا بۇ غەزەلنىڭ پەيغەمبەر نەئتىگە بېغىشلانغانلىقىغا قاراپ ، بۇ غەزەلنىڭ ئالدىدا ئاللا مەدھىيىسىگە ئاتالغان يەنە بىر ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق غەزەلنىڭ بارلىقىنى قىياس قىلىشقا بولىدۇ .

(3) پۈتۈن غەزەلنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە ئۇسلۇبى ، شۇنداقلا مەزمۇنىغا ئاساسەن بۇ مىسرادىكى «ئىرمەن » سۆزىنى «ئارمان» دەپ ئۆزگەرتىش توغرا كۆرۈلدى . چۈنكى ، بۇ باشلانما بېيىتنىڭ مەزمۇنى : قەددىڭ ئۇ ئەسلىدە قەد ئەمەس ، بەلكى «جان» دېگەن سۆزدىكى « ئەلىف » (1) كە ئوخشاش جىنىم ئىچىدىن ئورۇن ئالغان ، خەزىنە ئۇ خەزىنە ئەمەس ، بەلكى ئۇ سىنىڭ ھۆسنۈڭنى ئارمان قىلغۇچىدۇر ــ دېگەندىن ئىبارەت بولۇپ ، بۇ كىتابخانلارنىڭ مۇلاھىزە قىلىشىغا تاپشۇرۇلدى .

(4) بۇ سۆز قول يازمىدا « لەبىڭدىن » دەپ خاتا كۆچۈرۈلگەن ، « لەبىڭدەك » دەپ تۈزىتىلدى .

(5) بۇ مىسرادا ئىككى بوغۇم كەم ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەزمۇنى ئېنىق ئەمەس ، ئەينەن ئېلىندى .

(6) « ئويغات » سۆزى ئەسلى نۇسخىدا يوق . سۆز بېشىدىكى « ئەلىف » (1) نىڭ يېزىلغانلىقىغا ۋە مىسرانىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن تولۇقلاندى .

(7) بۇ مىسرادا ئىككى بوغۇم چۈشۈپ قالغان .

(8) بۇ سۆز قول يازمىدا يوق ، ۋەزن ۋە مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن قوشۇپ قويۇلدى .

(9) بۇ مىسرادىكى « كۆيدۈر » سۆزىنىڭ ئاخىرىدىكى پېئىل ياسىغۇچى « دى » قوشۇمچىسى

قوشۇپ قويۇلدى .

(10) بۇ بېيىتتا شائىر يارنىڭ جامالى ۋە قەددىنى « جان » غا تەققاسلايدۇ . يەنى ، «ئەلىف » (ا) يارنىڭ قەددىگە ، « جىم » (ج) بىلەن « نۇن » (ن) ئۇنىڭ قاش ، ئېغىز گۈزەللىكلىرىگە ، بۇ سۆزدىكى چېكىتلەر مەڭ (خال) غا ئوخشىتىلىدۇ .

(11) « ئەيىن » ـــ ئەرەب ئېلىپبەسىدىكى « ع » بولۇپ ، دەرد بىلەن ئېگىلگەن ، پۈكۈلگەن قامەتكە تەققاسلانغان .

(12) نەغمەئى داۋۇت ـــ رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە داۋۇت ئەلەيھىسسالام بەكمۇ خۇش ئاۋاز كىشى بولۇپ ، سازنى بەكمۇ ياخشى چالىدىكەن . شۇڭا ئەلنەغمىلەر ئۇنى « پىر » دېيىشىدۇ .

(13) بۇ مىسرادا ئىككى بوغۇم كەم . ۋەزن ، بولۇپمۇ مەنانىڭ تەلىپى بىلەن «بولدۇم » سۆزى قوشۇپ قويۇلدى .

(14) « بەستامى » سۆزى قول يازمىدا يوق . مەشھۇر مۇتەسەۋۋۇپ ئەۋلىيا بايەزىد بەستامىنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنغان دەپ قاراپ تولۇقلاپ قويۇش توغرا كۆرۈلدى .

(15) بۇ سۆز مەزمۇن ۋە ۋەزن تەلىپى بىلەن قوشۇپ قويۇلدى .

(16) بۇ غەزەلنىڭ باشلانما بىر بېيىتىلا ئۇنىڭدىن كېيىنكى باش قىسمى تاشلاپ كېتىلگەن «ئېرۇر » رەدىفلىق غەزەلنىڭ داۋامىغا قوشۇپ كۆچۈرۈپ قويۇلغان .

(17) بۇ غەزەلنىڭ بېشىدىن تەخمىنەن 4 ـ 6 گىچە بېيىت تاشلاپ كېتىلگەن . پەرەز قىلىشقا بولىدۇكى ، كاتىپ كۆچۈرۈش جەريانىدا ئالدىنقى غەزەلنىڭ ئاخىرىنى تاشلاپ كېتىش بىلەن بىرگە كېيىنكى غەزەلنىڭ باش قىسمىنى تاشلاپ كەتكەن . نەتىجىدە بۇ ئىككى غەزەل قول يازمىدا بىر غەزەل قىلىپ كۆچۈرۈپ قويۇلغان .

(18) بۇ مىسرا قول يازمىدا « ئەگەر سەن يوق خەيالىڭ بولسە دەۋزەخدۇر ماڭا دەۋزەخ » دەپ سەۋەنلىك بىلەن كۆچۈرۈلگەن . مەنتەقى ئۇيغۇنلۇقنى نەزەردە تۇتۇپ تۈزىتىپ قويۇلدى .

(19) بۇ سۆز ئەسلى نۇسقىدا « ئۆزنى » دەپ ئېلىنغان ، مەزمۇن ۋە ۋەزن تەلىپى بىلەن « ئۆزگەنى » دەپ ئېلىندى .

(20) ۋەزن ئېتىبارى بىلەن « دۇر » قوشۇمچىسى قوشۇپ قويۇلدى .

(21) قاندىن ـ بۇ سۆز چاغاتاي تىلىدىكى ئەزەربەيجان لەھجىسىگە تەۋە سوراق ئالمىشى بولۇپ ، « قايدىن » دېگەن مەنىگە ئىگە .

(22) بۇ مىسرادا ئىككى بوغۇم كەملىك قىلىدۇ . مەزمۇنى : تېنىمگە كەيگىنىم تون ۋە كۆل رەڭ جۇۋا ئەمەس ، ئۇ سېنىڭ جامالىڭنى ئىزدەپ يۈرگەن كېچىدىكى قانلىق كىيىمدۇر ـــ دېگەندىن ئىبارەت .

(23) بۇ سۆز قول يازمىدا « كىرپىكىدىن » دەپ كۆچۈرۈلگەن ، گراماتىكىلىق باغلىنىش تەلىپى بىلەن تۈزىتىلدى .

(24) سىزىڭ ـ ئەزەربەيجان لەھجىسىدە ئىگىلىك قوشۇمچىسى « نىڭ » نىڭ ئورنىغا « ىڭ » قوللىنىلىدۇ . شېردا شۇ تەسىر ساقلانغان .

(25) بۇ سۆز بىرىكمىسى ئەسلى نۇسقىدا يوق . تولۇقلاش يۈزىسىدىن قوشۇپ قويۇلدى .

(26) « قۇياش ۋە ئۇنىڭ نۇرى بىلەن قەسەمكى » . قۇرئان كەرىم ، 91 ـ سۈرە ، 1 ـ ئايەت .

(27) بۇ سۆز قوشۇپ قويۇلدى .

(28) بۇ سۆز قول يازمىدا « دالىق » دەپ كۆچۈرۈلۈپ « غ » ھەرپى چۈشۈرۈپ قويۇلغان ، تولۇقلاندى .

(29) بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا « دوخى » شەكلىدە يېزىلغان ، تۈزىتىلدى .

(30) بۇ سۆز قول يازمىدا يوق . ۋەزن ، مۇھىمى مەنە تەلىپى بويىچە قوشۇپ قويۇلدى .

(31) بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا « مفت ىنك » شەكلىدە يېزىلغان ، مەنە ۋە ۋەزنىنىڭ تەلىپى بىلەن

www.uyghurkitap.com

« سفەتىن » دەپ تۈزىتىلدى .

(32) بۇ سۆز قول يازمىدا « ايمس » شەكلىدە يېزىلغان . مەزمۇنىنىڭ تەلىپى بىلەن « ئەتمەس » دەپ ئېلىندى .

(33) بۇ سۆز قول يازمىدا « ئالەم » دەپ كۆچۈرۈلگەن . مەزمۇن تەلىپى بىلەن « ئەلەم » دەپ ئېلىندى .

(34) بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا ئۆچۈپ كەتكەن . قەلەم ئىزلىرىنى تەخمىنەن پەم قىلىش بىلەن مەزمۇنغا مۇۋاپىق تولۇقلاندى .

(35) بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا يوق . ۋەزن ۋە مەزمۇنىنىڭ تەلىپى بويىچە كىرگۈزۈلدى .

(36) بۇ سۆز قول يازمىدا « خالىك » دەپ خاتا كۆچۈرۈلگەن . « خالىن » دەپ تۈزىتىلدى .

(37) سەلايى ــ بۇ سۆز بىزگە « گۇل ۋە بۇلبۇل » داستانىنىڭ ئاپتورى بولغان «سەلاھى » تەخەللۇسلۇق شائىرنى ئەسلىتىدۇ . گەرچە بۇ سۆز « سەلايى » دەپ كۆچۈرۈلگەن بولسىمۇ ، لېكىن شېئىردا مەزمۇنەن ئورۇن جەھەتتە ئۇنىڭ شائىرغا قارىتىلغانلىقى ئوچۇق بايقىلىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە 1981 ــ يىلى « بۇلاق » مەجمۇئەسىنىڭ 3 ــ سانىدا مىرسۇلتان ئوسمانوۋ تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان « گۇمنام غەزەللىرى » تەركىبىدىكى « ئىستەگىل » رەدىفلىق مۇخەممەسنىڭ چۈشۈرگە قىسمىدىمۇ « سەلاھ » دېگەن بىر سۆز بار . بىزدىكى قول يازمىدا بۇ سۆز « حىلاح » شەكلىدە يېزىلغان بولۇپ ، « قىل ھىممەت سەلاھ مۇبارەك دۇرۇر سەفەر » دېگەن مىسراغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان . (بۇ مىسرا « بۇلاق » مەجمۇئەسىنىڭ 1981 ــ يىللىق 3 ــ سانىدا ئېلان قىلىنغان « گۇمنام » غەزەللىرىدە « قىل ھىمەتى سەلاھ ، مۇبارەك دۇرۇر سەفەر » دەپ خاتا ترانسكرىپسىيە قىلىنغان) مەلۇمكى ، «حىلاح » نى كاتىپ ئۆزىنىڭ سۆز ئاخىرىدىكى 3 ــ شەخس قوشۇمچىسىنى تاشلاپ كېتىش ئادىتى بويىچە « حىلاحى » دەپ يازغان بولىشى مۇمكىن دەپ قارىساق مۇخەممەسنىڭ تەۋەلىكىدە گۇمان تۇغۇلىدۇ . بۇ ھەقتە تولۇق ئىزدىنىشتىن بۇرۇن بۇ پەرەزلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش بىزنىڭ كېيىنكى تەتقىقات ئىشلىرىمىزغا پايدىسىز ئەمەس .

(38) شائىر قاپىيە ئېتىبارى بىلەن « قاراك » دېگەن سۆزنى « قەرەك » دەپ قوللانغان .

(39) « قاراپ » سۆزى قاپىيە تەلىپى بىلەن شائىر تەرىپىدىن « قەرەپ » دەپ قوللىنىلغان .

(40) بۇ سۆز قول يازمىدا ئۆچۈپ كەتكەن ، مەزمۇنىنىڭ تەلىپى بىلەن قوشۇلدى .

(41) بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا « تېگىپ » يېزىلغان ۋەزنى ئېتىبارى بىلەن « تەگدى » قىلىندى .

(42) بۇ مىسرانىڭ ئۈدۈلىغا (بەت كانارىسىغا) « ئالدىدا » دېگەن سۆز كاتىپ قەلىمى بىلەن يېزىپ قويۇلغان . پەملىشىمىزچە « ئىشىكىگە » دېگەن سۆزنىڭ ئورنىغا قويۇش لازىمدەك قىلىدۇ .

(43) بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا ئاغىز دەپ يېزىلغان . ۋەزن ۋە مەزمۇن تەلىپى بىلەن «ئاغزىغە » دەپ ئېلىش توغرا كۆرۈلدى .

(44) قول يازمىدا بۇ سۆز « باشلاپ » دەپ كۆچۈرۈلگەن ، مەزمۇن ئۇيغۇنلۇقىنى نەزەردە تۇتۇپ « قاشلاپ » دەپ تۈزىتىلدى .

(45) بۇ رۇبائىنىڭ بىرىنچى مىسراسى « كەتتى » رەدىفى بىلەن ، قالغانلىرى «ئۆتتى » رەدىفى بىلەن ئاياغلاشقان . كاتىپنىڭ سەھۋەنلىكى دەپ قاراپ ، مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن قاپىيىداش ھەممە مىسرا ئۈچۈن « كەتتى » رەدىفى قوبۇل قىلىندى .

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : م . **باھاۋىدىن**

مۇخەممەسلەر

ئىسمائىل مەھزۇن

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **تۇرسۇن ھۇشۇر**

لەيلەتىل ـ قەدر ئاتىن ئول زۇلفى تارىدىن ئوقۇ ،
قابى قەۋسەين قاشلارى تاقى نىگارىدىن ئوقۇ ،
شەبئى مازاغەل ـ بەسەر كۆزى خۇمارىدىن ئوقۇ ،
ئايەتى ۋەش ـ شەمسى خۇرشىدى ئۇزارىدىن ئوقۇ ،
سۇرەئى ۋەل ـ لەيل خەتتى مۇشكبارىدىن ئوقۇ .

سەرۋى يەڭلىغ خەتتى ناگەھ ئۇيلەكىم ئول جىلۋەگەر ،
ئەگنىدە گۇلگۇن لىباسى بىرلە يۈزمىڭ زىيب فەر ،
ئەي كۆڭۈل ، جان بەردى سەندەك يۈز تۈمەن زەررىن مەگەر ،
قامەتى شەۋقى شەيىد ئەتكەنلەر ئارقامىن مەگەر ،
بىلمەسەڭ ھەر قايسىنىڭ مەيلى مەزارىدىن ئوقۇ .

لەئل ئىلە ئالتۇن قىلىپ ھەل قىلدى گويا لەمئىني ،
بىر ۋەرەقدە ئاشىقۇ مەئشۇق ئەكسى مەردنى ،
يازدى نەققاشى ئەزەل كۆز نەستەرىنىنىڭ بەرگىنى ،
ئول قۇياش رۇخسارىكىم سارىغ يۈزۈمنىڭ شەمئىنى ،
سەفھەئى خۇرشىد خەتتى زەرنىگارىدىن ئوقۇ .

نەچچە يىلدۇر ۋەسل نۇشىدىن مۇيەسسەر بولمايىن ،
ھەجرىنىشى بىرلە ھەردەم قان يۇتارمەن قانمايىن ،
مەھۋ ئولۇپ مەيگۇن لەبىدىن زەررەئى كام ئالمايىن ،
ئوت تۇتاشقان كۆڭلۈم ئەھۋالىن دېسەڭكىم ......①
ئول خۇتۇتىكىم بولۇر پەيدا شەرارىدىن ئوقۇ ،

بىلمەسەڭ ، ئەيكىم ، جەھان باغى بەقاسىز ئېركەنىن ،
سەرۋىغە يەتكەن خەزان رەنجى دەۋاسىز ئېركەنىن ،

---

① قول يازما نۇسخىدا مۇشۇ يەردىكى سۆز ئۆچۈپ كەتكەن .

ئۇيغۇر كىتاب تورىكىتى
www.uyghurkitap.com

زار بۇلبۇل گۇل توزۇلغان چاغ نەۋاسىز ئېركەنىن ،
سەبزەئى خەت بىرلە بۇ گۇلشەن ۋەفاسىز ئېركەنىن ،
كىلكى قۇدرەت يازدى رەيھانى بەھارىدىن ئوقۇ .

جامى مەي ئەسرارىنىڭ ماھىيەتىن دېسەڭ ، بىلەي ،
تۇن - كۇن ئىچمەكىڭ نېدۇر خاسىيەتىن دېسەڭ ، بىلەي ،
دەير ئارا مەستانەلىك ئەمنىيەتىن دېسەڭ ، بىلەي ،
بادە غەم دەفئىن قىلۇر كەيفىيەتىن دېسەڭ ، بىلەي ،
ئال ئىلىككە جام ئارقامىن كەنارىدىن ئوقۇ .

مەھزۇنا ، ھالىمغەگەر تۇتسۇن دېسەڭ ئىشق ئەخكەرىن ،
ئارزۇ قىلساڭ كۆڭۇلگە ئول سەئادەت ئەختەرىن ،
جانىنى سىدقە قىل كۆڭۇل بىرلە تۆكۇپ كۆز گەۋھەرىن ،
ئىستەسەڭ دەردى جۇنۇن ئاچىپ نەۋائى دەفتەرىن ،
تەلبەلىك شەرھىنى تاپىپ ھال - زارىدىن ئوقۇ .

* *

ئەي سەنەم ، ئول كۇن يۇزۇڭ مىھرىنى ئىزھار ئەيلەدىڭ ،
نې ئۇچۇن زۇلفۇڭنى تۇن يەڭلىغ نەمۇدار ئەيلەدىڭ ،
كۆزلەرىمگە دەھرنى ھەجرىڭ بىلە تار ئەيلەدىڭ ،
كوچەئى غۇربەتكە تاشلاپ ئانچەكىم خار ئەيلەدىڭ ،
كۆيدۇرۇپ جىسمىم ، كۇلىن يەر بىرلە ھەمۋار ئەيلەدىڭ ،

ئاھكىم ، بىرەھم قاتىل كۆزلەرىڭ جەللادىدىن ،
ئۆزگەچە جەۋرۇ جەفالار ئەيلەگەن بۇنيادىدىن ،
تۆكتى قانىم قاشلارىڭ خەنجەرلەرى بىدادىدىن ،
تاپسە جان يوقتۇر ئەجەب مەيگۇن لەبىڭنىڭ يادىدىن ،
لەئل يەڭلىغ سەر - بەسەر جىسمىمنى خۇنبار ئەيلەدىڭ .

شۇكرىلىللاھ ، قامەتىڭ يادى كۆڭۇلدىن كەتمەدى ،
بول توسۇپ ، [چىھرەڭنى بىردەم] شۇم رەقىب كۆرسەتمەدى ،
بۇلھەۋەسلەردەك جەفادىن ئىشقىنى تەرك ئەتمەدى ،
جان قۇشى پەرۋاز ئېتىپ كويۇڭغە ھەرگىز يەتمەدى ،
ئىندەمەي بەزمى ۋىسالىڭغە ئەجەپ زار ئەيلەدىڭ .

تاكۆزۇمدىن ئارەزىڭ خۇرشىدىنى قىلدىڭ نىھان ،
دۇد يەڭلىغ رۇزكارىم تىيرە بولدى ھەر زەمان ،
ھەجر خەيلى بۇزدى سەبرىم كىشۋەرىنى ، تۆكتى قان ،

هالىمە رەھم ئەتمەدىڭ ، ھەر نەچچە دېدىم : « ئەل ــ ئەمان » ،
ھەجر زىندانى ئارا تاشلاپ ، گىرىفتار ئەيلەدىڭ .

سەن ئىچىپ مەي غەيرى بىرلە چۈن ۋىسالىڭ باغىدا ،
مەن يۇتۇپ قان ھەسرەتىڭ بىرلە فىراقىڭ تاغىدا ،
رەشكىدىن جىسمىم تۆگەندى قوۋرۇلۇپ ئۆز ياغىدا ،
بولدى ئامىرزىش غۇبارىم دەرگەھىڭ تۇفراغىدا ،
نەچچەكىم بىر جۇرئە كۆز تۇتتۇم ، مەگەر ئار ئەيلەدىڭ .

ئەي فەلەك ، نەيلەپ جۇدا قىلدىڭ ۋىسالىدىن مېنى ،
رەھم قىلماي كىم يىراق تاشلاپ جەمالىدىن مېنى ،
سوردىلار ھەم ئەل جۇنۇنۇم قىلۇ قالىدىن مېنى ،
لەئلى بىرلە يۈزۈ زۈلفىنىڭ خەيالىدىن مېنى ،
گاھى مەستۇ گاھى ھەيران ، گاھى ھۇشيار ئەيلەدىڭ .

نەچچە يىلدۇر ئىشق ئارا بولدۇڭ تەلەبكار ئەي كۆڭۈل ،
ھەجر دەشتى قەتئىدە كۆپ تاپتىڭ ئازار ، ئەي كۆڭۈل ،
ۋەسل باغى ئىچرە ھەردەم ئىستەدىڭ يار ، ئەي كۆڭۈل ،
ئول سېنىڭسىز ، سەن ئانىڭسىز ئېرمەس بىريار ، ئەي كۆڭۈل ،
ئۆزلۈكۈ بارىدىن ئۆزنى تا سەبۇكبار ئەيلەدىڭ .

تاپمادىڭ ، ئەيكىم ، تەرىقى ئىشق ئىلە سىدقۇ سەفا ،
دەھر ئىشغالى بىلە چىقماي كۆڭۈلدىن ماسىۋا ،
ئىككى كۆنلۈك ئەيش ئۈچۈن ، يۈز ھەيفكىم ، تارتىپ جەفا ،
يوق فەرىدۇن گەنجى بىرلە تەختىگە ھەرگىز ۋەفا ،
ئۆزنى دۇنيا مالۇ جاھىغە خەرىدار ئەيلەدىڭ .

بىركىشى مەھزۇن كۆڭۈل سىررىغە مەھرەم تاپمادىڭ ،
خەستە جان دەردىن بىلۇرگە يار ــ ھەمدەم تاپمادىڭ ،
ئىستەدىڭكىم ھەر نەچە ئالەمدە جۇزغەم تاپمادىڭ ،
ئۆمرىدۇركىم ۋەسل نۇشى بىرلە مەرھەم تاپمادىڭ ،
ھەجر نىشى بىرلە كۆپ باغرىڭنى ئەفكار ئەيلەدىڭ .

* *

ھۇزۇرى خاتىرىمدىن ئايرىلىپ بىخانماندۇرمەن ،
كى ئۆز شەھرىم ئارا ، نەيلەي ، گەدايى ناتەۋاندۇرمەن ،
خەراب ئەيلەب ئۆزۈمنى مۇنچە رەسۋايى جەھاندۇرمەن ،

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

جەھاننى تەرك ئېتىپ بولدۇم قەلەندەر ، بىمەكاندۇرمەن ،
قەزا سەلكىنىنىڭ ئالدىدا خەسدەك ھەر قايانداۇرمەن .

ئەزەلدىن يارۇماس ھىجران تۈنىگە مۇبتەلا بولغاچ ،
فەلەك بىدادىدىن شۇم تالىئۇ بەختى قارا بولغاچ ،
تىشلىگەن شەمئىسىز فانۇس يەڭلىغ كۆپ يارا بولغاچ ،
دەرىغا ، يەئنى ئول شەمئى شەبىستاندىن جۇدا بولغاچ ،
ھەمىشە جىسمىم ئارا غەم دۇدىدىن ئازۇردە جاندۇرمەن .

بەلاۋۇ دەردى — مىھنەت كىشۋەرىنىڭ سەڭگسارىدىن ،
جەفا جەللادى ئۇرغان تىغىنىڭ يۈز زەخم كارىدىن ،
فىراق ئەۋباشى زۇلمى نىشىنىڭ ھەريان فىكارىدىن ،
سەمەم ئەتفالىنىڭ جىسمىمدا خارا بىرلە خارىدىن ،
ساچىلغان تۇفراغ ئۆزرە لالە يەڭلىغ باغرى قاندۇرمەن .

زەئىفۇ زار بولدۇم ھەجر دەردى بىرلە مىھنەتدىن ،
ئىگىلدى قامەتىم فەقر يولىدا كىم مۇشەققەتدىن ،
يۈزۈم رەڭگى تۆكۈلدى سارغارىپ ئەينى رىيازەتدىن ،
بىلىمنى باغلادىم دارۇل - بەقاغە ئۇشبۇ غۇربەتدىن ،
مۇزەللەت تۇفراغى ئاستىدا سارغايغان سەماندۇرمەن ،

مەلامەت تاشىنى گەردۇن نېچاغلىق باشىمە ئۇردى ،
مۇزەللەت يايىغە تەئن ئوقلارىن ئاتماق ئۇچۇن قۇردى ،
پۈتۈن ھىچ ئۆزۋىمدا قالمادى جىسمىمنى سىندۇردى ،
غۇبار ئەيلەپ تەنىمنى ساۋۇرۇپ كۆڭلۈمنى تىندۇردى ،
ۋۇجۇدۇمدىن نىشان يوق شۇكرىلىللاھ بىنىشاندۇرمەن .

بىرەۋدىن يۈز جەفا يەتسە باشىمغە ، نالىشىم يوقتۇر ،
دۇئايى خەير ئاڭا قىلماقدىن ئۆزگە قارغىشىم يوقتۇر ،
قەزاغە رازىدىن ھالىم سورارغە ھىچ كىشىم يوقتۇر ،
جەھان بەزمى ئارا ياخشى يامان بىرلە ئىشىم يوقتۇر ،
نېدىنكىم دەھر ئېلىدە بارچە ياخشى ، مەن ياماندۇرمەن .

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : م . باھاۋىدىن

تۇرپان بېزەكلىكتىن تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى مانى دىنى ھېكايىسىنىڭ پارچىسى

ئىسراپىل يۈسۈپ

مانى دىنىغا ئائىت ھېكايە پارچىسى، تۇرپان ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش، باشقۇرۇش ئورنى خادىملىرى 1980 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن 1981 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە بولغان مەزگىلدە، بېزەكلىك مىڭئۆيىنىڭ ئاستىنقى تەرىپىدە كۆپ يىللاردىن بۇيان يىغىلىپ قالغان توپا، قۇم دۆۋىلىرىنى تازىلىغاندا تېپىلغان ①. مەزكۇر ھېكايە پارچىسى جەمئىي 5 ۋاراق (10 بەت) بولۇپ، پۈتۈن ساقلانغان ۋاراقلىرىنىڭ چوڭلۇقى س . م 11×س . م 25 كېلىدۇ، ھەر بېتىگە قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى مانى دىنى ھۆججەتلىرىدە قوللىنىلىدىغان خەت نۇسخىسى بويىچە ئۇششاقراق، رەتلىك ۋە چىرايلىق قىلىپ 21 قۇر خەت يېزىلغان. ھەر بەتتىكى 01 ـ قۇر خەت شۇ بەتنىڭ كىچىك تېمىسى بولۇپ، ھەر خىل رەڭلەر بىلەن رەڭدار قىلىپ يېزىلغان، قالغان قۇرلاردىكى خەتلەر قارا سىياھدا يېزىلغان. ھازىر، تۇرپان ۋىلايەتلىك مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان مەزكۇر ھېكايە پارچىسىنىڭ نومۇرى 80.T.B.I:524—1,2,3,4,5 بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىنقى ئىككى ۋارىقى ② (80.T.B.I:524—1,2) دىكى خەتلەر تولۇق دېگۈدەك ساقلانغان، 3 ـ، 4 ـ ۋاراقلىرى (80.T.B.I:524—3,4) كەڭلىكىدىن ③ ئېلىپ ئېيتقاندا، پۈتۈن ساقلانغان بولسىمۇ، ئالدى بەتلىرىدىن قارىغاندا، ئۇلارنىڭ ئۈستۈنكى تەرىپى بەت كەڭلىكىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە يىرتىلىپ كەتكەن ۋە يىرتىلغان قىسمى يوقىلىپ كەمتۈك بولۇپ قالغان، بۇنىڭ بىلەن ئالدى بەتكە يېزىلغان خەتلەرنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى بىلەن كەينى بەتكە يېزىلغان خەتلەرنىڭ ئاستىنقى قىسمىدىكى بىرمۇنچە خەتلەرمۇ يوقالغان. 5 ـ ۋاراق (80.T.B.I:524—5) نىڭ كەڭلىكىدىن ئېيتقاندا، بۇ ۋاراق 17 ـ قۇر خەت يېزىلغان جايىدىن يىرتىلىپ ئىككى پارچە بولۇپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ۋاراقنىڭ كىچىك يىرتىق پارچىسى خېلىلا كەمتۈك بولۇپ قالغان. ئۇنىڭدىن باشقا، 5 ـ ۋاراق يەنە ئالدىنقى 2 ۋاراقتەك (3 ـ، 4 ـ ۋاراقلاردەك) كەڭلىكىنىڭ باش تەرىپىدىن ئاخىرىغىچە يىرتىلىپ، بىرمۇنچە خەتلىرىنى يوقاتقان. قىسقىسى، مەزكۇر ھېكايە پارچىسىنىڭ ساقلىنىش ئەھۋالى ئانچە ياخشى بولمىسىمۇ، بىز بۇ يازما يادىكارلىقىمىزدىن ناھايىتى قىزىقارلىق بولغان مانى دىنى ھېكايىسىنىڭ بەزى مەزمۇنلىرىغا ئىگە بولالايمىز.

ئەمدى، ئالدى بىلەن بۇ ھېكايە پارچىسىنىڭ مەزمۇنى بىلەن تونۇشايلى.

كىتاب تورىكتى www.uyghurkitap.com

1 ـ مەتبەئە قىيىنچىلىقى كۆزدە تۇتۇلۇپ ، ئەسلى تېكىستىنىڭ ترانسكرىپسىيىسى ھازىر قوللىنىلىۋاتقان ئۇيغۇر يېزىقىدا بېرىلدى . ئەسلى تېكىستتە « ق » ھەرپى بىلەن « غ » ھەرپى پەرقلەندۈرۈلگەن (بەزى سۆزلەردىكى « ق » نىڭ ئورنىغا « غ » يېزىلغان ئەھۋاللارمۇ بۇنىڭدا ، كاتىپ « ق » نىڭ چېكىتلىرىنى تاشلاپ كېتىپ ، « ق » ھەرپى « غ » بولۇپ قالغان ئېھتىماللىقمۇ بار) . « س » ھەرپى بىلەن « ش » ھەرپى پەرقلەندۈرۈلمىگەن (ھەممىسى ئوخشاشلا « س » ھەرپى بىلەن ئىپادىلەنگەن) . ئەسلى تېكىستنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنى بەرگەندە ، بەزى سۆزلەردىكى « غ » ، « س » ھەرپلىرى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن « ق » ، «ش » فونېمىلىرى « ق » ، « ش » ھەرپلىرى بىلەن ئىپادىلەندى . ترانسكرىپسىيىدىكى قۇر نومۇرى ئەسلى تېكىستنىڭ قۇر سانىنى ، قوش چېكىت ئەسلى تېكىستتىكى تىنىش بەلگىسىنى ، كۆپ چېكىت (ئۈچ چېكىتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئەسلى تېكىستتە يوقالغان تاۋۇش ياكى سۆزلەرنىڭ ئورنىنى كۆرسىتىدۇ . تىرناق بەلگىسى ئىچىگە ئېلىنغانلار ترانسكرىپسىيىدە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن سۆز ياكى تاۋۇشلارنى كۆرسىتىدۇ . تەرجىمىدە تىرناق بەلگىسى ئىچىگە ئېلىنغان سۆزلەر ، جۈملىنىڭ ياكى بەزى سۆزلەرنىڭ راۋان ، ئېنىق ۋە چۈشىنىشلىك بولۇشى ئۈچۈن ، ئەسلى تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسەن قوشۇلغان سۆزلەرنى كۆرسىتىدۇ . بىر ـ بىرىگە ئۇلىنىپ كېلىدىغان ۋاراقلاردىكى خەتلەرنىڭ قۇر نومۇرى ئۇلاپ يېزىلدى .

ئەسلى تېكىستنىڭ ترانسكرىپسىيىسى

80TBI:524—(A)

01 . ئەدگۇ تات (ـ) غلـ (ـ) غ نومى بۇ

1 . ئەمتى ئىنچا قىلىلىك كۆنتەمەك

2 . كۆن ئاي ت (ە) گرگ يۇ كۆنۈك

3 . ئالقانانىڭ بش ت (ـە) گرگ ئاغ (ـ) رلاك

4 . قانتا يورىسار بارسار كىرسەر

5 . تاشقىسار تورقارۇ بۇ تۆرت

6 . ساۋ ئاغزاگىزدا تۇتۇك

7 . ب (ا) غ روش (ا) ن ④ زور زىرۋىت .. ئول

8 . ئۆدۈن ياغى ئور م (ا) زت ت (ە) گرى مانى

9 . بۇرخانغارۇ ئىنچا تىپ

10 . ئۆتۈنتى نەگۇ ⑤ ئاس (ـ) غ بۇلغاي بۇ

11 . تۆرت ساۋ ئايسار .. ئۆترۇ

12 . ت (ە) گرى مانى بۇرخان ئىنچا تىپ

13 . ي (ا) ر ل (ـ) قادى .. ئانتاغ مۆك تاق

14 . ك (ە) لگەي بۇ تۆرت ساۋدا ئادىن

15 . (ق) وشۇلماغاي .. ئاپ ئالىپ ئەردەمەگىز

16 . ئاپ ئۆزلۈك باغل (ـ) غ ئاتىگىز

17 . ب (ە) رك بىلگىگىز .. غالا سۆگۈز

18 . ئالىپ ئەردەملىگ ئالپاغۇ تۇگۈز

19 . ق (ا) لتى بۇ تۆرت ساۋ ئاغزاگىزدا

20 . تۇتسارسىز .. ئىنچىپ ئۆلۈغ تاردا

80TBI:524—1(B)

01 . ...

21 . مۇگدا قۇرتۇلغايسز .. .. ئۇل

22 . ئۆدۈن ياغى ئورە (ا) زت تىگىن

23 . بۇ تۆرت ساۋ ئاغ (ى)زدا تۇتدى

24 . قانتا بارسار ك (ە) لسەر كىرسەر

25 . تاشقسار ئولۇرسار تۇرسار بۇ

26 . تۆرت ساۋ ئاغ (ى)زدا تۇتار

27 . ئەرتى .. ب (ا) غ روش (ا) ن زور زىرۋىت

28 . ت (ە)گرى يارۇق كۈچلۈگ بىلگە

29 . .. .. تاقى ي (ە) مە بىر كۈن

30 . ياغى ئورە (ا) زت تىگىن ت (ە) گرى

31 . مانى بۇرخانقا ئىنچە تىپ

32 . ئۆتۈنتى .. ت (ە) گرىم كۆرگەلى

33 . كۆركلۈگسز .. ئەتئۆزۈگ (ۈ) ز

34 . سۋراق كۆرتلە تات (ى) غل (ى) غ —

35 . سز .. ئىنچا بىلىرە (ە) ن كۈچۈگ

36 . كۈچلۈگسز .. ئىنچىپ م (ە) ن

37 . ئىنچا قولۇلا يۇرە (ە)ن كۈچۈمۈز

38 . بىر ئىك (ك)ىنتى بىرلە سىنالىم ..

39 . بىز ئىك (ك) ىگۈدە قانيۇسى كۈچلۈگ —

40 . رەك بىز .. ي (ە) مە ت (ە) گرى مانى

80TBI:524—2(A)

01 . تىگىن كۆرتلە نومى

41 . بۇرخان ياغى ئورە (ا)زتقا ئىنچا

42 . ي (ا) رل (ى)قادى .. سىز تىدىمل (ى) غ
خات —

43 . لارت (ى) لق تۆز يىلتىزدا سىز

44 . قاماغ بودۇن ئىدى كۈچلۈگ

45 . ئەردەملىگ ساقىنۇرلار .. ئۇلۇغ

46 . ئەردەملىگ تۇتارلار .. م (ە) ن

47 . ئەرسەر ت (ە)گرى يالاۋاچى — م (ە) ن ..

48 . بىز بىر ئىك (ك) ىنتى بىرلە ئۆچەشمەك

49 . ك (ە) رگەك ئەرمەز .. نە ئۈچۈن تىسەر

50 . م (ە) ن سىزنى كەمىسسەرم (ە) ن
ئۇچۇز

51 . قىلسارم (ە) ن ئۈكۈش ئەرۈش بودۇن

52 . سايۇ ئاي (ى) غ ئاتل (ى) غ كۆركسۈز

53 . بولغايسز .. ئىنچىپ ئۆترۈ بىر

54 . ئەر ئەت يىمەز بور ئىچمەز .. ياغى

55 . ئورە (ا)زت تىگىنىڭ تۈشۈرتى

56 . ئالقادتۇرتى .. بىرۆك سىزمىنى ⑥

57 . ك (ە) مىشسەر سىز .. قاماغ بودۇن ئىنچا

58 . تىپ ئايغاي .. مانى بۇرخان ت (ە) گرى

59 . يالاۋاچى ئالقادتى ئۇچۇر بولتى

60 . .. بىر كىشكە ئالقادتى ئۇچۇز

80TBI:524—2(B)

01 . ياغى ئورە (ا) زت

61 . يىنىك بولتى .. ق(ا) لتى سىز تاپلا —

62 . سارسز .. بىزنىڭە بۇ ئۆچەشمەك

63 . كۈرەشمەك ك (ە) رگەك ئەرمەز .. ئول

64 . ئۆدۈن ياغى ئورە (ا) زت بۇ ساۋدا

65 . ئۆترۈ كۆگۈلى ئۆگرۈنچۈلۈگ

66 . بولمادى .. ي (ە) مە تۇرقارۇ ئۆزىن

67 . ئۆگەر كۈۋەنۈر ئەرتى ت (ە) گرى

68 . مانى بۇرخان ئىنچا ي(ا)رل (ى) قادى

69 . كۆگۈلۈگۈز س (ە) ۋىنچلىگ بولماز

70 . ئەرسەر .. ئىنچىپ توقا ياقالار

71 . قىلمىش ئاشىبىر بار يىردە

72 . تۆپۈسگە تەگى ئوق قورامىش ـ
73 . چا بىز ئىك (ك) ىگۈ قولۇقسۇز
74 . ئاتتا بارال (ە) م بىر ئىك (ك)ىنتى
75 . بىرلە ئاتتا سىناشالىم .. ئۆترۈ
76 . ياغى ئورە(ا)زت بۇ ساۋ ئەشدىپ
77 . كۆڭۈلى ئۆگرۈنچۈلۈگ بولتى ..
78 . ت(ە) ڭرى يالاۋاچى مانى بۇرخان
79 . ياغى ئورە (ا)زت ئەا (ە)گىن تۆتۈپ
80 . ئىك (ك) ىگۈ توڭا ياڭالار ئىتمىش

80TBI:524—3(A)

01 . ئىلىگ ئازىنتى
1 . ئۆگدىر بىرگە ي ـ م (ە) ن تىدى
2 . ... (يە)مە ئورتۇن ئىچىسى ئىنچا
3 . (تىدى) ي(ە)مە بىر كۈن بۇ تاغدا
4 . (ئۆت)مەك ئاش ئاشايۇر ئەرد(د)م ..
5 . (ئۆتر)ۈ ئۈچ ئەۋرەن يىلان
6 . (بەلگۈرد)لەر .. ئۇلارقا ئۈچ ئۆتمەك
7 . (بىرد)م .. ئول بىرى يىلان ت(ە)ركىن
8 . (قا) پاپ يىدى .. ي(ە) مە م(ە) ن كىچە-
كىن
9 . (يى)لان توقىد (د)م سوق تىپ
10 . ... ئۆترۈ ئەرۈش يىلانلار
11 . (بەلگۈ) رۈپ مە ـ نى قاپاپ ت(ە)ز
كۆردىلەر
12 . (قات) ىغ ئالىپ ي(ا) ۋلاق مۇڭ
13 . (ئەمگەك)كە كىگۈرد ـ لەر .. ئول قاد
(د)ر
14 . (ياۋلا) قراق يىلان ئۆكىگەرۈ
15 . ... لەر يانا تاشقارۇ ئەۋرىل ...
16 . ... ماچى (؟) ئۆترۈ ئۇلار بىر
17 . ... ـۇن چاۋىرغان ئۆگدىر بىردى
18 . ... ي(ە) مە م(ە)ن تاقى ئادىن
19 . ... دگۈ ياڭى كۆزگۈ ياشۇرۇ
20 . ئۆترۈ يانا مىنى

80TBI:524—3(B)

01 . قۇتلۇغ بغتاد ئىلىگ
21 . يانتۇردىلار ئۆلۈرگەلى قد ...
22 . ... ـ لار .. م(ە) ن ئىنچا ئايد (د)ـم مد
(ـنى)
23 . ئىداڭ ب(ا) راين كىشى (ئوغلى)
24 . بۇ ئەدل ـ ەرىگ كۆرۈپ ي(ە)مە
25 . ك (ە) لتۇ كۆمتە كىرتگۈنزۈن
26 . سزىلىڭ بەگەد مەكەڭىز (د) ن
27 . ئەركلەنمە كىڭىز (د)ن بىلزۈنلەر
28 . ئول ئۆدكە مىنى ئەسەن (ئىدتى)
29 . ئول ئىدىشىگ بەرۇ ك(ە)لۈردۈم ..
30 . قام (ا)غ ئاغى بار (د)م (ە) متا ئانى ...
31 . تاپلا يۇر م(ە) ن .. كىم كەڭ⑦ بد ـ...
32 . م(ە) ن .. ئىنچىپ ئاڭار بد(رۇر) ـ
33 . م(ە) ن كىم سىڭىلد (ە) م سەۋد(نچۇ)
34 . ئۆگرۈنچۈ ئاشتۇرۇ ك(ە) لسەر ...
35 . ي(ە)مە ئۇچۇنچ تىگىن (ئىنچا)
36 . تىدى .. بىر تۇن بۇ تاغدا
37 . ئىنچا ساقىنتد(ە) م مـ (ە)نىلىڭ⑧ ...
38 . ـۇن ب(ە) لگۈرگەي كىم تەك ك ـ ...
39 . كەيكلەيۈرە (ە) ن ق(ا)لتى ئام(راق)⑨
40 . كىشد ـ لەرچە .. تۈنلە ...

80TBI:524—4)A(

01 . ...

81 . *... ئۆلتى .. ئۆترۇ مـ(ـە) ن بارىپ
82 . كـ (ـە) لـۇردۇم يـ (ـە)مـە ئەمـتى
قامـ(ـا)غ
83 . (ئاغى بارىمـ)ـمدا ئانى ئامرا يۇر مـ
(ـە) ن ..
84 . ... ـەگ بىرمەچـ ـمـ (ـە)ن ..
ئىنچىپ
85 . ... ـ كىم سىڭىلـ (ـىـ)ـم ئۇچۇن
ئۆگرۈنچۈ
86 . (سەۋىنچۈ) ئەرسەر ئۆگدىر
بىرگە يـ ـمـ (ـە) ن تىدى
87 . (...) ئۆترۇ بۇ ساۋ(ا)غ ئول يالاۋاچ
88 . (ئىلـ) ـىگ ئۆڭىنتە سۆزلەدـ ـلەر .
89 . (يەمـ) ـە قامـ (ـا) غ ئاتىلـ (ـىـ)ـغلار
تۈزۈنلەركىم
90 . (ئۆ)ڭىنتە ئولۇرۇر ئەرتـ ـلەر
قامـ(ـا)غ
91 . ... سۆزلەدى .. ئول ئۆدكە
92 . (يالا)ۋاچىغ ئىلىگ (10) تۇرغۇرۇپ
قامـ(ـا)غ
93 . ... ئۈزە ئول ـ غۇرتىلار .. كىم ي(ە)مە
94 . ... ـ ـلاردان ئۆترۈ بىلتى .. يـ(ـە)مە
95 . ... ئىلىگكە كـ(ـە)نتۈ بغـ ـتاد
96 . ... دانۇر ئول تىپ .. ئولار
97 . ... پ قاڭى ئىلىگ ئۆڭىڭەرۈ
98 . ... ئۆتـ(ـتد)ـلەر ئول ئۆدكە
99 . ... ئۇلۇغ ئۆگرۈنچۈ بولتى .. ..
100 . ... ئىلىگكە يـ(ـە)مە تىگىتلەرىڭە

(B)4—425:IBT08

01 . ... بغـ ـتاد
101 . قامـ(ـا)غ ئىلىگە .. ئا(ن)ـتا ...
102 . ئول بغتاد ئىلىگ بىرلە (باردى) ـ
103 . ـلار .. قان قىزىن ئالىپ كـ(ـە)ل ـ
(ـتد) ـ
104 . ـلەر .. ئول ئوق كۈنكە ئەرت(ـد)ڭ(ۈ)
105 . ئۆگرۈنچۈلەشمەك قىلتىـ ـلار
106 . ئول بۇلۇنچۇسۇز ئەدلـ ـەر
ئىدىسـ(ى)
107 . كىم ئولارقا ئاياغلـ (ـد)ـغ
ئاغىرلـ(ـىغ) (11)
108 . ئەرتى .. تاقى ئادىن ئۈكۈش ئا(غى)
109 . بار(ـد)ـم بىرلە بغـ ـتادقا ئۆگـ
دى(ـر بىردى)ـ
110 . ـلەر ئۆڭىڭەرۈ كـ(ـە)لۈردـ ـلەر ..
يـ(ـەمە)
111 . ئانتاغ بار ئەرتـ ـكىم ئالتى (..)
112 . يـ (ـە)مە ئانتاغ بار ئەرتـ ـكىم
113 . بىردى .. يـ(ـە)مە ئىكـ (ـك)ى قۇتلۇغ
ئىلـ ـ (ىگـ)ـ
114 . ـلەر قامـ (ـا)غ تىگىتـ ـلەرىن
قۇنچۇيلا(رىن)
115 . تۈزۈنلەرىنلۇغۇن (12)ئۈركە (بىر)
116 . ئىكـ(ـكـ)ـىنتى بىرلە ئۇلۇغ
ئۆگرۈنچـ (ـۈن)

* 3 ـ ، 4 ـ ۋاراقلار ئارىسىدا ، ئەسلىدە بار بولغان بىر ۋاراق يوقالغانلىقىنى تېكىست مەزمۇنىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

117 . ئاداســ (ﮪ)ــز(د)ــن مـــــــەڭـــــكە ئەرمەكلەرى بــ (ـــول)ــ ...

118 . .. . يــ(ــە)مە بـــ ـــ ...

119 . بۇ ئازنتــ(ـــ)ــغ يۆرۈگىن ئىن(ــچا)

120 . ئايدــ ــ ــلار .. ئول قۇتلۇغ ...

(A)5—425:IBT08

01 . ... ــ تلە ئازنت

1 . بۆرك ئەرتى .. ئىكــ (ــكــ)ــسنتى

2 . (تاياق) .. ئۇچۇنچ ساپقاي ..

3 . ... ئول يەكلەر ماڭا ئىنچا

4 . (تىدــ)ــلەر .. سز بىزنگە كىرتۈنــ ــ

5 . ... ــ ــەڭىز كۆرمەتىن يالغانتۇر

6 . ... بۇ ئۈچ ئەدىگ ئۇلەيۇ بىربلك

7 . (ئۆترۈ) مــ(ــە)ن ئولارقا ئىنچا

8 . (ئايدىم) نە ئەردەمى بار بۇ

9 . (ئەدلەرنىلك) تىپ ئايد(د)ــم .. ئولار

10 . (ئىنچا) تىدى بۇ بۆرك ئەردەمى

11 . (مۇنتــ)ــاغ كىم قانيۇ باشقا ئۇ ـــ ...

12 . ... ـــۇ كــ (ــە)نتۈنى كىملك (13) ئارا

13 . (كۆ)رمەز .. ساپقاي ئەردەمى مۇنتاغ

14 . ... كىم قانيۇ ئاداقــ ــڭا

15 . ... كۆڭۈل بارمىســ ــ ــڭارۇ

16 . ... تاياق (ئەردەمى مۇنتاغ)

17 . ...

18 . ... كىش قاپقاقــ ــ ...

19 . ... ــيۇق

20 . ...

)B(—425:IBT08

01 . قۇتلۇغ بغتاد

21 . ئۈچ بۇلۇڭغارۇ ئاتد(د)ــم .. ئىلــ ــ ...

22 . يــ (ــە)مە ئۆڭدىن سڭا (ر) ...

23 . سڭار .. يــ(ــە)مە ئولارقا

24 . ئايد(د)ــم تــ(ــە)ركىن يۇگۈرۈك

25 . بەرۇ ئالىپ كــ(ــە)لۈرۈك .. (قانيۇسى)

26 . تــ (ــە)ركىنرەك كــ(ــە)لسەر ئۆترۈ (بۆرك)

27 . ئاڭار بىرگە يـــ ـــمــ (ــە)ن .. ئىكــ (ــكــ)ــسنتى

28 . ك (ــە)لگلــ ــكە تاياق بىرگەيــ ــ

29 . ــمــ(ــە) ن .. ئۇچــــۇنــــچ كــ(ــە) لگلــ(ــكە)

30 . ساپقايــ (ﮪ)غ بىرگەيــ ــ م (ــە)ن ..

31 . (ئو)لار ئوق ئالغالى ئا(تلانىپ)

32 . باردىلار .. ئۆترۈ مــ(ــە)ن بــ(ــۆر كۈگ)

33 . باشقا كەدتــ (ـــ)ـم تاياق ئىلگىمــ (ــتە)

34 . تۇتدۇم ساپقاي ئاداقىمــ (ــقا)

35 . كــ (ــە)دتــ (ـــ)ـم كــ(ــە)نــتۈ كۆڭۈلۈمچــ(ــە)

36 . ... ــ ــا كــ(ــە)نتۈ......

37 . ...

38 . ... بىرۆك كىم ......

39 . بارچا ....

40 . ...

ئەسلى تېكستنىڭ يەشمىسى

80TBI:524—1(A)

01 . (ئۇنىڭ) ئېسىل لەززەتلىك نومى بۇ .

1 . ئەمدى مۇنداق قىلىڭ : ھەر كۈنى

2 . كۈن ، ئاي تەڭرىگە يۈكۈنۈك (چوقۇ-
نۇك) ،
3 . مەدھىيە ئوقۇۇك . بەش تەڭرىنى (14)
قەدىرلەك .
4 . قەيەرگە يۈرسىڭىز ، بارسىڭىز ، كىرسە-
ڭىز ،
5 . (قەيەردىن) چىقسىڭىز دائىم بۇ تۆت
6 . سۆزنى ئاغزىڭىزدا تۇتۇك (ئاغزىڭىزدىن
چۈشۈرمەڭ) :
7 . « باغ ، روشان ، زور ، زىرۋىت . » (15) بۇ
8 . چاغدا ، رەقىپ ئورمازت (16) تەڭرى مانى
9 . بۇرخانغا (17) مۇنداق دەپ
10 . ئۆتۈندى : « بۇ تۆت سۆزنى
11 . ئېيتسا ، نىمە پايدا تاپىدۇ ؟ » ئاندىن
12 . تەڭرى مانى بۇرخان مۇنداق
13 . دېدى : « شۇنداق قايغۇ ـ ھەسرەت
14 . كەلگەي ، (شۇڭا) بۇ تۆت سۆزدىن باشقا
(سۆز)
15 . قوشۇلمىغاي . (سىز) ناھايىتى ئېسىل
پەزىلىتىڭىز ،
16 . ناھايىتى ساپ نەسىللىك ـ سورتلۇق
ئېتىڭىز (ئاتلىرىڭىز) (18) ،
17 . مۇستەھكەم ئەقىل ـ پاراستىڭىز ، قەي-
سەر قوشۇنىڭىز (ۋە)
18 . ئېسىل پەزىلەتلىك باتۇرلىرىڭىز (بىلەن
قانائەتلىنىپ قالماي) ،
19 . بۇ تۆت سۆزنى ئاغزىڭىزدا
20 . تۇتىسىڭىز (ئاغزىڭىزدىن چۈشۈر-
مىسىڭىز) لا ، ئاندىن زور ئازابتىن ـ

80**TBI**:524—1(**B**)

01 . ...
21 . ھەسرەتتىن قۇتۇلغايسىز . » شۇ
22 . چاغدا ، رەقىپ ئورمازت تېگىن
(شاھزادە)
23 . بۇ تۆت سۆزنى ئاغزىدا تۇتتى (تەكرار-
لىدى) .
24 . (ئۇ) قەيەرگە بارسا ـ كەلسە ، كىرسە ـ
25 . چىقسا ، ئولتۇرسا ـ قوپسا ، بۇ
26 . تۆت سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى :
27 . « باغ ، روشان (~روشەن) ، زور ،
زىرۋىت » —
28 . تەڭرى ، يورۇق ، كۈچلۈك ، بىلگە
(دانا) .
29 . شۇنداق قىلىپ بىر كۈنى ،
30 . رەقىپ ئورمازت تېگىن تەڭرى
31 . مانى بۇرخانغا مۇنداق دەپ
32 . ئۆتۈندى : « تەڭرىم ، كۆرگىلى (قاراپ
ئولتۇرغۇدەك)
33 . چىرايلىقسىز ، بەدىنىڭىز (تەققى ـ تۇر-
قىڭىز)
34 . ئىنتايىن (19) كېلىشكەن ، (تىلى)
شىرىن ـ
35 . ـسىز . (مەن) شۇنداق بىلىمەنكى ،
(سىز) كۈچكە
36 . كۈچلۈكسىز (كۈچتۈڭگۈرسىز) .
شۇڭا مەن
37 . شۇنداق تەلەپ قىلىمەنكى ، (بىز)
38 . بىر بىرىمىز بىلەن كۈچ سىنىشىپ با-
قايلى ،
39 . (زادى) ئىككىمىزدىن قايسىمىز
كۈچلۈك ـ
40 . ـرەك ئىكەنىمىزنى كىن . » تەڭرى مانى

80**TBI**:524:2(**A**)

01 . تېگىنىنىڭ (شاھزادىنىڭ) گۈزەل نومى
41 . بۇرخان رەقىپ ئورمازتقا مۇنداق

42 . دېدى : « سىز سەلتەنەتلىك خان ـ
43 . ـلارنىڭ نەسلى ـ نەسەبىدىنسىز .
44 . ھەممە خەلق (سىزنى) ئىنتايىن كۆچلۈك ـــ
45 . قۇۋۋەتلىك (دەپ) ئويلايدۇ ، سىزگە زور
46 . مەردانىلىق بېغىشلايدۇ . مەن
47 . بولسام ، تەڭرى ئەلچىسىمەن .
48 . بىزگە بىر بىرىمىز بىلەن ئۆچەكىشىش
49 . ھاجەت ئەمەس . نېمە ئۈچۈن دېگەندە ،
50 . مەن سىزنى يېقىنتسام ، (ھېچنېمىگە) ئەرزىمەس
51 . قىلسام ، كۆپلىگەن ـ نۇرغۇنلىغان خەلقلەر
52 . ئارا يامان ئاتلىق (بولۇپ) ، سەتلىشىپ
53 . قالىسىز . شۇنداق قىلىپ ، ئاندىن (كىشلەر) : بىر ئەر
54 . ئەت (گۆش) يېمەس ، شاراب ئىچمەس رەقىپ
55 . ئورمازت تېگىننى (شاھزادىنى) يېقىنتى ـــ
56 . مەغلۇپ قىلدى ، ـــ (دېيىشىدۇ) . ئەگەر سىز مېنى
57 . يېقىنتسىڭىز ، ھەممە خەلق مۇنداق
58 . دەپ ئېيتقاي : مانى بۇرخان ـ تەڭرى
59 . ئەلچىسى مەغلۇپ بولدى ، (ھېچنېمىگە) ئەرزىمەس بولدى ،
60 . بىر كىشىگە يېڭىلدى ، ئەرزىمەس ـ
61 . قەدىرسىز بولدى (قەدىر ـ قىممىتىنى يوقاتتى) . ئەگەر سىز ماقۇل
62 . كۆرسىڭىز ، بىزگە بۇ ئۆچەكىشىش (ۋە)
63 . كۆرىشىشنىڭ ھاجىتى يوق . » بۇ
64 . چاغدا ، رەقىپ ئورمازتنىڭ بۇ سۆزىدىن
65 . كېيىن كۆڭلى خۇش
66 . بولمىدى (ۋە) ھامان ئۆزىنى
67 . ماختاپ كۆرەڭلىگىلى تۇردى . (شۇنىڭ بىلەن) تەڭرى
68 . مانى بۇرخان مۇنداق دېدى :
69 . « كۆڭلىڭىز سۆيۈنمىگەن
70 . بولسا ، بىز ئىككىمىز توڭا (يولۋاس) ، ياڭا (پىل) لار
71 . (ماكان) قىلغان يەم (20) بار يەرگە ،
72 . (يەنى ئۇ يەرنىڭ) تۆپىسىگىچە غەيرەت قىلىپ (21) ،
73 . شەرتسىز (22)
74 . شۇ يەرگە بارايلى . بىر بىرىمىز
75 . بىلەن شۇ يەردە سىنىشايلى . »
76 . بۇ سۆزنى ئېشىتكەندىن كېيىن ، رەقىپ ئورمازتنىڭ
77 . كۆڭلى خۇش بولدى .
78 . تەڭرى ئەلچىسى مانى بۇرخان
79 . رەقىپ ئورمازتنىڭ قولىنى تۇتقان ھالدا،
80 . ئىككىسى يولۋاس ، پىللار (ماكان) ئەتكەن

80TBI:524—3(A)

01 . ئىلىگ (پادشاھ) ئازنىتى
1 . ... ھەدىيە (قىلىپ) بەرگەيمەن . » دېدى .
2 . ... يەنە ، ئوتتۇرانچى ئاكسى مۇنداق
3 . دېدى : « يەنە بىر كۈنى ، بۇتاغدا
4 . نان ـ ئاش يەۋاتاتتىم .
5 . كېيىن ئۈچ چوڭ يىلان
6 . پەيدا بولدى . ئۇلارغا ئۈچ نان

www.uyghurkitap.com

7. (تاشلاپ) بەردىم. ئۇ يىلانلاردىن بىرى
دەرھال
8. (نانىنى) تۇتۇپ يېدى. يەنە مەن
9. يىلانلارنىڭ كىچىكىنى (نانىنى) سوق
(يە) دەپ ئۇردۇم.
10. ... ئاندىن نۇرغۇن يىلانلار
11. پەيدا بولۇپ، مېنى تۇتۇپ ئېلىپ
قاچتى.
12. (مېنى) قاتتىق، ئىنتايىن يامان
ھەسرەتكە —
13. ئازابقا سالدى. ئۇ ئىنتايىن
14. يامانراق يىلان ئالدىغا
15. ... يەنە تاشقىرىغا ئۆرۈل — ...
16. ...... كېيىن ئۇلار بىر
17. ... قامچا ئىنئام قىلدى.
18. ... يەنە مەن تېخى باشقا
19. يېڭى ئەينەك يوشۇرۇپ
20. ... كېيىن يەنە مېنى

80TBI:524—3(B)

01. قۇتلۇق بغناد ئىلىگ (پادشاھ) (23)
21. قايتۇردى، ئۆلتۈرگىلى ...
22. .... مەن مۇنداق دېدىم: مېنى
23. ئەۋەتىڭلار، (مەن) باراي. كىشى ئو-
غۇللىرى (ئادەمزاتلار)
24. بۇ مۆلۈكلەرنى كۆرۈپ، يەنە
25. كەلگىنىمدە ئىشەنسۇن.
26. سىزنىڭ بەگ بولغانلىقىڭىزنى،
27. قۇدرەت تاپقانلىقىڭىزنى بىلسۇن.
28. شۇ چاغدا، مېنى ئىسەن (ھالدا)
ئەۋەتتى
29. (مەن) ئۇ ئىدىشنى بىرى كەلتۈردۇم
(ئېلىپ كەلدىم) ...
30. (مەن) بارلىق مال — مۈلكۈم ئىچىدە،
ئۇنى
31. خالايمەن (ياخشى كۆرىمەن)، كەڭ
(چوڭ) (بىلد) —
32. —مەن. بىراق، ئاگا (سىڭلىمغا) بېرىـ —
33. —مەنكى، سىڭلىم خۇشاللىق —
34. شادلىقنى ئاشۇرۇپ كەلسە.»
35. يەنە، ئۈچىنچى شاھزادە مۇنداق
36. دېدى: «بىر كېچىسى، بۇ تاغدا
37. مۇنداق ئويلىدىم: مېنىڭ ... —
38. ... پەيدا بولغايكى، پەقەت ...
39. سەزگۈرلىشمەن (24) خۇددى ئامراق
40. كىشلەردەك، كېچىسى ...

80TBI:524—4(A)

01. ....
81. ... ئۆلدى. ئاندىن مەن بېرىپ
82. ... كەلتۈردۈم (ئېلىپ كەلدىم). يەنە
ئەندى بارلىق
83. مال — مۈلكۈم ئىچىدە ئۇنى ياخشى
كۆرىمەن.
84. ...... بەرمىگۈچىمەن. بىراق،
85. ... —كى، سىڭلىم ئۈچۈن شادلىق —
86. خۇشاللىق بولسا، (ئۇنىڭغا) ھەدىيە قى-
لىپ بېرىمەن.» دېدى.
87. كېيىن بۇ سۆزلەرنى (ئەھۋالنى) ئۇ
ئەلچى
88. ئىلىگ (پادشاھ) ھۇزۇرىدا سۆزلىدى.
89. يەنە بارلىق مەشھۇر ئەربابلار، ئېسىلزا-
دىلەرمۇ
90. (پادشاھ) ھۇزۇرىدا ئولتۇراتتى. (ئۇ)
بارلىق
91. ... سۆزلىدى. شۇ چاغدا

www.uyghurkitap.com

92. ئىلىگ ئەلچىنى (ئورنىدىن) تۇرغۇ-
زۇپ ، ھەممىنىڭ
93. (ئوردا ئەھلىنىڭ) تۆردە
ئولتۇرغۇزدى . يەنە
94. ...... كىيىن بىلدى . يەنە
95. ...... ئىلىگكە (پادشاھقا) ، ئۆزى بغتاد
96. ...... ئۇ دەپ . ئۇلار
97. ...... ئاتىسى ئىلىگ ئالدىغا
98. ... ئۆتۈشتى . شۇ چاغدا ،
99. ... كاتتا خۇشاللىق بولدى .
100. ... ئىلىگكە ، يەنە شاھزادىلىرىگە ،

80TBI:524—4(B)

01. ... بغتاد
101. پۈتكۈل ئىلىگە . ئاندىن (25) ...
102. ئۇ بغتاد ئىلىگ بىلەن بىللە ...
103. ... خان قىزىنى ئېلىپ كېلىشتى
104. شۇ كۈنى ئىنتايىن
105. شادلىنىش (مەرىكىسى) ئۆتكۈزۈشتى .
106. ئۇ تىپىلغۇسىز بايلىق ئىگىسى
107. ئۇلارغا ھۆرمەتلىك ــ قەدىرلىك
108. ئىدى . تىخى باشقا نۇرغۇن مال ــــ
109. مۇلۇك بىلەن بىللە بغتادقا ئىنئام قىلىپ
بەردى .
110. (ئۇنى) ھۇزۇرىغا كەلتۈردى . يەنە
111. شۇنداق (يوسۇن) بار ئىدىكى ، (ئال-
دىغاننى) ئالدى .
112. يەنە شۇنداق (يوسۇن) بار ئىدىكى ،
113. (بىردىغاننى) بەردى . يەنە ئىككى
قۇتلۇق ئىلىگ
114. بارلىق شاھزادىلىرى ، مەلىكىلىرى (26)
115. ئىسىلزادىلىرى بىلەن بىللە ئۇزاققىچە
بىر
116. بىرى بىلەن زور خۇشاللىق ئىچىدە ،
117. بالادىن خالى بەختكە ئېرىشتى
118. يەنە ......
119. بۇ ئازنىتنى تەرىپى بىلەن مۇنداق
120. بايان قىلدى : « ئۇ قۇتلۇق ......

80TBI:524—5(A)

01. ... ئازنت
1. (بىرىنچى) بۆك ئىدى . ئىككىنچى
2. تاياق (ھاسا) ، ئۈچىنچى ساپقاي
(كەش) (27)
3. ... ئۇ جىنلار ماگا مۇنداق
4. دېدى : « سىز بىزگە
5. ...... كۆرمەستىن يالغاندۇر .
6. ... بۇ ئۈچ مۇلۇكنى ئۇلەشتۈرۈپ بې-
رىڭ . »
7. ئاندىن مەن ئۇلارغا مۇنداق
8. دېدىم : « نېمە خاسىيىتى بار بۇ
9. مۇلۇكلەرنىڭ ؟ » ئۇلار
10. مۇنداق دېدى : « بۇ بۆكنىڭ خاسىيىتى
11. مۇنداقكى ، قايسى (كىشى) ئۇنى بېشىغا
(كەيسە) ،
12. ... ئۇنىڭ كىملەرنىڭ ئارىسىدا
(ئىكەنلىكىنى)
13. (ھېچكىم) كۆرمەيدۇ . كەشنىڭ خاسى-
يىتى مۇنداق :
14. ... كىمكى (ئۇنى) پۇتىغا كەيسە ،
15. ... كۆڭلى خالىغان يەرگە
16. (بارالايدۇ) . ھاسىنىڭ خاسىيىتى
مۇنداق :
17. ....
18. ... ئوقدان قايقىق ــ ...
19. ....
20. ....

80TBI:524—5(B)

01 . قۇتلۇق بغتاد

21 . ئـۇچ بۇلـۇڭغا (تەرەپـكە) ئاتتىم ......

22 . يەنە ئالدى تەرەپ ، ...

23 . تەرەپ . يەنە ئۇلارغا

24 . ئـېيتـتـىم : « تېـز يـۈگۈرۈڭـلار ، (ئوقنى)

25 . بېرى ئېلىپ كېلىڭلار . قايسىڭلار

26 . تېزرەك كەلسەڭلار ، ئاندىن بۆكنى

27 . شۇنىڭغا بېرىمەن . ئىككىنچى (بولۇپ)

28 . كەلگۈچىگە ھاسا بېرىــ

29 . مەن . ئۈچىنچى (بولۇپ) كەلگۈچىگە

30 كەش بېرىمەن .

31 . ئۇلار (دەرھال) ئوقلارنــــى ئېـلــىپ كەلگىلى ئاتلىنىپ

32 . كەتتى . ئاندىن مەن بۆكنى

33 . بېشىمغا كەيدىم ، ھاسىنى قولۇمدا

34 . تۇتتۇم ، كەشنى پۇتۇمغا

35 . كەيدىم . ئۆز كۆڭلۈمچە

36 . ... ئۆز ... ...

37 . ...

38 . ... بىراق كىم ... ...

39 . بارچە ... ...

40 . ...

يـۇقـىرىدىكى ئەسلى تېكست مەزمۇنىدىن شۇنى كۆرىۋالغىلى بولىدۇكى ، بۇ ناھايىتى قـىـزىـقارلىق ھېكايىنىڭ باش ـ ئاخىرىدىكى ۋە ئارىلىقتىكى ۋاراقلىرى يوقالغان (بۇ ، كىشىنى بـەكمۇ ئەپسۇسلاندۇرىدۇ) . 1 ـ ، 2 ـ ۋاراقتا ، « تەڭرى مانى بۇرخان » بىلەن « ئورمازت تىـ گـىن » نىڭ كۆچ سىنىشىش ھېكايىسى بايان قىلىنغان بولۇپ ، كۆچ سىنىشىشنىڭ نەتىجىسى چـىقمايلا ، ھېكايە ئۈزۈلۈپ قالىدۇ . 1 ـ ، 2 ـ ۋاراقلار مەزمۇن جەھەتتىن بىر بىرىگە ئۇلىنىدۇ . بـىـراق ، 2 ـ ۋاراق 3 ـ ۋاراقـقـا مـەزمـۇن جـەھەتـتىن باغلانمايدۇ . بىز 3 ـ ۋاراقنىڭ ئالدى بـېتـى [3(A)] نىڭ 2 ـ قۇرىدىكى مەزمۇنىدىن ، چوڭ شاھزادىنىڭ ئۆزى ئەتىۋارلايدىغان نا- مـەلـۇم نـەرسـىـنى ئۆز سـىـڭلـىـسـىـغـا ئىنئام قىلىشقا رازىلىقىنى بىلدۈرۈپ ، ئۆز سۆزىنى ئاخـىـرلاشتۇرغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالايمىز . ئوتتۇرانچى شاھزادىنىڭ بايانى «3(A)» نىڭ 3ـ قۇرىدىن «3(B)» نىڭ 15 ـ قۇرىغىچە داۋام قىلىدۇ . ئۈچىنچى شاھزادىنىڭ بايانى 16 ـ قۇردىن باشلىنىپ ، «4(A)» نىڭ 7 ـ قۇرىدا ئاخىرلىشىدۇ . بۇ ئارىلىقتىكى مەزمۇندىن قارىغاندا ، ھازىر 3 ـ ، 4 ـ ۋاراق دېيـىـلـىـۋاتقان ۋاراقلار ئارىسىدا ، ئەسلىدە بار بولغان بىر ۋاراق يوقالغان دەپ مـۆلـچـەرلـەشـكە بولىدۇ . 4 ـ ۋاراقتا ، ئەلچىنىڭ پادىشاھ ھۇزۇرىدا ، شاھزادىلەر بايان قىلغان ئەھۋاللارنـى سـۆزلـىـگـەنـلـىكى ، پادىشاھ بغتادنىڭ خان قىزىنى ئېلىپ كېلىپ ، كاتتا مەرىكە ئۆتكۈزگەنلىكى قاتارلىقلار سۆزلىنىدۇ . بۇ ۋاراقنىڭ ئاخىرىدىكى مەزمۇن بىلەن 5 ـ ۋاراقتىكى مـەزمـۇن بىۋاسىتە باغلانمايدۇ . دېمەك ، ھازىر 4 ـ ۋە 5 ـ ۋاراق دېيىلىۋاتقان ۋاراقلار ئارىسىدا ئەسـلـىـدە بـار بـولغان بىر ياكى بىر قانچە ۋاراق يوقالغان بولسا كېرەك . 5 ـ ۋاراقتا ، كىشىنى رىـۋايـەت دۇنـياسىغا ئېلىپ كىرىدىغان خاسىيەتلىك بۆك ، خاسىيەتلىك ھاسا ، خاسىيەتلىك كـەش ھەمـدە جـىـنلار تـوغـرىـسـىـدىـكى ھېكايە سۆزلىنىدۇ . گەرچە بۇ ھېكايىنىڭ ئاخىرى چـىـقـمـىـسمۇ ، ئۇنى ئوقۇغان كىشى ئىختىيارسىز ھالدا ، سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ خاسىيەتلىك قـالـپىقى ، خاسىيەتلىك ھاسا ، خاسىيەتلىك كەش توغرىسىدىكى رىۋايەتلەرنى ئەسكە ئالىدۇ . مـانـى دىـنـىغا تەۋە بولغان بۇ ھېكايە پارچىسىنىڭ ئىسلام دىنى رىۋايىتىگە ئوخشاپ قالىدىغان

www.uyghurkitap.com

تەرەپلىرىنىڭ بولۇشى، بۇ ئىككى خىل دىنىنىڭ ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى ئىجاد قىلىنغان خرىستىئان دىنى قاتارلىق دىنلار رىۋايەتلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراشتەك ئورتاق تەرەپلىرىنىڭ بولۇش ئېھتىماللىقى ۋە قەدىمىرەك بولغان مانى دىنى رىۋايىتىنىڭ ئىسلام دىنىغا تەسىر قىلىش ئېھتىماللىقىنىڭ بولغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك.

مەزكۇر ھېكايىنىڭ باش ـ ئاخىرى تېپىلمىغانلىقى ۋە ماتېرىيال كەمچىللىكى تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭ كىم تەرىپىدىن ۋە قايسى ئەسەردىن قەدىمكى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغانلىقى ھەققىدە بىر نەرسە دېيىش قىيىن. ھېكايە پارچىسىنىڭ 1 ـ ۋارىقىنىڭ ئالدى ـ كەينى بەتلىرىدە ئۇچرايدىغان «بغ، روشن، زور، زىرۋىت ~ (ژىرۋىت)» (28) دېگەن ئاتالغۇلارغا ئاساسەن، بۇ ھېكايىنى ئىران تىللىرىدا يېزىلغان ئەسەردىن (بولۇپمۇ سوغدىچە ئەسەردىن) تەرجىمە قىلىنغان دېيىش مۇمكىن. ئەلۋەتتە، ئاساس يېتەرلىك بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، بۇ ھېكايىنىڭ مانى دىنى ھېكايە، رىۋايەتلىرىگە ئاساسەن، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى، تىلىدا يېزىلىش مۇمكىنچىلىكى بارلىقىنى ھازىرچە پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋېتىشكىمۇ بولمايدۇ.

مانى دىنى ئىراننىڭ قەدىمكى دىنلىرىدىن بىرى بولۇپ، مانى (مىلادى 216 / 215 ـ تەخمىنەن 276 ـ يىللار) تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان. بۇ دىن زورو ئاستېر دىنىنىڭ ئىككى مەنبەچىلىكى (دۇئالىزمى) ئاساسىدا، خرىستىئان دىنى، بۇددا دىنى ۋە گنوستىكىزم قاتارلىق دىنلارنىڭ ئىدىيىۋى ماتېرىياللىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئۆزگىچە ئېتىقادىنى شەكىللەندۈرگەن. مانى دىنىدا ئەڭ ئاساسلىقى بۇ دىنىنىڭ ئەڭ ئالىي ئىلاھى بولغان زەرۋان (قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا «ئەزرۇئا» دېيىلىدۇ) غا، ئۇنىڭ يورۇقىنىڭ سىمۋولى بولغان كۈن، ئايلارغا (كۈن ئاي تەڭرىلەرگە)، ئۇنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنىڭ نامايەندىسى بولغان يورۇقلۇق ئەلچىلىرىگە ۋە ئۇنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە (تەڭرى تەلىماتىغا) چوقۇنۇلىدۇ.

مەزكۇر ھېكايە پارچىسىنىڭ 1 ـ ۋارىقىدىكى «تەڭرى، يارۇق، كۈچلۈك، بىلگەن» دېگەن ئاتالغۇلار يۇقىرىدىكى چوقۇنۇش ئوبيېكتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. «ئىككى يىلتىز» (ياكى ئىككى مەنبە)، «ئۈچ زامان» تەلىماتلىرى مانى دىنىنىڭ تۈپ ئەقىدىلىرى بولۇپ، «ئىككى يىلتىز» يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇق ياكى ياخشىلىق بىلەن يامانلىقتىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنى كۆرسىتىدۇ؛ «ئۈچ زامان» بولسا ـ ئۆتكەن زامان، ھازىرقى زامان ۋە كەلگۈسى زامانلارنى كۆرسىتىدۇ؛ يورۇقلۇق بىلەن قاراڭلۇق ياكى ياخشىلىق بىلەن يامانلىقتىن ئىبارەت بولغان «ئىككى يىلتىز»، «ئۈچ زامان» دا بىر بىرى بىلەن قايتا ـ قايتا ئېلىشىدۇ دەپ ھېسابلىنىدۇ. مانى دىنىنىڭ ئاساسلىق ئەمرىمەرۇپى «ئۈچ تەقىپ»، «ئون پەرھىز» بولۇپ، «ئۈچ تەقىپ» ئېغىز تەقىپى (ھاراق ئىچمەسلىك، گۆش يېمەسلىك، يالغان سۆزلىمەسلىك)، قول تەقىپى (خۇپىيانە ھالدا يامان ئىش قىلماسلىق) ۋە كۆڭۈل تەقىپى (شەھۋانىيلىق ئىستىكىدە بولماسلىق) قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. «ئون پەرھىز» بولسا، بۇتقا چوقۇنماسلىق، يالغان سۆزلىمەسلىك، ئاچكۆزلۈك قىلماسلىق (ياكى تاماخورلۇق قىلماسلىق)، جانلىقلارنى ئۆلتۈرمەسلىك، شەھۋانىيلىق قىلماسلىق، ئوغرىلىق قىلماسلىق، ئالدامچىلىق قىلماسلىق، ناتوغرا يولدا ماڭماسلىق ھەم جادۇگەرلىك قىلماسلىق، ئالا كۆڭۈل بولماسلىق، ھورۇن بولماسلىق قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. مانى دىنى مۇرىتلىرى: بىرىنچى دى-

نىي ئۇستاز (قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا «مۇژاك» دېيىلىدۇ)؛ ئىككىنچى ، باش دىندار ياكى باش دىنىي نازارەتچى (قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا « ئاۋتادان » دېيىلىدۇ)؛ ئۈچىنچى ، دىنىي نازارەتچى (قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا « ماخىستاك » دېيىلىدۇ) ؛ تۆتىنچى ، دىندارلار قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا « دىندار » ياكى « دىنتار » دېيىلىدۇ ، دىنىي تەرغىبات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ھەمدە « ئۈچ تەقسىپ » ، «ئون پەرھىز » گە رىئايە قىلىدىغانلارنى كۆرسىتىدۇ) ؛ بەشىنچى ، ئاڭلىغۇچىلار (قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا « نىغوشاك » دېيىلىدۇ ، ئادەتتىكى مۇرىتلارنى كۆرسىتىدۇ) (29) قاتارلىق بەش دەرىجىگە ئايرىلىدۇ .

مانى دىنى ، ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ 3 ـ ئەۋلاد خاقانى بۆگۈقاغان (مىلادى 759 ـــ 779 ـ يىللاردا تەختتە ئولتۇرغان) 763 ـ يىلى مانى دىنىنىڭ تارقىلىشىنى كەڭ تۈردە يولغا قويۇشى بىلەن مەزكۇر خانلىقنىڭ دۆلەت دىنىغا ئايلانغان. « قارا بالغا سۇن مەڭگۈ تېشى » (30) (بۇ مەڭگۈ تاش قەدىمكى تۈركچە ، سوغدىچە ۋە خەنزۇچە قاتارلىق ئۈچ خىل يېزىقتا چېكىلگەن بولۇپ ، تۈرك يېزىقى چېكىلگەن قىسمى بەك بۇزۇلۇپ كەتكەن . سوغدىچە ، خەنزۇچە قىسمى ، بولۇپمۇ خەنزۇچە قىسمى ياخشى ساقلانغان) نىڭ خەنزۇچە قىسمىنىڭ 7 ـ 10 قۇرلىرىدا ، بۆگۈقاغان شەرقىي پايتەخت لوياڭدا تۇرغان مەزگىلدە ، مانى دىندارلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقى ، دۆلىتىگە تۆت نەپەر مانى دىندارىنى بىللە ئېلىپ قايتقانلىقى ، دۆلىتىگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ، مانى دىنىنىڭ تارقىلىشىنى كەڭ تۈردە يولغا قويغانلىقى خاتىرىلەنگەن (31) . ئورخۇن ئۇيغۇرلىرى غەربكە كۆچۈپ ، ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى بىلەن قاراخانىلار (خاقانىيە) خانلىقىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەندىن كېيىن ، بۇ خانلىقلاردا تەدرىجىي ھالدا بۇددا دىنى ، ئىسلام دىنى ئومۇملاشقاندىن كېيىن ، ئۇيغۇرلارنىڭ مانى دىنى ئېتىقادىغا خاتىمە بېرىلگەن .

تامىلىرى رەڭدار رەسىملەر بىلەن چىرايلىق بېزەلگەن بېزەكلىك مىڭئۆي غارلىرىنىڭ قېزىلىشى جۇ جەمەتى قۇرغان قوچو خانلىقى دەۋرى (مىلادى 499 ـــ 640 ـ يىللار) نىڭ دەسلىپىدە باشلانغان . بۇ مىڭئۆي تاڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە « نىڭرۇڭ ئىبادەتخانىسى » ، « نىڭرۇڭ غار ئىبادەتخانىسى » دەپ ئاتالغان ۋە داۋاملىق ياسالغان (32). 9 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ ، ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرىنىڭ خان جەمەتى ئىبادەتخانىسى قىلىنغان . 1283 ـ يىلدىن كېيىن تاشلىنىپ پۇقرالار ئىبادەتخانىسىغا ئايلانغان . ئىسلام دىنى تۇرپانغا تارقىلىپ كىرگەندىن كېيىن ، پۈتۈنلەي تاشلىنىپ كەتكەن . ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ، بېزەكلىكتە مانى دىنى ئىبادەتخانىسى ياسالغان . ھازىر ، بېزەكلىك مىڭئۆيىنىڭ 38 ـ غارىنىڭ كەينى تەرىپىدىكى توسۇۋېتىلگەن غارنىڭ ئۇدۇل تېمىدا ، مانى دىنىغا ئائىت تام رەسىمى بار . 27 ـ غارنىڭ شەرقىي تېمىنىڭ ئاخىرقى قىسمىدىكى بۇددا دىنىغا ئائىت تام رەسىملىرى سىزىلغان سىپاق ئاجراپ چۈشۈپ كېتىپ ئېچىلىپ قالغان ئورۇندا ، مانى دىنى مۇرىتلىرى يېزىپ قالدۇرغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى بېغىشلىما ھېلىمۇ كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ (33) . ھازىر ، مانى دىنىغا ئائىت غارلارنىڭ دەۋرى مىلادى 9 ـــ 10 ـ ئەسىرلەر دەپ ھېسابلانماقتا . مانى دىنىغا ئائىت ھېكايە پارچىسىنىڭ دەۋرى ئەڭ كېيىن بولغاندىمۇ 9 ـــ 10 ـ ئەسىرلەردىن ئاشمايدۇ .

ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز بۇندىن مىڭ يىللار ئىلگىرى يېزىپ قالدۇرغان بۇ ھېكايە پارچىسىنىڭ تېپىلىشى، ئېلىمىزنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى مانى دىنى يازما يادىكارلىقىنىڭ مۇھىم تېپىلىشى بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

ئىزاھلار

① تۇرپان ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش، باشقۇرۇش ئورنى «بېزەكلىك مىڭئۆي خارابىسىنى تازىلاشتىن قىسقىچە خاتىرە»، «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» (خەنزۇچە) 1985 ـ يىل 8 ـ سان.

② بۇ ھېكايە پارچىسىنىڭ ئالدىنقى ئىككى ۋارىقىنى، يەنى 1،2 — 80. T. B. I: 524 نومۇرلۇق 1 ـ، 2 ـ ۋاراقلارنى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» (ئۇيغۇرچە) نىڭ 1985 ـ يىللىق 1 ـ سانىدىكى «بېزەكلىكتىن يېڭى تېپىلغان قەدىمكى ئۇيغۇرچە ھۆججەتلەر توغرىسىدا تەتقىقات» دېگەن ماقالىمىزدا ئېلان قىلغان ئىدۇق. مەن بۇ ماقالەمدە 1 ـ، 2 ـ ۋاراقلار ئۈستىدىكى تەتقىقاتنى يەنىمۇ پىششىقلاپ، ئېلان قىلىنمىغان كېيىنكى 3 ـ ۋاراقنى قوشۇپ، بۇ ھېكايە پارچىسىنى تولۇق ئېلان قىلدىم. بۇ يەردىكى 1 ـ، 2 ـ ۋاراقلار دېگىنىمىز، تېپىلغان 5 ـ ۋاراق ھېكايە پارچىسىغا بېرىلگەن نومۇرغا ئاساسەن ئېيتىلغان.

③ ۋاراقلارنىڭ كەڭلىكى دېگىنىمىز، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ھەر بەتكە سولدىن ـ ئوڭغا تىك شەكىلدە يېزىلغان ھالىتىگە نىسبەتەن ئېيتىلدى.

④ بۇ سۆز ئەسلى تېكىستتە «روشن» قىلىپ يېزىلغان. ترانسكرىپسىيىدە، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ئاساسەن «روش (ا) ن» دەپ ئېلىندى. بۇ سۆز ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا «روشەن» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ترانسكرىپسىيىسىنى «روشەن» دەپ بېرىشكىمۇ بولىدۇ.

⑤ نەگۈ: بۇ سۆز ئەسلى تېكىستتە «نەسۇ» دەپ يېزىلىپ قالغان. ترانسكرىپسىيىدە «نەگۈ» دەپ تۈزىتىپ ئېلىندى.

⑥ مىنى: «مەن» دېگەن ئالماشنىڭ چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى «ـنى» بىلەن تۈرلەنگەن بۇ خىل شەكلى قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى باشقا ھۆججەتلەردىكىدەك «مەنى» دەپ يېزىلماستىن، «مىنى» دەپ ئېنىق يېزىلىشى، بۇ ھېكايە پارچىسىدىكى بىر ئالاھىدىلىك ھېسابلىنىدۇ.

⑦ ئەسلى تېكىستتە «كىمكەڭ» دەپ يېزىلغان. ترانسكرىپسىيىدە «كىم كەڭ» دەپ ئايرىلدى ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن مەنە بېرىلدى.

⑧ م(ە)نىڭ: ئەسلى تېكىستتە «مىنىڭ» دەپ يېزىلغان. «مەن» دېگەن ئالماشنىڭ ⑥ ئىزاھتا ئېيتىلغان تۈرلىنىش ھالىتىگە ئاساسەن، ترانسكرىپسىيىدە «م(ە)نىڭ» دەپ ئېلىنماي، «م(ى)نىڭ» قىلىپ بېرىلدى.

⑨ ئام(راق): ئەسلى تېكىستتە. بۇ سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇملا ساقلىنىپ قالغان ھەمدە «ئەم ـ» دەپ يېزىلغان. ئەسلى تېكىست مەزمۇنىغا ۋە سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ئاساسەن، ترانسكرىپسىيىدە «ئام(راق)» دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

⑩ (يالا) ۋاچىغ ئىلىگ: ئەسلى تېكىستتە «(يالا) ۋاچ ئىلىگىگ» (ئەلچى پادىشاھىنى) دەپ يېزىلغان. ئەسلى تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسەن، «(يالا) ۋاچىغ ئىلىگ» (ئەلچىنى پادىشاھ) دەپ تۈزىتىپ ترانسكرىپسىيە بېرىلدى.

⑪ ئاغىر(ىغ): ئەسلى تېكىستتە «ئەسىز(ىگ)» دەپ يېزىلغان. «ئاياغلىغ ئاغىرلىغ» (ھۆرمەتلىك ـ قەدىرلىك) قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا كۆپ قوللىنىلىدىغان قوش سۆزلەردىن بولغاچقا «ئە-

سىزل(مگ) » ترانسكرىپسىيىدە « ئاغىرل (مغ) » دەپ ئېلىندى . ئەگەر بۇ سۆزنى ئەسلى تېكىستتە يېزىلغىنى بويىچە ترانسكرىپسىيە قىلساق ، تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسەن ، « ئەسىز ل(مگ)» نى مۇنداق چۈشەندۈرۈش مۇمكىن : ئەسىز(~ئەزىز) ئەرەب تىلىدىن پارس تىلىغا كىرگەن ، ئاندىن پارس تىلى ئارقىلىق قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن . بۇ سۆز قەدىمكى ئۇيغۇرچىدىكى « ئاياغ (لىغ) » (ھۆرمەتلىك) دېگەن سۆز بىلەن بىللە كەلگەندە ، ئۇنىڭغا سۆز ياسىغۇچى قوشۇمچە « ـ لىگ» قوشۇلغان . «ئاياغل(مغ) ئەسىزل(مگ) » دېگەن سۆزلەر « ھۆرمەتلىك ـ ئەزىز » دېگەن مەنىدە كېلىدۇ .

⑫ تۈزۈنلەرىنلۈغۈن : ئەسلى تېكىستتە مۇشۇنداق يېزىلغان . شۇ بويىچە ترانسكرىپسىيە قىلىندى . قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قائىدىسىگە ئاساسلانغاندا ، بۇ سۆز ئەسلى تېكىستتە « تۈزۈنلەرىنلۈگۈن » دەپ يېزىلىشى كېرەك .

⑬ كىمىلىك : ئەسلى تېكىستتە مۇشۇنداق يېزىلغان . شۇ بويىچە ترانسكرىپسىيە قىلىندى . كىمىلىك = كىمىنىڭ .

⑭ بەش تەڭرى : مانى دىنىدا ، ئالەمنى شەكىللەندۈرگۈچى بەش خىل ئېلېمېنت ياكى ئۇنسۇر دەپ قارىلىدىغان تىنىق (ھاۋا) ، شامال ، يورۇقلۇق ، سۇ ، ئوت تەڭرىلىرىنى كۆرسىتىدۇ . بۇ بەش تەڭرى مانى دىنىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئىلاھى زەرۋان (ئەزرۇئا) نىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنىڭ سىمۋولى بولغان يورۇقلۇق ئەلچىلىرى دەپمۇ ھېسابلىنىدۇ .

⑮ «باغ . روشان (~روشەن) . زور . زىرۋىت » ئەسلى تېكىستتە ، بۇ ئاتالغۇلارنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا « تەڭرى ، يارۇق ، كۈچلۈگ ، بىلگە » [تەڭرى ، يورۇق (نۇرلۇق) ، كۈچلۈك ، دانا] دەپ ئېلىنغانلىقى ئېنىق .

(1) باغ : ئەسلى تېكىستتە «بغي دەپ يېزىلغان . MP (ئوتتۇرا قەدىمكى پارس تىلى ۋە Pth [پارتخىيە يەنى ئارساك (قەدىمكى ئىران) تىلى] دا «بغ» يېزىلغان بولۇپ « تەڭرى » دېگەن مەنىدە .

(2) روشان : ئەسلى تېكىستتە « روشن » يېزىلغان . MP ۋە Pth لاردىمۇ « روشن » يېزىلغان مەنىسى « روشەن ، يورۇق » .

(3) زور : ئەسلى تېكىستتە شۇنداق يېزىلغان . MP دا « زور» ، Pth دا زاۋار (zw . r) دەپ يېزىلغان . كۈچ ياكى كۈچلۈك دېگەن مەنىدە .

(4) زىرۋىت (~ ژىرۋىت) : ئەسلى تېكىستتە شۇنداق يېزىلغان MP دا « زىرى » ، pth « jyrft » (ژىرفت) دەپ يېزىلغان . مەنىسى بىلگە (ئەقىل ـ پاراسەتلىك ياكى دانا) .

يۇقىرىدىكى تۆت ئاتالغۇنىڭ Pth ، Mp لاردىكى يېزىلىشى (ياكى ئوقۇلۇشى) نى گېرمانىيە بونىن ئۇنىۋېرسىتېتى دىن تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى كلىمكايت ئەپەندى ماڭا يازغان جاۋاب خېتىگە يېزىپ ئەۋەتكەن (بۇ ھەقتە ② ئىزاھتىكى ژۇرنالنىڭ 82 ـ بېتىدە ئالاھىدە ئەسكەرتىش بېرىلگەن) . مەن پارسچە ـ خەنزۇچە لۇغەت » (بېيجىڭ داشۆ شەرق تىل ـ ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى پارس تىلى كافېدراسى تۈزگەن ، شاڭۋۇ نەشرىياتى ، 1981) تىن يۇقىرىدىكى تۆت ئاتالغۇنى تاپتىم . بۇ لۇغەتتە «بغ ، روشن ، زور » ئاتالغۇلىرى ئەسلى تېكىستتىكىدەك تەلەپپۇزدا يېزىلغان . «زىرۋىت » (~ ژىرۋىت) ئاتالغۇسى بولسا ، « زەرافەت » تەلەپپۇزىدا بېرىلگەن .

⑯ ئورمازت : ئەسلى تېكىستتە « ئورمزت » دەپ يېزىلغان . بۇ ئىسىم ئاھاڭداشلىق جەھەتتىن زوروئاستېر دىنىنىڭ ئەڭ ئالىي ئىلاھى (يۇنانچىدا « ئورماسد ـ Ormasd » ، پارسچىدا « ئاخۇرا مازدا — Ahura Mazda » دېيىلىدۇ) نىڭ نامىغا ناھايىتى يېقىن كېلىدۇ . ئاخۇرا مازدا دېگەن ئىسىم مانى دىنى تەڭرىسى بولغان خورمۇزتا (~ قۇرمۇزدا) نىڭ ئىسمىغا ئاھاڭداشلىقى بەكمۇ يېقىن . خورمۇزتا ، مانى دىنىدا «ئىپتىدائىي ئىنسان » دەپ قارىلىدىغان تەڭرى ھېسابلىنىدۇ . ئەسلى تېكىستتە ، ئورمازت تىگىن (شاھزادە) دېيىلگەن . دېمەك ، بۇ ھېكايىدە ، ئورمازت بىر شاھزادىنىڭ نامىنى بىلدۈرىدۇ .

⑰ ئەسلى تېكىستتە ، مانى « تەڭرى مانى بۇرخان » دەپ يېزىلغان . مانىنى بۇرخان (بۇددا) دەپ

www.uygurkitap.com

ئاتاش ۋە قەدىمكى ئۇيغۇرچە نوملاردا بۇددا دىنى ئىلاھلىرى براھما، ئىندرالارنى مانى دىنى ئىلاھلىرى ئەزرۇئا، خورمۇزتالار نامى بىلەن ئاتاش، مانى دىنى بىلەن بۇددا دىنىنىڭ (ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە) بىر بىرىگە تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. «مانى بۇرخان» دەپ ئاتىلىشىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى ھەققىدە، پروفېسسور تونگېرلو (Tongerloo) 1984 ـ يىلى ئېلان قىلغان «قەدىمكى ئۇيغۇر مانى دىنى تېكىستلىرى ۋە ئوتتۇرا قەدىمكى ئىران تىلىدىكى تېكىستلەردىكى ھىندى بۇددىزىمى ئاتالغۇلىرى» (ۋ. سكالموۋسكى تۈزگەن «ئوتتۇرا قەدىمىي ئىران تىلى تەتقىقاتى» دېگەن ئەسەرنىڭ 252 ـــ 243 ـ بەتلىرىدە) دېگەن ماقالىسىنىڭ باش قىسمىدا (يۇقىرىقى ئەسەرنىڭ 246 ـ، 243 ـ بەتلىرىدە) توختىلىپ ئۆتكەنلىكى مەلۇم.

⑱ ساپ نەسىللىك ـ سورتلۇق ئېتىڭىز: ئەسلى تېكىستتە «ئۆزلۈك باغلىغ ئاتىڭىز» دەپ يېزىلغان. «ئۆزلۈك ئات» بولسا، «ساپ نەسىللىك ئات» دېگەن مەنىدە. «باغلىغ» دېگەن سۆز: «① باغلىق (باغلايدىغان ئارغامچا قاتارلىقلار)، ② مۇناسىۋەتلىك، ③ فامىلىلىك» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. مەن بۇ سۆزنى «ئۆزلۈك» سۆزىنى كۈچەيتىپ، ئۇنىڭ بىلەن مەنىداش بولۇپ كەلگەن دەپ قاراپ، تەرجىمىسىنى يۇقىرىقىدەك بەردىم. تەرجىمىدە، «باغلاقلىق ساپ نەسىللىك ئېتىڭىز» ياكى «تاڭشۇرۇلغان ساپ نەسىللىك ئېتىڭىز» دېيىشكىمۇ بولىدۇ.

⑲ ئىنتايىن: ئەسلى تېكىستتە «سىۋراق» دەپ يېزىلغان. «سىۋراق» سۆزى «ساۋرا ـ» (~سىۋرا ـ) دېگەن پېئىلغا پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە «ـ ق» نىڭ قوشۇلۇشىدىن ياسالغان بولۇپ، مەنىسى «ئازىيىش، كېمىيىش، شالاڭلاش، ئاز ئۇچراش» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. تەرجىمىدە كۆچمە مەنىدە «ئىنتايىن» دەپ ئېلىندى. ئەسلى تېكىستنىڭ 33 ـ، 34 ـ قۇرلىرىدىكى «ئەتئۆزۈڭۈز سىۋراق كۆرتلە» دېگەن سۆزلەرنىڭ تەرجىمىسىنى، ئۇلارنىڭ قۇر ئورنىنى ئالماشتۇرۇپ بەرگەندە، «سىۋراق» سۆزى ئەسلى مەنىسى بىلەن مۇنداق كېلىدۇ: «ئاز ئۇچرايدىغان كېلىشكەن بەدىنىڭىز» ياكى «كەم تېپىلىدىغان چىرايلىق (قاملاشقان) بەدىنىڭىز».

⑳ يەم: ئەسلى تېكىستتە «ئاشىر» دەپ يېزىلغان. «ئاشىر» نى «ئاشبار» بىلەن بىر سۆز ھېسابلاشقا بولىدۇ. «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» تە، «ئاشبار: سامان، كېپەك ۋە ئوتقا ئوخشاش نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، نەمدەش ئارقىلىق ھازىرلانغان ھايۋان يېمى» دەپ كۆرسىتىلگەن («دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» ئىندېكىس، 1943 ـ يىل، ئەنقەرە، 43 ـ بەت). ئېنىقكى، بۇ يەردىكى ئاشبار (~ئاشىر) چۆپخور ھايۋانلارنىڭ يېمىنى كۆرسىتىدۇ.

㉑ غەيرەت قىلىپ: ئەسلى تېكىستتە «ئوق قورامىشچا» دەپ يېزىلغان. «ئوق» بۇ يەردە سۆز ئورامىنى كۈچەيتكۈچى سۆز بولۇپ كەلگەن. «قورامىشچا» بولسا، «قورا ـ» (خورىماق، ئازايماق، ئاجىزلىماق، چىديالماي قالماق» دېگەن پېئىلغا «ـ مىش + ـ چا» قوشۇمچىلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن تۈزۈلگەن. «ئوق قورامىشچا» دېگەن سۆز «زادى چىدىيالماي قالغىچە»، «ئاجىزلاپ ھالى قالمىغانغا قەدەر» دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. تەرجىمىدە كۆچمە مەنىدە ئېلىندى.

㉒ شەرتسىز: ئەسلى تېكىستتە «قولۇقسۇز» دەپ يېزىلغان. بۇ سۆز «قول ـ» («تەلەپ قىلماق» دېگەن مەنىدە) دېگەن پېئىلغا، پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە «ـ سۇق» ۋە ئىنكار قوشۇمچىسى «ـ سىز» نىڭ قوشۇلۇشىدىن تۈزۈلگەن بولۇپ، مەنىسى، «تەلەپسىز» ياكى «شەرتسىز». بۇ سۆز قەدىمكى تۈرك تىلى لۇغەتلىرىدە كۆرسىتىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئىزاھ بېرىش زۆرۈر تېپىلدى.

㉓ بىغتاد ئىلىگ (باغتاد پادىشاھ): بۇ ھېكايە پارچىسىدا ئىككى پادىشاھنىڭ نامى ئۇچرايدۇ. بىرىنچىسى «ئىلىگ ئازنتى» (3 ـ ۋاراقنىڭ ئالدى بېتىنىڭ، يەنى 〈A〉 3 نىڭ تېمىسىغا قارالسۇن)، ئىككىنچىسى «بغتاد ئىلىگ». «بغتاد» دېگەن ئىسىم ئاھاڭ جەھەتتىن «بغداد» (باغداد) غا بەكمۇ يېقىن كېلىدۇ.

㉔ سەزگۈرلىشمەن: ئەسلى تېكىستتە «كەيىكلە يۈرمەن» دەپ يېزىلغان. بۇ سۆز «كە-

يىك » (« ياۋايى هايۋان » ، «كىيىك » ، ياكى «بۇغا » دېگەن مەنىدە) دېگەن ئىسىمغا ، ئىسىمدىن پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچە « ــ لە » ، ئاندىن كېلەر زامان قوشۇمچىسى « ــ يۇرمەن » نىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن ، سۆز مەنىسى « ياۋايىلىشىمەن » دېگەنلىك بولىدۇ . تەرجىمىدە ، كۆچمە مەنىدە « سەرگۇرلىشىمەن » دەپ ئېلىندى .

㉕ ئاندىن : ئەسلى تېكىستتە « ئاتا » يېزىلغان . تېكىست مەزمۇنىغا ئاساسەن ، يېزىقتا « ن » ھەرپىنى ئىپادىلەيدىغان بىر چىش كەم يېزىلىپ قالغان (ياكى چۈشۈپ قالغان) دەپ ھېسابلاپ ، ترانسكرىپسىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ « ئا(ن)تا » دەپ ئېلىندى ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن « ئاندىن » دەپ مەنە بېرىلدى .

㉖ مەلىكىلىرى : ئەسلى تېكىستتە « قۇنچۇيلا (رىن) » («مەلىكىلىرى بىلەن » دېگەن مەنىدە) دەپ يېزىلغان . «قۇنچۇي » سۆزى بولسا ، خەنزۇچە « 公主 » (مەلىكە) ــ نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى .

㉗ كەش : ئەسلى تېكىستتە « ساپقاي » دەپ يېزىلغان . قەدىمكى ئۇيغۇرچىدا «ساپ ــ» («ساپماق ، تىقماق ، ئۆتكۈزمەك » دېگەن مەنىلەردە) دېگەن پېئىل بار . ئەگەر بۇ پېئىلدىن « كەش » مەنىسىدىكى ئىسىم ياسالسا ، پېئىلدىن ئىسىم ياسىغۇچى قوشۇمچە « ــ قاغ ، ــ غاق ياكى قاق » لاردىن بىرى قوشۇلسا بولاتتى . بىراق « قاي » قوشۇلغان . « قاي » بولسا ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا جەنزۇ تىلىدىن كىرگەن « 鞋 » (« ئاياغ ، كەش ، خەي » دېگەن مەنىدە) دېگەن سۆزنىڭ ئەينى چاغدىكى ئاھاڭ تەرجىمىسى (« قەدىمكى تۈرك تىلى لۇغىتى » ، لېنىنگراد ، 1969 ــ يىل ، 406 ــ بەتكە قارالسۇن) . قىسقىسى ، « ساپقاي » سۆزى خەنزۇچە « 草鞋 » (چىغ چورۇق ، پاخال چورۇق » دېگەن مەنىدە) نىڭ ئاھاڭى « ساۋخەي » ياكى « ساۋقاي » غا بەكمۇ يېقىن كېلىدۇ . شۇڭا « ساپقاي » نى خەنزۇچە «草鞋» نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى دېيىشكىمۇ بولىدۇ . بۇ سۆز تەرجىمىدە « كەش » دەپ ئېلىندى . «چورۇق » ياكى « چىغ چورۇق » دەپ ئېلىشقىمۇ بولىدۇ .

㉘ ⑮ ئىزاھقا قارالسۇن .

㉙ موريياسۇ تاكائۇ سېنئەن (شياۋفۇ) « ئۇيغۇرلارنىڭ مانى دىنى تارىخى ھەققىدە تەتقىقات » (ياپونچە) ، «ئوساكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئىلمىي دوكلاتلىرى» نىڭ 31 ــ ، 32 ــ بىرلەشمە سانى ، 1991 ــ يىل 8 ــ ئاي ، 27 ــ ، 28 ــ بەتلەرگە قارالسۇن .

㉚ بۇ مەڭگۈ تاش 1890 ــ يىلى قارا بالغاسۇن (ئوردۇ بالىق) تىن تېپىلغانلىقى ئۈچۈن ، « قارا بالغاسۇن مەڭگۈ تېشى » دەپمۇ ئاتىلىدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا ، يەنە « توققۇز ئۇيغۇر ئاي تەڭرىدە بولمىش بىلگە قاغان مەڭگۈ تېشى » ، « توققۇز ئۇيغۇر قاغان مەڭگۈ تېشى » دېگەن ناملىرى بار . بۇ مەڭگۈ تاشتا ، ئورقۇن ئۇيغۇر خانلىقى قۇرۇلغاندىن تارتىپ ، تاكى 8 ــ ئەۋلاد قاغان 保义 (ئادالەتنى قوغدىغۇچى) قاغان (808 ــ 821 ــ يىللاردا تەختتە) غىچە بولغان قاغانلارنىڭ ئىش ئىزلىرى بايان قىلىنىدۇ . بولۇپمۇ ، مانى دىنىنىڭ ئۇيغۇرلارغا تارقالغانلىق ئەھۋالى بىر قەدەر تەپسىلىي بايان قىلىنغان .

㉛ لوجېنيۇنىڭ « قاراقۇرۇم مىتال ۋە تاش پۈتۈكلىرى » دېگەن ئەسىرىگە قارالسۇن .

㉜ ① ئىزاھتا كۆرسىتىلگەن ماقالىگە قارالسۇن .

㉝ ㉙ ئىزاھتىكى ئەسەرگە قارالسۇن . يەنە « شىنجاڭ تاش غارلىرى . تۇرپان بېزەكلىك تاش غارلىرى » (خەنزۇچە ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، شاڭخەي خەلق گۈزەل سەنئەت نەشرىياتى ، 1991 ــ يىل) دېگەن رەسىملىك كىتابتىكى مۇناسىۋەتلىك بايانلارغا قارالسۇن .

مەن 1991 ــ يىلى سېنتەبىردە تۇرپانغا تەكشۈرۈشكە بارغاندا ، مانى دىنى مۇرىتلىرى يېزىپ قالدۇرغان بېغىشلىمىلارنى كۆردۇم .

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : م . **باھاۋىدىن**

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ۋەسفى غەزەللىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى : **مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن**

دەمبەدەم سىھھەتدە ئولماق ياراشۇر شاھۇم ساڭا ،
دىلەرەم سىھھەت ۋىرە ھەر دەمدە ئەللاھۇم ساڭا .
بىلمەزەم ياۋۇز نەزەرمى ئىردى ياخۇد ئاھى سەرد ،
يوخسە تەئسىر ئېتدىمى ئاھى سەھەرگاھۇم ساڭا .
ھەق تەئالا تەلئەتىڭ گۈندەن گۈنە بەدر ئەيلەسۇن ،
زەررەچە ئېر گۈرمەسۇن نۇقسان بەنۇم ماھۇم ساڭا .
سادىقەم قىبلە ھەقى يولۇندا بەن شاھۇم سەنىڭ ،
ھەر نە يۈزدەن دىر ئىسەڭ توغرى ۋارۇر ئاھۇم ساڭا .
دۇنيەلەر تۇردۇكچە تۇر بۇدۇز دۇئاسى ۋەسفىنۇڭ ،
بەن ئۆلەم چوك يىل ئۇمۇرلەر ۋىرە ئەللاھۇم ساڭا .

* *

بەندەن ، ئەي دىلبەر ، سەنى ئايىرماغ ئىستەرمىش رەقىب ،
نەيلەدۈم ئول كافىرى بى ـ دىنە نىتدۈم بەن غەرىب .
گەر قەرىب ئولسە ساڭا جانا رەقىب ئىنجىنمەزەم ،
كىم گۈلە دايىم ئولۇر ھارى سىيەھ دىرلەر قەدىب .
قىسمەتى رىزق ئەيلەر ئىكەن ھەلقە قەسسامى ئەزەل ،
دەردى ھەجرۈڭ خانىنى ئىتمىش باڭا ، جانا ، نەسىب .
چارە ئۆلمەكدۈر ھەمان ھەجرۈڭدە بەن دىل خەستەيە ،
دوستۇم ئانۇڭ گىبى دەرمانە دەردۈڭدۈر تەبىب .
زارۇ ئەففان ئىلە گەر ئۆلسەم يېرىدۇر ، ۋەسفىيا ،
كىم بەنەم ئول گۈلشەنىندەن ئايرۇ دۈشمىش ئەندەلىب .

*   *

دىل ئولالى جاناهەدەفى ئىرى مەهەببەت ،
قەددۇمى كەمان گىبى بۇكۇپدۇر غەمى مىهنەت ،
ۋەسل ئىستەدۇگۇمچە قومادى ياقامى ئەلدەن ،
بىلسەم كى نە ۋىردى ئالاماز بانا بۇ فۇرقەت .
ھەجرۇڭدە شەها ھالۇمى ئول دەم بىلەسىن كىم ،
بىر گۇن دىيەلەر بىر قۇلۇڭ ئۆلمىش ساڭا سىههەت .
ئۆلدۇر بەنى كىم سەنسۇز ئەيا گۆزلەرى ئافەت ،
ھەجرۇڭ قوپارۇر باشۇمە ھەرلەهزە قىيامەت .
غەمزەڭلە دىمىشسىن كى ئالام جانىنى ، جانا ،
لۇتف ئىت كى بەن ئانى گۆرۈرەم جانۇمە مىننەت .
خاكى دەرۇڭى باشۇمە تاج ئىدە زەمانە ،
گەر دەۋلەتى يوق باشۇمە بىر گۇن ئىرە دەۋلەت .
شىمدىيە دەگىن جەۋر ۇ جەفا ئەيلەدۇڭ ، ئەي دوست ،
شىمدەن گىرۇ ئىت مىهر ۇ ۋەفا كار بەنەۋبەت .
قەددۇڭ ھەۋەسىن ئىتدۇگى ۋەسفى بۇ دۇرۇر كىم ،
خوشدۇر كى شەها كىشدە ئالى ئولا ھىممەت .

*   *

يىنەدىل بوينىنە زۇلفى سىيەهۇڭ سالدى كەمەند ،
دەم مى ۋاردىر كى شەها گەچمەيە بەند ئۇستىنە بەند .
بەن دىمەزدۇم كى دۇشۇپ بەندۇڭە رۇسۋا يۇڭ ئولام ،
نى دەيىن كىم دىلى دىۋانەمە كار ئىتمەدى پەند .
لەبى شەككەر ـ شىكەنۇڭ نىسبەت ئىدەرمىش ئۆزىنە ،
ئاڭا بىر ئىش ئىدەيىن كىم ئەرىيۇپ مەهۋ ئولا قەند .
سەن ۋان ئولالى ئەردۇكچە ياشۇم ئولدى رەۋان ،
قانقى گۇلشەندە سەنى ئىستەيە ، ئەي سەرۋى بۇلەند .
گۆڭلۇڭۇڭ مەيلى لەۋەند ئىسە شەها ۋەسفىيە گەل ،
قانى ئانۇڭ گىبى بىر ئوڭمادۇق ئاۋارە لەۋەند .

*   *

گۇن توغمادۇق باشۇم ۋەتەنى غەم دىيارىدۇر ،
مەردۇملەرىنى گۆر گۆزۇمۇڭ يارى غارىدۇر .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىر سۇر چەكدى بۇرجى بەدەندە نىتاقى يار ،
باشدەن ئاياغە مۇلكى مەلاھەت ھىساربدۇر .
مەجنۇن كى ياپدى باشىنە مۇرغ ئاشيانىنى ،
گۈرەنلەر ئانى دىدى كى لەيلى ئىماربدۇر .
زەنجىرى ئىشقى بوينۇڭە كىم تاقدى دىر ئىسەڭ ،
دارى جىھاندا بىر گۈزەلۇڭ زۇلفى داربدۇر .
بەيتى ئوچاغىنى سۇلايۇپ سۇپۇرۇپ سىلەن ،
ئاھيلە ۋەسفىنۇڭ غەزەلى ئابداربدۇر .

* *

گۆكلۇمۇز ئاشۇفتە قىلدىلا ، پەرى – رۇخسارلار ،
ياشۇمۇز جوي ئىتدىلەر سەرۋى سىھى – رەفتارلار .
گۆكلۇمۇز مىھر ئىلە ئالۇپ دۇتدىلار ، جەۋر ئىتدىلەر ،
ئاھ بۇ مەككارلار ، غەددارلار ئەييارلار .
گۆزلەرى ئۆلدۇرسە ئۇشاقىن ئولا ئادەت بۇدۇر ،
كەندۇ ساغ ئولماغە قۇربان ئەيلەمەك بىمارلار .
ھەر زەمان ئاھۇ فىغانۇمدەن بەنۇم خەلقى جىھان ،
بۇ فىراق ئىلە ئۆلۇر دىيۇ بەنى ئاغلارلار .
ۋەسفىيا ، بىردەم پەرىشانلىقدەن ئىتمەزلەر خەلاس ،
گۆكلۇمۇز بۇ تۇررەئى تەرراری ئەنبەر بارلار .

* *

نىچۇن بەن زار ئولام ھەر لەھزە ، ئەي مەھ ، سەن يۈزى گۇلسۇز ،
ياراشماز گۇلە بۇلبۇل گۇلسۇزۇ گۇل ئولا بۇلبۇلسۇز .
گىچە گۇندۇز سۇزۇ گۇن گىچە سۇز ئولماز مۇقەررەردۇر ،
سەنۇڭ گۇل رۇھلارۇڭ ، جانا ، نەدەندۇر بۇيلە كاكۇلسۇز .
نە ۋار كاكۇللەرۇڭ ئولمازسا ھۇسنۇڭە زىيان ئولماز ،
گۇلىستان پۇر گۇل ئولسۇن غەم دەگۇل ئولمازسا سۇنبۇلسۇز .
رۇھۇڭ دەۋرىندە لەئلۇڭسۇز بۇ گۆكلۇم ھەرگىز ئەگلەنمەز ،
بەلى ھوشتاب ئولانلا ، فەسلى گۇلدە ئولىماز مۇلسۇز .
ئىلاھى ئولماسۇن خالى يۇزۇڭدە خالى مۇشكىنۇڭ ،
كى كافۇرا زىيان ئىرىشۇر ئەي مەھ ئولسا فۇلفۇلسۇز .
نى لاگەر رۇھلارۇڭ شەۋقىيلە فەرياد ئەيلەسە ۋەسفى ،
كى بۇلبۇل مۇنەبەر ئولماز قاچان كىم ئولسا غۇلغۇلسۇز .

* *

گۆگۇل فەرياد ئىلە ئەفغانلار ، ئەيلەر كۇيى جانانسۇز ،
ساناسىن بۇلبۇلى شۇرىدە دۇر قالمىش گۇلىستانسۇز .
گۆرۇرلەر ھالۇمى ھەجرۇگدە كافىرلەر ئەسىرگەرلەر ،
نىچۇن رەھم ئەيلەمەزسىن سەن مۇسۇلمانسىن ھەي ئىمانسۇز .
سەنۇڭ قەۋلۇ قەرارۇڭ يوق خىلافى ۋادەدەن ئۆلدۇم ،
يۇرى ھەي ئەھدى يوق قەۋلى يالان دىلدارى پەيمانسۇز .
غەمۇڭ مىھمان سارايى ئولالى ھەجرۇگدە دىل ، جانا ،
جىھاندا بىر گۇن ئولماز كىم ئولام بىر لەھزە مىھمانسۇز .
جەفايى ئاز قىل گەرچى ۋە فادۇر ئاشىقە ئەمما ،
جەفا ھەم خوش دەگۇل دىرلەر قاچان كىم ئولا ئورانسۇز .
گەلۇپ كويۇمدا ۋەسفى نالە ئەيلەر دىيۇ ئىنجىنمە ،
نىچ ئىنسۇن بۇلبۇلۇڭ سەرمايەسى ئەفغاندۇر ئەفغانسۇز ،

* *

گۆگۇلدەن گىتسە غەم ئول غەم بەلاسى بىر زەمان گىتمەز ،
بەلى بىر يىردە ئاتەش يانسا چوك دەملەر نىشان گىتمەز .
دىلى چوك ئودا ياقدۇڭ لۇتف ئىدۇپ ئىنجىنمە ئاھۇمدەن ،
بىلۇرسىن گىتمەيىنجە خانەدەن ئاتەش دۇخان گىتمەز .
ياقىن ئولمىش دۇرۇر ئىشقۇگدا بەن بىدىل ھەلاك ئولماق ،
ھەنۇز ئەي بىۋە فا گۆگلۇگدەكى ئول بەد گۇمان گىتمەز .
باگا قان يۇتدۇرۇپ بۇلبۇل گىبى ئول گۇل گىبى ھەردەم ،
ئەلىندەن غۇنجە ۋەش جامى شەرابى ئەرغەۋان گىتمەز .
ئەلە بىر ئاشقۇڭ گۆگلىن ئالۇر ھەر لەھزە ئول دىلبەر ،
بەنۇم يارۇم سىپاھىدۇر ئەلىندەن بىر توغان گىتمەز .
سەنۇڭ گۇل رۇخلارۇڭ ۋەسفىندە بۇلبۇل گىبى ۋەسفىدەن ،
گۇن ئولماز گۇل گىبى ئەلدەن ئەلە بىر داستان گىتمەز .

* *

مەيگۇن لەبۇنۇڭ يادىنە ئەي ساقىئى مەھۋەش ،
سۇن نۇش ئىدەلۇم بىر ئىكى ساغەر مەيى بىغاش .
زاھىد سۆزىنى ئىشەدەچەك مەي ئىچەرەم كىم ،
سەرد ئولسە ھەۋا لابۇد ئولۇر خانەدە ئاتەش .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

سىنەم دىلەرەم كىم ئولا يۈز ــ تىر نىگارا ،
يانۇڭدا نە زەۋق ئىندۇگىنى گۆرەلى تەركەش .
ئىشقۇڭ شەھىنە قونماغە نەق قاشى ھەۋادىس ،
دىل خانەسىنى ئەيلەدى قان ئىلە مۇنەققەش .
ۋەسفى كى خاتۇڭ ۋەسفىنى تەشۋىش ئىلە يازدى .
ئەيب ئەيلەمە ، جانا ، گەر ئولا خەتتى مۇشەۋۋەش .

* *

رەشكى سەرۋۇ نارۋەن قەددى خىرامانۇڭ سەنۇڭ ،
غەيرەتى گۈلزارى جەننەت خەددى خەندانۇڭ سەنۇڭ .
قارشۇڭە بۇلبۇل گىبى ئۇششاقى نالان ئىتمەگە ،
پۈردۈر ئەۋراقى گۈلى تەردەن گۈلىستانۇڭ سەنۇڭ .
مەستى ئىشقام تۈيمىشام ئەسرارى ھۆسنۇڭدەن خابەر ،
ئۇلمىشام ئاشۇفتەۋۇ شەيدا ۋۇ ھەيرانۇڭ سەنۇڭ .
گەر ئۆلۈرسەم دەرد ئىلە ھەجرۇڭ بەيابانىندا بەن ،
تا قىيامەت دوستۇم دەستۇمدە دەمانۇڭ سەنۇڭ .
مىھنەتى ھەجرۇڭدە كافىرلەر ئەسىرگەرلەر بەنى ،
ئاخىر ئەي مەھ يوقمىدۇر بىر زەررە ئىمانۇڭ سەنۇڭ .
مىھر ئىلە گۆڭلۈم ئالۇپ قەھر ئىلە ئۆلدۈردۈڭ بەنى ،
قانى ئا زالىم بىزۈملە ئەھدۇ پەيمانۇڭ سەنۇڭ .
ۋەسفىيا ، شىرۇڭ چۈن ئول مەھرۇ يا تەسىر ئەيلەمەز ،
ئودا يانسۇن دەفتەرۇ تومارۇ دىۋانۇڭ سەنۇڭ .

* *

ئالەمى ۋەھدەت مەيىندەن جۇملە مەدھۇش ئەيلەدۈڭ ،
بەندەنى بىر جۇرئەدان نىچۈن فەراموش ئەيلەدۈڭ .
خەلقى بى ھىممەت مەرىزى فەقر ئىدى لۇتفى ئەيلەيۈپ ،
ئاڭلارا ۋىردۈڭ غىنا شەربەتلەرىن نۇش ئەيلەدۈڭ .
ئاشىنا گىبى بەنى ياد ئەيلەمەز ئولدۇڭ دەرىغ ،
ھەققۇمە بەگزەزە دۈلار سۆزلەرىن گۇش ئەيلەدۈڭ .
ئەي باڭا ھىممەت مەيىندەن مەست ئولان تان ئىتمەكىم ،
نۇشى جان ئولسۇن ساڭا چۈن ئول مەيى نۇش ئەيلەدۈڭ .
بۇ نە ھىكمەتدۇركى ئول ھىممەت مەيىندەن ، ۋەسفىيا ،
خەلق ئىچۈپ جۇش ئەيلەمەز سەن ئىچمەدىن جۇش ئەيلەدۈڭ .

* *

نەزەر قىل كىم نىچە رەۋشەن قىلىپدۇر يىنە باغى گۇل ،
سەنەسىن گۇلشەنۇڭ ئۇلمىش دۇرۇر رەۋشەن چەراغى گۇل .
مەھەببەت مەيلەرىن نۇش ئەتمەك ئىچۇن ئەندەلىبى مەست ،
ئەلىندە گۇيىيا ئالمىش دۇرۇر لەئلىن ئاياغى گۇل .
بۇ چاغى غافىل ئولمە خوش گەچۇر ئەي بۇلبۇلى شەيدا ،
كى يىل بىر ئۇمردۇر بىر يىل گەرەك بۇلا بۇ چاغى گۇل .
بۇ دەملەر خوش دەم ئولسۇن ئول كى بىر مەھبۇبى سەيد ئىدۇپ ،
گەلۇپ يانىندە ياندۇغىنچە يۇر ئولا ياتاغى گۇل .
شەراب ئىچمەك ياساغ ئولمىش دۇرۇر قادىلەرە ۋەسفى ،
ئەجەبدۇر گەر ساگا يۇز ۋىرمەز ئىسە ئول ياساغى گۇل .

* *

ئەگەرچى ۋادەلەر ئىدۇپ باڭا ئىتدۇڭ ۋەفا ئۇمرۇم ،
ۋەلى قورقۇم بۇ كول ئاھدە بەنۇم ئىتمەز ۋەفا ئۇمرۇم .
شەھا سەندەن مى ئۆغرەندى كى بىرلەھزە قەرار ئىتمەز ،
گەلۇپ گەچدۇكچە جەۋر ئىلە گەچەر بۇ بىبەقا ئۇمرۇم .
ئەگەر خاك ئولا بۇ جىسمۇم مەزارۇمدەن گۇزەر قىلساڭ ،
ھەۋايى مىھرى شەۋقۇڭلە دىيەم : « ھا مەرھەبا ئۇمرۇم . »
جەفا ۋۇ جەۋر ئىلە گەچدۇڭ چۇبەندەن رەھم ئىدۇپ بارى ،
نە ھال ئىلە قالۇرۋەن بىر نەزەرقىل سەن باڭا ئۇمرۇم .
چۇ سەندەن گەچدى ئول مەھ ، ۋەسفىيا ، ئاھ ئىلە گەچ دايىم ،
كىمۇڭ كىم ئۇمرى گەچسە دىر ئۆلىنچە ھەسرەتا ئۇمرۇم .

* *

دەرىغۇ دەردكــى ئارامى جاندەن ئايرىلدۇم ،
فىغان كى بۇلبۇل ئىدۇم گۇلستاندەن ئايرىلدۇم .
يىرى دۇرۇر يانايىن دۇزەخى فىراق ئىچرە ،
چۇ ئىختىيار ئىلە ھۇرى جىناندەن ئايرىلدۇم .
جىھاندا شۇ گىبى تاشلارلا دۆگىنۇپ يۇرىيەم ،
چۇ بەن ئانۇڭ گىبى سەرۋى رەۋاندەن ئايرىلدۇم .
بۇ خەلق ھالۇمى بىلمەز بەنۇم فىراق ئىچدە ،
نىدەم كى دىل دىمەزەم كىم فۇلاندەن ئايرىلدۇم .

www.uyghurkitap.com

نە يەردە ئىستەيەيىن خەستە گۆكلۇمى ۋەسفى ،
نە قىلايىن نىدەيىن دىلستاندەن ئايرىلدۇم .

* *

ئاھكىم بۇ چەشمى گىريان ئاقدۇپ سەيلابى غەم ،
چەرخ گىبى دىلدە دايىم دەۋر ئىدەر دۇلابى غەم .
بىر مەۋەددەت نامە كەلدى ئىشقدەن گۆكلۇمە كىم ،
غۇسسەدۇر سەرنامەسى ئۇنۋان ئانا ئەلقابى غەم .
مەسكەن ئىتدى ئەقلۇ جانۇ دىل فىراقۇڭ كۈنچىسى ،
مىھنەت ئابادى بەلايى تەڭدۇرۇر ئەربابى غەم .
ئۇل كىتابى نازدەن بىر فەسل ئوقۇر ئۇششاقلار ،
دەردى دىل شەرھىندەن ئايدۇرلار رەۋان يۈز بابى غەم .
زۇلفى سەۋداسىن ئىدەن كەسسۈن ئۈمىدى ۋەسفى كىم ،
شادمان ئولۇرمى بەند ئىتسە دىلى قۇللابى غەم .

* *

مىھرۇڭلە ئەگەر خاك ئولا بۇ سىنەئى چاكۇم ،
تا ھەشرە دەگىن بۇيى مەھەببەت ۋىرە خاكۇم .
ئۆلدۈربەنى كىم شول قەدەرەم دەردۇ غەمۇڭلە ،
يانۇمدە ھە ياتۇم دۇرۇر ئەي دوست ھەلاكۇم .
باكۇم بۇ ئىدى كىم بەنى ئۆلدۇرمەيە چەشمۇڭ ،
چۈن چەشمۇڭى گۆردۈم سەنەما قالمادى باكۇم .
مىھرۇمدەن ئانۇڭ ھەر تەرەفىن لالە زار ئىتدۇم ،
سەن پاكە نەزەر قىلدۇغچۈن دىيدەئى پاكۇم .
گەرخەتتى ھەۋاسىيلە تەنۇم خاك ئولا ۋەسفى ،
تا ھەشرە دەگىن مىھر گىيا بىتۈرە خاكۇم .

* *

گۆشەئى مەيخانە جەننەت يار ھۇرۇمدۇر بەنۇم ،
جەننەتو ھۇر ئىستەمەك غەيرى قۇسۇرۇمدۇر بەنۇم .
ساقىيا ، لەئلۈن شەرابىندەن بەنى بىھۇش قىل ،
ئالەمى بىخۇشلۇق زىرا ھۇزۇرۇمدۇر بەنۇم .
دەردى بارى ھەجرۇڭى كىم كەھ ئولۇرگەر چەكسە كۇھ ،
بۇنچەزەف ئىلە چەكەن جانى سەبۇرۇمدۇر بەنۇم .

ساقىيا، مەي سۇن كى بەن دۇنيايە مەغرۇر ئولمازام،
هەر مەتائى كىم جىھان ۋىرۇر غۇرۇرۇمدۇر بەنۇم.
ۋەسفىيا، كىم جامەئى ئەشئارى چاك ئىتسەم گەرەك،
گەرچى كىم ئالەمدە ئەشئارۇم زۇھۇرۇمدۇر بەنۇم.

* *

يارالۇ سىنەم بەنۇم ئول تىغى ئاتەش ـ تابدەن،
خاكدۇر گۇياكى يىر يىر چاك ئولۇر سەيلابدەن.
باڭا رەھم ئىتدۇك گۆرۇپ سىنەمدە تىرۇك زەخمىنى،
دىيدەئى بەختۇم بەنۇم گۇيا ئۇياندى خابدەن.
سەجدە ئىتمەكدەن ھىلال ـ ئەبرۇلار، ئەي مەھ، قاشۇڭە،
كەئبەئى كۇيۇڭدا پۇردۇر ھەر تەرەف مىھرابدەن.
رۇزە دۇر كافىر گۆزۇك قان ئىچمەسۇن دىدۇم، دىدى،
رۇزەسى كافىرلەرۇك سىنماز شەرابى نابدەن.
گۇيىياكىم شەمئدۇر سىنەمدە ھەر تىرۇك سەنۇك،
ئاتەشى ئىشقۇڭلە سىنەم ئىچرە ئولان تابدەن.
لەۋھى ئەشئارۇڭدە ۋەسفى زىينەتى جەدۋەل يىتەر،
جۇيلار كولۇر رەۋان بۇ چەشمى پۇر ـ خۇنابدەن.
ئارزۇيى جەمئ لالۇڭلە بۇ خۇنىن دىل گىبى،
ئىچى قان تولدى سۇراھىنۇك شەرابى نابدەن.

* *

نەدۇر ئەي دوست رۇخۇك ئۇزرە بىتەن تازە چەمەن،
كىم گۆرۇپدۇر كى چەمەن بىتۇرە گۇل ـ بەرگى سەمەن.
باغى سىنەم تولۇ تىرۇڭلە نىھال ئەيلەيەيىن،
بۇ دۇرۇر شىمدىكى دەمدە ھەلە گۆڭلۇمدە بىتەن.
سەرى كويۇڭدەن يىراغ ئولماز ئىسەم ئىنجىنمە،
پاي بەند ئولدى باڭا نەيلەيەيىن ھۇببى ۋەتەن.
شەمۇك ئەي مەھ بۇگىچە باشىنە ئودلەر ياقايىن،
دىل ئۇزاندى ساڭا مەجلىسدە يا ئول ئۆلە يابەن.
غۇنچەئى لەئلەيى داغىيلە نە دەملەكى گۆرەم،
ئال ۋەلايە سارىلمىش سانۇرەم مۇشكى خۇتەن.
گىتندى دەردە ىدەيىن تەۋبەيە ھىچ سەبر ئولامى،
تەبئى ۋەسفى ئولا ۋۇ فەسلى گۇلى تەۋبە ـ شىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

*   *

گەر سورارساڭ لۇتف ئېدۈپ بىر گۈن ئەگەر بەن خاكدەن ،
رىفئەتى قەدرۈم يۈجەلدۈردۈڭ بەنۈم ئەفلاكدەن .
ھاسىلۇم خارجۇم سورارساڭ ھاسىلۇم غەمدۇر ۋەلى ،
سەيللەر خارج ئېدەرەم بۇ دىيدەئى غەمناكدەن .
زەھر مارى فەقردەن ئۆلدۈرمەدىن بەن بەندەگى ،
لۇتف ئېت ئىنئام ئەيلە شول ھىممەت دىيەن تىرياكدەن .
بىنى بۇ ناپاكلەردەن لۇتف ئېدۈپ ئەيلە خەلاس ،
شول ئۇمىدۇڭ ھەققى كىم ۋاردۇر خۇدايى پاكدەن .
ۋەسفىنۇڭ ھالى پەرىشانىنى سورمازساڭ نې لا ،
ئادەمە غەملەرگەلۈر سۆيلەنسە بىر غەمناكدەن .

*   *

ئاھ كىم باڭا نەسىب ئولمىش جەفا مەھبۇبدەن ،
گەچدى ئۇمرۇم گۆرمەدۈم بىردەم ۋەفا مەھبۇبدەن .
ئېدەمەزۋەن تا قىيامەت گەر ئېدەر ئولسام بەيان ،
شول قەدەر چەكدۈم جەفا بەن مۇبتەلا مەھبۇبدەن .
گەرچى كىم بىداد ئولان بىلمەز بەنۈم ھالۇم ۋەلى ،
بەن نە مىھنەت چەكدۈگۈم بىلۈر خۇدا مەھبۇبدەن .
ھەرگىجە تا سۇبھ ئولىنجە نەي گىبى ئەفغان ئېدۈپ ،
ئىڭلەرەم دەرد ئىلە كىم دۈشدۈم جۈدا مەھبۇبدەن .
بۇ دىلى بىمارە ئەم سوردۇم تەبىبى ئىشقدەن ،
دىدى كىم ۋەسفى ئولۇر ساڭا دەۋا مەھبۇبدەن .

*   *

دېدۇم زۇلفۈڭدەن ئىستەر بۇ گۆڭۈل بۇ ،
دېدى خىشم ئىلە ھالۇڭ بىل نەدۈر بۇ .
دېدۇم قارشۇ يۈزۈڭ گۆرسەم ، دېدى كىم ،
نە سۆزدۈر بۇ كى دىرسىن باڭا قارشۇ .
ئۇ يۇمازسام شەبى فۈرقەتدە تاڭ مى ،
گۆزە كورخۇلۇ يىردە گەلمەز ئۇيقۇ .

دۈشەرسە پايۇڭە ئىنجىنمە ئەشكۈم ،
نىچە سەرۋ ئاياغىنە يۈز سۈرەر سۇ .
نې ئولا دىنتەرسە خەددۈڭ ئۈزرە زۇلفۇڭ ،
شەھا ئاتەشدە ئولۇر مۇزتەرىب مۇ .
ئەسىر ئولالى ئول ئاھۇيە ۋەسفى ،
سورار ئىردۈگىنە كىم قانى ئاھ ئۇ .

* *

هال کىم قونمىش دۇرۇر لەئلى لەبى جانا نۇمە ،
بىر مەکەسدۇر کىم بەنۇم قەسد ئەيلەمىشدۇر جانۇمە .
هەم ـ دەمۇم سايەم دۇرۇر غەم گۆنلەرىندە ئول دەخى ،
ئوقۇمازسام مۇم ئىلە ئەي ماه گەلمەز يانۇمە .
دىگلە نالەم هالۇمى بىلمەك دىلەرسەڭ دوستۇم ،
نىدۇگۇم بىلمەز بەنۇم گۇش ئۇرمايان ئەفغانۇمە .
سۆزلەرۇم سۇزىندەن ئولمىشدۇر خەتى شىئرۇم سىيەه ،
گەل ئىنانمازساڭ نەزەر قىل دەفتەرۇ دىڤانۇ مە .
چۇن ئەجەل دەردىنە يوقدۇر چارە لۇتف ئىت ، ئەي تەبىب ،
خەستەئى ئىشقەم بەنۇم ساي ئەيلەمە دەرمانۇمە .
تىرى غەمزەڭ قەسد ئىدەرمىش کىم گەلۆپ قانۇم دۆکە ،
قانلۇ ئولۇر گىرمە سۇن لۇتف ئىتسۇن ، ئەي مەه ، قانۇمە .
ڤەسفىيا ، بەن ئەندەلىبى گۆلشەنى فىردەڤس ئىکەن ،
هەيف بۇ خاکى قەفەسدە تەبئى خۇش ـ ئەل ـ هانۇمە .

* *

ئاه کىم هەجرۆگدە بەن بىدىل دۇشەلدەن غەملەرە ،
ئاهۇمۇ ئەشکۇم بەنى فاش ئەيلەدى ئالەملەرە .
قانۇمى دۆکمەك دىلەرمىش دوستلار دىلبەر بەنۇم ،
هىممەت ئەيلەڭ کىم بەنى هەق ئىرگۆرە ئول دەملەرە .
ئەکسى لەئلۇڭ ئولسە يەگدۇر چەشمى پۇر ـ خۇنۇمدە کىم ،
مۇئتەبەر ئولۇر نىگىن لەئل ئولىجاق خاتەملەرە .
سىنەمى چاك ئەيلە کىم رەهم ئىدەسىن بەن خەستەيە ،
زەهمى ئولمايان بەدەن لايىق دەگۆل مەرهەملەرە .
ئالەمى ئىشق ئىچرە جان ڤىردۆکسە ڤەسفى غەم دەگۆل ،
نىچەلەر جانلەر ڤىرۆپ ئىرمەزلەر ئول ئالەملەرە .

* *

زۇلفى پۇر ـ چىنۇڭ کى چىن ئىتمىش ئۆزىن کىن ئۇستىنە ،
ئەي سەنەم ، کىن ئۇستىنە ئولسۇن يا خود دىن ئۇستىنە .
دىدى نەقش ئىت سۇرەتى نەئلى سەمەندۇم جىسمۆگە ،
دىدۇم ئەي مەه نەقش ئىدەم چەشمى جىهان ـ بىن ئۇستىنە .

www.uyghurkitap.com

يىللەر ئەسدۇرمەز رۇخۇڭ ئۇستىنە ئەي دىلبەر ساچۇڭ ،
هەرقاچان كىم يىل ئەسە دىترەر ئۇ مىسكىن ئۇستىنە .
نې ئولا گەر زۇلفۇڭ يىرى ئولۇرسە ، جانا ، رۇخلارۇڭ ،
نۇر ئولۇر ئانۇڭ يىرى كىم سەر ۋىرە دىن ئۇستىنە .
هەي نىچە تۇركى كەماندار ئولۇر ، ئەي مەهرۇ ، گۆزۇڭ ،
كىم كەمان قۇر دايىما ياتدۇقچە بالىن ئۇستىنە .
ئەي گۆڭۈل بۇ تاسى گەردۇن ئىلە پەرۋىن سەنەسىن ،
ئابا بەڭزەر كىم قونۇر بىر دەستە نەسرىن ئۇستىنە .
ئۆلدى ۋەسفى دەرد ئىلە گەل لۇتف ئىدۇپ سىنىنە سۆگ ،
كىم دۇئا ئىتمەك ، شەها ، ئادەت دۇرۇر سىن ئۇستىنە .

* *

گۆردۇم چۇ قارا زۇلفۇڭى ئول ئاغ ئاراسىندە ،
سەيد ئولدى گۆڭۈل مۇرغى قالۇپ ئاغ ئاراسىندە .
گۆرۇپ يۇزۇڭى زۇلفۇڭە باغلا نالى گۆڭلۇم ،
بۇلبۇل گىبى فەرياد ئىدەرەم باغ ئاراسىندە .
دىل مۇرغى سەنى گۆرمەسە پەرۋاز ئىدە جانا ،
بىر لەهزە قەرار ئىتمەيە ئۇچماغ ئاراسىندە .
قەسد ئەيلەدى ئىرماغە قاپۇڭدەن بەنى ئەغيار ،
سەيىل ئىتدى گۆزۇم ياشىن ئول ئىرماغ ئاراسىندە .
شول دەڭلۇ دىلى ۋەسفىيە داغ ئۇردى غەمۇڭ كىم ،
دىۋانە گىبى شىمدى يۇرۇر تاغ ئاراسىندە .

* *

ئەگەر ئولسە گۇزەللەر تازە تازە ،
دىر ئىدۇم خوش غەزەللەر تازە تازە .
غەمى هەجر ئىلە بەن بۇلبۇل گىبى زار ،
دىكەنلەر گۇللار ئەيلەر تازە تازە .
سۇلار ئانۇڭ گىبى گۇللاركى دايىم ،
ئەل ئۇرا ئانا ئىللەر تازە تازە .
رۇخۇڭ فىكرىن ئىدەركەن باڭا زۇلفۇڭ ،
ۋىرۇر تۇلى ئەمەللەر تازە تازە .
شەها ۋەسفى سەنۇڭ مەدهۇڭدە دايىم ،
دىسۇن قەۋلى غەزەللەر تازە تازە .

* *

نەيلەيەم ئول گۇلشەنى هۇسنۇڭ گۇلى خەندانىنى ،
دىڭلەمەز بەن بۇلبۇلى شۇرىدەنۇڭ ئەفغانىنى .

یاری ئارتۇق ساقلارەم ئەغیاردەن هەجرىندە کىم ،
مۇمنۇڭ شەیتان ئۆلۇم ۋەقتىندە ئالۇر ئىمانىنى .
سەنکی بىر جەرراهدۇر غەمزەڭ کی گەلمش سىنەمە ،
هەر یانا یارۇپ ئارار دەرد ئوقلاری پەیکانىنى .
تىرىڭۈك زەخمىن گۆرۈپ جان قاچسا زەخمۇمدەن نولا ،
نەیلەسۇن مەهبۇس ئولان چۉن دەلدىلەر زىندانىنى .
ئول سەنەم جەۋرۇ جەفا مەجمۇئەسىن ئەزبەر ئوقۇر ،
سۆیلەسەك بىلمەزگەچەر مىهرۇ ۋەفا دەستانىنى .
پەهلەۋانىسن دوستۇم تىغی جەفا سالماقدە کىم ،
قانلۇ یاشلارلا پۇر ئىتدۉن سىنەمۇڭ مەیدانىنى .
غەم ئەلىندەن ئۇمارام ئولا گىرىبانۇم خەلاس ،
تۇتدی چۉن دەستی ئۉمىدۉم هىممەتۇڭ دامانىنى .
زۇلفۇڭ ئەۋسافىندا ۋەسفی بىر غەزەل یازمش یىنە ،
تازە سۇنبۇللارلە تەزیىن ئەیلەمش دىۋانىنى .

* *

دىڭلەمەزسىن بۇلبۇل شۇرىدەگەم فەریادۇمی ،
ئەي گۇلی رەنا بەنۇم سەندەن کىم ئالا دادۇمی .
لالی شىرىنۇڭ گۆرۉپ شەککەر ئەزىلمش قارشۇگە ،
بەن مەگەر ، جانا ،ئۆلەم کەلمەیەم ئاندەن دادۇمی .
شول قەدەر هەجرۇگدە مەنۇ سام غەمی دەردۉگلە کىم ،
شىمدی غەم ئەگلەر ئولۇپدۇر بۇ دىلی نا ـ شادۇمی .
هۉسن ئىلی بسۇلتانی ئولمشسىن مۇبارەك باد ئىچۉن ،
بادی گۆندەردۉم قەبۇل ئىت ئول مۇبارەك بادۇمی .
بەهری شىرۇملە جىهان پۇر ئولا ۋەسفۇڭ گەۋهەری ،
گەر بەنۇم ۋەسفی دىیۇ بىر کەز ئاگارساڭ ئادۇمی .

* *

یاندی دىل شەمئی رۇخۇڭ شەۋقىنە پەرۋانە گىبی ،
جان دەخی ئىندی هەۋەس ئاه کودا یانە گىبی .
ئىستەدۉم ئالەمی مەیگۉن لەبۉگۉڭ شەۋقىیلە ،
بۇلمادۇم بىر دىلی سافی باگا پەیمانە گىبی .
دىلبەرا ، زۇلفی پەرىشانۇگە ئەل ئۇرماغ ئىچۉن ،
دەستی قۇدرەت ئەلۇمی قىلدی بەنۇم شانە گىبی .

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تورىبكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرىسى

يىر ئىدىنسە بۇيىقۇق گۆڭلۈمى غەمزەڭ نە ئەجەب ،
دۈزد ئولان كىشىيە يىر ئولمايا ۋەيرانە گىبى ،
ۋەسفىيا ، زاهىد ئەگەر مەسجىدە يول ۋىرمەزسە ،
يۈرى مەيخانەيە يىر يوق ساڭا مەيخانە گىبى .

* *

پادىشاهى بەهرۇ بەر شەه بايەزىدى شىردىل ،
كىم هەزاران فەزلى ۋار دارا ۋۇ كابۇس ئۈستىنە .
ياپدى بىر كىشۋەر گۇشا فۇلكى فەلەك سىمايى كىم ،
دۈشدى ئاندەن لەرزەلەر ئەربابى ناقۇس ئۈستىنە .
فىكر ئىدەر كەن كىم بۇ ئەجدەر هايى شاهى نىك ـ بەخت ،
گۆندەرۈر غالىب فىرەنگىستانە يا رۇس ئۈستىنە .
بىر سىروسى ماهى پەيكەر باڭا ئىلهام ئەيلەيۈپ ،
دىدى تارىخى لەتىفىن چاق رودۇس ئۈستىنە .

* *

سەرۋەرا هەققۇمە ئەدا سۆزىنى گۇش ئىتمە ،
بەندەگى خەير ئىلە ياد ئەيلە فەرامۇش ئىتمە .
هىممەتۇڭ گۇلشەنىنۇڭ گۇللەرىدۈر ئانى دىرۈر ،
مىدهەتۇڭ بۇلبۇلىدۈر ۋەسفىيى خامۇش ئىتمە .

* *

ئۆمرۇم ئولدۇكچە گۈزەل سەۋمەيەيىن دىردۈم لىك ،
نىدەيىن بۇ دىلى شەيدا بەنى يالان ئىتدى .
يىنە بىر شۇخى جەفا پىشە گۈزەل جانانۇڭ ،
ئۇغرىن ئۇغرىن باقىشى گۆڭلۈمى ۋەيران ئىتدى .

* *

ۋەسفىئى بەندەئى هەقىرۈڭ ئىچۈن ،
ئۆلدى دىبۇ رىۋايەت ئىتمىشلەر ،
غالىبا ئۆلمەدى هۈزۈرۇڭدا ،
هەيرەتىندەن كىنايەت ئىتمىشلەر .
گۈندە بىڭ كەررە ئۆلدۈگىنى گۆرۈپ ،
بىڭدە بىرىن رىۋايەت ئىتمىشلەر .

ۋەسفى ۋە ئۇنىڭ « دىۋانى ۋەسفى » ناملىق ئەسىرى توغرىسىدا

تۈرك كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللىرىدىن بىرى بولغان ۋەسفىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتى ھەققىدە خېلى كۆپ ئىزدىنىشلەردە بولغان ئاشىق چەلەبىنىڭ مەلۇمات بېرىشىگە قارىغاندا ، ۋەسفى ئوسمانلى ھۆكۈمرانلىرىدىن سۇلتان بايەزىد II (1512 ــ 1448) دەۋرىدە شۆھرەت قازانغان شائىرلارنىڭ بىرىدۇر .

ۋەسفىنىڭ ھاياتى توغرىلىق تەپسىلىي ۋە كەڭرى مەلۇمات يوق . شۇنداقتىمۇ بۇ ھەقتە بەزى ئىشەنچلىك مەلۇماتلارنى سۇلتان بايەزىد II زامانىدا ئۇنىڭ بىلەن زاماندىش بولۇپ ياشىغان شائىرلاردىن سەھى بەي ، رىيازى ، ئاشىق چەلەبى ، لەتىفى قاتارلىقلار بېرىدۇ .

يۇقىرىقى شائىرلار يازغان تەزكىرە ۋە بايانلارغا ئاساسلانغاندا ، ۋەسفى ئاناتولى يېرىم ئارىلىدىكى سەرەز (بۇرۇنقى نامى سىرروز) نىڭ يېنىدىكى « تۆمۈر ھىسار » دېگەن جايدىن بولۇپ ، شۇ يەردە قازىلىق مەنسىپىدە بولغان ، ئۇنىڭ قاچان تۇغۇلۇپ قاچان ۋاپات بولغانلىقى ھەققىدە ئېنىق مەلۇماتلار بولمىسىمۇ ، ئەمما ئۇنىڭ بايەزىد II گە بېغىشلاپ قەسىدىلەر يازغانلىقىغا ۋە بۇ دەۋردە ۋەزىرلىك مەنسىپىدە بولغان ئەلى پاشا (مىلادى 1511 ـ يىلى ئۆلگەن) نىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەنلىكىگە قاراپ ئۇنىڭ 15 ـ ئەسىرنىڭ 2 ـ يېرىمىدا تۇغۇلۇپ ، سۇلتان بايەزىد II گە زاماندىش بولۇپ ھايات كەچۈرگەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش مۇمكىن ، يەنە ئۇنىڭ سۇلتان بايەزىد II دىن كېيىنكى ھۆكۈمران سۇلتان سەلىم I (1520 ــ 1470) نىڭ ئوردىسىدا ۋەزىرلىك مەنسىپىدە بولغان جەپەر چەلەبى (مىلادى 1515 ـ يىلى ئۆلگەن) دىن قازىلىق مەنسىپىنى ئاتا قىلىشنى سوراپ شېئىر يازغانلىقىغا ھەمدە بۇ دەۋردە سەدر ئەزەم (ئوسمان پادىشاھلىقى زامانىدىكى باش مىنىستىر) لىك مەنسىپىدە بولغان مۇستاپا پاشاغا بېغىشلاپ قەسىدىلەر سوۋغا قىلغانلىقىغا ئاساسلىنىپ ، ئۇنى سۇلتان سەلىم I دەۋرىنىڭ باشلىرىدىمۇ ھايات كۆچۈرگەن دەپ مۆلچەرلەش ئەقىلغا سىغىدۇ .

شائىرنىڭ زاماندىشى ئاشىق چەلەبىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا ، ئۇنىڭ شائىرلىق ئىستېداتىنىڭ يېتىلىشىدە ئۆز زامانىسىنىڭ مەشھۇر شائىرى مەسىھى (مىلادى 1513 ـ يىلى ئۆلگەن) نىڭ تەسىرى زور بولغان . ۋەسفىنىڭ مەسىھى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەققىدە ئاشىق چەلەبىنىڭ : « مەسىھى بىلەن دايىما ھەمدەم ۋە ھەمنەپەس ، زامان ھادىسىلىرىدە ئىككىسى بىللە ، مەرىپەتتە تەلەپكار ۋە تولىمۇ ھەۋەسمەن ئىدى » ، «مەرھۇم مەسىھى بىلەن ھەمدەم ۋە ھەمنەپەس بولغاچقا ، كامالەت ۋە مەرىپەتتە يېتىلگەن ئىدى » دەپ يازغانلىقى ۋەسفىنىڭ مەسىھى بىلەن قويۇق دوستلۇق مۇناسىۋىتىدە ئۆتكەنلىكىنى ، شۇنداقلا ئۇنىڭ شائىرلىق ھاياتىدا مەسىھىنىڭ تەسىرى زور بولغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈشكە ئىمكان بېرىدۇ .

ۋەسفى ھەققىدىكى خاتىرىلەر ۋە شائىرنىڭ دىۋانىدىكى قەسىدىلەر بىلەن بەزى غەزەللەر ئۇنىڭ ئوردا كىشىلىرى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ . ئا-

شىق چەلەبى ۋەسفىنىڭ بايەزىد II دەۋرىدە ۋەزىر بولغان ئەلى پاشانىڭ ئىنئامىغا ئېرىشكەنلىكىنى يېزىپ كېلىپ « ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنى سىرۇزغا قازى قىلدى، شاھانە ياخشىلىقى بىلەن رازى قىلدى » . بۇ ئۇچۇرنى لەتىفى قالدۇرغان خاتىرىلەردىمۇ كۆرۈش مۇمكىن . ئۇنىڭدىن تاشقىرى شائىرنىڭ بايەزىد II گە ، ۋەزىر ئەلى پاشاغا ، تاجزادە جەپەرچەلەبىگە ، باش ۋەزىر مۇستاپا پاشاغا (مىلادى 1512 ـ يىلى ئۆلگەن) بېغىشلاپ قەسىدىلەر سوۋغا قىلغانلىقىمۇ ئۇنىڭ ئوردا كىشىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە دەلىل بولىدۇ . بۇلاردىن ئەلى پاشاغا بېغىشلانغان بىر قەسىدىدىكى تۆۋەندىكى مىسرالار ۋەكىللىك خاراكتېرغا ئىگە :

سەد ھەزار ئۆلمىش دۇرۇر گەرچى نەۋايى دەۋلەتۇن ،
گۇلشەنى ۋەسفۇندە ۋەسفى گىبى ئۆلمايە ھەزار .
نەسەنۇن گىبى جىھان ئىچىندە بىر مەمدۇھ ۋار ،
نە ئانۇن گىبى گۆرۈز مەدداھ چەشمى روزگار .
گەرچى كىم بىر خاكدۇر نەزمىنە ئىززەت ئەيلەكىم ،
مىدھەتۇڭدە گۆر نە جەۋھەرلەر ۋىرۇر بىر خاكى خار .

مەزمۇنى : گەرچە سىنىڭ دەۋلىتىڭنىڭ ناۋاسى يۈزمىڭ ھەسسە ئۈستۈن بولسىمۇ ، سىنىڭ سۈپەتلىرىڭنىڭ گۇلشەنىدە ۋەسفى قىلغان ناۋاغا يەتمەيدۇ . ئالەمدە ساڭا ئوخشاش بىر مەدەتكار يوق ، ۋەسفىگە ئوخشاش مەدھىلىگۈچىمۇ يوق . ۋەسفى گەرچە توپىغا ئوخشاش ئەرزىمەس بىر كىشى بولسىمۇ ، بۇ توپىدىن قانداق گۆھەرلەرنىڭ چېچىلىۋاتقانلىقىغا نەزەر سالغىن .

شائىر ۋەسفىنىڭ زاماندا شلىرىدىن ئابدۇرەھمان چەلەبى ، ھاجى ھەسەنزادە ، كامال پاشازادە ، جەپەر چەلەبى ، نەجاتى قاتارلىق شائىرلار بايەزىد II نىڭ بىر پارسى غەزىلىگە نەزىرە يازغاندا ئۇمۇ قوشۇلۇپ نەزىرە يازغانلىقىمۇ بىزنىڭ يۇقىرىقى مۆلچەرىمىزنى دەلىللەيدۇ .

شائىر ۋەسفى گەرچە ئوردا كىشىلىرىگە يېقىن بولۇپ ، قازىلىق مەنسىپىدە بولغان بولسىمۇ ، ئەمما مال ـ دۇنياغا ھېرىس بولماي ، ئۆزىنى پاك تۇتۇپ ئۆتكەن شائىرلارنىڭ بىرىدۇر . بۇ ھەقتە سەھى بەيىنىڭ تۆۋەندىكى سۆزلىرىنى نەقىل كەلتۈرۈش ھاجەتسىز ئەمەس : « [ئۇ] زامانە قازىلىرىغا ئوخشاش دۇنيا پەرەست ئەمەس ئىدى ، ئاقچا ۋە ئالتۇن جىنسىدىكى نەرسىلەرگە مۇھەببىتى يوق ئىدى ، ھەتتا قولىغىمۇ ئېلىپ قويماس ئىدى ، پاكلىقىقا مايىل ۋە ئاللا يولىغا ۋاسىل ئىدى ... » شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھاياتى ئەينى دەۋر ئەمەلدارلىرىغا ئوخشاش باياشادلىقتا ئۆتمىگەن . ھەتتا زىنداندا يېتىش قىسمەتلىرىگىمۇ دۇچار بولغان . بۇنىڭغا دەلىل سۈپىتىدە ئۇنىڭ « بەنى » (مېنى) رەدىفلىك غەزىلىدىن ئىككى مىسرا كەلتۈرۈش كۇپايە :

گۆردىلەر شەيدالىغىم ئىشقىندە زىندان ئىتتىلەر ،
سىينەسىندە جانى گىبى ساقلادى زىندان بەنى .

مەزمۇنى : ئۇنىڭ ئىشقىدا شەيدا بولغىنىمنى كۆرۈپ مېنى زىندانغا تاشلىدى . زىندان بولسا مېنى گويا يۈرىكىدىكى جېنىغا ئوخشاش ساقلىدى .

شائىر ۋەسفىنىڭ ئاخىرقى ھاياتى ھەققىدە ئىشەنچلىك مەلۇماتلار يوق . لېكىن سەھى بەيىنىڭ ئۇچۇر بېرىشىگە قارىغاندا ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرلىرىدا مالكارا دېگەن يەردە قازىلىق مەنسىپىدە بولۇپ ، شۇ يەردە ۋاپات بولغان .

شائىر ۋەسفى دىۋانىنىڭ « قاھىرە نۇسخىسى » ۋە « مانچېستىر نۇسخىسى » دىن ئىبارەت ئىككى نۇسخىسى ھازىرغىچە يېتىپ كەلگەن . ئەمما « بۇ نۇسخىلا شائىرنىڭ ھەممە ئەسەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان » دېگەن قاراشلارمۇ بار .

ۋەسفى شېئىرلىرى بىر قىسىم مەدھىيىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئومۇمەن مۇھەببەت تېمىسىدا يېزىلغان بولۇپ ، ئۇنىڭدا ئاشىقانە تۇيغۇلارنىڭ كىشى يۈرىكىنى لەرزىگە سالىدىغان نازۇك سىزىملىرى يۇقىرى ماھارەت بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن . شائىر ئىنسان روھىيىتىدىكى ئادەتتىكى كىشىلەر سىزىشكە قادىر بولمىغان تۇيغۇ ـ سىزىملارنى پەيلاسوپلارچە نەزەر بىلەن كۆزىتىپ ، ئۇنى نەزم سەنئىتى ئېھتىياجلىق بولغان بارلىق بەدىئي ۋاستىلەر ئارقىلىق ئاجايىپ شېئىرى ئۇستىلىق بىلەن ئىپادىلەپ بەرگەن :

كۆكۈل فەرياد ئىلە ئەفغانلار ئەيلەر كۇيى جانانسۇز ،
سەنەسىن بۇلبۇلى شۇرىدەدۇر قالمىش گۇلستانسۇز .

....

غەمۇڭ مېھمان سارايى ئولالى ھەجرۇڭدە دىل ، جانا ،
جىھاندا بىر گۇن ئولمازكىم ئولام بىرلەھز مېھمانسۇز .

....

گەلۇپ كۇيۇمدا ۋەسفى نالە ئەيلەر دىۋ ئىنجىنمە ،
نىچ ئىنسۇن بۇلبۇلۇڭ سەرمايەسى ئەفغاندۇر ئەفغانسۇز .

شائىر ۋەسفى شېئىرىيىتىگە لايىقىدا باھا بېرىشتە ئۇنىڭ زامانداشلىرىنىڭ تەرىپلىرىگە تايىنىش تولىمۇ ئادىللىقتۇر . ۋەسفى بىلەن يېقىن تونۇشلاردىن بولغان سەھى بەي ۋەسفىنى : « پەزىلەتلىك ئالىم ، كامالەتكە يەتكەن شائىر ، نەزم ئۇسلۇبىدا ئۇستۇن ، سۆز ۋادىسىدا يەككە يىگانە ، شېئىرىيەت يولىدا ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبى بولغان ، ئارزۇ بەھرىلىرىدە گۆھەر سۆزگۈچى ، غەزەللىرى ئىشق بىلەن يۇغۇرۇلغان ، بېيىتلىرى خىياللارنى ئويغاتقۇچى » دەپ سۈپەتلىسە ، لەتىفى ئۇنىڭ غەزەللىرىنى « شېرىن ۋە رەڭگىن (رەڭدار) ، يېقىملىق ۋە دىلنى يايراتقۇچى » دەپ تەرىپلەيدۇ ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ نادىر شائىرى نەجاتىنىڭ شېئىرلىرى بىلەن تەڭ قاتاردا قويىدۇ .

خۇلاسە شۇكى ، ۋەسفى شېئىرلىرى تۇيغۇغا باي ، نازۇك پىكىرلەر بىلەن يۇيۇنغان ئاشىقانە شېئىرلار بولۇپ ، ئوقۇغان كىشىنىڭ يۈرىكىدە لەرزە پەيدا قىلغۇچى سېھرىي كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكى بىلەن كىتابخانلارنى ئۆزىگە تارتىدۇ .

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىنىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىنى ئىشلەشتىكى بەزى يەڭگىللىكلەر

ئەسقەر ھۈسەيىن

ئەسىرلەر كۆمۈلۈپ ياتقان ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنىڭ باي خەزىنىسى ئارقا ـ ئارقىدىن يورۇقلۇققا چىقىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، كلاسسىك ئەسەرلەرنى، بولۇپمۇ كلاسسىك شېئىرىيەتنى توغرا ترانسكرىپسىيە قىلىش تولىمۇ مۇھىم بولۇپ قالدى. چۈنكى، ئەدەبىي مىراسلارنى قانداق ترانسكرىپسىيە قىلىش ـــ مەلۇم بىر خەلق ئەدەبىياتىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى ۋە ئۇنىڭ ھەربىر دەۋرلەردىكى خۇسۇسىيەتلىرىنى توغرا چۈشىنىشكە؛ كلاسسىك ئاپتورلارنىڭ دۇنيا قارىشى، بەدىئىي ماھارىتى ۋە تىل ئۇسلۇبىنى توغرا تەتقىق قىلىشقا؛ ھەر قايسى دەۋر شۇ خەلق ئەدەبىي تىلىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىگە توغرا تەبىر بېرىشكە بېرىپ تاقىلىدىغان تەتقىقات خاراكتېرىدىكى مۇھىم خىزمەت بولۇپ، ئۇ تېكىست ئىشلىگۈچىلەردىن ئەستايىدىل بولۇشنى، يەڭگىللىك قىلماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ.

بىزدە ئەدەبىي مىراسلارنى قېزىش، رەتلەش، ئۆگىنىش ۋە ئۇنى تەتقىق قىلىش ئىشى نىسبەتەن كېيىنرەك باشلانغاچقا ئەدەبىياتشۇناسلىقنىڭ ئۈلى بولغان تېكىستشۇناسلىقمۇ تېخى سەبىي ھالەتتە تۇرماقتا.

ئەدەبىي مىراسلارنى توغرا ترانسكرىپسىيە قىلىش يالغۇز ئاشۇ ئەسەر خاتىرىلەنگەن يېزىقنى قانداق بولسا، شۇنداق ئوقۇپ، ئۇنىڭ سۈرىتىنى سىزىپ قويۇش بىلەن ئادا بولىدىغان، بەزى بىلىمسەلەرنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا «كۆچۈرمىكەشلىك» بىلەن پۈتىدىغان ئاددىي ئىش ئەمەس، بەلكى ئۇ ئەدەبىيات تەتقىقاتى تەركىبىدىكى ئەڭ مۇھىم ئىلمىي ئەمگەك. ئۇ تېكىستشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلاردىن ئىلمىي جەھەتتە ئەسەر خاتىرىلەنگەن يېزىقنى، تىلىنى، شۇ دەۋر ئەدەبىياتىدىكى تۈر ۋە ژانىرلارنى ۋە ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى (شېئىر بولسا ۋەزن ۋە بەھرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى) بىلىشتىن تاشقىرى، باشقا تۈرلۈك پەنلەر (تارىخ، فولكلور، ئېتنولوگىيە، لوگىكا، گراماتىكا، ھەتتا تەبىئىي پەنلەر) بويىچە مەلۇم سەۋىيىگە ئىگە بولۇشنى، ئىستىل جەھەتتە سەمىمىي، ئەستايىدىل بولۇشنى كۈتىدۇ. قىسقىسى، تېكىستشۇناسلىق ئۆگىنىش جەريانىدا يېتىلگەن ئالاھىدە ئىلمىي قابىلىيەت بولۇپ، پۇختا ئۆگەنمەي، ئىنچىكە تەتقىق قىلماي تۇرۇپ، ھازىرقى زامان يېزىقى ئارقىلىق كلاسسىك ئەسەرلەرنىڭ مىيىپ سۈرىتىنى سىزىپ قويغۇچى چولتا رەسساملار بىلەن، شۇنىڭدەك بىرەر ئەسەرنى تاسادىپىي يولۇقتۇرۇپ قېلىپلا، ئۇنى چالا ـ بۇلا ئېلان قىلىش ئارقىلىق باشقىلارنى خاتالار تۈپەيلى قايمۇقتۇرغۇچىلار بىلەن ئۇنىڭ ھېچقانداق ئالاقىسى يوق.

ھازىر كلاسسىك ئەدەبىيات سېپىگە قىزىقىش ۋە بىر دەملىك قىزغىنلىق بىلەن كىرىپ

كەلگەن بەزى يولداشلار كلاسسك شېئىرلارنى ترانسكرپسيە قىلشتا ئۆزلرى بىلمگەن
هالدا تۇرلۇك خاتالارغا يول قويماقتا. ئۇلارنىڭ ئىچىدا « قانداق ئوقۇلسا، شۇنداق
كۆچۈرۈش » تىن باشقا نەرسە يوقتەك قىلىدۇ. قارىماققا بۇنى كەچۈرسە بولىدىغاندەك كۆ-
رۈنىدۇ، ئىلمىي نۇقتىدىن ئالغاندا ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش بەكمۇ قىيىن. نېمىلا
بولمىسۇن كىتابخانلار بۇ خىل خاتالىقلارنىڭ بىلمەسلىكتىن كېلىپ چىققانلىقىنى بايقىيال-
سىمۇ، نېمە دېسە كىشىلەرنى ئىشەندۇرۈپ كېتەلەيدىغان بەزى نوپۇزلۇقلار يول قويغان
خاتالارنى ئوڭاي بايقىۋالالمايدۇ، ياكى بايقاشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن نەشرىياتنا
بېسىلغانلىكى نەرسىلەرنىڭ هەممىسگە « مۇتلەق شۇنداق » دېگەن قاراشتا بولىدۇ. شۇنىڭ
بىلەن خاتا تېكىستلەر ئۇلارنىڭ مېڭىسىدە ئەسەرگە نىسبەتەن خاتا چۈشەنچە، ئاپتورغا
نىسبەتەن خاتا باهانى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئويىدا « شۇنداق تالانتلىق
شائىر ساۋاتسىز كىشىدەك چولتا مىسرالارنى يازغانمىدۇ؟ » دېگەن سوئاللارنى قوزغايدۇ.
ئۇلار بۇ سەۋەنلىكنى بىزنىڭ هېلىقى « تېكىستشۇناس » لىرىمىزنىڭ يەڭگىللىك تۇپەيلىدىن
ئۆتكۈزگەنلىكىنى ئويىغىمۇ كەلتۈرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە خاتا ترانسكرپسيە قىلىنغان بۇ
خاتا تېكىستلەرنى تۈزىتىش، ئۇنى قايتىدىن نەشر قىلىش ئىمكانىيىتى بولمىغاچقا، كلاس-
سىكلىرىمىزنىڭ بۇ قىممەتلىك ئەمگەكلىرى باشقىلار قولى سەۋەبكارلىقى بىلەن هەيىناق
هالەتتە كېيىنكىلەر بىلەن يۈز كۆرۈشكەچكە، بەزى چاغلاردا بۇ ئەسەرلەر ئاشۇ خاتا تېكىست-
لەرگە ئاساسەن تەتقىق قىلىنىۋاتىدۇ، نەقىللەر خاتا پېتى كەلتۈرۈلۈۋاتىدۇ. بۇنداق ئەهۋاللار
ئىلگىرى كۆپ كۆرۈلگەن. زۆرۈر تېپىلسا كۆپلەپ پاكىتلارنى كەلتۈرۈش مۇمكىن.

كلاسسىك مىسرالارنى توغرا ترانسكرپسيە قىلىش يەنە بىر جەهەتتىن ئالغاندا
كلاسسىكلىرىمىزنىڭ ئەمگىكىنى قەدىرلەش ۋە هۆرمەت قىلىش بىلەن ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىگە
داغ چۈشۈرۈپ قويماسلىق مەزمۇنىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ جەهەتتە بۇرۇنقىلار بىزدىن
ئەستايىدىلراق بولغانىكەن. مۇنداق بىر ئىش هېلىمۇ يادىمدا: 8 ـ 9 ياش چاغلىرىم بولسا كې-
رەك. مەهەللە مەدرىسەسىدە بىر موللامدىن تەلىم ئالاتتىم. موللام بىزگە سوپى ئاللايار،
هۇۋەيدا ۋە نەۋائىلارنىڭ غەزەللىرىنى يادلاتقۇزاتتى. هۇرۇنلۇقىمىز تۇپەيلى بىز ئۇ غەزەللەرنى
يادلىماي كەلسەك، ئەتىسى ئۆزى ئېغىزچە سۆزمۇ سۆز ئۆگىنەتتى. بىر كۈنى ئۇ نەۋائىنىڭ:

ئەشرەقەت مىن ئەكسى شەمسىل ـــ كەئسى ئەنۋارۇل ـ هۇدا،
يار ئەكسىن مەيدە كۆر دەپ، جامدىن چىقتى سەدا.

دېگەن بېيىت بىلەن باشلىنىدىغان بىر غەزىلىنى ئۆگەتتى. (كېيىنكى چاغدا بۇنىڭ
نەۋائىنىڭ « خەزائىنۇل ـ مەئانى » سىدىكى 1 ـ غەزەل ئىكەنلىكىنى بىلدىم.) ئۆگىتىپ
بولغاندىن كېيىن بىزنى يادقا ئوقۇتتى. ئارىدىن بىر نەچچىمىز ئالدىنقى بېيىتتىكى «مىن» نى
« مەن » دەپ، « كەئسى » نى « كەلسە » دەپ خاتا ئوقۇپتۇق، بۇ چاغدا موللام مۇنداق ئوقۇ-
غانلارنى ئالدىدا يۈكۈندۈرۈپ ئولتۇرغۇزۇپ، « چىلان يېگۈزۈش » ① جازاسى بېرىش بىلەن
«مىن» بىلەن « كەئسى » نىڭ مەنىسىنى يېشىپ بېرىپ، شېئىرنى مەزمۇنەن خاتا

① چىلان يېگۈزۈش ـــ ئۈستۈنكى كالپۇك بىلەن ئاستىنقى كالپۇكنى ئوڭ ۋە سول قول بىلەن بىرلا ۋاقىتتا چىڭ تۇتۇپ
تۇرۇپ، قارمۇ قارشى يۆنىلىشتە چۆجۈش. بۇنى موللام « چىلان يېگۈزۈش » دەپ ئاتايتتى.

www.uyghurkitap.com

ئوقۇغانلىقىمىزنى ئەسكەرتكەنىدى. يەنە شۇنداق بىر ئىشنىمۇ كۆرسىتىپ ئۆتۈش مۇمكىن:

بابا رەھىم مەشرەب قەشقەر يېزىلىرىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىدا قولىقىغا ئۆزىنىڭ ئاھاڭغا سېلىنغان بىر غەزىلى ئاڭلىنىپتۇ. مەشرەب قارىسا، بۇ غەزەلنى ئاغدۇرۇلغان يېرىنى تۈزلەۋاتقان بىر دېھقان ئوقۇۋاتقۇدەك، ئوقۇغاندىمۇ بۇزۇپ ئوقۇۋاتقۇدەك. مەشرەب ئۆز غەزىلىنىڭ بۇزۇپ ئوقۇلۇۋاتقىنىغا قاتتىق ئەپسۇسلىنىپتۇ ۋە ئېتىزدا بىكار ياتقان كەتمەننى قولىغا ئېلىپ، ھېلىقى دېھقان تۈزلىگەن يەرنى ھەدەپ بۇزۇشقا باشلاپتۇ. بۇ ئىشقا غەزەپلەنگەن دېھقان:

— ھەي ساراڭ قەلەندەر، ئاران تۈزلىگەن يېرىمنى بۇزغىنىڭ نېمىسى، — دەپ ۋارقىراپتۇ.

خوش، ئۆزەڭچۇ، ئاران يازغان غەزىلىمنى بۇزۇپ ئوقۇساڭ بولىدىكەنۇ، مەن بۇنىڭغا جاۋابەن تۈزلەپ قويغان يېرىڭنى بۇزسام بولمامدىكەن!

مەشرەب شۇنداق دەپتۇ ــ دە، يولىغا راۋان بوپتۇ.

ھازىرقى شارائىتتا ئەدەبىي مىراسلارنى خاتا ترانسكرىپسىيە قىلغۇچىلارغا نىسبەتەن «چىلان يېگۈزۈش» تەنبىھىنى ياكى تىرىلغۇ ئۈچۈن تەييارلىغان يەرنى بۇزۇۋېتىش جازاسىنى بېرىش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ — ئەلۋەتتە. چۈنكى بىز ئۇلاردىن خېلى كېيىنكى نۇر دەۋرىدە ياشاۋاتقان كىشىلەرمىز. شۇڭا بىزدە بۇ جەھەتتە خاتالىق كۆرۈلسە مەسئۇلىيەت تولىمۇ ئېغىر بولىدۇ.

ئەمدى ماقالىمىزنىڭ ئەمەلى مەزمۇنىغا كۆچەيلى: يېقىندا مەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن گۇمنامنىڭ يېڭىدىن تېپىلغان دىۋانىنى نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا شائىرنىڭ ئىلگىرى تېپىلغان تولۇقسىز دىۋانىغا ئاساسەن ئېلان قىلىنغان «گۇمنام غەزەللىرى» ①بىلەن يېڭى دىۋانىنىڭ ئەشۇ ئەسەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قىسمىنى سېلىشتۇرۇپ چىقىشقا توغرا كەلدى. (ھەر ئىككىلا دىۋانىنى بىر كاتىپ كۆچۈرگەن. ئەسەرلەرنىڭ سانى ۋە ژانىر جەھەتتىكى پەرقلەردىن باشقا ئىككى دىۋاندا ئوخشىماسلىقلار ئانچە كۆپ ئەمەس، بولغاندىمۇ نەشرگە تەييارلىغۇچى بىرلىككە كەلتۈرۈپ كېتەلەيدىغان ئوخشاشماسلىقتىن ئىبارەت. سېلىشتۇرۇش جەريانىدا نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن خېلى كۆپ خاتالارغا يول قويغانلىقى، بۇ خاتالارنىڭ بەزىلىرى نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ ئەدەبىي سەۋىيىسىگە بېرىپ تاقىلىدىغانلىقى بايقالدى. بىز بۇ نۇقسانلارنىڭ پەقەت بىر قىسمىنىلا ئەستايىدىل تەھلىل قىلىساق، ئۇنىڭ يېزىقنى توغرا ئوقۇيالماسلىق، سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ياكى تېكىست ئىچىدىكى ئىشتىلا (ئىستېمال) مەنىسىنى چۈشەنمەسلىك، كاتىپنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى تۈزىتىش ياكى چۈشۈپ قالغان سۆزلەرنى تولۇقلاشتا ھەر بىر بېيىتنىڭ گىراما تىكىلىق ۋە لوگىكىلىق باغلىنىشىنى كۆزدە تۇتماسلىق (بۇ ئەھۋال تىنىش بەلگىلىرىنى ئىشلىتىشتىمۇ كۆرۈلىدۇ)، ئوخشاش تەلەپپۇز قىلىنىدىغان، ئەمما ئوخشاش بولمىغان ھەرپ بەلگىسى ئىشلىتىلىدىغان سۆزلەرنى ئوخشاش مەنىدە چۈشىنىش؛ ئىزافەتلىك بىرىكمىلەرنى ترانسك-

① «گۇمنام غەزەللىرى» «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1981 ـ يىللىق 3 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان. نەشرگە تەييارلىغۇچى: مىرسۇلتان ئوسمانوۋ.

رىپىسىيە قىلىشتا ئىنقىلغۇچى بىلەن ئىنقىلانغۇچىنىڭ مۇناسىۋىتىنى مىسرانىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن بىر تەرەپ قىلماسلىق، نەتىجىدە ئىزافەتلىك بىرىكمىلەرنى ئىزافەتسىز بىرىكمە، ئىزافەتسىز بىرىكمىلەرنى ئىزافەتلىك بىرىكمە شەكلىدە ترانسكرىپسىيە قىلىش، ئەڭ مۇھىمى ئارۇز ۋەزنىنى بىلمەسلىك قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن يۈز بەرگەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش مۇمكىن. بىز بۇ ماقالىمىزدا بۇندىن كېيىنكى تېكىست تۇرغۇزۇش ئىشىمىزدا، ھېچ بولمىغاندا نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ «گۇمنام غەزەللىرى» (تۆۋەندە «غەزەللەر» دەپ ئېلىندى) نى قايتا نەشرگە تەييارلىشىدا ئازراق ياردىمى بولار دېگەن مەقسەتتە، «غەزەللەر» نى دەسلەپ نەشرگە تەييارلاشتا يۈز بەرگەن بەزى خاتالىقلار ئۈستىدە توختىلىمىز:

«غەزەللەر» نىڭ 12 ـ سىگە ① نەزەر سالساق، توققۇز بېيتلىك بۇ غەزەل ئاساسەن مېيىپ ھالەتتە بىز بىلەن يۈز كۆرۈشىدۇ:

قەددىم خەمى بىلە تەبىئىيەت قاشىڭ ئولۇپدۇر،
قان يىغلاماقىم سەدقەئى گۇلفاشىڭ ئولۇپدۇر.

بۇ بېيتنىڭ ئالدىنقى مىسراسىدا مەنتىقمۇ، مەزمۇنمۇ، ۋەزنمۇ بۇزۇلغان. «قەددىمنىڭ ئېگىكى بىلەن تەبىئەت (كۆرۈنىش، تەسۋىر) سېنىڭ قىشىڭ بولۇپتۇر» دېيىلىغانمۇ گەپ بولامدۇ؟ بۇ مىسرا مۇنداق بولۇشى كېرەك:

قەددىم خەمى، بىل تەبىئىيەتى قاشىڭ ئولۇپدۇر.
(قەددىمنىڭ ئېگىلىشىنى قېشىڭنىڭ تەسۋىرى دەپ بىل)

غەزەلنىڭ 5 ـ بېيتى ئەسلىدە كاتىپنىڭ سەۋەنلىكى بىلەن: غەرق ئولسە غەمىڭ بەھرساچىڭ تاشلاپ ئالۇرسەن، ـــ دەپ خاتا كۆچۈرۈلگەن بولسىمۇ، بۇ مىسرانىڭ «كىمكى غەملىرىڭنىڭ دېڭىزىغا غەرق بولسا، چېچىڭنى تاشلاپ قۇتقۇزۇۋالىسەن» دېگەن مەزمۇنى ئېنىق مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ. نەشرگە تەييارلىغۇچى بۇ مىسرادا بىر بوغۇمنىڭ كەملىكىنى ھېس قىلغانىكەن، چوقۇم «بەھر» سۆزىگە ئۇلىنىدىغان ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى «دە» نىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى؛ چۈنكى، غەرق بولۇش دېڭىزدا بولىدىغانلىقى، غەم دېڭىزىنىڭ ئۆزى غەرق بولمايدىغانلىقىنى بىلىشىمۇ كېرەك ئىدى. شۇنداق بولغاندا بۇ مىسرانى مۇنداق ئېلىشقا بولاتتى:

غەرق ئولسە غەمىڭ بەھرىدە ساچ تاشلاپ ئالۇرسەن،

شۇ غەزەلنىڭ 4 ـ بېيتى ئەسلىدە مۇنداق ئىدى.

ئوت گۇل يۈزۈڭگۇ شەمئ قەدىڭ، دۇدى ساچىڭدۇر،
يەكسەر گۇھەرۇ لەئل ئىچۇ تاشىڭ ئولۇبدۇر.

بۇ بېيت نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ ئارۇز ۋەزنىنىڭ «ھەزەج» بەھرىنى بىلمەسلىكى، يېزىقنى توغرا ئوقۇيالماسلىقى ۋە سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىگەنلىكى تۈپەيلىدىن خاتا ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. ئەسلىدە بۇ غەزەل «ھەزەج» بەھرىنىڭ «ھەزەجى مۇسەممەنى

① مىسال كەلتۈرۈلگەن غەزەللەرنىڭ رەت نومۇرى نەشرگە تەييارلىغۇچى تۇرغۇزغان نومۇر بويىچە ئېلىندى.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورىكتىپى

ئەخرەب مەكفۇفى مەھزۇب » تەپئىلى :

مەفئۇلۇ مەفائىيلۇ مەفائىيلۇ فەئۇلۇن

— — ٧ / ٧ — — ٧ / ٧ — — ٧ / ٧ — —

دىن ئىبارەت تارماق بەھرىدە يېزىلغان . نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ خەۋەرسىزلىكىدىن بۇ بېيىت مۇنداق ئېلىنغان :

ئوت گۈل يۈزۈڭۇ شەمئ قەددىڭ ، دۇدى ساچىڭدۇر ،
مەگەر گوھەرۇ لەئل ئىچۇ تاشىڭ ئولۇپدۇر . —

نەتىجىدە ھەر ئىككىلا مىسرانىڭ ۋەزنى بۇزۇلغان . 2 ـ مىسرا ئۆزى ئۇچۇن كەم بولسا بولمايدىغان بىر سۆز («يەكسەر ») دىن ئايرىلىپ قېلىپ ، پەقەتلا ئەھمىيىتى بولمىغان نامۇناسىپ بىر سۆز («مەگەر») نىڭ يۈكىگە دوچار بولغان . نەشرگە تەييارلىغۇچى يەنە پارس تىلىدىكى «قەدد» سۆزىنىڭ شەخس قوشۇمچىلىرى بىلەن تۈرلەنگەندە ئاروز ۋەزنىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە بەزىدە «قەددىم » قەددىڭ ، قەددى ، دەپ ، بەزىدە « قەدىم ، قەدىڭ ، قەدى » دەپ ئېلىنىدىغانلىقىغا ھەم دىققەت قىلمىغان . بۇ بېيىتتىكى تۆپىلىك مەسىلە بۇلا ئەمەس ، بەلكى « پۈتۈنلەي ، بىر پۈتۈن » دېگەن مەنىلەردىكى « يەكسەر » سۆزىنىڭ ئورنىغا «ئەگەر ...» مەنىسىدىكى « مەگەر» سۆزىنىڭ يەڭگۈشلەپ قويۇلۇشىدۇر . نەشرگە تەييارلىغۇچى ئۆزىنىڭ بۇ يەردىكى ئەيىبىنى « ... بۇ سۆز ئەسلى نۇسخىدا « يكر» شەكلىدە يېزىلغان بولىسمۇ ، مەنە ئېتىبارى بىلەن « مەگەر » بولغىنى توغرا تېپىلدى » دېگەن ئىزاھ بىلەن ياپماقچى بولىدۇ . بۇ يەردە «مەگەر » بىلەن «يەكسەر » نىڭ مىسرادىكى مەزمۇنەن رولىنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق تۇرسىمۇ ، « يكر » شەكلىدە يېزىلغان بۇ سۆزدىكى « س » ھەرپىنىڭ ئاستىغا قويۇلىدىغان ئۆزلۈك نىشان بەلگىسى (ئۈچ چېكىت) نىڭ كاتىپ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلۈپ قويۇلۇشى نەشرگە تەييارلىغۇچىنى بۇ يەڭگىلىككە باشلىغان بولۇشى مۇمكىن .

يەنە شۇ غەزەلنىڭ 6 ـ بېيىتىنىڭ ئالدىنقى مىسراسى :

ھەركىمكى بەھەم بولمادى بەندى خەم زۇلفۇڭ ، — دەپ ئېلىنغان . ئەسلىدە بۇ مىسرا مۇنداق بولسا توغرا بولاتتى :

ھەركىمگە بەھەم بولمادى بەندى خەمى زۇلفۇڭ .

مەزمۇنى : گېجەك چاچلىرىڭنىڭ تۇزىقى ھەممە كىشىگە نېسىپ بولىۋەمىدى .

بۇ غەزەلنىڭ 7 ـ بېيىتىنىڭ ئالدىنقى مىسراسى كاتىپ تەرىپىدىن بۇزۇلغان . شۇڭا :

ئەي تەلبە كۆڭۈل دەشت ئارا يالغۇز سەن ئەمەس ، — دېگەن مىسرا :

ئەي تەلبە كۆڭۈل دەشت ئارا سەن يالغۇز ئەمەسسەن ، — دەپ ئېلىنسا ، ۋەزن بىلەن مەنەنىڭ ئېھتىياجى تامامەن قاندۇرۇلىدۇ . شائىرنىڭ تىل ۋە تەپەككۇر ئۇسلۇبىغا قىلچە تەسىر يەتمەيدۇ . چۈنكى ، شائىر بۇ مىسرادا « ئەي ئاداشقان كۆڭلۈم چۆلدە قالغان يالغۇز سەن ئەمەس (باشقىلارمۇ بار) » دېمەكچى بولماستىن « ئەي ئاداشقان كۆڭلۈم ، چۆل ئاراسەن يالغۇز ئەمەس ، چۈنكى ، ئۇنىڭ خىيالى كېچە ـ كۈندۈز ساڭا ھەمراھ ۋە مۇڭداشتۇر » دېمەكچى .

12 ـ غەزەل بىلەن ئوخشاش بەھرىدە يېزىلغان 13 ـ غەزەلگە دىققەت قىلغىنىمىزدا نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ بۇ بەھر بىلەن تونۇشلۇقى يوقلۇقى يەنىمۇ مەلۇم بولىدۇ. بۇ غەزەلنىڭ 4 ـ بېيىتىدە «قەدد» سۆزى ئىككى جايدا تەكرارلىنىدۇ. ۋەزنىنىڭ تەلىپى بويىچە ئالدىنقى مىسرادىكىسى «قەدى» بولۇشى، كېيىنكى مىسرادىكىسى « قەددىڭ » بولۇشى كېرەك ئىدى. ئەمما ھەر ئىككىلىسى ئوخشاش ئېلىنغان. نەتىجىدە ۷۷ —— تەپئىلدىكى ئالدىنقى ئىككى ئۇزۇن بوغۇم قىسقا بوغۇمغا ئۆزگىرىش بىلەن ۋەزن بۇزۇلغان. بۇ خىل ئەھۋال خېلى كۆپ جايلاردا تەكرارلىنىدۇ. ئەسلىدە بۇ غەزەل بۇزۇشنى ئەمەس، ترانسكرىپسىيە جەھەتتىن تۈزىتىشنى تەلەپ قىلاتتى:

جان دەشتىدە كەۋسەر نەمى بولسا گەر قۇرۇتتۇم،

بۇ مىسرا مۇنداق ئېلىنسا ۋەزنىنىڭ ئېھتىياجى تولۇق قاناتتى:

جان دەشتىدە كەۋسەر نەمى گەر بولسا قۇرۇتتۇم.

بۇ يەردە «گەر » نىڭ ئورنىنى كاتىپ ئالماشتۇرۇپ قويغان. (گۇمانىمىزنىڭ كاتاگغا چۈشمەيدىغان ئەگرى چاقتەك مىسرالارنى يازمايدىغانلىقى تەھقىق.) گەرچە «گەر » دىن ئىبارەت ئۇزۇن بوغۇم «سە» دىن ئىبارەت قىسقا بوغۇم بىلەن ئالمىشىپ قالسا ھېچ گەپ بولمايدىغاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بۇ بەھرىدىكى تۈپلۈك قائىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرايدۇ. تۈزىرەك ئېيتقاندا شېئىرنى ئوقۇغاندا «گەر » قىسقارغىلى ئۇنىماي خېلى ئاۋارىچىلىققا سالىدۇ.

ئورنى كەلگەچكە شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتۈش كېرەككى، 12 ـ غەزەلنىڭ 8 ـ بېيىتىدىكى ئالدىنقى مىسرانىڭ قاپىيەسى بولغان «قانداشلىق » دېگەن سۆز بىزدىكى نۇسخىدا « قاشلىق » دەپ كۆچۈرۈلگەن. ۋەزن ۋە مەنەنىڭ تەلىپى بىلەن قانداق يېزىلغان بولسا، شۇنداق ئېلىنماي، « قانداشلىق » سۆزى قوبۇل قىلىندى.

«مەستلىك، خۇش كەيپ » مەنىسىنى بېرىدىغان «نەشئە» سۆزىنى ئوقۇيالماسلىق، ياكى ئۇ سۆز بىلەن تونۇش بولماسلىقمۇ نەشرگە تەييارلىغۇچىنى ئورۇنسىز ئاۋارىچىلىقلارغا سېلىپ، شائىر ئۇچۇن « يېڭى سۆز » ياساپ بېرىشكە قىستىغان. 15ـ غەزەلنىڭ 10 ـ بېيىتى:

ماڭا بۇ نەشئەنى لۇتفى ئەتكەن ئول كۆزى خۇمارىمدۇر. ـــ بولسىمۇ، ئۇ مۇنداق ئېلىنغان:

ماڭا بۇ نىشانى لۇتفى ئەتكەن ئول كۆزى خۇمارىمدۇر.

روشەنكى، ۋەزن ۋە مەنە جەھەتتىن ئاجايىپ ساغلام بولغان بۇ مىسرا نەشرگە تەييارلىغۇچى تەرىپىدىن ئۆزىگە تامامەن ئۆز بولغان « نەشئە» سۆزىنىڭ راھىتىدىن مەھرۇم قىلىنىپ، ئۆزىگە ياد بولغان « نىشان » دېگەن سۆزنىڭ ئارتۇقچە جاپاسىغا دۇچار بولغاچقا، تامامەن ھالسىز، مەجرۇھ مىسراغا ئايلىنىپ كەتكەن. سۆزلەرنى توغرا ئوقۇيالماسلىق ياكى ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەسلىك تەرەپتىكى ئەيىبنى خاتا ئىزاھلار بىلەن يېپىش نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ ئىستىلىدەك قىلىدۇ. ئۇ « نەشئە» سۆزىنى « نىشان » دەپ ئوقۇپ ۋە شۇنداق چۈشىنىپ، ئارقىدىن يەنە ئۆز چۈشەنچىسىدىن خاتىرجەم بولالماي ئۇنىڭغا « نىشانى ـــ نىشانى (چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى بولغان « نى » نىڭ بىرىنچى تاۋۇشى قىسقارغان)» دەپ ئىزاھ بېرىدۇ. توۋا، يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا 3ـ شەخس قوشۇمچىسى « ى »

نىڭ چۈشۈم كېلىش قوشۇمچىسى بولغان « نى » نىڭ رولىنى ئۆتەيدىغانلىقىنى بىلمەپتىكەنمىز ! ...

« نەشئە » سۆزىنى خاتا ئوقۇش 40 ــ غەزەلدىمۇ تەكرارلانغان . 15 ــ غەزەلدە « نشا» دىكى ئەمزە (ء) قويۇلمىغاچقا شۇ قەدەر خاتا قىلغان بولسا ، 40 ــ غەزەلدە بۇ بەلگە قويۇلغان (« نىشاء» شەكلىدە يېزىلغان) تۇرۇقلۇق يەنە ئۇنى « نەشائىسدۇر» دەپ ئالغان . پارس تىلىدا گەرچە « نەشئە» بىلەن « نەشا» ئوخشاش مەنىدە كەلسىمۇ ، شېئىر ۋەزنىنىڭ تەلىپى بويىچە « نەشەء» بولۇشى كېرەك .

20 ــ غەزەلنىڭ مەتلەئى مۇنداق ئىدى :

ئەي گۇلى ئەھمەر باشىڭدا لالەدۇر ،
يا مەگەركىم كافرى سەن جالەدۇر .

مەزمۇنى : ئەي قىزىلگۈلۈم بېشىڭغا تاقىۋالغىنىڭ لالىمۇ ،
ياكى كاپىر بولغان بولساڭ ئۇ جالامىدۇ ؟

بۇ بېيىتتىكى « جالە» سۆزى نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ تەنتەك قولى ئارقىلىق يەڭگىللىك بىلەن ئۆزگەرتىلىپ « چالە» قىلىنغان ، دېمەك نەشرگە تەييارلىغۇچى «جالە» گە ئىككى چېكىت چالا قويۇلغان دەپ قاراپ ، « جالە » نى « چالا» قىلىشقا ئالدىرىغان . ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ سۆزنىڭ ئاخىرىغا (؟) بەلگىسىنى قويۇپ قويۇپ ، ئۆزىنىڭ چۈشەنمىگەنلىكىنى ئىپادە قىلغان . قىزىق ئىش ، سۆزنى ھەم ئوقۇيالماي ، ھەم چۈشىنەلمەي ، ئۇنى يەنە ئۆزى چۈشەنمەيدىغان سۆزگە ئۆزگەرتىپ قويغىنى نېمىسى ؟ ! ياخشىسى بۇ سۆز ئۆز پېتىچە قالدۇرۇلغان بولسا ، نەشرگە تەييارلىغۇچى چۈشەنمىگەن بىلەن كىتابخانلار بۇ سۆزنىڭ «چاچباغ» مەنىسىنى بېرىدىغان « جالا » سۆزىنىڭ قاپىيە ئېتىبارى بىلەن « جالە » قىلىپ ئېلىنغانلىقىنى چۈشەنمەسمىدى ؟ ! بۇ يەردە بىزنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى ئاجايىپ بىر گۈزەل ئوخشىتىشنىڭ بىلمەسلىك ئۆچۈرگىسى بىلەن سۈرتۈپ تاشلىنىشىدۇر .

50 ــ غەزەلنىڭ 4 ــ بېيىتىگە قاراڭ :

شەمئ ئەۋجىدە يۈزۈڭ ئوت ، ئوت ئۆزرە ساچىڭدۇر دۇر ، بېيىتنىڭ بۇ ئالدىنقى مىسراسىدىكى « ئەۋجىدە » دېگەن سۆزنىڭ « اوجىدە » شەكلىدە يېزىلغانلىقىغا قاراپ ، نەشرگە تەييارلىغۇچى ئۇنى « ئۇچىدە » دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان . شۇنىڭ بىلەن شېئىر ۋەزنىگە تەسىر يەتكەن . بۇ يەردە « ئۇچ » سۆزىنىڭ « يۇكسەك ، ئۈستۈن » دېگەن مەنىلەردىكى « ئەۋج» سۆزىنىڭ ئورنىنى باسالمايدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق . شۈكرى ، سۆز يەڭگۈشلەنسىمۇ تاسادىپىي ھالدا ئاز بولسىمۇ يېقىنراق مەنىدىكى سۆزگە يەڭگۈشلىنىپتۇ !

بۇنداق ئەھۋال 54 ــ غەزەلدىمۇ كۆرۈلىدۇ . بۇ غەزەلنىڭ 12 ــ بېيىتى ئەسلى مۇنداق ئىدى :

ئەۋۋەل ئۇتىدا بۇد ئولدى نابۇد ،
جان جانغە كىردى جانانە بولدۇم .

نەشرگە تەييارلىغۇچى « ئەۋۋەل » سۆزىنىڭ « اول » شەكلىدە يېزىلغانلىقىغا قاراپلا ئۇنى يەڭگىللىك بىلەن « ئول » دەپ ئوقۇپ ، بىر بوغۇمنى ئۆزى يوقىتىۋېتىپ ، ئۇنىڭ بەدىلىگە بىر بوغۇملۇق « ئاي » دېگەن سۆزنى ئەكىلىپ تولۇقلاپ قويغان . نەتىجىدە بۇ بېيىت مۇنداق بولغان :

ئول ئاي ئوتىدا بۇد ئولدى نابۇد ،
جان جانغه كىردى جانانه بولدۇم .

65 ـ غەزەلنىڭ 4 ـ بېيىتىدىكى « تال چىۋىق ، يۇمران تال » مەنىسىنى بېرىدىغان « خەفچە » سۆزى « كۆپ ، كوزا » مەنىسىنى بېرىدىغان « خۇمچە » دېگەن سۆزگە يەڭگۈشلەنگەن . كاتىپ شۇنداق كۆچۈرگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن . ئەمما ئازراق كاللا ئىشلەتكەن كىشى يارنىڭ كېلىشكەن قامىتىنى شائىرنىڭ كۆپ ياكى كوزىغا ئوخشاتمايدىغانلىقىنى ھېس قىلالايدۇ . دەرۋەقە كوزىغا ئوخشايدىغان قامەتنى قانداقمۇ گۈزەل دېگىلى بولسۇن . نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ بۇ سۆزگە « خۇمچىدەك قەد ، غۇنچە بوي » دەپ ئىزاھ بەرگىنىگە قارىغاندا ، كۆزىدەك ياكى كۈپتەك بوينى چىرايلىق دەيدىغانلارمۇ بار ئوخشايدۇ .

بۇ خىل خاتالىقلارنى « غەزەللەر » دىكى خېلى بىر قىسىم شېئىرلاردا ئۇچرىتىش مۇمكىن :

گەر يوق ئېرسەڭ ھەم ئىتىڭ يوق ، ئەلگە ھەمدەم بولغىچە ،
جانىم ئالسۇن دەشتى ھەجرىڭ ئىچرەغەم بىلە ئەجەل .

(52 ـ غەزەل)

مەزمۇنى : سەن بولمىساڭ ئىتلىرىڭمۇ يوقلىدۇ ، باشقىلار بىلەن بىللە بولغىچە پىراقىڭنىڭ چۆلىدە غەم بىلەن ئەجەل جېنىمنى ئالسۇن .

كلاسسىك شېئىرلاردا «ئىت » تىن ئىبارەت ئەدەبىي دېتال كۆپ ئىشلىتىلگەن . ئۇنى شائىرلار يار بىلەن تەڭ كۆرۈش ، يارۋەسلى نېسىپ بولمىسا ، ئىتى بىلەن بولسىمۇ ھەمراھ بولۇش مەزمۇنىدا قوللانغان . بۇ ئېھتىمال مەجنۇننىڭ لەيلىنىڭ كوچىسىدىكى ئىتلار بىلەن مۇڭداشقانلىقى ھەققىدىكى رىۋايەت تەپسىلاتلىرىدىن كېلىپ چىققان بولۇشى مۇمكىن . ئەگەر نەشرگە تەييارلىغۇچى كلاسسىك شېئىرىيىتىمىزدىكى بۇ ئادەتىي ئەنئەننى چۈشەنگەن بولسا ئىدى ، بۇ بېيىتنى :

گەر يوق ئېرسەڭ ھەم ئاتىڭ يوق ، ئېلگە ھەمدەم بولغىچە ،
جانىم ئالسۇن دەشتى ھەجرىڭ ئىچرەغەم بىلە ئەجەل ، — دەپ ئالمىغان بولاتتى .

بۇ يەردىكى « ئات » ئىسىم مەنىسىدىكى ئاتمۇ ياكى مىنىدىغان ئاتمۇ ؟ قايسىسى بولسا بۇ بېيىتنىڭ مەزمۇنى بىلەن چىقىشالمايدۇ . « ئات » چاغاتاي يېزىقىدا « ا ٔت» يېزىلىدۇ ، «ئىت » بولسا «ايط» يېزىلىدۇ . بۇ يەردە ئوقۇشتا خاتالىق يۈز بەرگەن ، ياكى كاتىپنىڭ خاتالىقى تۈزىتىلمىگەن .

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يەنە قاراڭ :

مىنىڭدەك بارمۇدۇر ئىشقىڭدا زارىڭ ،
بۇساغاڭدا تۇرۇلغان خاكسارىڭ .

توغرىسى :

مىنىڭدەك بارمۇدۇر ئىشقىڭدا زارىڭ ،
بۇساغاڭدا توزۇلغان خاكسارىڭ .

(تەرجىئبەند) .

بۇ يەردىكى خاتالىق « توزۇلغان » دېگەن سۆزدىكى «ز» ھەرپىنىڭ چېكىتى چۈشۈپ قالغانلىقتىن يۈز بەرگەن . « خاكسار» بولغانىكەن (توپا بىلەن تەڭ ئىكەن) چوقۇم «توزۇلغان » بولىشى كېرەك ئىدى .

ھەرتەرەف بولدى پەرىشان سۈنبۇلۇڭ ،
گۈل يۈزۈڭگە قايدا بولدى بۇلبۇلۇڭ .

توغرىسى :

ھەر تەرەف بولدى پەرىشان سۈنبۇلۇڭ ،
گۈل يۈزۈڭگە قەيد بولدى بۇلبۇلۇڭ .

(تەرجىئبەند)

بۇ بېيىتنىڭ 2 ـ مىسراسىدىكى «قەيد » دېگەن سۆزنىڭ «توزاق » «توزاققا چۈشۈش » دېگەن مەنىدە ئىكەنلىكىنى بىلگەن كىشى ، مىسرالارنىڭ «چاچلىرىڭ ھەر تەرەپكە تاشلىنىپ ، بۇلبۇلۇڭنى گۈل يۈزۈڭنىڭ توزىقىغا ئىلىندۇ رۇۋالدى » دېگەن مەنىدە ئىكەنلىكىنى،سۆزسىز چۈشىنەلەيدۇ . ھەرگىزمۇ «قەيد» دېگەن سۆزگە « ا » دىن ئىككى تۈۋرۈك قويۇپ ، ئۇنى « قايدا » قىلىپ ئىكىلىمەيدۇ .

زۇلفۇڭ خۇمىدىن كەلدى ماڭا بۇيى مۇھەببەت ،
توغرىسى : زۇلفۇڭ خەمىدىن كەلدى ماڭا بۇيى مۇھەببەت .

(56 ـ غەزەل)

چاچنىڭ « خەمى » (گېجىكى ، تولغىمىسى) بولىدىغانلىقى راست . چاچنىڭ «خۇمى » (كوزىسى ياكى كۇپى) بولىدىغانلىقىنى كىم كۆرگەن ؟ نەشرگە تەييارلىغۇچى بۇ سۆزنىڭ « خم » شەكلىدە يېزىلغانلىقىغا دىققەت قىلغان ، ئەمما بۇ سۆزنى ئۆزى مەنىسىنى چۈشىنىدىغان كۇپ تەرەپكە تارتقان .

گۇمنام يۈگۈر ، يارى شەكەرلەب ئۆتتى ،
ئىشرەت مەيىنى بارچەغە تەڭلەب ئۆتتى .
كىم چابۇك ئىدى ئىچتى ئالىپ ئابى ھەيات ،
ھەر ئاغزى ئوچۇق قالدى قارالەب ئۆتتى .

(1 ـ رۇبائى)

بۇ تەجنىستە خاتا قىلىنغىنى ئاخىرقى مىسرادىكى «قارىلاپ (كۆزلەپ)» مەنىسىدىكى سۆزنىڭ «قارالەب» (قارالەۋ ، قاراكالپۇك) قىلىپ ئېلىنغانلىقىدۇر . ئەسلىدە شائىر قاپىيە ئېھ-تىياجى بىلەن «قارا لەب» يازغانىكەن .

گۇمنام ، خۇدا جۇيغە كىم شەخ كەتتى ،
قۇللۇق نەچە قىلسە دەۋزەخ كەتتى .
زۇھد ئېلى مىزاجى ساۋۇقىن بىل ئاندىن ،
ئاشىق نەفەسىدىن ئوت ، ئانىڭ يەخ كەتتى .

(15 ــ رۇبائى)

بۇ رۇبائىنىڭ مەزمۇنىنى تولۇق چۈشەنگەن كىشى گەپنىڭ مەخسۇس رىياكار سوپىلار ھەققىدە كېتىۋاتقانلىقىنى بايقىغان بولاتتى . شۇنىڭدەك «شەيخ» نى «شەخ» قىلىپ قويۇش بىلەن ئۇنىڭغا «قەبىھ ، رەھىمسىز» دېگەن ئىزاھلارنىمۇ بەرمىگەن بولاتتى. شائىر دېمەكچىكى:

ئەي گۇمنام ، شەيخلەرنى خۇداگۇي دېيىشىدۇ ، ئۇلار ئاللاغا قانچە قۇللۇق قىلسىمۇ يەنىلا دەۋزەخقە كىرىدۇ .

ئاشىق نەپسىدىن ئوت ، زاھىدلارنىڭكىدىن بولسا مۇز چىقىدىغانلىقىغا قاراپ ، زاھىدلار مىجەزىنىڭ سوغۇق ئىكەنلىكىنى بىلىۋال .

«غەزەللەر» دە يەنە شېئىر بېيىتلىرىنىڭ مەزمۇنىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسەتكىنى ھالدا ، «ئايلانغۇچى ، ئالەم» مەنىسىدىكى «دەۋۋار» سۆزى «دىۋار» (تام) دەپ (51 ــ غەزەل) ، «مىثل» شەكلىدە يېزىلغان «مەسەل» دېگەن سۆز «مەسىل» دەپ (57 ــ غەزەل) ، «شە» شەكلىدە يېزىلغان «شەھ» (پادىشاھ) سۆزى «كەش» دەپ (17 ــ غەزەل) ، «ناكە» شەكلىدە يېزىلغان «ناگەھ» سۆزى «ناگە» دەپ (36 ــ غەزەل) ، «بەرقەد» (قامەتلىك) سۆزىدىكى پارسچە سۆز ئالدى قوشۇمچىسى بولغان «بەر» «بىر» دەپ (6 ــ غەزەل) ، «ساقا قۇل بولغالى بىر ھەم ئەمەس قويدۇق ئەدەدسىز داغ» دېگەن مىسرادىكى «بىر» دېگەن سان «بەر» گە ئۆزگەرتىلىپ «بەرھەم» دەپ («بول» رەدىفلىك مۇخەممەس) خاتا ترانسكرىپسىيە قىلىنغان .

«غەزەللەر» دە يەنە چۈشۈپ قالغان سۆزلەرنى تولۇقلاش ، كاتىپنىڭ سەۋەنلىكىنى تۈزىتىش قاتارلىق جەھەتلەردە «چاپىقىنى ئالمەن دەپ ، قارىغۇ قىلىپ قويۇش» تەك ئەھۋاللارمۇ كۆزگە تاشلىنىدۇ :

تۇتىدەك ئايىنە كۆرگەندە سۇخەندان ئولماق .

توغرىسى :

تىفلدەك ئايىنە كۆرگەندە سۇخەندان ئولماق .

(40 ــ غەزەل)

نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ سۆزى بويىچە «تىفل» (كىچىك بالا) سۆزى ئەسلى نۇسخىدا بولمىسۇنمۇ دەيلى ، ئۇنىڭ ئورنىغا «تۇتى» سۆزىنى كىرگۈزۈپ قويۇش ئەسلى

www.uyghurkitap.com

تېكستكە سادىقلىق ئەمەس . كلاسسىكلىرىمىزدا كۆپىنچە يارنىڭ جامالىنى كۆرگەندە، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي سۆزلەپ كېتىشنى كىچىك بالا ئەينەككە قارىغاندا ، ئۆز ئەكسىنى كۆرۈپ سۆزلەپ كەتكەنگە ئوخشىتىدىغان ئەنئەنە بار . گەرچە بەزى شائىرلىرىمىز تۇتىنىڭ ئەينەككە قاراپ سايراپ كېتىشىنى ئۆز شېئىرلىرىدا تەشبىھ سۈپىتىدە ئىشلەتكەن بولسىمۇ ، بۇ يەردە ئەسلىگە سادىق بولۇش لازىم ئىدى .

تەنىم ھەم سەن ، ئەزىز جانىممۇ ھەم سەن ،
ئىزىڭ ھەر يەردە دۇر خانىمغە سوقتۇم .

توغرىسى :

تەنىم ھەم سەن ، ئەزىز جانىممۇ ھەم سەن ،
ئىزىڭ ھەر يەردەدۇر جانىمغە سوقتۇم .

بۇ يەردىكى خاتالىقنى بىر چېكىت كەلتۈرۈپ چىقارغان . ئەگەر 2 ـ مىسرا نەشرگە تەييارلىغۇچى ئىزاھلىغاندەك «ئىزىڭنى ئۆيۈم دەپ بىلدىم » دېگەن مەنىگە ئىگە بولسا ، نېمە ئۈچۈن «خانەمغە » شەكلىدە يېزىلمىدى ؟ « ن » ھەرپىدىن كېيىن « ي » نىڭ قويۇلۇشى بۇ سۆزنىڭ ئەسلىدە «جانىمغە » ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ .

« غەزەللەر » نىڭ ئۈچىنچىسى ئاساسەن ھەرف ئويىنى بىلەن يېزىلغان :

جىم ئېرمەس ھەرفى جان ئول ئاينىڭ شەكلى جەمالىدۇر ،
ئەلىف ئېرمەس ئارادا يار قەددىنىڭ مىسالىدۇر .
نۇن ئېرمەس غەم يۈكى ئاستىدا قالغان ئىشق ئېلى جىسمى —
مەسەللىك سەرۋ ئەرئەر تابىدىن تۇغقان ھىلالىدۇر .
مۇنىڭدىن ئۆزگە ئېرمەس ياكى جەمئ ئولدى بىلىڭ ئۈچ ھەرف ،
جەفادۇر ئىشق ئېلىگە ، غەيرىگە شىرىن زۇلالىدۇر .

مەزمۇنى : « جان » دېگەن سۆزدىكى « ج » ھەرپى ئۇ ئاي يۈزلۈك جامالىنىڭ شەكلىدۇر ، « ئەلىف » (ا) يار قەددىنىڭ مىسالىدۇر . « نۇن » (ن) ئەسلىدە غەم يۈكى ئاستىدا قالغان ئىشق ئېلىنىڭ جىسمىغا ئوخشاش يارنىڭ سەرۋىدەك سۇمباتلىق بويىنىڭ تەسىرىدىن چىققان يېڭى ئايدۇر . بۇ ئۈچ ھەرپ جەم بولسا ، ئىشق ئېلىگە جاپا ، باشقىلارغا شىرىن شارابتىن باشقا نەرسە كەلتۈرمەيدۇ .

نەشرگە تەييارلىغۇچى ئەسلى نۇسخىدىكى « جيم » شەكلىدە خاتا كۆچۈرۈلۈپ قالغان « جەمئ » سۆزىگە زادىلا قىزىقمىغان . شۇڭا ئۆز پېتىچىلا « جىم » دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان . بۇ ئۈچ بېيىتتىكى سۆزلەر ئىچىدە « جەم » نىڭ رولىنى تۆۋەن مۆلچەرلەش خاتا . چۈنكى ، بۇ سۆز بۇ ئالتە مىسرانىڭ مەزمۇنىغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ . بۇ تەرەپنى نەزەردە تۇتقاندا ، بۇ سۆزنى « جىم » (« ج » ھەرپى) ياكى « جىم تۇرۇش » دەپ چۈشىنىش تولىمۇ مەسئۇلىيەتسىزلىك بولىدۇ .

« غەزەللەر » دە نەشرگە تەييارلىغۇچىنىڭ ئىزا پەتلەرگە ۋە باغلىغۇچىلارغا ئانچە

كۆگۈل بۆلمگەنلىكى كۆزگە چېلىقىدۇ . چاغاتاي يېزىقى دەپ ئاتىلغۋاتقان بۇ يېزىقتا كاتىپلار كۆپىنچە ئىزاپەت بەلگىلىرىنى ۋە « يۇ» مەنىسىنى بېرىدىغان « ۋۇ » (ئۇزۇك تاۋۇشلار بىلەن ئاياغلاشقان سۆزلەردە « ۇ ») ئۇلانمىلىرىنى يېزىقتا ئىپادە قىلماسلىقنى ئادەتلەنگەن . يەنى ئۇلار ئۇزۇك تاۋۇشلارنى ئۇزۇك شەكلى بويىچە يېزىشقان ، بۇنى سۆزلەرنىڭ شېئىر مىسرالىرىدىكى مەزمۇنەن رولىغا ، قوشۇمچە ۋەزن ئېھتىياجىغا قاراپ بەلگىلەش مۇمكىن . نەشرگە تەييارلىغۇچى بەزى ھاللاردا بۇنىڭغا دىققەت قىلغان بولسىمۇ ، بەزى مۇھىم ئورۇنلار ئىزا پەتسىز سۆزلەرنى ئىزاپەتلىك سۆزلەر ، ئىزاپەتلىك سۆزلەرنى بولسا ئىزاپەتسىز سۆزلەر قىلىپ ترانسكرىپسىيە قىلغان. بۇنىڭ بىلەن بەزى پرىنسىپلىق خاتالارغا يول قويغان . بىز بۇلاردىن بىر قانچىنى مىسال كەلتۈرەيلى :

زىرىھۇ قالقان كېرەك ئىسلام بىدىن ئەھلىغە ،

ئاشىقى جانبازىنىڭ ئىستەرسەلاھى ئۆزگەدۇر .

(14 ـ غەزەل)

بىرىنچى مىسرادىكى « ئىسلام بىدىن ئەھلى » دېگەن بېرىكمە « ئىسلامۇ بىدىن ئەھلى » بولۇشى كېرەك ئىدى . چۈنكى ، ئىسلام دىنىدىكىلەرنى دىنسىز دېسە بولامدۇ ؟ بۇ يەردە دىنگە ئىشەنگۈچىلەرگىمۇ ، دىنسىزلارغىمۇ ساۋۇت ، قالقان كېرەك » دېگەن مەنەچىقىشى كېرەككۇ ؟ !

كىرىپ ئۇششاق سىلكىگە شەھ ئولدۇم دەردى مۇلكىگە ، ــــ

(17 ـ غەزەل)

دېگەن مىسرادىكى « دەردمۇلكى » (دەرد مەملىكتى) دېگەن بېرىكمە « دەردى مۇلك» (مەملىكەتنىڭ دەردى) دەپ ئېلىنغان .

يەنە « ئىززۇجاھ » نى « ئىززى جاھ » ، (تەرجىئبەند) ، « جۇرمۇ ئىسيان » نى « جۇرمى ئىسيان » (38 ـ غەزەل) ، « گۇلى روپۇك » نى « گۇل روپۇك » (50 ـ غەزەل) ، « سۇزى جەلالىڭدىن » نى « سۇزۇجەلالىڭدىن (70 ـ غەزەل) دەپ ترانسكرىپسىيە قىلغان . شۇ تۈپەيلىدىن مىسرالارنىڭ مەزمۇنىدا يۈز بەرگەن خاتالىقلارنى تەتقىق قىلىپ كۆرۈشنى كىتابخانلارنىڭ ئىختىيارىغا قالدۇردۇق .

«غەزەللەر » دە يەنە ئوخشاش شەكىل ۋە ئوخشاش مەزمۇندىكى سۆزلەرنى ئوخشاش بولمىغان شەكىلدە ترانسكرىپسىيە قىلغان ئەھۋاللارمۇ يولۇقۇپ تۇرىدۇ . مەسىلەن : 15 ـ غەزەلدە « خيال» شەكلىدە يېزىلغان بىر سۆز شۇ شېئىرنىڭ ئۆزىدىلا « خەيال » ، « خىيال » دەپ ئىككى خىل ئېلىنغان . « خرامان » شەكلىدە يېزىلغان بىر سۆز 6 ـ غەزەلدە « خۇرامان » ، 22 ـ غەزەلدە «خىرامان » دەپ ئېلىنغان . ئەسلىدە بۇ سۆزلەر ھەممىلا جايدا « خەيال » ۋە « خىرامان » بولۇشى توغرا ئىدى .

مېنى ئەڭ ئەپسۇسلاندۇرغىنى :

ئىچمەيىن كەۋسەر سۇيىدىن ئاغزىنى ئەيلەپ سۇچۇك ، ــــ دېگەن مىسرادىكى قەدىمكى

www.uygurkitap.com

ئۇيغۇر تىلى لېكسىكىسىغا تەۋە بولغان « سۈچۈك » سۆزىنىڭ يېقىنقى زامان ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى لېكسىكىسىغا تەۋە بولغان «چۈچۈك» كە ئۆزگەرتىپ قويۇلىشىدۇر. «سۈچۈك» دېگەن بۇ سۆز يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ھەتتا 18 ـ ئەسىرلەردىمۇ « خاقانىيە دەۋرى » ئەدەبىي تىلىدىن ئۆز ئالاقىسىنى ئۈزمىگەنلىكىگە گۇۋاھ بولۇپ، گۇمنامنىڭ شېئىرىيەت لېكسىكىسىدىكى « تەگرە » (ئەتراپ، ئەتراپ، ئۆپچۆرە)، « ھىسار » (قەلئە، قورغان، سېپىل) (50 ـ غەزەل) قاتارلىق سۆزلەر قاتارىدا چاقناپ تۇرسا يامان بولارمىدى ؟! ئۇنىڭ ئەدەبىي تىل تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا پايدىسى يوقمىدى ؟!

ئۇندىن باشقا غەزەللەردە تىنىش بەلگىلىرىنى جايىغا قويماسلىق بىلەن مىسرانىڭ مەزمۇنى ئۆزگىرىپ كەتكەن ئەھۋاللارمۇ، نۇرغۇن سۆزلەرگە خاتا ئىزاھ بەرگەن ئىشلارمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇنىڭغا سەل قارالسا، پرىنسىپال خاتالىقلار يۈز بېرىدۇ.

خۇلاسە شۇكى، 13 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 14 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن كېيىنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مىراسلىرى، گۇمنام ئەسەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغىنى ھالدا، ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى يېقىنقى زامان ئۇيغۇر يېزىقى (ھازىر « چاغاتاي يېزىقى » دەپ ئاتىلىۋاتقان يېزىق) بىلەن خاتىرىلەنگەن. بۇ ئەسەرلەرنىڭ تىلى بولسا، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ئامىللىرىنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان، ئەرەب ـ پارس تىللىرىغا خاس ئامىللارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلىگەن، يەنە شەرقىي گورۇپپىدىكى (ئۇيغۇر قارلۇق، ئۇيغۇر ئۆزبېك) تىللارنىڭ قۇرۇلمىلىرىغا خاس ئېلېمېنتلاردىن باشقا، غەربىي جەنۇبىي گورۇپپىدىكى (ئوغۇز قىپچاق) ئېلېمېنتلارمۇ خېلى ئۇچرايدىغان يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تىلى (ھازىر « چاغاتاي تىلى » دەپ ئاتىلىۋاتقان تىل) بىلەن يېزىلغان. ئۇنىڭدا بىزنىڭ بىلىشىمىزگە تېگىشلىك نۇرغۇن مەسىلىلەر مەۋجۇت. شەكىل ۋە ۋەزىن جەھەتتىن ئالغاندا بۇ ئەسەرلەر ئاجايىپ نازۇك شەكىل ۋە گۈزەل تەشبىھلەر ۋاسىتىسى بىلەن يېزىلغان. تەھقىقكى، كلاسسىك شېئىرىيەتنى ترانسكرىپسىيە قىلغۇچى كىشى يۇقىرىدا ئېيتىلغان يېزىق ۋە تىلنى سۆزسىز بىلىشى (ئاددىراق تەلەپ قويغاندا بىر قەدەر پىششىق بىلىشى)، ھەر بىر دەۋر ئەدەبىياتىنى شەكىل، ئۇسلۇب ۋە بەدىئىي ۋاسىتىلەر جەھەتتىن چۈشىنىشى لازىم. ئۇنداق بولمىغاندا بىلمەي ئۆتۈلىدىغان خاتالىقلاردىن زادىلا ساقلانغىلى بولمايدۇ.

ماقالىنىڭ ئاخىرىدا كلاسسىك ئەدەبىي مىراسلارنى ترانسكرىپسىيە قىلىشتا بىرلىككە كېلىش زۆرۈر بولغان بەزى مەسىلىلەر ئۈستىدە ئۆز قاراشلىرىمنى بايان قىلىپ ئۆتەي :

1. يېزىقتا ئوخشاش بەلگە بىلەن يېزىلىدىغان ھەرپلەرنى شېئىرلاردا مەنە بۇزۇلماسلىقنى نەزەردە تۇتۇپ، ئوخشاش بولمىغان ھەرپ شەكلى بىلەن يېزىش كېرەك. مەسىلەن : « كۈمنام » ئەمەس « گۇمنام »، « كۈل » ئەمەس « گۈل »، « چەك » ئەمەس « چەگ »، « رەك » ئەمەس « رەگ »، « سەك » ئەمەس « سەگ » يېزىش لازىم. شېئىردىكى قاپىيە تەرتىپىنى ياكى باشقا سەۋەبلەرنى باھانە قىلىپ، بۇ پرىنسىپقا ئەمەل قىلىنمىسا، ئەسەرلەردە « چەك » (چېكىش) بىلەن « چەگ» (چېگىش)، « ئەك » (ئېكىش) بىلەن «ئەگ »

(ئېگىش) كە ئۇخشاش سۆزلەرنى پەرق قىلىشتا بەزى ئاۋارىچىلىقلار يۈز بېرىدۇ .

دىلبەرا ، ھۇسنۇڭ شىكارى نەقشى تابىدۇر فەلەك ،
ئەيشى خىلۋەت ئىچرە ھەمتارىڭ ئەمەس ئېردى مەلەك .
مېۋە ئۈزمەك ، ئەي پەرى ، قەددىڭدىن ئەتتىم ئىلتىماس ،
يەتمەس ئىلكىم ، لۇتف ئېتىپ ، ئەي تۇبى قەد ، شاخىڭنى ئەگ .

بۇ « ك » بىلەن قاپىيەسى ئاياغلاشقان غەزەللەرنىڭ بىرى بولۇپ ، ئەسلى يېزىقتا
«مەلەك ، فەلەك ، ئەك » دەپ يېزىلغان بولسىمۇ ، ترانسكرىپسىيىدە سۆزنىڭ ئەسلى تەلەپپۇزى
بويىچە يېزىلىش لازىم .

2 . « گويا ، كەبى ، دەك ، تەك » مەنىسىنى بېرىدىغان ، « يىنكلىغ » شەكلىدە يېزىلىـ
دىغان « يەڭلىغ » نى زورمۇ زور « ياڭلىغ » قىلىۋالماسلىق كېرەك . « يەڭلىغ » سۆزى
تۈركىي تىللارنىڭ غەربىي جەنۇبى (ئوغۇز ـ قىپچاق) گۇرۇپپىسىغا تەۋە سۆز بولۇپ ، ئۇ-
نىڭ شېئىرىيىتىمىزدىن ئورۇن ئېلىشى تىلىمىزنىڭ « خاقانىيە دەۋرى » دىن كېيىنكى
تەرەققىيات دەۋرىنىڭ نەتىجىسىدۇ . ئۇنى قانداقتۇر ئۆزبېكى باشقا تىلدىن ، قوشۇمچىسى تۈر-
كىي تىلدىن تۈزۈلگەن سۆز دەپ قاراش تىلىمىزنىڭ « خاقانىيە دەۋرى » دىن كېيىنكى
تەرەققىيات تارىخىنى چۈشەنمىگەنلىكنى كۆرسىتىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە نەۋائىدىن تارتىپ تە-
جەللىگىچە بولغان شائىرلىرىمىزنىڭ شېئىرلىرىدىمۇ بۇ سۆز « يانكلىغ» (ياڭلىغ) ئەمەس ،
« يىنكلىغ » (يەڭلىغ) يېزىلغان .

3 . پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچىلاردىن « پ » «ىپ » « ئۇپ » « ئۈپ » لارنى « ب »
«ىب» « ئۇب » « ئۈب» دەپ ئېلىش كېرەك ئىدى . چۈنكى ، بۇ خىل سۆزلەردىكى « پ » ئېـ
غىز تىلىدىلا ئىپادىلەنسە بولاتتى . بۇنىڭ زۆرۈرىيىتى شۇ يەردىكى، بۇ خىل ياسالما پېئىللارغا
قايتا بەزى قوشۇمچىلارنى ئۇلىغاندا ، « پ » ھەرپى يېزىقتىمۇ ، ئېغىز تىلىدىمۇ « ب » گە قاي-
تىدۇ . يەنى شېئىرىيىتىمىزدە تۈركىي تىللارنىڭ غەربىي جەنۇبى گۇرۇپپىسىغا خاس بولغان
پېئىل ياسىغۇچى قوشۇمچىلاردىن « ئان » كۆپرەك ئۇچرايدۇ . بۇ ھالدا سۆزلەرنى تۈرلىگەندە:

قىلىپ ـ قىلىبان (قىلىپان ئەمەس)
تۇرۇپ ـ تۇرۇبان (تۇرۇپان ئەمەس)
دەپ ـ دەبان (دەپان ئەمەس)

بولۇپ تۈرلىنىدۇ . ترانسكرىپسىيىدىكى بۇنداق ئىككى خىللىق باشقىلارنىڭ بۇ يېزىقنى چۈ-
شىنىشى ۋە ئۆگىنىشىگە توسالغۇ بولىدۇ . شۇنداقلا ترانسكرىپسىيىدە تۇراقسىزلىقنى كەلتۈرۈپ
چىقىرىدۇ . كەسىپداشلارنىڭ مۇلاھىزە قىلىپ كۆرۈشىنى ئۈمىد قىلىمەن .

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

«قۇتادغۇبىلىك» تىكى ئاساسىي قەھرىمانلارنىڭ ئىسىملىرى ھەققىدە

ۋالىرى مەخپىروۋ (قازاقىستان)

XI ئەسىردىكى شەرق مەدەنىيىتىنىڭ گۈلتاجىسى بولغان يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ « قۇتادغۇبىلىك » داستانى ئۆزىنىڭ شەكلىنىڭ مۇكەممەللىكى ، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى ۋە پەلسەپىۋى ئوي - پىكرىنىڭ موللۇقى بىلەن تا مۇشۇ كەمگىچە ئوقۇمۇشلۇق كىتابخانلارنى مەپتۇن قىلىپ كەلمەكتە . شەرقشۇناس ئالىملارنىڭ دىققىتىنى كۈچلۈك جەلىپ قىلماقتا .

مۇنەۋۋەر ئەسەر سۈپىتىدە تونۇلغان مەزكۇر داستان تەتقىقاتچىلار ئالدىغا تېكىستولوگىيە (تېكىستشۇناسلىق) پەلسەپە ، تارىخ ۋە ئېتنولوگىيە (مىللەتشۇناسلىق) ، مەدەنىيەتشۇناسلىق مەسىلىرىگە باغلىق نۇرغۇنلىغان مەسىلەرنى قويماقتا . مانا مۇشۇ مەسىلەرنىڭ ھەل قىلىنىشى تۈركىي خەلقلەر مەدەنىيىتىگە ئائىت مەزكۇر ئۇلۇغ ئەسەرنىڭ ماھىيىتى بىلەن مەزمۇنىنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق چۈشىنىشكە خىزمەت قىلىپلا قالماستىن ، بەلكى كلاسسىك دەۋردىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ مەدەنىي ، ئىجتىمائىي ، سىياسىي ھاياتىنىڭ ئەڭ مۇھىم تەرەپلىرىنى يورۇتۇپ بېرىدىغانلىقى شۈبھىسىز . ھەممە شۇنى ئېتىراپ قىلغانكى ، داستان مۇسۇلمان ئىدىئولوگىيىسىگە ئاساسلانغان بولۇپ ئۇنى تەرغىپ قىلىدۇ . داستان مۇئەللىپى ئۆز زامانى ئىدىئولوگىيىسىنىڭ تەلەپ - روھىغا بىنائەن ئۆزىنى ھۆجەكار مۇسۇلمان دەپ ئېلان قىلىدۇ ۋە داستانىنىڭ دەسلەپكى بابلىرىدا ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىنى چۈشەندۈرۈپ ، تەرغىپ قىلىدۇ .

شۇنىڭ بىلەن بىللە ، ئۆز خەلقىنىڭ بىلىملىك ۋەكىلى شائىر يۈسۈپ خاس ھاجىپ ماقالىلەر بىلەن تەمسىللەردە ، خەلق چۆچەكلىرى بىلەن رىۋايەتلەردە ئېپىك قىسسىلەردە مۇجەسسەملەنگەن خەلق دانالىقىدىن كەڭ پايدىلانغان .

ئەرەب ۋە پارس تىللىرىغا ئائىت ئىسىملار بۈگۈنكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئانتروبونىمىيلىك (ئادەم ئىسىملىرى) سىستېمىسىدىلا ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ . XI ئەسىردىمۇ بۇنداق ئىسىملار ئۇيغۇرلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان بولۇپ « دىۋانۇلۇغەتىت تۈرك » تىمۇ تىلغا ئېلىنغان . م : ئەبۇبەكر قەففال ساشى ، مۇھەممەت چاقىر توگاخان ، نىزامىددىن ئىسراپىل توغان تېگىن ، سۇلتان مەسئۇد ، سابىت سەلىم ۋە باشقىلار .

« قۇتادغۇبىلىك » تىمۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئۇلۇغ زاتلىرىدىن ئەيسا پەيغەمبەر ، ئەلى ۋە مۇھەممەد پەيغەمبەرلەرنىڭ مۇبارەك ناملىرى تىلغا ئېلىنغان .

قەدىمكى ئۇيغۇرلار قوللانغان ئادەم ئىسىملىرىنىڭ يەنە بىر چوڭ قىسمى — ئەرەب تىلىدىكى ئىسىملار . قاراڭ : رۇستەم (ق . ب) ، نۇشىرۋان (ق . ب) ، تەھمۇرەس (ت . س) ، فەرىدۇن (ق . ب) ، جەمشىد (م . ك) ، بەھرام چوبىن (م . ك) ، زەھھاك (ق . ب) ۋەھاكازا .

ئىران مەدەنىيىتى بىلەن تۈركىي مەدەنىيەتنىڭ قەدىمكى زامانلاردىلا ناھايىتى زىچ مۇناسىۋەتتە بولغانلىقىنىڭ بىر مىسالى سۈپىتىدە ئىران مەنبەلىرىدە تىلغا ئېلىنىدىغان ئەفراسىياب بىلەن ئۇيغۇرچە مەنبەلەردە تىلغا ئېلىنىدىغان ئالىپ ئەرتوڭانى بىرلەشتۈرۈپ «قۇتادغۇبىلىك» بىلەن « تۈركىي تىللار دىۋانى » دا نەقىل كەلتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىش كۇپايە .

شۇنى ئالاھىدە ئېيتىش كېرەككى ، ئەرەب ۋە پارس مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى كۆپ بولغان بولسىمۇ ، بۇ ئىككى ئەسەردە يەنىلا ئۇيغۇر ئىسىملىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ . مەسىلەن : « تۈركىي تىللار دىۋانى » دىكى يۈزدىن ئارتۇق ئادەم ئىسمىدىن 76 سى ئۇيغۇر ئىسىملىرىدۇر (20 سى ئەرەبچە ، 10 ى پارسچە) .

« قۇتادغۇبىلىك » كە كەلسەك ، شۇ نەرسە مۇھىمكى ، ھەتتا ناھايىتى ئەھمىيەتلىك چۈشەنچىلەر ئىسلام ئاتالغۇلىرى بىلەن ئەمەس ، بەلكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز سۆزلىرى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن . « ئاللا » سۆزىنىڭ ئورنىغا « ئۇگان ، بايات ، تەڭرى » سۆزلىرىنى ، « پەيغەمبەر » نىڭ ئورنىغا « يالاۋاچ ، ساۋچى » ۋە باشقىلارنى قوللانغان .

داستاننىڭ ئاساسىي قەھرىمانلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى تىلغا ئېلىشتىمۇ خەلق رىۋايەتچىلىكىدىكى ئەنئەنىلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان . م : كۈنتۇغدى ، ئايتولدى ، ئۆگدۈلمىش ، ئودغۇرمىش .

بۇ ئىسىملار روشەن سىمۋوللۇققا ئىگە . ئۇلارنىڭ مەنىسىنى ۋە ماھىيىتىنى شائىر داستاننىڭ نەزمىي ۋە نەسرىي كىرىشمىسىدە كۆرسىتىپ بېرىدۇ . شۇنداقلا ، ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتىكى كۆزقارىشىنى بىۋاسىتە كىتابىنىڭ ئۆزىدىمۇ تولۇقلاپ بايان قىلىدۇ .

مەزكۇر ئانتروپونىملار (ئادەم ئىسىملىرى) سېمانتىكىلىق جەھەتتىن ، قۇرۇلۇش جەھەتتىن قەدىمكى تۈركىي ئىسىملارنىڭ تىپولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكلىرىگە تولۇق ماس كېلىدۇ . ئۇلار تۈركىي خەلقلەر ئانتروپونىمىيىسىدىكى نومىنىسىيىنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپلىرىغا تولۇق رىئايە قىلغان ھالدا تۈزۈلگەن . بۇنى يەنە باشقا قەدىمكى تۈركىي مەنبەلەردىن كۆرۈشكىمۇ بولىدۇ .

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ داستاندىكى باش قەھرىمانلارنىڭ ئىسىملىرىنى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ دىۋانىدا كەلتۈرۈلگەن ئىسىملار بىلەن ، تۇرپاندىن تېپىلغان ئۇيغۇرچە قانۇنىي ھۆججەتلەردىكى ئۇرغۇنلىغان قەدىمكى ئىسىملار ، قەدىمكى ئورخۇن ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان مەڭگۈ تاشلاردا ئۇچرايدىغان ئىسىملار بىلەن سېلىشتۇرغاندا ، ئۇ ئىسىملار مەنە جەھەتتىن بولسۇن ، قۇرۇلۇش جەھەتتىن بولسۇن ، قەدىمدىن تارتىپ تا بۈگۈنگىچە ھېچ ئۆزگەرمەي كېلىۋاتقان ئۇيغۇر ئانتروپونىمىك سىستېمىسىغا خاس ئىسىملار بولۇپ قالماقتا .

ئۇنىڭ ئۈستىگە ، مەزكۇر ئانتروپونىملار ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى باشقا خەلقلەرنىڭ

هەرخىل يادىكارلىقلىرىدىمۇ ئۇچرايدۇ (سېلىشتۇرۇڭ : كۇنتۇۋدۇي — قەدىمكى رۇس يادىكارلىقلىرىدا — تۈركىي بەگزادىنىڭ ئىسمى ؛ كۇنتۇغدى — ئەرەب تارىخىي قول يازمىلىرىدىكى ئىسىم ۋەھاكازا) .

بۇنىڭ ئۆزى مەزكۇر ئەسەرنىڭ تۈركىي دۇنياسىدا مەشھۇر ئىكەنلىكىنى ۋە كەڭ تارقالغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ ، گەرچە يا زامانداشلىرى ، يا كېيىنكى بىئوگراف ۋە بىبلىئوگرافلار « قۇتادغۇبىلىك » نى ۋە « تۈركىي تىللاردىۋانى » نى قەيت قىلغان ئەمەس .

شۇنداق دەپ تەكىتلەشكە تولۇق ئاساس باركى ، شائىر داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى قويغاندا ئىسىملارنىڭ سىمۋوللۇق مەنىسىنى بۇددىستلار مەدەنىيىتىدىن قوبۇل قىلغان .

مەلۇمكى ، بۇددىزىم ۋە ئۇنىڭ مەدەنىيىتى تۈركىي خەلقلەر ئىچىدە ئىسلام دىنى قوبۇل قىلىنغىچە كەڭ تارقالغانىدى ۋە ھەتتا ئۇزاق دەۋرلەرگىچە ئۇيغۇرلار دۇنياسىدا ئىسلام دىنى بىلەن بىر قاتاردا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەنىدى .

بولۇپمۇ « قۇتادغۇبىلىك » نىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيىۋى ئالاھىدىلىكى قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىلىرىنى ئاساس قىلغان بولسىمۇ ، بۇ ئاساسلارنىڭ تۈۋى بولۇپ شۇ قەدىمكى ئۇيغۇرلارغا خاس بولغان ۋە كەڭ تارقىلىپ چوڭقۇر سىڭىپ كەتكەن بۇددىزىمنىڭ پەلسەپىۋى ، ئەخلاقىي كۆزقاراشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن .

مەلۇمكى ، مۇئەللىپنىڭ تاللىشى بويىچە ، داستاندىكى ناھايىتى مۇھىم تۆت ئەدەبىي ماھىيەتنى تەشكىل قىلىدىغان ۋە شۇلارنى ئىپادىلەيدىغان ئادالەت ، بەخت ، پاراسەت ۋە قانائەت قاتارلىقلار ساپ تۈركىي ئىسىملاردۇر .

ئادالەت — ئىلىگ كۈنتۇغدىغا مۇجەسسەملەنگەن ؛ بەخت — ۋەزىر ئايتولدىنىڭ نامىنى ئالغان ؛ پاراسەت — ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىش قىياپىتىدە ئىپادىلىنىپ ، كېيىن ئۇ دادىسىنىڭ ئورنىنى ئالغان ؛ قانائەت — ۋەزىرنىڭ قېرىندىشى دەرۋىش ئودغۇرمىشنىڭ قىياپىتىدە ئەكس ئەتكەن .

داستاننىڭ ئاساسىي ئوبرازلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ماھىيىتى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا خاس ئېپىك ئەنئەنىلەرگە بىۋاستە باغلىنىپ كەلگەن بولسىمۇ ، ئەتىمالىم ، بۇددىستلىق مەنىۋىيلىككە ، شۇ جۈملىدىن ئۇنىڭ ئاسترونومىيىلىك قىسمىغا تېخىمۇ يېقىن ئوخشاشلىققا ئىگە بولسا كېرەك . مەسىلەن : ئادالەتنى ئىپادىلىگۈچى ئىلىگ كۈنتۇغدىنىڭ ئىسمىغا ئاساس بولغان كۈننىڭ ئوبرازى بۇددىستلىق كۆزقاراشقا بىنائەن تەبىئەت ھادىسىلىرىنى باشقۇرغۇچىنى ئىپادىلەيدۇ . نۇرنى ، بەگنى ، ئاپىنى ئىمپىراتورنى ، پادىشاھنى بىلدۈرىدۇ ، بۇلار كۈنتۇغدىنىڭ ماھىيىتىگە تولۇق ماس كېلىدۇ .

بۇددىزىمدا ئاي — ئايالار قۇۋۋىتى يىگىنىنىڭ ئىپادىسىدۇر . ئۇ ، ئىمپىراتورنىڭ ئايالى ، بېقىندى بەگلەر ، مىنىستىرلار ئۇچۇن سىمۋول بولۇپ خىزمەت قىلاتتى (ئايتولدى ئوبرازىنى سېلىشتۇرۇڭ) .

دەرۋىش ئودغۇرمىشنىڭ ئوبرازى ، بۇددىستلىق ئاسترولوگىيىنىڭ ئۇچىنچى ئەڭ

مۇھەم سىمۋولى ـ ساتۇرنىغا ئىنتايىن يېقىن . بۇ سەييارە كۈن بىلەن ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا چۆرگىلەيدىغان ، ئادەتتە تەركىدۇنيا بولۇپ ، يەككە ـ يېگانە ياشىغۇچى دەرۋىشنىڭ قىيا-پىتىگە ئىگە ، قولغا ھاسا تۇتقان بوۋاينىڭ ئوبرازىنى ئىپادىلەيدۇ .

پەقەت پاراسەتنى ئىپادىلىگۈچى ئۆگدۈلمىش ئوبرازىغا بۇددىزىمدا ئۆزىگە تولۇق ئوخشايدىغان سىمۋول يوق . بۇ ، ئېھتىمال ، يېڭىچە ئىسلام كۆزقارىشىنىڭ گەۋدىلىنىشى بولسا كېرەك .

مۇئەللىپ ئايتولدى بىلەن ئودغۇرمىشنى بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالاشتۇرغىنىغا قارىغاندا ۋە ئۆگدۈلمىشنىڭ ئاتىسى ئايتولدى ئورنىغا ، يەنى ئىلىگنىڭ ۋەزىرى ئورنىغا مەنسۇپ بول-غىنىغا قارىغاندا ، ئايتولدى ئىپادىلىگەن بەخت ـ سائادەتنى يېڭى دەۋرنىڭ سىمۋولى ئۆگدۈلمىشكە يۆتكەلدى دېسەكمۇ بولىدۇ .

ئەمدى ئۆگدۈلمىش دېگەن ئىسىمنىڭ ئاساسي بولغان « ئۆگ » سۆزى « ئىدراك ، ئۇقۇم ، بىلىم » مەنىلىرىنى بىلدۈرگەچكە ، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ بەختنى — ئىلىم-دىن ، بىلىكتىن تېپىش كېرەك دېگەن ئاساسي ئىدىيىسى تېخىمۇ قۇۋۋەتلىنىدۇ .

ۋالىرى مەخپىروۋنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى

فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ كاندىداتى ، قازاقىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى تىل تەتقىقات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى ، ۋالىرى مەخپىروۋ 1952 ـ يىلى ئالمۇتا ئوبلاستى ئۇي-غۇر ناھىيىسى كەتمەن يېزىسىدا تۇغۇلغان . 1970 ـ يىلى ئالمۇتىدا ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىپ . 1971 — 1976 ـ يىللارغىچە ئوكرائىنادىكى ژىتومىر شەھرىدە پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ فىلولوگىيە فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان .

ۋ . مەخپىروۋ 1976 ـ يىلدىن باشلاپ ئۇيغۇرشۇناسلىق بۆلۈمىدە ، كېيىن ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا ئىشلەپ كەلمەكتە . 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىللارغىچە ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي كاتىپى بولدى . 1990 ـ يىلدىن بېرى ، مەزكۇر ئىنستىتۇت تىل تەتقىقات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ كەلمەكتە .

ۋ . مەخپىروۋ 1981 ـ يىل « دىۋانۇلۇغەتىت تۈرك » تىكى شەخسى ئىسىملار نامىدا كاندىداتلىق دىسسېرتاتسىيىسى ياقلىدى . مۇئەللىپنىڭ « قەدىمكى تۈركىي ئونومىياستىكىسى » (قەدىمكى تۈركىي خەلقلەر قوللانغان ئادەم ئىسىملىرى) ناملىق كىتابى 1991 ـ يىل بېسىلدى . « ئۇيغۇر تىلىنىڭ تۈزۈ-لۈشى » ناملىق كىتابىنىڭ « لېكسىكا » قىسمىنى يېزىپ چىقتى (1990 ـ يىل رۇسچە نەشر قىلىندى) . 30 دىن ئوشۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدى .

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : م باھاۋىدىن

www.uyghurkitap.com

مەنگۈن باتۇر

قىسسە

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا، بىزنىڭ تارىم ۋادىسىدا جاھانغا تونۇق، لېكىن كۆڭلى سۇنۇق بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئىسمى شىرخان ئىكەن. شىرخان پادىشاھنىڭ نامىنىڭ تونۇقلۇقى، ئادىللىقى ۋە چوڭ بىر يۇرتنى سورىغانلىقىدىن بولسا، كۆڭلىنىڭ سونۇقلىقى يېشى 50 تىن ئېشىپمۇ تېخىچە بىرەر پەرزەنت كۆرمىگەنلىكىدىن ئىكەن، ۋاقتانى ۋاق كېلىپ ئۇ ئالەمگە كەتكەندە تەختتە كىمنىڭ ئولتۇرۇشىنى كۆپ ئويلايدىغان بولۇپ قاپتۇ، پەرزەنتىنىڭ يوقلۇقى ئۇنى قاتتىق غەمگە قويۇپتۇ، شىرخان پادىشاھنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە خىيالچان بولۇپ غەمگە پېتىپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى قىياس قىلىپ يەتكەن يېقىنلىرى پادىشاھنى يەنە بىر قېتىم خوتۇن ئېلىپ بېقىشنى مەسلىھەت قىلىشىپتۇ، ئۇلار مەسلىھەتنى پىشىرىشىپ، بىر كۈنى ئويلىرىنى پادىشاھقا ئېيتىپتۇ، شىرخان پادىشاھ ئۇلارغا:

— سەككىز قېتىم ئۆيلەندىم. ئۇ خوتۇنلارنىڭ ھېچقايسىسى تۇغمىدى. يېشىم 50 تىن ئاشقىچە بىرەر بالام بولمىدى. مەندە ھازىر بىرەر پەرزەنت يۈزى كۆرۈشتىن باشقا ئارمان يوق. «باللىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار» دېگەن گەپنىڭ ھەقلىقىنى ئەمدى بىلىۋاتىمەن. ماڭا ھازىر ئۆيلۈملا ئەمەس، پۈتۈن پادىشاھلىقىم، ئوردا قەسىرىم مازاردەك بىلىنىدىغان بولۇپ قالدى، بوپتۇ. سىلەرنىڭ مەسلىھەتىڭلار بويىچە يەنە بىر ئۆيلىنىپ باقاي، خۇدانىڭ رەھمى كېلىپ تىلىكىم ئىجابەت بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ئەمما ئەمدى ماڭا خان ـ پادىشاھلارنىڭ قىزلىرىدىن لايىق ئىزدىمەڭلار. تارىم سۈيىنى ئىچىپ، سازلىقلىرىنى كېچىپ چوڭ بولغان ئاددىي پۇقرانىڭ قىزىدىن تېپىڭلار، — دەپتۇ.

ۋەزىرلەر: پادىشاھ پۇقرا قىزىغا ئۆيلەنسە قانداق بولار؟ دەپ ئويلاشسىمۇ، ئىلاجىسىز ئىكەن. پادىشاھقا خوتۇنلۇققا تاپىدىغان قىزنىڭ مەرتىۋىسى تۆۋەن بولسىمۇ ئەقلى ـ ھوشى جايىدا. ئەقىللىق، چېچەن بولۇشى، ھۆسن ـ جامالدا شاھ قىزلىرىدىن قالمايدىغان بولۇشى كېرەك، دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ، ئۇلار شۇ بويىچە بېزا- قىشلاقلارنى ئارىلاشقا كىرىشىپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى بىر قانچە چاپارمەنلىرى بىلەن تارىمنىڭ تۆۋەن

تەرىپىنى ياقلاپ كېتىۋاتسا بىر داشى ①
ئەتراپىدا قوي بېقىپ يۈرگەن بىر قىزنى
كۆرۈپتۇ. يېقىن بېرىپ قىزنى كۆزىتىپ
باقماقچى بوپتۇ. قىز ۋەزىرگە سالام بېرىپتۇ.
قىزنىڭ ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، بىر
خىل ئىللىق قاراپ بېشىنى تۆۋەن ئېگىپ
تۇرۇشى ۋەزىرگە ئاجايىپ يېقىملىق
تۇيۇلۇپتۇ. قىزنىڭ ئۇچىسىدا تورقاپىلادا ②
سېپتا توقۇلغان يېلىڭ كېپىنەك چاپان ③
بار ئىكەن. قىز قويچىلار كىيىدىغان ئاددىي
كىيىم ئىچىدە تۇرسىمۇ، قارىچۇغىنىڭكىدەك
ئويناپ تۇرىدىغان كۆزى، قارىقىنىڭ نۇر-
لۇقلۇقى بۇ قىزنىڭ ئۆتكۈر، چېچەنلىكىدىن
بېشارەت بەرسە، قاش، بۇرۇن، ئېغىزلىرى
پەرىلەرنىڭكىدىن قېلىشمايدىكەن. ئىككى
قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تېرىقتەك مېڭى
ۋەزىرگە بۇ قىزدا قانداقتۇ بىرەر خاسىيەت
باردەك تۇيۇلۇپتۇ. ۋەزىر قىزنىڭ ئاتا-ئا-
نىسىنى سورىغانىكەن، قىز:

— دادام ئالدىنقى يىلى ئۆلۈپ
كەتكەن. ئانام بۇ يىل يازدا كۆز يۇمدى.
هازىر چوڭ ئانام بىلەن تۇرۇۋاتىمەن.
باشقىلارنىڭ قويىنى بېقىپ جېنىمىزنى جان
ئېتىپ كېتىۋاتىمىز، — دەپتۇ. قىزنىڭ
ئىسمى گۈلئاي ئىكەن.

ۋەزىر بۇ قىزنى پادىشاهقا لايىق
كۆرۈپ، چاپارمەنلىرىنى ئېلىپ ئوردىغا
قايتىپتۇ. پادىشاهقا قىزنىڭ تەرىپىنى بىرمۇ
بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاهمۇ، باشقا
ۋەزىرلەرمۇ قىزنى كۆرمەي تۇرۇپلا ماقۇل
كۆرۈشۈپتۇ. قىزنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن
ئوڭ قول ۋەزىرنىڭ باشچىلىقىدا بىر توپ
ئادەمنى ماڭدۇرۇپتۇ. ئۇلار بايىقى داشى
بويىغا كەلسە قىز هېچ ئىش بولمىغاندەك،
ئۇلارغا نەزەر كۆزىنىمۇ سېلىپ قويماي
قويىنى بېقىپ تۇرۇۋېرىپتۇ. ۋەزىر قىزنىڭ
يېنىغا كېلىپ كېلىشتىكى مەخسىتىنى
ئېيتىپتىكەن، قىز:

— بۇ توغرىلىق ئەمدىلا گەپ بولۇ-
نىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ماقۇللۇق
بىلدۈرمەي تۇرۇپ سىلەر مېنى ئالغىلى
كەلدىڭلارمۇ؟ مەن ئاددىي قويچى قىزى
بولسامۇ، يۇرت قائىدىسىنى بۇزالمايمەن.
مېنى ئالىدىغان ئادەم ئۆزى كەلسۇن، ئۇ
پادىشاه بولسىمۇ كۆرەي، ئاندىن جاۋابىمنى
بېرەي. مومام نېمە دەيدۇ تېخى، — دەپتۇ.

قىزنىڭ گېپى يوللۇق بولغاچقا،
ۋەزىر يا ئۈندىماق، ياكى بۇنداق دەپ زوۋان
سۈرەلمەي قاپتۇ. بەلكى قىزنىڭ قائىدە-
يوسۇنلۇق، ئەقىللىقلىقىغا قايىل بولۇپ، ئا-
دەملىرىنى قىزنىڭ يېنىدا قالدۇرۇپ قويۇپ،
ئۆزى پادىشاهقا ئەهۋالنى مەلۇم قىلغىلى قاي-
تىپتۇ.

پادىشاه ئوڭ قول ۋەزىرىدىن قىزنىڭ
ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ قىزنىڭ يۇرت
يوسۇندىن چىقمايدىغان قائىدىلىكلىكىدىن
سۆيۈنۈپ، شاهانە تەختىدىن چۈشۈپ ۋەزىر
ۋە نەۋكەرلىرى بىلەن قىز بار جايغا
ئاتلىنىپتۇ.

ئەمدى گۈلئايغا كەلسەك، ۋەزىر ئا-
دەملىرىنى ئۇنىڭ يېنىدا قويۇپ، ئۆزى

① داشى — تۆزلۈق كىچىك زەيكەش كۆلچەك. ② تورقاپىلا — كەندىر، چىگە تالاسىنىڭ ئەڭ سۈپەتلىك سىپتىسى. ③ كېپىنەك چاپان (كېپىنەك تون) ئاساسەن يۇڭدا قويۇپ ياسىلىدىغان كەڭ قولتۇقلۇق چاپان، ئاسا-
سەن چارۋىچىلار كىيىدۇ.

www.uyghurkitap.com

پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەتكەندىن كېيىن ، گۇلئاي قويلىرىنى ھەيدەپ مېڭىپتۇ . چاپارمەنلەر ئۇنىڭدىن نەگە بارىدىغانلىقىنى سوراپتىكەن . گۇلئاي :

— قويلارنىڭ كۆجەككە ① كىرىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى ، — دەپ قويۇپ قويلىرىنى ھەيدەپ مېڭىۋېرىپتۇ .

— ھازىر پادىشاھنىڭ ئۆزى كېلىدۇ . تۇرۇپ تۇرۇڭ ، — دەپتۇ چاپارمەنلەر .

گۇلئاي چاپارمەنلەرنىڭ گېپىگە پىسەنتمۇ قىلماي قامچىسىنى سوقۇپ قويلىرىنى ھەيدەپتۇ . چاپارمەنلەر قىزغا قاتتىق گەپ قىلالايلى دېسە ئەسلى ، چۈنكى ، ناۋادا پادىشاھ بۇ قىز بىلەن توي قىلىپ قالسا ، كېيىنكىدىن ئەندىشە قىپتۇ ؛ گەپ قىلمايلى دېسە ئەسلى ، ۋەزىر قاتتىق تاپىلاپ كەتكەنىكەن . ئۇلار ئىلاجىسىز قوينىڭ ئالدىنى توسۇپتۇ . قىز قامچىنى سوقۇپ ، بىر ئىسقىرتىپتىكەن ، قويلار چاپارمەنلەرنىڭ ئارىلىرىدىن چاپچىپ چىقىپ قېچىپتۇ . چاپارمەنلەر يەنە قوينىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ توختىتىشىغا ، قىز يەنە قامچىسىنى سوقۇپ ، بىر ئىسقىرتىسلا قويلار چاپارمەنلەرگە بوي بەرمەي قېچىپ ، خېلى ئۇزاق بىر جايغا بېرىپ توپلىشىپ تۇرىدىكەن . ئۇنىڭغىچە گۇلئايمۇ يېتىپ كېلىدىكەن . بۇنداق ئىش بىر نەچچە قېتىم تەكرارلىنىپتۇ . چاپارمەنلەر ھەرقانداق قىلىپمۇ قويلارنى توسۇۋالالماپتۇ . شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئاخىرى بىر ساتمىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ . گۇلئاي قويلارنى كۆجەككە سولاپ قويۇپ ساتمىغا كىرىپ كېتىپتۇ . چاپارمەنلەر نىمە قىلارنى بىلمەي بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپلا قېلىشىپتۇ .

ئەمدى پادىشاھ بىلەن ۋەزىرگە كېلەيلى : ئۇلار ھېلىقى داشى بويىغا كەلسە قىزمۇ ، قويلارمۇ ، چاپارمەنلەرمۇ يوق تۇرغۇدەك . پادىشاھ ئادەملەر قېنى ؟ دېگەندەك مەنىدە ۋەزىرگە قاراپتۇ . ۋەزىر ئەقىللىق ، دانا ئىكەن . ئۇ يەردىكى قوي ۋە ئادەم ئىزلىرىغا قاراپ ، قويلارنىڭ ھەيدەپ مېڭىلغانلىقى ، ئادەملىرىنىڭ توسۇپمۇ توختىتىپ قالالمىغانلىقىنى جەزملەپتۇ . ئەھۋالنى پادىشاھقا دەپتۇ . پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كەلگەندەك بوپتۇ ـ يۇ ، كۆڭلىدە يەنە بىر ئىشلارنى ئويلاپ قاپتۇ . ئۇلار قويلارنىڭ ئىزى ۋە ماياقلىرىغا قاراپ مېڭىپ گۇلئاي كىرىپ كەتكەن ساتمىنىڭ ئالدىغا كېتىپتۇ . چاپارمەنلەر ۋەزىر كەتكەندىن كېيىن بولۇپ ئۆتكەن ئەھۋاللارنى پادىشاھقا بىرمۇ بىر ئېيتىپتۇ . پادىشاھ ئۇلۇغ قول ۋەزىرىنىڭ دانىشمەنلىكىگە يەنە بىر قېتىم قايىل بولغاندىن باشقا ، ئۇنىڭ تاپقان بۇ لايىقىدا چوقۇم بىرەر خاسىيەتنىڭ بارلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپتۇ . شۇنداق بولسىمۇ يەنە ئۆزىنىڭ خان ـ شاھلىق سەلتەنىتىنى ئويلاپ ، قىزنى سىرتقا چاقىرتىشنى بۇيرۇپتۇ . بىر چاپارمەن ساتمىغا قاراپ مېڭىشىغا ساتمىدىن چاچلىرى قاردەك ئاقىرىپ كەتكەن بىر قېرى ئايال چىقىپ پادىشاھقا ، ۋەزىرگە ھەم چاپارمەنلەرگە سالام بېرىپ ، ئۇلارنى ساتمىغا كىرىشكە تەكلىپ قىپتۇ . پادىشاھ بىلەن ۋەزىر چاپارمەنلەرنى سىرتتا قالدۇرۇپ قويۇپ ئۆزلىرى ساتمىغا كىرمەكچى بوپتىكەن ، ھېلىقى ئايال :

---

① كۆجەك — يازلىق قوي قوتىنى .

— ھەر قايسىڭلارنىڭ كىملىكىنى بىلمەيمەن، مەن ھەممىڭلارنى ئۆيۈمگە تەكلىپ قىلدىم. ئۆيىمىز ئالدىغا كەلگەن ھەر قانداق ئادەم مېھمان. بۇ، يۇرت يوسۇنى. قېنى ھەممىڭلار ئۆيگە كىرىڭلار، — دەپتۇ.

پادىشاھ بىلەن ۋەزىر بىر ئاددىي ئايال ئالدىدا سەلتەنىتىنىڭ سۇنغانلىقىغا تەن بېرىپ، بىر – بىرىگە قارىشىپ قويۇپ ساتمىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ ۋە باشقىلارمۇ ساتمىغا كىرىپلا ھەيران قاپتۇ. چۈنكى، ساتما سىرتىدىن قارىغاندا ناھايىتى كىچىك بولۇپ، «ھەممىمىز قانداق سىغارمىز» دەپ ئويلاشقانىكەن. ساتمىغا كىرىپ قارىسا، ئۇنىڭ ئىچى سارايدەك چوڭ ئىمىش. ھېلىقى ئايال مېھمانلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىپتۇ. پادىشاھ، ۋەزىر، چاپارمەنلەر ئۆزلىرىنى بىلىپ بىرىنىڭ يېنىدىن بىرى ئورۇن ئېلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ.

— قىزىم، مېھمانلارغا ئۇسسۇزلۇق ئېلىپ كەل، — دەپتۇ ئايال.

قىز ياغاچ تاۋاقتا مېھمانلارغا نۆۋەت بىلەن بىر قاچىدىن قېتىق ئەكىلىپ بېرىپتۇ. چاپارمەنلەر يېزا – قىشلاقلارغا چىققاندا قېتىق ئىچىپ كۆرگەن بولسىمۇ، پادىشاھ بىلەن ۋەزىر ئۆمرىنىڭ شۇ يېشىغىچە قېتىق ئىچىش تۇگۇل ئۇنى كۆرۈپمۇ باقمىغاندىكەن. شۇڭا ئۇلار قولىدىكى قويۇق، سۈتتەك ئاق نەرسىگە قاراپ ھەيران بولغىنىچە تۇرۇپ قاپتۇ. چاپارمەنلەرنىڭ ھەرقانچە ئىچكۈسى بولسىمۇ، پادىشاھقا قاراپ ئىچىشكە جۈرئەت قىلالماپتۇ.

ھېلىقى ئايال قېتىقنىڭ نېمىدىن، قانداق ياسىلىدىغانلىقىنى، تەمىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ناھايىتى ياخشى ئۇسسۇزلۇق ئىكەنلىكىنى دەپ بەرگەندىن كېيىن ئۇلار قېتىقنى ئىچىشىپتۇ. پادىشاھنىڭ يۈرىكى سەگىپ، چاڭقىقى بېسىلغاندەك، قېتىقنىڭ ئاچچىق – چۈچۈك تەمىدىن ۋۇجۇدى لەززىگە كەلگەندەك بوپتۇ.

— قېتىقنى ئۆزلىرى ياساملا؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

— قىزىم گۈلئاي ياسىغان، بىزدەك جاڭگال، قىشلاق ئادەملىرىنىڭ ھەممىسى قېتىق ياساشنى بىلىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئايال.

قىزنىڭ دانىشمەنلەردەك چېچەن – ئەقىللىقلىقى، ھۆر – پەرىلەردەك گۈزەللىكىگە، قولىنىڭ چېۋەرلىكى قوشۇلۇپ، پادىشاھنىڭ زوق – ئىشتىياقىنى چېكىگە يەتكۈزۈپتۇ. ئۆزىنىڭ كېلىشتىكى مۇددىئا – مەقسىتىنى ئايان قىپتۇ.

— بىلمەن، ئۆزلىرى پادىشاھ. بۇ كىشى ئوڭ قول ۋەزىرلىرى. سىلەرنىڭ كېلىدىغىنىڭلارنى قىزىم ئەتىگەندىلا ماڭا ئېيتقان، — دەپتۇ ئايال.

— بىز قىزنى بايىلا كۆرگەن تۇرساق، ئۇ بۇ ئىشنى قانداقسىگە ئەتىگەندىلا بىلگەن بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىر ھەيرانلىقىنى باسالماي.

— تاڭغا يېقىن بىر چۈش كۆردۈم. چۈشۈمدە ساتمىمىزنىڭ ئۈستىگە ئۇقالىق بىر بۇركۈت ئۇۋا ياساۋاتقۇدەك. بىر لاچىن ئۇنىڭغا ئۇۋا ياساشقا كېرەكلىك پەي، پاخالدەك نەرسىلەر ئەكىلىپ بېرىۋاتقۇدەك. لاچىنىنىڭ ئەتراپىدا قارچۇغىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر نەچچە قۇش ئۇچۇپ يۈرگۈدەك. ئۇقا – تاجنىڭ بەلگىسى. بۇركۈت- قۇشلارنىڭ قۇشى، ئۇۋا – ئۆي – ماكاننىڭ

ئالامەتتۇر. شۇ ئالامەتلەرگە قاراپ
چۈشۈمنىڭ تەبىرىنى چوڭ ئانامغا ئېيتقان-
دىم، — دەپتۇ قىز.

— ئۇنداق بولسا نېمىشقا پادىشاھنى
چاپارمەنلەر بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويۇپ ئۆيگە
بىللە تەكلىپ قىلىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ
ۋەزىر.

— كۆيئوغۇل بولغۇچى پادىشاھ
بولسىمۇ بىزنىڭ سىنىقىمىزدىن ئۆتۈشى
كېرەككىغۇ. بىز پادىشاھىمىزنى ئادىل دەپ
ئاڭلىغان. راست ـ يالغانلىقىنى بىلىپ باق-
ماقچى بولدۇق. سەلتەنىتىنى قايرىپ قويۇپ
ئېتىدىن چۈشتى، ئەمما قاپاق تۈرمىدى؛
ئاددىيكەن دېمەي شاخ ـ شۇمبىدا ياسالغان
ساتمىمىزغا قەدەم ئايىغىنى باستى، ساتمى-
مىزنى قەسىر ئوردىسىدەك چوڭ ھېس
قىلدى؛ چاپارمەنلىرى بىلەن بىرگە ئول-
تۇردى. يەنىلا قاپاق تۈرمىدى: ئاددىي
قويچىنىڭ ئاچچىق قېتىقىنى ئىچتى، ئەمما
ئۇنى ئاچچىقكەن، دېمىدى؛ ئادالىتىنى،
يۇرت يوسۇنىدىن چىقمايدىغانلىقىنى، يۇرت
ئوغلى، يۇرت سۆيەرلىكىنى ئايان قىلدى،
سىنىقىمىزدىن ئۆتتى. مەن نەۋرەمنى پادى-
شاھقا تۇتتۇم، — دەپ ھېلىقى ئايال قىزنى
قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا
ئەكىلىپتۇ. شۇ چاغدا ساتما ئىچىنى بىر
پەس تۇمان قاپلىغاندەك بولۇپ، شۇئانلا
يەنە سۈزۈلۈپتۇ. قارىغۇدەك بولسا قېرى ئا-
يال ساتمىدا يوقمىش. ئارىلىقتا سىرتقا
چىقىپ كەتكۈدەك ۋاقىتمۇ ئۆتمەپتۇ، ئاياغ
تىۋىشىمۇ ئاڭلانماپتۇ. ئايالنىڭ يوقاپ
كەتكەنلىكىگە ھەيران بولۇپ، پادىشاھ بى-
لەن ۋەزىر تەڭلا قىزغا قاراپتۇ. گۈلئاي
پادىشاھقا:

— مومام دائىم: سېنى ئەلنىڭ ئوغلى
بولالىغۇدەك بىر ئەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ،
بەختىكە ئېرىشكىنىڭنى كۆرگىنىمدە
ئۆمرۈمدىن قانائەت تاپىمەن، دەيتتى. مومام
شۇ سۆزى بويىچە مېنى ئۆزلىرىدەك ئەل
ئوغلى ـ ئادىل پادىشاھنىڭ قولىغا تۇتقۇ-
زۇپ، بۇ دۇنيادىن غايىپ بولغان
ئوخشايدۇ، — دەپتۇ.

شىرخان پادىشاھ، ۋەزىر ۋە چاپار-
مەنلەر بۇ ئاجايىپ غايىباتقا ھەيرانۇ ھەس
بولۇپ ساتمىدىن چىقىپ كۆرگۈدەك بولسا،
كۈچەكمۇ يوق، قويلارمۇ يوق. ئۇلار بۇ
ئەھۋالغا تېخىمۇ ھەيران قاپتۇ. پادىشاھ بۇ-
نىڭ سەۋەبىنى قىزدىن سورىماقچى بولۇپ
ئارقىسىغا قارىسا، ساتمىنىڭ ئورنىدا قۇم
دۆۋىسى، ئۈستىدە بىر تۈپ يۇلغۇن
تۇرغۇدەك. پادىشاھ بىز جىن ـ ئالۋاستىلار
ماكانىغا كېلىپ قالغان ئوخشايمىز، دەپ
ئويلاپتۇ، سەل سۈر بېسىپتۇ. گۈلئايغا
شۈبھىلىك قاراپتۇ.

— پادىشاھىم، قورقمىسىلا، مومام
مېنى سىلىگە تۇتقۇزغاندىن كېيىن كۆڭلى
خاتىرجەم بولۇپ ئۇ ئالەمگە كەتتى. بايىقى
ساتمىنىڭ، قويلارنىڭ ماڭا كېرىكى بولمى-
غاچقا، ئۇلارنى يوق قىلىۋېتىپتۇ. مومام بىر
ئۆمۈر ئىستىقامەت بىلەن پاك، ديانەتلىك
ئۆتكەن پەرىشتە سۈپەت ئايال ئىدى. ئۇنى
خۇدايىم ئېلىپ كېتىپ پەرىشتىلەرگە قو-
شۇۋەتكەندۇ. ئەمدى ئۇ بۇندىن كېيىن
بېشىمىزغا سايىۋەن بولىدۇ. سىلىنىڭ ئۆ-
مۈرلىرىنىڭ ئاخىرىدىكى چوڭ ئارزۇلىرىغا
يەتكۈزىدۇ. بەلكى ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن
بولار، — دەپتۇ قىز.

«كۆڭلۈمدىكىنى بىلىپ بولغىنىغا
قارىغاندا، بۇ قىز ئادەمزاتتىن ئەمەس پەرىشتە
زاتىدىن ئىكەن. خۇدايىم تىلەك،

www.uyghurkitap.com

ئىلتىجايىمنى قوبۇل تېپىپ، مېنى ئارزۇيۇمغا يەتكۈزۈپ غەمدىن خالاس قىلىش ئۈچۈن يەتكۈزۈلگەن ئوخشايدۇ » دەپ ئويلاپ، شىرخان پادىشاھنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشۈپتۇ. ئۆزلىرىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن ئوردىغا ئالدىن چاپارمەن ماڭدۇرۇپتۇ.

خۇش خەۋەرنى ئاڭلىغان ئوردا خادىملىرى بىلەن يۇرت خەلقى پادىشاھنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ.

پادىشاھ خۇشاللىقىدا يۇرتقا 41 كېچە-كۈندۈز توي داستىخىنى يېيىپ، خەزىنىدىكى مال-دۇنيالارنى ئامۇخاسقا تۆكمە قىلىۋېتمەكچى بولغانىكەن، گۈلئاي:

— پادىشاھىم، 41 كېچە-كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈشنىڭ ھاجىتى يوق. بولمىسا يەپ-ئىچىش بىلەن بولۇپ كېتىپ يۇرت خەلقىنى غەپلەت باسىدۇ. خەزىنىنى قۇرۇقداپ قويۇشقىمۇ بولمايدۇ. ئەگەر مەسلىھەتىمنى ئاڭلىسىلا، يۇرت خەلقى بېشىدىكى ئالۋاڭ-سېلىقنى يەڭگىللەتسىلە، ئاجىزلارنىڭ بېشىنى سىلىسىلا، پاناھسىزلارغا پاناھلىقى بولسىلا، ماكانسىزلارنى ماكانلىق قىلسىلا، يۇرتنى تېخىمۇ ئادىل سورىسىلا. خەلققە بۇنىڭدىنمۇ چوڭ توي داستىخىنى بولماس، — دەپتۇ.

شىرخان پادىشاھ پەرزەنت كۆرۈش تىلىكىنىڭ ئىجابەت بولۇشىغا كۆزى يېتىپتۇ، خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ. گۈلئاينىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئىلگىرىكى سەككىز خوتۇنىنىڭ ھەر بىرى ئۈچۈن بىر كۈندىن، گۈلئاي ئۈچۈن بىر كۈن بولۇپ يۇرتقا توققۇز كۈنلا توي داستىخىنى سېلىنىپتۇ.

كۈن ھەپتىنى قوغلاپ، ھەپتە ئاينى قوغلاپ، ئارىدىن توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سائەت ئۆتكەن بىر خاسىيەتنىك كۈنىنىڭ بىر سەھىرىدە گۈلئاي شىرخان پادىشاھقا پاخلاندەك سېمىز، قوشقاردەك قاۋۇل بىر ئوغۇل تۇغۇپ بېرىپتۇ. شىرخان پادىشاھنىڭ خۇشاللىقتىن بېشى كۆككە تاقاشقاندەك بوپتۇ، پۈتۈن ئوردىنى شادلىق باھارى قاپلىغاندەك بوپتۇ.

شىرخان پادىشاھ بالىسىغا نېمە دەپ ئات قويۇشنى ۋەزىرلەرنىڭ مەسلىھەت بېرىشىگە سالغانىكەن، ئوڭ قول ۋەزىرى:

— پادىشاھىم، ئۆزلىرىنىڭ گۈلئاي بىلەن تېپىششلىرىدىن تارتىپ توينىڭ ئالدى-كەينىدىكى ئىشلار ئاجايىپ سىرلىق بولدى. گۈلئاي ئۆزلىرى ئېيتقاندەك پەرىشتە زاتىدەك قىلىدۇ. بالىغا ئىسىم قويۇشتا ئۇنىڭمۇ ئويلىغىنى باردۇ. گۈلئايدىنمۇ سوراپ باقساق، — دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپتۇ. باشقا ۋەزىرلەرمۇ شۇنى توغرا تېپىپتۇ.

شىرخان پادىشاھ بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ كالتە پەملىك قىلغىنىدىن ئۆزىچە خىجىل بوپتۇ. گۈلئاينىڭ قېشىغا كىرىپ بالىغا نېمە ئىسىم قويۇشنى سوراپتۇ. گۈلئاي:

— مومامنىڭ ئېيتىشىچە، بۇرۇن بىزنىڭ ناھايىتى باتۇر، ئەل سۆيەر بىر ئەجدادىمىز پادىشاھ بولۇپ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئىسمى مىرزان ئىكەن. ئوغلىمىزغا شۇ بوۋىمىزنىڭ ئىسمىنى قويساق قانداق بولىدىكىن، ماقۇل تاپالىمىكىن، — دەپتۇ.

گۈلئاينىڭ ئۆزىنىڭ باتۇر ئەجدادىنى ياد ئېتىشى، ئۇ ئەجدادىنىڭمۇ پادىشاھ بولغانلىقى شىرخان پادىشاھقا يېقىپتۇ. بالىمىزغا مىرزان دەپ ئات قويساق خاسىيەتلىك ئىش بولغۇدەك، دەپ ئويلاپتۇ. يۇرتقا بالىغا ئات قويۇش چاي داستىخىنى سېلىپ بېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ

بالىنىڭ ئىسمى مىرزان بوپتۇ . يۇرت خەلقى
مىرزانغا خۇدادىن بوۋىسىدەك باتۇرلۇق ،
دادىسىدەك مەردلىك ، ئادىللىق تىلەپتۇ .

مىرزان تۇغۇلۇپ دەل 40 كۈن بول-
غان كۈنى سەھەردە گۈلئاي ھېچقانداق
ئاغرىپ قالماي ، ھېچبىر ۋاي ـ ۋايلىماي
جىم ـ جىملا جان ئۈزۈپتۇ . ئۇنىڭ ئوردىغا
كېلىشى قانداق ئاجايىپ سىرلىق بولغان
بولسا ، ئۆلۈپ كېتىشىمۇ شۇنداق ئاجايىپ
سىرلىق بوپتۇ . ھېچقانداق گەپ قالدۇرماي-
تۇ . شىرخان پادىشاھ ئارماندا قاپتۇ . ئوردا
بېغىغا چوڭ بىر گۈمبەز ياسىتىپ گۈلئاينى
شۇنىڭ ئىچىگە قويۇپتۇ . ھەر كۈنى سەھەر ـ
كەچ يوقلايدىكەن . شىرخان پادىشاھ قىرىق
كۈنلۈك بولغان ئوغلىنى ئېمىتىش ، بېقىشقا
مەخسۇس كېنىزەكلەرنى بەلگىلەپتۇ .
بالىنىڭ ھالىدىن يات ـ يات خەۋەر ئېلىپ
تۇرۇپتۇ . بالا كۈندىن كۈنگە كۆزگە
كۆرۈنۈپ چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ . بەش
ياشقا كىرگەندە مەخسۇس ئۇستاز بەلگىلەپ
تەربىيىلەپتۇ . مىرزان ئەقىللىق بالا بولۇپ ،
يەتتە ياشقىچە ھەتتا چوڭ كىشىلەرمۇ ئانچە
چۈشىنىپ يېتەلمەيدىغان نەرسىلەرنىمۇ بى-
لىۋاپتۇ . يەتتە ياشقا كىرگەندىن كېيىن
ئەقلى باشقىچە ئېچىلىشقا باشلاپتۇ . يىلىنىڭ
كەينىدىن يىل ئۆتۈپ مىرزان ئون ياشقا
كىرىپتۇ . شۇ چاغقىچە شىرخان پادىشاھ
ئوغلىدىن نېرى بولماي ، بىرەر قېتىممۇ
ئوۋ ـ شىكارغا چىقىپ باقماپتۇ . مىرزان ئون
ئۈچ ياشقا كىرگەن يىلى پادىشاھنىڭ
كۆڭلى شىكارغا چىقىپ كېلىشنى خالاپ
قاپتۇ . مىرزاننى ئوردىسىنىڭ باش
مۆلازىمەتچىسىگە تاپشۇرۇپ قويۇپ ۋەزىر ۋە
خاس نەۋكەرلىرى بىلەن يەتتە كۈنلۈك
شىكارغا چىقىپ كېتىپتۇ .

پادىشاھ مىرزاننى جىنىدەك ئەزىز
كۆرۈپ ئەتىۋارلاپ دېگىنىنى قىلىپ بېرىپ
ئەركىن چوڭ قىلغانىكەن . پادىشاھ شىكارغا
كەتكەندىن كېيىن مىرزان تەختخاندا
كۆڭلى تارتقاننى قىلىپ ئويناپتۇ . كۆزى
دادىسىنىڭ شاھلىق تونىغا چۈشۈپتۇ ، تونى
ئېلىپ كېيىپتۇ . ئۇزۇن تونىنىڭ يېرىمى
يەردە سۆرۈلۈپ قاپتۇ . مۆلازىملار مىرزانغا
گەپ قىلالماپتۇ . مىرزان دادىسىنىڭ شاھانە
چاپىنىغا ھەيران قېلىپ ئالتۇن جىيەك ، نە-
قىشلىرىگە قاراۋېتىپ ، تونىنىڭ يانچۇقىغا
قولىنى ساپتۇ . قولىغا بىر نەرسە ئورۇنۇپتۇ .
ئۇنى يانچۇقتىن چىقىرىپ قارىغۇدەك بولسا ،
دەپتەردەك بىر نەرسە ئىكەن . مىرزان ئۇنىڭ
قېتىنى ئېچىپ قارىسا ، ئۇنىڭدا كۈن دېسە
كۆزى بار ـــ كۈن ئەمەس ، ئاي دېسە ئاغزى
بار ـ ئاي ئەمەس ، ئاجايىپ بىر
ساھىپجامالنىڭ سۈرىتى تۇرغان . مىرزان
سۈرەتكە بىر قاراپلا ئاشىق بىقارار بولۇپ
ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ . ئۇنىڭ بۇ ھا-
لىنى كۆرگەن مۆلازىملار يۈگۈرۈشۈپ
كېلىپتۇ . بەزىلىرى مىرزاننىڭ بېشىنى يۆ-
لەپتۇ . بەزىلىرى ھوشلاندۇرۇش دورىسى
ئەكېلىپ يۈزىگە چېچىپتۇ . مىرزان بىر
ھازادىن كېيىن ھوشىغا كەپتۇ . باش مۆلازىم
ئۇنىڭدىن نېمە ۋەقە سادىر بولغانلىقىنى ،
مۆلازىملاردىن بىرەرسىدىن ئازار يەتكەن ـ
يەتمىگەنلىكىنى سوراپتۇ . مىرزاننىڭ گەپ
قىلغۇدەك ھالى بولمىغاچقا ، زۇۋان سۈر-
مەپتۇ . مۆلازىملار مىرزاننى ئۆز ھوجرىسىغا
ئەكىرىپ ياتقۇزۇپ قويۇپ شىپالىق ھەرخىل
گۈل ـ گىياھلارنىڭ شىرنە ـ قىياملىرىنى
ئىچكۈزۈپتۇ . ئەمما مىرزاننىڭ چىرايى
بارغانسېرى سارغىيىپ كېتىۋاتقۇدەك . پا-
دىشاھنىڭ شىكاردىن كېلىشنى ساقلىسا يەنە

تۆت كۈن بار ئىكەن . مىرزان بارغانسېرى ئېغىر تىنىقغۇدەك . گەپ ـ سۆزدىن قالغاندەك ، ھېچكىمگە گەپ قىلمىغۇدەك . مۇلازىملار قورقۇشۇپتۇ . پادىشاھقا ئادەم ماڭدۇرۇپتۇ .

ئوغلىنىڭ ئاغرىپ يېتىپ قالغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغان شىرخان پادىشاھ ھوشىدىن كەتكىلى تاس ـ تاماس تاپتۇ . شۇ ھامان شىكاردىن قايتىپتۇ . ئوردىغا كېلىپلا ئوغلىنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ ، ھالىنى سوراپتۇ . مىرزان ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپتۇ ، گەپ قىلماپتۇ . تېۋىپ ـ ئۆلىمالارنى چاقىرتىپ ئەكىلىپ كۆرسىتىپتۇ .

— بالىدا قورققۇدەك جىسمانى كېسەل يوق . پەقەت يۈرىكىدە كۆيۈك دەردى باردەك قىلىدۇ ، — دېيىشىپتۇ تېۋىپلار .

شىرخان پادىشاھ دەسلەپ تېۋىپلارنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىگە يېتەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ . ئويلاپ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك بوپتۇ ـ دە ، تېۋىپلارنى چىقىرىۋېتىپ ، ھوجىرىدا ئىككىسىلا قالغاندىن كېيىن ، قانداق ۋەقە بولغانلىقىنى ئوغلىدىن سوراپتۇ . مىرزان دەسلەپتە گەپ قىلغىلى ئۇنىماپتۇ . پادىشاھ قايتا ـ قايتا سوراپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن زۇۋانغا كېلىپ :

— دادا ، ئېيتماي دەپ ئويلىغانىدىم ، سوراپ تۇرۇۋالدىڭىز ، ئېيتمىسام ئۆزۈمگىمۇ ئاراملىق يوقكەن . بىرىنچىدىن ، گۇناھىمدىن ، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز : ئىككىنچىدىن ، مېنىڭ تىلىكىمنى ئىجابەت قىلىپ بېرىشكە ۋەدە بەرسىڭىز ئاندىن ئېيتىمەن ، — دەپتۇ مىرزان ، شىرخان پادىشاھ :

— ھەر قانداق گۇناھىڭ بولسا كەچتىم ، ھەر قانداق تىلىكىڭ بولسا بىجا كەلتۈرىمەن ، قېنى ، نېمە ئىش دەرھال دە، — دەپتۇ .

— ھەي دادا ، شاھلىق تونىڭىزنىڭ يانچۇقىدا بىر ساھىپجامال قىزنىڭ رەسىمى بار ئىكەن . ئۇ كىمنىڭ قىزى ، ھازىر نەدە ؟ — دەپ مىرزان دادىسىدىن سوراپتۇ .

شىرخان پادىشاھ ئوغلىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ نېمىلىكىنى بىلىپتۇ . پادىشاھ ئوغلىغا :

— ئوغلۇم ، ئۇ قىزنىڭ گېپىنى قىلدىڭ ، ئەمدى بۇ گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالغۇچى بولما . بۇ ئىشقا مەن ئامال قىلالمايمەن ، — دەپتۇ . مىرزان دادىسىدىن :

— نېمىشقا ؟ ئۇ قىز زادى كىم ؟ — دەپ يەنە سوراپتۇ .

— ئوغلۇم ، ئۇ قىزنىڭ دادىسى مېنىڭدەك 47 پادىشاھنى سورايدىغان چوڭ پادىشاھ . سەن بويۇڭ يەتمەيدىغان شاختا قول سوزۇۋېتىپسەن ، ئۇ قىزنى خىيالىڭدىن چىقىرىۋەت ، — دەپ پادىشاھ مىرزانغا سەل قاتتىق گەپ قىپتۇ .

دادىسىنىڭ گېپىدىن كۆڭلى ئازار يېگەن مىرزان : سىز مەندىن بىر ئىشنى يوشۇرۇۋاتىسىز ، ئۇ قىزنى مەندىن قاچۇرۇۋاتىسىز ، — دەپتۇ ـ دە ، ئورنىدىن تۇرۇپلا سىرتقا قاراپ مېڭىپتۇ . دادىسىنىڭ نەگە بارىسەن ؟ دەپ سورىغان سوئالىغا : باغنى ئايلانغۇم كېلىۋاتىدۇ ، دەپ قويۇپلا ھوجىرىسىدىن چىقىپتۇ .

شىرخان پادىشاھ ئوغلىنى راست ، باغنى ئايلانغۇسى كەلگەن ئوخشايدۇ ، دەپ چۈشىنىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقماپتۇ . مىرزان بولسا شۇ چىققىنىچە دادىسىنى ، شەھىرىنى تەرك ئېتىپ ، چۆل ـ جەزىرىگە قاراپ يول ئاپتۇ . ئۇ شۇ ماڭغىنىچە ئىككى

كۈن يول يۈرۈپ ئادەمسىز بىر چۆل ـ باياۋانغا يېتىپ كەپتۇ . ئۇ يۇرتتىن چىقار چېغىدا ئۆزى ئېتىپ ئوينايدىغان ، ئۇستازى ياساپ بەرگەن ئوقياسىنى ئېلىۋالغانىكەن . ئۇ چۆلدە ئوقياسى بىلەن جانىۋارلارنى ئېتىپ يەپ كۈن كەچۈرۈپتۇ . رەسىمدىكى قىزنىڭ ئىشىق ـ پىراقىدا ئىسى ـ يادى بۇرۇنقىدەك ئۆزىنىڭكىدەك بولماي خامۇش ـ گاراڭ يۈرۈپتۇ . مىرزان چۆلدە بەش يىلنى ئەنە شۇنداق ئۆتكۈزۈپتۇ . يېشى 18 گە بېرىپتۇ ، چېچى بېلىگە چۈشۈپتۇ ، بۇرۇتى ئاغزىنى يېپىپتۇ . كۆرگەن كىشى ئۇنى ئادەم ئەمەس ، جىن ـ ئالۋاستى دېگۈدەك قىياپەتكە كىرىپ قاپتۇ . مىرزان بۇ بەش يىل ئىچىدە بىرەر ئادەمنى ئۇچراتماپتۇ . تۇرۇپلا ئۇنىڭ كۆڭلى ئادەملەرنى تارتىپ قاپتۇ ، زېرىكىدىغان بوپتۇ . لېكىن مۇشۇ يۇڭلۇق قىياپىتى بىلەن ئادەملەر بار يەرگە بېرىشتىن ئۆزىنى تارتىپتۇ . ئىچ پۇشۇقنى چىقىرىش ئۈچۈن بىر غىجەك ياساپتۇ ، ئىككى تال چېچىنى يۇلۇپ ئېلىپ ، غىجەككە تار قىلىپ سىلىپ شۇنداق بىر چېلىپتىكەن ، غىجەكنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى پۈتۈن چۆلنى بىر ئاپتۇ . بۇغا ، جەرەن ، كىيىكلەر كېتىۋاتقان يېرىدە چىپ توختاپ ، غىجەك ئۇنى كېلىۋاتقان تەرەپكە قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇشۇپتۇ . مىرزان غىجەكنى بىر كۈن چېلىپ بېقىپتۇ ، ئىككى ـ ئۈچ كۈنمۇ چېلىپ بېقىپتۇ . لېكىن رەسىمدىكى ساھىپجامالنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتەلمەپتۇ . زېرىكىش ، ئىچ پۇشۇشنى ، ئادەملەرنى سېغىنىشنى باسالماپتۇ . ئاخىرى ئۇ تەۋەككۈل دەپ ئوقياسىنى بوينىغا ئېسىپ ، غىجەكنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ مېڭىپتۇ . هارسا ئولتۇرۇپ دېمىنى چىقىرىپتۇ ، قورسىقى ئاچسا ئۇچرىغان بىرەر جانلىقنى ئېتىپ كاۋاپ قىلىپ يەپتۇ . ئۇ شۇ يوسۇندا مېڭىپتۇ ، ماڭغاندىمۇ مول مېڭىپتۇ . كەچكە يېقىن بىر شەھەرنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ . مىرزان بۇ ئەپتى بىلەن بۇ كەچتە شەھەرگە كىرىپ ئادەملەرگە كۆرۈنۈشنى خالىماي ، خالىيراق بىر جايىنى تېپىپ بىر ئاخشامنى ئۆتكۈزۈپ ئەتە كۈندۈزدە شەھەرگە كىرىشنى ئويلاپ ئەتراپقا قاراپتۇ . يېقىنلا يەردە تاغ كۆرۈنۈپتۇ . تاغدا بىرەر ئۆڭكۈر بولسا شۇ يەردە ياتاي ، دەپتۇ ـ دە ، تاغقا قاراپ يول ئاپتۇ . ئۇ تاغقا قاراپ ماڭسا ، تاغ ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كېلىۋاتقانمىش ، ئارىلىق بارغانچە يېقىنلاۋاتقانمىش . دېگەندەك ئانچە ئۇزۇن ماڭمايلا مىرزان تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ . تاغنىڭ بۇ تەرىپىدە چوڭ بىر دەريا بار ئىكەن . مىرزان دەريادىن قانداق ئۆتۈشنى خىيال قىلىپ تۇرسا ، دەريا سۈيى ئۆرلىگەندەك بولۇپ ، بىر لەھەڭ بېلىق لۆمىدە سۇ يۈزىگە لەيلەپ چىقىپ ، گىرۋەككە يېقىنلىشىپتۇ . مىرزان بۇرۇن كىشىلەردىن لەھەڭ ئادەملەرنى دەم تارتىپ يەپ كېتىدۇ ، دەپ ئاڭلىغانىكەن . شۇڭا ئۇ قورقۇپ ئارقىسىغا يېنىپتۇ .

— قورقما ، ماڭا مىن ، مەن سېنى ئۇ قاتقا ئۆتكۈزۈپ قوياي ، — دەپتۇ لەھەڭ بېلىق زۇۋانغا كېلىپ .

مىرزان لەھەڭ بېلىقتا يامان نىيەت يوقلۇقنى پەملەپ ، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە مىنىپتۇ . لەھەڭ بېلىق مىرزاننىڭ هېچ يېرىنى نەم قىلماي دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتكۈزۈپ قويۇپ ، يەنە سۇ تېگىگە شۇڭغۇپ كىرىپ كېتىپتۇ . تاغ دەريانىڭ يېنىدىلا ئىكەن . مىرزان تاغنىڭ قاپتىلىغا چىقىپ بىر ئۆڭكۈرنى تېپىپتۇ . ئۇخلاي دېسە ئۇيقۇسى كەلمەپتۇ . غىجەكنى قولىغا ئېلىپ تارىنى

تەگشەپ، يۈرەك مۇڭىنى تۆكۈپ چېلىشقا
باشلاپتۇ.

مىرزانغا كۆرۈنگەن شەھەرگە
كەلسەك، ئۇ شاھ مۇستان دېگەن پادىشاھ-
نىڭ شەھىرى ئىكەن. مىرزاننىڭ
دادىسىنىڭ يانچۇقىدىن چىققان رەسىم مۇشۇ
شاھ مۇستان دېگەن پادىشاھنىڭ قىزى —
ھەبىگۇلتاجىنىڭ رەسىمى ئىكەن. شەھەر
تاغنىڭ باغرىدىلا ئىكەن.

ھەبىگۇلتاجى شۇ كۈنى يېرىم كې-
چىدە ئۇيقۇسى قېچىپ، كېنىزەكلىرى بىلەن
باغنى سەيلى قىلغىلى چىقىپتۇ. قۇلىقىغا تاغ
تەرەپتىن غىجەكنىڭ ئاجايىپ مۇڭلۇق ئۈنى
ئاڭلىنىپتۇ. غىجەكنىڭ مۇڭىدىن يۈرىكى
ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك بوپتۇ. «بۇ كىم
چالغان غىجەكنىڭ ئۈنىدۇ. بىزنىڭ بۇ
يۇرتتا مۇنچىلىك مۇڭلۇق غىجەك چالىدىغان
سازچى يوق ئىدىغۇ» دەپ ئويلاپ ھەيران
قاپتۇ. كۆڭلىدە غىجەك چالغۇچىنى كۆرۈپ
بېقىش ئىستىكى قوزغىلىپتۇ. تاڭنىڭ
ئېتىشىنى ساقلاشقا تاقىتى چىدىماي، كېنى-
زەكلىرى بىلەن دەريا بويىغا بېرىپ كېمىگە
چۈشۈپ تاغقا يېقىنلىشىپتۇ. يېقىنلاشقان-
سېرى غىجەكنىڭ مۇڭى خۇددى ئۆزىنىڭ
يۈرىكىدىن چىقىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپتۇ. ھەر
قانچە قاراپمۇ تاغ تەرەپتە بىرەر ئادەمنىڭ
قارىسىنى كۆرەلمەپتۇ. ئەمما غىجەكنىڭ
ئۈنى توختىماپتۇ. ھەبىگۇلتاجى كېچىنىڭ
يېرىمىنى كېمىدە تۈنەپ ئۇخلىماي ئۆتكۈ-
زۈپتۇ. كۈننىڭ چىقىشىنى تۆت كۆز بولۇپ
كۈتۈپتۇ. جاھان يورۇغاندىن كېيىن ھەبى-
گۇلتاجى قارىغۇدەك بولسا ئۆڭكۈر ئاغزىدا
كىشىنىڭ قورققىسى كەلگۈدەك بىر ئادەم
چېچىنى بېشىغا سەللىدەك ئورىۋېلىپ،
غىجەكنى چېلىپ بىخارامان ئولتۇرغۇدەك

كېنىزەكلەر ئۇنىڭ يېرىم يالىڭاچ بەتبەشىرە
قىياپىتىگە قاراپلا قورقۇشۇپتۇ. ئەمما ھەبى-
گۇلتاجىنىڭ زادىلا قورققىسى كەلمەپتۇ،
بەلكى بۇ ئادەمدە چوقۇم بىر سىر بار، دەپ
ئويلاپ، كېنىزەكلىرى بىلەن قىرغاققا
چىقىپ ئۆڭكۈرگە يېقىنلىشىپتۇ. مىرزان
مەلىكىنى كۆرۈپلا ئاھ، سىز ... ! ... دەپلا
ھۇشىدىن كېتىپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ بېشىنى
يۆلەپتۇ، كېنىزەكلەر يۈزىگە سۇ چېچىپتۇ.
مىرزان ھۇشىغا كېلىپ بېشىنى يۆلەپ تۇر-
غان ھەبىگۇلتاجىغا بىر قاراپلا بىر ئاھ ... !
دەپ يەنە ھۇشىدىن كېتىپتۇ. كېنىزەكلەر
ئۇنىڭ يۈزىگە سۇ چېچىپ يەنە ھۇشىغا
كەلتۈرۈپتۇ.

— سىز نېمە ئادەم؟ نەدىن كەلدى-
ڭىز؟ — دەپ مەلىكە مىرزاندىن سوراپتۇ.
مىرزان گەپمۇ قىلماستىن چاپىنىنىڭ بىر
يەرلىرىدىن بىر نەرسىنى ئاۋايلاپ ئېلىپ
ھەبىگۇلتاجىغا بېرىپتۇ. مەلىكە ئۇنى قولىغا
ئېلىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۆزىنىڭ سۈرىتى.
بۇ ئەھۋالغا ھەبىگۇلتاجىمۇ، كېنىزەكلەرمۇ
ھەيران قېلىشىپتۇ. ئەقىللىق مەلىكە
كۆڭلىدە بىر نەرسىنى قىياس قىلىپ «بىز
ئەتە يەنە كېلىمىز» دەپ قويۇپ كەينىگە
يېنىپتۇ. ئۇ كېنىزەكلەرنىڭ دىققەت قىلمى-
غان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ قولىدىكى
ئەنگۈشتەر ئۈزۈكنى چىقىرىپ مىرزانغا بې-
رىپتۇ. ھەبىگۇلتاجى كېمىسىگە چىقىپ
بولۇپ:

— مەن مۇشۇ يۇرتتا بار، كېنىزەك-
لىرىم ئارقىلىق سىزگە يېمەك - ئىچمەك،
كىيىم - كېچەك ئەۋەتىپ بېرىمەن، —
دەپتۇ، مىرزان بىلەن خوشلىشىپ شەھەرگە
قايتىپتۇ. مىرزان قىز بەرگەن ئەنگۈشتەر
ئۈزۈككە قارىغىنىچە ئاھ ئۇرۇپ ئۆڭكۈر

ئاغزىدا قىز كەتكەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ قاپتۇ.

ئەمدى گەپنى ھەبىگۇلتاجىنىڭ ئاتىسىغا يۆتكەيلى.

ھەبىگۇلتاجىنىڭ ئاتىسىنىڭ قىرىق خوتۇنى بولسىمۇ، يەنە بىر خوتۇن ئېلىپ خوتۇنىنى قىرىق بىرگە يەتكۈزمەكچى بوپتۇ. بۇ پادىشاھنىڭ يېشى خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغانىكەن. پادىشاھنىڭ يەنە خوتۇن ئېلىشىغا خوتۇنلىرى گەپ قىلالماپتۇ. پەقەت ھەبىگۇلتاجىلا ۋەزىرلەر ئارقىلىق ئاتىسىنى يەنە ئۆيلىنىش خىيالىدىن توسۇپ بېقىپتۇ، ئەمما توسالماپتۇ. پادىشاھ ئالىدىغان قىزنىمۇ تېپىپتۇ، توي تەييارلىقىمۇ پۈتۈپتۇ. ئەمما تويىنىڭ داغدۇغىسىنى قىزىتقۇدەك، كۆڭۈلگە ياققۇدەك سازچى تېپىلماپتۇ. بۇ پادىشاھ ئۆمرىنىڭ كۈز مەزگىلىدە ئۆتكۈزىدىغان بۇ تويىنى يۇرت خەلقى ئۇنتۇمىغۇدەك دەرىجىدە داغدۇغىلىق ئۆتكۈزمەكچى ئىكەن. ئوردا سازچىلىرىنىڭ سازىنى ئاڭلاۋەرگەچكە، يېڭىلىقى تۈگەپ، قۇلىقىغا ياقماس بولۇپ قالغانىكەن. يۇرت - يۇرتلارغا چاپارمەنلەرنى ماڭدۇرۇپمۇ كۆڭۈلگە يارىغۇدەك سازچى تاپالماي يۈرگەنىكەن. ئىلاجىسىز ئوردىدىكى سازەندىلەر بىلەن توي قىزىتماقچى بوپتۇ. ئەتە توي دېگەن كۈنى پادىشاھ ئوردا دەرۋازىسى ئۈستىدىكى راۋاققا چىقىپ ئەتراپقا قاراپتۇ.

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا مىرزان ھەبىگۇلتاجى كېنىزەكلىرى ئارقىلىق ئەۋەتكەن چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىپتۇ، كېنىزەكلەر چېچىنى چۈشۈرۈپتۇ. ساقال - بۇرۇتلىرىنى قىرقىپ - چۈشۈرۈپ ياساپ قويۇپتۇ. مىرزان 18 ياشلىق يىگىتلىك ئەسلىگە كېلىپتۇ. مىرزانىنىڭ كېلىشكەن چىراي بىلەن قەددى - قامىتىگە قاراپ كېنىزەكلەرنىڭ زوقى كەپتۇ. «بىزنىڭ مەلىكە ئادەم تونۇيدىكەن، ئادەم سەت ئەمەس، كىيىم سەت ئىكەن» دېيىشىپ قاپتۇ. مىرزان كېنىزەكلەر تېخى ئۇزاپ كەتمەي تۇرۇپلا ھەبىگۇلتاجىنىڭ ئىشق ئوتىدا باشقىدىن كۆيۈپ، ئوتلۇق مۇڭىنى غىجىكى ئارقىلىق تۆكۈپ شۇنداق چېلىپتۇكى، كېنىزەكلەر كېمىسىنى توختىتىپ ئاڭلاپتۇ. غىجەكنىڭ ئۈنى پادىشاھنىڭمۇ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. مۇستان پادىشاھ راۋىقىدا غىجەك ئۈنى كەلگەن تەرەپكە قۇلىقىنى تۇتقىنىچە ھەيران بولۇپ تۇرۇپلا قاپتۇ. چۈنكى، مۇستان پادىشاھ بۇ يۇرتتا 60 يىلدەك پادىشاھلىق قىلىپ بۇنىڭدەك يېقىملىق ساز ئۈنىنى ئاڭلىمىغانىكەن. پادىشاھ پۈتۈن دىققىتى بىلەن قۇلاق تىكسە، غىجەكنىڭ ئاۋازى تاغ تەرەپتىن كېلىۋاتقان. پادىشاھ شۇ ھامان ئوردىسىغا قايتىپ، نەۋكەرلىرىگە تاغدا بىر كىشىنىڭ غىجەك چېلىۋاتقانلىقىنى، كىم بولۇشىغا قارىماي، ئۈنىمىغىنىغا قويماي دەرھال ئوردىغا ھازىر قىلىشنى، قىلچە زەخمە، ئازار بەرمەسلىكنى تاپىلاپ ماڭدۇرۇپتۇ.

نەۋكەرلەر ئوردىدىن چىقىپ، غىجەك ئۈنىنىڭ كېلىۋاتقان تەرىپىنى ئوبدان بىلىۋېلىپ، تاغ بويىغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا تاغنىڭ قاپتىلىدىكى ئۆڭكۈر ئاغزىدا قەددى - قامىتى كېلىشكەن، چىرايلىق بىر يىگىت كۆزىدىن تارامىلىتىپ ياش تۆككىنىچە غىجەك چېلىپ ئولتۇرغان، نەۋكەرلەر مىرزانغا پادىشاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈپتۇ. مىرزان ئۆز كۆڭلىدە «شەھەرگە كىرسەم، بەلكى سۈرەتتىكى قىزنى قايتا كۆرەرمەن»، دەپ ئويلاپ، نەۋكەرلەر

www.uyghurkitap.com

بىلەن شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. نەۋكەرلەر ئۇنى مۇستان پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا تېگى ـ تېگىدىن چىرايلىق بىر يىگىت، ئەمما چىرايى سېرىق ئىمىش. پادىشاھ مىرزاندىن:

— ھەي يىگىت، ئىسمىڭ نېمە؟ نەدىن كېلىپ قالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

مىرزان ئىسمىنى دەپتۇ، يۇرتىنىڭ، ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى دېمەي، يۇرتىمىزنى قوم باستى، ئاتا ـ ئانام ئۆلدى، مەن پاناھلىق جاي ئىزدەپ بۇ يۇرتقا كېلىپ قالدىم، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. چىرايىنىڭ قانسىزلىقى، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ھەسرىتى، يول ئازابىدىن ئىكەن، كېسەلدىن ئەمەس، دەپ ئويلاپتۇ پادىشاھ، ئاندىن:

— ھە مىرزان، ئاتا ـ ئاناڭمۇ، يۇرت ـ ماكانىڭمۇ يوق ئىكەن. ماڭا يۇقرا بول، ئوردا سازچىسى قىلىۋالاي، ماڭا غىجەك چېلىپ بەر، — دەپتۇ.

مىرزان ماقۇل بولۇپ پادىشاھنىڭ ئوردا سازچىسى بوپتۇ. لېكىن ئۇ پادىشاھنىڭ ئۆزى ئاشىق بولغان ھەبىگۈلتاجىنىڭ دادىسى ئىكەنلىكى ئۇنىڭ خىيالىغىمۇ كىرمەپتۇ. ئەمما ھەبىگۈلتاجى كېنىزەكلىرى ئارقىلىق مىرزاننىڭ ئوردىغا كەلتۈرۈلۈپ دادىسىغا ئوردا سازچىسى بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ بوپتۇ.

ئەتىسى پادىشاھنىڭ تويى بوپتۇ. توي ناھايىتى داغدۇغىلىق، كەڭ داستىخانلىق، باياشادلىق بىلەن ئۆتۈپتۇ. بولۇپمۇ پادىشاھنىڭ راۋىقىدىن ئاڭلانغان غىجەك ئۇنى پۈتۈن يۇرتنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. تويغا مۇستان پادىشاھنىڭ باشقۇرۇشىدىكى 47 يۇرتنىڭ خان ـ شاھلىرىمۇ كەلگەنىكەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مىرزاننىڭ دادىسى — شىرخان شاھمۇ بار ئىكەن. ئەمما ئۇ ئوغلىنى بۇ يۇرتلارغا كېلىپ قالىدۇ، دەپ ئويلىمىغاچقا ھەم مىرزاننىڭ بۇنچىلىك غىجەك چالالايدىغانلىقىنى بىلمىگەچكە، غىجەكنىڭ ئىچى ـ ئىچىدىن دەرد چىقىپ تۇرغان مۇڭلۇق ئاۋازىغا قۇلاق تىكىسىمۇ، ئۇنى چېلىۋاتقۇچىغا كۆز تىكمەپتۇ. مىرزانمۇ بۇ تويغا دادىسىنىڭ چوقۇم كېلىدىغانلىقىنى پەرەز قىلمىغاچقا، ھەرگىز بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قارىماپتۇ. توي يەتتە كېچە ـ كۈندۈز بوپتۇ. ھەرقايسى يۇرتلاردىن كەلگەن شاھلار ۋە باشقا بارلىق مېھمانلار ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىشىپتۇ، شۇلار قاتارىدا شىرخان پادىشاھمۇ قايتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ مىرزان ھەبىگۈلتاجىنىڭ دادىسىنىڭ ئوردىسىدا كۈندە ئۈچ قېتىم غىجەك چالىدىكەن، كېنىزەكلەر ئۇنىڭغا ئۇسسۇل ئوينايدىكەن. مىرزان ھەر قېتىم غىجەك چالغاندا تىڭشىغۇچىلارنىڭ يۈرىكى ئېرىپ كەتكەندەك خامۇش بولۇپ قالىدىكەن. پادىشاھ، ۋەزىرلەر ئۇيقۇ باسقاندەك ئېزىلىپ ئولتۇرۇپ كېتىدىكەن، كېنىزەكلەرنىڭ بەدەنلىرى بوشىشىپ ئولتۇرۇپ قالىدىكەن. لېكىن ئۇلار غىجەكنىڭ مۇڭىنىڭ نەدىن چىقىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدىكەن، بۇنى پەقەت ھەبىگۈلتاجىلا بىلىدىكەن. مىرزان ھەر قېتىم غىجەك چالغاندا ھەبىگۈلتاجى ئوردىنىڭ باغقا قارايدىغان دېرىزىسىگە قۇلىقىنى يېقىپ تىڭشايدىكەن. مىرزان بىلەن يۈزمۇ يۈز كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ ئىچى سىرىنى تولۇق بىلىپ باققۇسى بولسىمۇ زادىلا ئېپى كەلمەپتۇ. كۈن، ئايلار بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ ئارىدىن تۆت يىل ئەنە شۇنداق ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ھەممە ئادەم مىرزاننى پاناھ

ئىزدەپ كېلىپ قالغان غىجەكچى، دەپلا قارايدىكەن، پەقەت ھەبىگۈلتاجىلا ئۇنداق قارىمايدىكەن. مىرزانىنىڭ يېنىدىن ئۆزىنىڭ رەسىمىنىڭ چىقىشىغا قاراپلا ئۇنى بىرەر يۇرتىنىڭ شاھزادىسى، دەپ ئويلايدىكەن. رەسىمنىڭ قانداق بولۇپ مىرزانىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ھەرقانچە ئويلاپمۇ تېگىگە يېتەلمەيدىكەن. بۇندىن توققۇز يىل بۇرۇن دادىسى بىر قانچە يۇرتتىن ئۇستا رەسساملارنى چاقىرتىپ كېلىپ ھەبىگۈلتاجىنىڭ رەسىمىنى سىزدۇرغانىكەن. رەسىمنى باھالاش ئۈچۈن ئۆز تەۋەسىدىكى 47 پادىشاھنى يىغقانىكەن. شۇ قېتىمدا ئەڭ ياخشى سىزىلغان بىر رەسىم يوقاپ كېتىپ تېپىلمىغانىكەن. مىرزان ھەبىگۈلتاجىغا كۆرسەتكەن رەسىم شۇ ۋاقىتتا يوقاپ كەتكەن رەسىمنىڭ دەل ئۆزى ئىكەن. شۇنىڭدىنلا ھەبىگۈلتاجى مىرزانىنى چوقۇم شاھزادە، لېكىن سىرىنى ئاشكارا قىلمايۋاتىدۇ، — دەپ ئويلايدىكەن.

ئاي، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھەبىگۈلتاجىنىڭ دادىسى قېرىپ چاچ ـ ساقىلى تامام ئاقىرىپتۇ، كۈچ ـ ماغدۇرىدىن كېتىپتۇ. پات ـ پات كېسەل بولۇپ يېتىپ قالىدىغان، بىر ياتسا تەستەرەك ماغدۇرىغا كېلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. مۇستان پادىشاھ قىزىغا بەك ئامراق بولۇپ، ياتلىق قىلغۇسى، يېنىدىن ئايرىغۇسى كەلمەي. كەلگەن ئەلچىلەرنى ھەر خىل باھانا ـ شەرتلەرنى قويۇپ نائۈمىد قايتۇرغانىكەن. مانا ئەمدى ئۆزى قېرىپتۇ، قىزى 22 ياشقا كىرىپتۇ. كۆزىنىڭ يورۇق چېغىدا قىزىنى ياتلىق قىلىۋەتمىسە بولمايدىغانلىقىنى ئويلىغانسېرى بۇ ئىشقا ئالدىرايدىغان بوپ قاپتۇ. ئەمما كىمگە ياتلىق قىلىشنى بىلمەيدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە كېلىدىغان ئەلچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلگىلىمۇ ئىككى يىلدەك بوپ قاپتۇ. شۇڭا بۇ ئىشتا قىزىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ باقماقچى بوپتۇ.

— ئۇ بىر شاھزادىدەك قىلىدۇ. مۇشۇ رەسىمدىكى قىزنى ئىزدەپ چىققان چېغى، لېكىن ئۆزىنىڭ زادى كىملىكىنى دېمەيدىكەن، — دەپ ھەبىگۈلتاجى مىرزان بەرگەن رەسىمنى دادىسىغا كۆرسىتىپتۇ. مۇستان پادىشاھ قىزىنىڭ رەسىمگە قارىغىنىچە قادىلىپلا قاپتۇ.

— بۇ ئوغرىلاپ كېتىلگەن رەسىمنىڭ دەل ئۆزى شۇ. مەن ئۇ ئوغرىنى چوقۇم تېپىپ جازالايمەن، — دەپ ماغىلى ئورنىدىن تۇرۇپتۇ مۇستان پادىشاھ.

— شاھ دادا، توختىسىلا، ئالدىرىمىسىلا. مىرزان بەلكى رەسىمنى ئوغرىلىغان بىرەر پادىشاھنىڭ شاھزادىسىدۇر. شۇڭا ئۇ دادىسىنى گۇناھلىق قىلغۇسى كەلمەي، دادىسىنى ھەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنى يوشۇرغاندۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئىشتا مىرزان ئەيىبلىك ئەمەسقۇ. سىز ھازىر مېنىڭ قېشىمغا مېنىڭ كېيىنلىكىم — توي ئىشىم توغرىلىق كىردىڭىز. بىز ئالدى بىلەن مۇشۇ ئىش ئۇستىدە پاراڭلاشساق. مىرزان نېمە ئۈچۈن مېنىڭ رەسىمىمنى يېنىغا سېلىپ يۇرتمۇ يۇرت كېزىپ بىزنىڭ يۇرتقا كېلىپ قالىدۇ؟ ئۇ نېمىشقا تىنماي غىجەك چالىدۇ؟ سىز ئۇنىڭ غىجىكىنىڭ تارىسىنىڭ نېمىلىكىگە قارىدىڭىزمۇ؟ — دەپ ئۆزىنىڭ مىرزانىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن ۋاقتىنى، ئۇنىڭ قىياپىتىنى، ئەتىسى ئادەم ئەۋەتىپ چاچ ـ ساقىلىنى چۈشۈرگۈزۈۋېتىپ، بىر قۇر يېڭى كىيىم كەيدۈرۈپ قويغانلىقىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. قىزىنىڭ گېپىـ

دىن پادىشاھ بىر ئىشنى قىياس قىلغاندەك
بوپتۇ . كۆز ئالدىغا مىرزان كەپتۇ . مىرزان
ئوردا سازچىسى بولغاندىن بۇيان ئەدەب ـ
يوسۇنلۇقلۇقى ، مۇلايىم ـ ياۋاشلىقى، ئەقىل-
لىق- چېچەنلىكى بىلەن مۇستان پادىشاھغا
يېقىپ قالغانىكەن . ئۇنىڭغا ھەۋىسى تۇتۇپ
«مېنىڭمۇ مۇشۇنداق بىر ئوغلۇم بولغان
بولسا » دەپمۇ ئويلىغانىكەن . ھازىر قىزىنىڭ
تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىپ ھەممە نەرسىنى
چۈشىنىپتۇ . مىرزانىنى ئۆزىگە كۈيئوغۇل قى-
لىۋېلىشقا رازى بوپتۇ . پۇختا تەييارلىقلاردىن
كېيىن پادىشاھ يۇرتقا قىزى بىلەن
مىرزانىنىڭ تويى بولىدىغانلىقىنى جاكارلاپ ،
قىرىق بىر كېچە ـ كۈندۈز توي مەرىكىسى
ئۆتكۈزۈپ ، ئىككىسىنىڭ بېشىنى بىر قى-
لىپ ، نەپەس ـ تىنىقىنى قوشۇپ قويۇپتۇ .
توي بولۇپ ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي مۇستان پا-
دىشاھ شاھانە مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ شاھلىق
تەختىنى مىرزانغا ئۆتۈنۈپ بېرىپتۇ . شۇنداق
قىلىپ مىرزان ئۆزىنىڭ دادىسىنىمۇ باشقۇ-
رىدىغان ، 47 يۇرتنىڭ شاھىنشاھى بوپتۇ .
مىرزان 47 يۇرتنى سورايدىغان
پادىشاھ بولسىمۇ ، يەنىلا ئايالى ـــ ھەبىگۈل-
تاجىنى چوڭ بىلىپ ، ھۆرمەتلەپ ،
ھەرقانداق ئىشنى ئۇنىڭ مەسلىھەتى بىلەن
قىلىدىغان بوپتۇ . ئىككىسىنىڭ گېپى بىر
يەردىن چىقىپ ، يۇرتنى ئادىل سوراپتۇ .
ئادىللىقتا خەلق ئىچىدە ئۇنىڭ كىم ؟ دېسە
«مىرزان پادىشاھ، ئادىل مىرزان شاھ» دەپ
ئالتە شەھەرگە ئېتى ، يەتتە شەھەرگە داڭقى
كېتىپتۇ . ھەبىگۈلتاجى ھامىلدار بولۇپ ،
ۋاقتى ـ سائىتى تولغان خاسىيەتلىك
كۈنىنىڭ تۈن تەڭ نىسپى بولغان مەزگىلدە
ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايدەك چىرايلىق ،
تولۇمدەك سېمىز بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ . بالىغا
نېمە دەپ ئىسىم قويۇشنى ئىككىسى مەسلى-
ھەتلىشىپتۇ . ھەبىگۈلتاجى :
ـــ مەن ئوغۇل تۇغسام نېمە ئىسىم
قويۇشنى ، قىز تۇغسام نېمە ئىسىم قويۇشنى
ئويلاپ قويغان ، چۈشۈمگىمۇ ئايان
بولغان ، ـــ دەپ ، چۈشىدە ئايان بولغان بىر
ئىشنى سۆزلەپ بېرىپتۇ .
ـــ سىز تۇغۇلۇپ قىرىق كۈندىن
كېيىنلا ئانىڭىز ئۆلۈپ كەتكەنمىش .
ئانىڭىزغا ئاتاپ سېلىنغان گۈمبەز ھازىرمۇ
ئوردا ئىچىدە بارمىش . لېكىن ئۇنىڭ ئىچىدە
ئانىڭىزنىڭ تېنى يوقمىش . چۈنكى ، ئانىڭىز
ئادەم زاتىدىن بولماي ، پەرىشتىلەر زاتىدىن
بولۇپ ، پەقەت پەرزەنتسىز دادىڭىزغا بىر
ئوغۇل تۇغۇپ بېرىش ئۈچۈنلا دادىڭىزغا
ئۇچرىغانىكەن . ئۇنىڭدىن سىز تۇغۇلۇپسىز .
پەرىشتە ئانىڭىز سىزگە كىمنى جورا
قىلىشنىمۇ ئورۇنلاشتۇرۇپ ، مېنىڭ رەسى-
مىمنى دادىڭىز ئارقىلىق سىزنىڭ قولىڭىزغا
يەتكۈزۈپتۇ . تەقدىرنىڭ بۇ قىسمىتىدىن دا-
دىڭىزنىڭ خەۋىرى بولمىغاچقا ، ئۆزىنىڭ
ئوغرى ئاتىلىپ رەسۋا بولۇشىدىن قورقۇپ ،
مېنىڭ رەسىمىم ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ
ئاشكارىلاشتىن قورققان . ئۆزىڭىز بىر
شاھزادە ، ئەمما ھازىر شاھ دادىڭىزنىمۇ
باشقۇرىدىغان چوڭ پادىشاھ بولۇپ قالدى-
ڭىز . يۇقىرىقى ئىشلارنى بىر پەرىشتە
چۈشۈمدە ئايان قىلدى . ئۇنىڭ دېگىنى
راست بولۇپ چىقتى . ئەمدى بالىمىزغا نېمە
دەپ ئات قويۇشقا كەلسەك ، بۇ ئىشمۇ چۈ-
شۈمدە ئايان بولغان . ھېلىقى پەرىشتە ماڭا :
سېنىڭ ۋە ئېرىڭنىڭ ئەلمىساقتىن بۇرۇن بىر
ئەجدادىڭلار ئۆتكەن . ئۇ سۇمرۇغدەك قا-
ناتلىق بولۇپ ، ناھايىتى باتۇر ئىدى . ئەل ـ
يۇرتنىلا دېيىتتى . يۇرتى ئۈچۈن ئۈچۈپ

www.uygurkitap.com

هارمايتتى. قەيەردە يامانلىق، ناھەقچىلىقنى كۆرسە شۇئان يەرگە چۈشۈپ زالىم، يامانلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىپ، ياۋاشنىڭ بېشىنى سىلايتتى. ئۇ باتۇر ئەجدادىڭلار راسا كۈچكە تولغان بىر يىللىرى كۈن تۇتۇلۇپ، 72 ئىقلىم خەلقى قاراڭغۇلۇقتا قالدى. باتۇر ئەجدادىڭلار ئەلنىڭ غېمىدە «كۈننىڭ شىللىسىگە مىنىپ يەرگە ئېلىپ چۈشىمەن» دەپ ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن. يۇرت خەلقى ئۇنىڭغا مەدەت تىلەپ «مىن كۈن، مىن كۈن» دەپ ۋارقىراشقاندى. ئۇ ئاسمان قەرىگە ئۇچۇپ كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەي كۈن چىقتى، جاھان باشقىدىن يورىدى. يۇرت خەلقى «بىزنىڭ قاناتلىق باتۇرىمىزدىن قورقۇپ كۈن چىقتى، دېيىشتى. كۈنغۇ چىقتى، ئەمما قاناتلىق باتۇر ئەجدادىڭلار يەرگە قايتىپ چۈشمىدى، دېدى. ئۇ ھازىرمۇ كۈنگە مىنىش ئىرادىسىدىن يانماي ئۇچۇپ كېتىۋاتقانمىش. بىز يۇرت سۆيەر ئاشۇ ئەجدادىمىزنى ياد ئېتىش ئۈچۈن بالىمىزغا مىنكۈن دەپ ئىسىم قويساق قانداق؟ — دەپتۇ.

مىرزان پادىشاھ ھەبىگۈلتاجىنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قاپتۇ. يالغانمىكىن دېسە، ئانىسىنىڭ ئۇنىڭ قىرقى تولغان كۈنى ھېچبىر كېسەل تارتماي ئۆلۈپ كەتكىنى راست. بۇنى ئادىسىمۇ، باشقىلارمۇ دەپ بەرگەن. ئانىسىنىڭ تۇپراق گۇمبىزىنىڭ ئوردىدا ئىكەنلىكىمۇ راست. بۇ ئىشلار ئۇنىڭ چۈشىدە ئايان بولمىسا ئۇ قانداق بىلىدۇ؟ مەن ئادەمگە ئوخشمايدىغان بەتبەشىرە قىياپەتتە تۇرسام ئۆزىنىڭ مەلىكىلىكىنى ئاشكارىلاپ قولىدىكى ئەنگۈشتەر ئۈزۈكىنى نېمىشقا ماڭا بېرىدۇ؟ مىرزان ئاشۇ ئىشلارنى بىر - بىرىگە چىتىپ ئويلاپ. ئايالىنىڭ چۈشىدە ئايان بولغان ئىشلارنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىپتۇ، بالىغا مىنكۈن دەپ ئىسىم قويۇشقا قوشۇلۇپتۇ. مىرزان يۇرت خەلقىغە ھەبىگۈلتاجىنىڭ چۈشىدە ئايان بولغان ئىشلارنى ئاشكارىلاپ، بالىغا مىنكۈن دەپ ئىسىم قويغانلىقىنى جاكارلاپتۇ. پۈتۈن يۇرت خەلقى خۇدادىن مىنكۈنگە ئەجدادىنىڭكىدەك كۈچ ئاتا قىلىشىنى تىلەپتۇ. مىنكۈن ئانىسىنى قىرىق كۈنگىچە ئېمىپتۇ. قىرىق بىرىنچى كۈندىن باشلاپ زادىلا ئەمگىلى ئۇنىماپتۇ. ئەمما يەيدىغان نەرسىسى كۆپىيىپتۇ. كۈندىن - كۈنگە جىق يەيدىغان بوپتۇ. بىر ياشقا تولا - تولماي بەش ياشلىق بالىدەك بوپتۇ. بۇ ئىش ئوردىدا، پۈتۈن يۇرتتا غۇلغۇلا قوزغاپتۇ. بەزىلەر:

— چوڭ ئانىسى پەرىشتە زاتى بولغاچقا، مىنكۈن بوۋاق چېغىدىلا چوڭ ئادەمنىڭ تامىقىنى يەپ تېز چوڭ بولىۋاتىدۇ. ئەجدادىدەك قالتىس باتۇر بولىدۇ، دېسە، يەنە بەزىلەر:

— چوڭ ئانىسى ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئالۋاستى بولغان بولسا، مىرزان شاھ يالماۋۇز تاپقان گەپ. بوۋاق تۇرۇپ بۇنچىلىك يەيدۇ، چوڭ بولسا پۈتۈن يۇرتنى يالماپ تۈگىتىۋېتىدۇ، دېيىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ مىرزان پادىشاھنىڭ بالىسى يالماۋۇز ئىكەن، دېگەن گەپ تارقىلىپتۇ. بۇ گەپ قۇلاقتىن - قۇلاققا يېتىپ يۇرت - ئالەمگە مەدە قاپتۇ. ئەمما مىرزان شاھ بىلەن ھەبىگۈلتاجى ئۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلماپتۇ. قاناتلىق باتۇر ئەجدادىدەك باتۇر بولىدۇ، دېيىشىپ، مىنكۈننى ياخشى تەربىيىلەشكە كىرىشىپتۇ. يەتتە ياشقا كىرگەندە مەكتەپكە بېرىپتۇ. مىنكۈن مەكتەپتە ئوقۇپ

يۇرگەن كۆڭۈللىرىنىڭ بىرىدە تۇيۇقسىزلا ئاغرىپ قاپتۇ . ھەپتە ، ئون كۈن ئۆتۈپتۇ . مىنكۈننىڭ كېسىلىگە ھېچنەرسە شىپا بولماپتۇ . تېۋىپ ـ ئۆلىمالارنىڭ قىلمىغان ئامالى قالماپتۇ . ھېچقايسىسى كار قىلماپتۇ . شەھىرى كىتكتە ھەرقانداق كېسەلگە چارە قىلىدىغان بىر تېۋىپ بارمىش ، دەپ ئاڭلاپ ، ئادەم ماڭدۇرۇپ ئۇنى ئەكەلدۈرۈپتۇ . ئۇ تېۋىپنىڭ ئىسمى كىتكى شىرئان ئىكەن . كىتىكى شىرئان مىنكۈننىڭ تومۇرىنى ئۇزاق تۇتۇپتۇ ، تىلىغا ، كۆزىنىڭ ئىچىگە ، چىرايىغا سەپسىلىپ قاراپتۇ .

ـــ بالىغا سوغۇق ئۆتكەن ، ئۆپكىسى سەل ئىششىغان . كېرەك يوق . بالىنىڭ بەدىنى كۈچلۈك ئىكەن . بۇنچىلىك كېسەلنى كۆتۈرەلەيدۇ . ئەمما داۋالاپ ساقايتمىساق كېسەل چوڭىيىپ ئېغىرلىشىدۇ . ئۇ چاغدا كېسەلگە توغرا تۇرماق تەس . ئەركەك ئېيىق بارمۇ ؟ ـــ دەپتۇ تېۋىپ .

ئوردىدا بېقىلىۋاتقان بىر ئەركەك ئېيىق بار ئىكەن ، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان تېۋىپ :

ـــ ئېيىقنى ئۆلتۈرۈپ بالىنى تېرىسىدە يۆگەيمىز ، ئۆپكىسىنى سېستىمىز . مۇشۇنداق قىلساق ، بالىدىكى 72 خىل كېسەلنىڭ بولمىش سايىسمۇ قالمايدۇ ، ـــ دەپتۇ .

مىرزان شاھ تېۋىپنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ ئېيىقنى ئۆلتۈرگۈزۈپ ، ئۆپكىسىنى ئاپتاپقا سېلىپ سېستىپتۇ ، تېرىسىگە بالىنى ئاپتۇ . دېگەنىدەك ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتۈپلا منكۈن سەللىمازا ساقىيىپتۇ .

مىنكۈن كېسەلدىن ساقىيىپ مەكتەپكە بارسا باللار ئۇنى « ئېيىق بالىسى ، تېرە بالىسى ، سېسىق ئۆپكە ، ئېيىق ئۆپكە » دەپ چىشىغا تېگىپ زادى ئارام بەرمەپتۇ . منكۈن جىم تۇرغانسېرى باللار تېخىمۇ ئەدەپ چىشىنى قېرىشتۇرۇپتۇ . مىنكۈن ئاچچىقىغا چىدىيالماي چىشىغا تەگكەن باللارنى تۇتۇۋېلىپ توپىقا ئوخشاش ئاسمانغا ئېتىپتۇ . ئۇ شۇ تەرىقىدە 30 بالىنى ئاسمانغا ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ . قالغان باللار قورقۇپ چۇرقۇرۇشۇپ كېتىپتۇ . باللارنىڭ قىيا ـ چىياسىنى ئاڭلىغان ئۇستازلار ھوجرىلىرىدىن چىقىپتۇ . قارىغۇدەك بولسا ھويلىدا 30 بالىنىڭ ئۆلۈكى ياتقان . بۇ دەھشەتلىك كۆرۈنۈشتىن ئۇلارمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ . ئەھۋالنى باللاردىن بىلىپ ، منكۈننى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ . ئەھۋالنى پادىشاھقا دەپتۇ .

پادىشاھ ئۇلارنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي بىر نەچچە ۋەزىرلىرى بىلەن مەكتەپكە بېرىپتۇ . كۆرگۈدەك بولسا ئەھۋال ھېلىقىدەك . مىرزان شاھ مىنكۈندىن راست شۇنداق قىلغان ـ قىلمىغانلىقىنى سوراپتىكەن ، راست ، مەن ئۆلتۈردۈم ، دەپتۇ .

ـــ نېمىشقا ئۇلارنى ئۆلتۈردۈڭ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ منكۈنگە ئاچچىقلىنىپ ، مىنكۈن باللارنىڭ ئۇنى ، «ئېيىق بالىسى ، تېرە بالىسى ، سېسىق ئۆپكە ، ئېيىق ئۆپكە » دەپ چىشىغا تېگىۋەرگەنلىكىنى دەپتۇ .

ئۆلگەن باللارنىڭ ھەممىسى ئوردا خادىملىرىنىڭ باللىرى ئىكەن . تەگدىن تولىسى منكۈندىن چوڭ باللار ئىكەن .

مىرزان ئادىل پادىشاھ بولغاچقا ، ناھەقتىن ناھەقلا 30 نارەسىدە باللارنىڭ جېنىغا زامىن بولغان بالىسىنى جازالىمىسا بولمايدىكەن . جازالاي دېسە يۈرەك پارىسى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىنتايىن ياخشى كۆرىدى-

كەن . لېكىن بالام دەپ يۇرت نىزامىنى بۇزسا بولمايدىكەن . شۇڭا قانداق جازالاشنى ۋەزىرلىرىگە تاپشۇرۇپ ئوردىغا قايتىپ كېتىپتۇ . مىنكۇننىڭ قىلىپ قويغان ئىشىنى ھەمبگۇلتاجىغا دەپتىكەن . ئايالى « قانداق قىلاي ، بۇ نېمە گەپ ؟ ! — دەپ ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ ، يىغلاپتۇ ، قاخشاپتۇ . لېكىن ئارا تۇرۇشقا جۈرئەت قىلالماپتۇ .

مىنكۇننىڭ تەقدىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا كەلسەك ، بۇ ئىشتا ۋەزىرلەرنىڭمۇ بېشى بەك قېتىپتۇ . يۇرت نىزامى بويىچە جازالايلى دېسە ، پادىشاھ ئۇنىڭغا بەك ئامراق ھەم بالا تېخى بەكلا كىچىك ، ھەمبگۇلتاجى تېخىمۇ بەك ئامراق . جازالىمايلى دېسە ، ساق 30 جاننىڭ قان قەرزى . ۋەزىرلەر ئۇنداق ئويلا ، بۇنداق ئويلا كۇھقاپ تېغىغا تاشلىۋېتىپ كېلىشنى ، تەقدىرى ئۇكىدىن كېلىپ ئامان قالسا مەيلى ، يىرتقۇچ ھايۋانلار يەپ كەتسە ، بۇ ئۆز قىلمىشىنىڭ شورى ، دېگەن توختامغا كېلىشىپتۇ . مىنكۇننى نەۋكەرلەرگە تاپشۇرۇپتۇ . نەۋكەرلەر مىنكۇننىڭ بويىنىغا ، قولىغا تاقاق ، پۇتىغا زەنجىر سېلىپ زىندانغا سولاپ قويۇپتۇ . پەرمان بويىچە ئەتىسى ئەتىگەندىلا كۇھقاپ تېغىغا ئېلىپ ماڭىدىكەن .

مىرزان پادىشاھنىڭ ئەقىللىق ، ئاق كۆڭۈل بىر ۋەزىرى بولۇپ ، سىرتقا چىقىپ كەتكەنلىكتىن ئۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىكەن . كەچتە ئوردىغا كېلىپ بولغان ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپتۇ . پەرمان چۈشۈرگەن ۋەزىرنىڭ يېنىغا كېلىپ :

— بالا ھەققەتەن قاملاشمىغانلا يامان ئىش قىلىپ قويۇپتۇ . جازالىماي بولمىغۇدەك . ئەمما جازالايمىز دەپ ۋاقىتنى بۇنچىۋالا زىچ قىلىپ قىستاپ قويساق بولماس . تېخى يەتتە ياشلىق بالا ئەمەسمۇ . ئازراق رەھىم قىلىپ ئېلىپ مېڭىشنى ئۈچ كۈن كېيىنگە سۈرەيلى . ھېچ بولمىسا مىنكۇن ئۆزىنىڭ يېقىن ئاغىنىلىرى بىلەن قېنىشىپ خوشلىشىۋالسۇن ، — دەپتۇ .

جازا پەرمان چۈشۈرگەن ھېلىقى ۋەزىرنىڭمۇ دىلى يۇمشاپتۇ . ئۇ ئىچىدە : «مەيلى ، ئۈچ كۈنگىچە دوستلىرى بىلەن ئويناپ كۆڭلىنى ئوبدان ئېچىۋالسۇن . كۇھقاپ تېغىدا ھامان ئۆلۈپ كېتىدۇ ئەمەسمۇ » — دەپ ئويلاپتۇ . ئىككى ۋەزىر باش نەۋكەرگە مىنكۇننى ئۈچ كۈنلۈك قويۇپ بېرىشنى ، ئاندىن كۇھقاپ تېغىغا ئاپىرىپ تاشلىۋېتىپ كېلىشنى تاپىلاپ قويۇپتۇ .

مىنكۇن كىچىك بولغاچقا كۇھقاپتا قانداق كۈننى كۆرەرىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ قويماي ، دوستلىرى بىلەن ئويناپتۇ . ئاشخانىغا خالىغانچە كىرىپ ئوبدان - ئوبدان يەپتۇ . مىنكۇننىڭ كىچىكىدىنلا بىللە ئوينايدىغان ئەڭ يېقىن بىر ئاغىنىسى بار ئىكەن . ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ كۇھقاپ تېغىغا پالانغىنىنى ، ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەتنىڭ تولۇپ ، ئەتە كۇھقاپ تېغىغا ئېلىپ ماڭىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، بۇندىن كېيىن كۆرۈشەلەمدۇق - يوق ، بىلمەيمەن . خەير ، خوش ، دەپتۇ . .دوستى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ :

— سەن نەگە بارساڭ مەنمۇ شۇ يەرگە بارىمەن . سەندىن ئايرىلمايمەن ، — دەپتۇ . ئۇ بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى مىرزان شاھنىڭ يۇرتىدىنلا بالىسىنىڭ مىنكۇن بىلەن كۇھقاپ تېغىغا بىرىشىغا قوشۇلۇپ ، ياناششىدا بالىنى ئازدۇرۇپ قاينۇرۇپ كېلىشنى نەۋكەرلەرگە قاتتىق تاپىلاپتۇ .

ئۈچ كۈنلۈك مۇھلەت توشقان كۈنى
نەۋكەرلەر ئىككى بالىنى ئىككى سۇكەنگە
سېلىپ بىر تۆگىگە ئارتىپتۇ . توققۇز تۆ-
گىگە سۇ ، توققۇز تۆگىگە يېمەكلىك
قاچىلانغان ساندۇق ، تولۇملارنى ئارتىپتۇ .
بۇ تۆگىلەرنى ھەيدەش ، يېتىلەشكە توققۇز
چاكار ئېپىتۇ . شۇنداق قىلىپ ئۇلار مىنكۈننى
ئېلىپ كۇھىقاپ تېغىغا قاراپ مېڭىپتۇ . ئون
كۈن بولغاندا ئۇلار «دەشتى بۇلاق» دەپ
ئاتىلىدىغان قۇملۇققا يېتىپ بېرىپتۇ . با-
لىلارنى ئېلىپ ماڭغانلار ئارىسىدا بىر ۋەزىر
بار ئىكەن . ئۇ نەۋكەرلەرگە :

— مىنكۈن كىچىك ، ئۇ ئىشنى ئۆ-
زىنىڭ نېمە قىلغانلىقىنى بىلمەي سادىر
قىلىپ قويغان . يەنە بىر بالا گۇناھسىز . پە-
قەت مىنكۈنگە ئەگىشىپلا كېلىپ قالدى . بىز
بۇلارنى كۇھىقاپ جىلغىسىغا ئېلىپ
بارمايلى ، ئۇنداق قىلساق باللار تۈگۈل
ھەممىمىزنى يىرتقۇچ ھايۋان ، دىۋىلەر يەپ
كېتىدۇ ، تىرىك قالمايمىز ، — دەپتۇ . ۋە-
زىرنىڭ دېگىنىگە بەزىلىرى قوشۇلۇپتۇ ،
بەزىلىرى :

— بۇ پادىشاھنىڭ پەرمانى ، بىجا
كەلتۈرمىسەك بولمايدۇ ، بىزنى دىۋىلەر يەپ
كەتسىمۇ مەيلى ، مىنكۈننى كۇھىقاپ تېغىغا
تاشلىۋېتىپ كېلىمىز ، بولمىسا ئۇ كېيىن
يۇرتىمىزغا بالا بولىدۇ ، — دەپ چىڭ تۇ-
رۇۋاپتۇ . بۇلارنىڭ بىرسى مىنكۈن
ئۆلتۈرىۋەتكەن بىر بالىنىڭ تاغىسى ئىكەن .
قالغان ئۈچى مىنكۈننى چوڭ بولسا يالماۋۇز
بولىدۇ ، چوڭ بولغىچە كۆزدىن يوقىتىش
كېرەك ، — دەپ قارىغۇچىلار ئىكەن .

تۆت نەۋكەر ئىككى بالىنى ئېلىپ
كۇھىقاپ تېغىغا قاراپ مېڭىپتۇ . ساق ئىككى
كۈن مېڭىپ كۇھىقاپ جىلغىسىغا كەلگەندە
ئىككى بالىنى تاشلاپ ئارقىسىغا قايتىپتۇ .
ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە مېڭىپتۇ . سەھەرگە يېقىن
قارا چاپقۇن بوران چىقىپتۇ . قۇملار ئۇچۇپ
ئۇلار كۆزلىرىنى ئاچالماي قاپتۇ . بولالماي
تۆگىدىن چۈشۈپ يېتىلەپ مېڭىپتۇ . قارا
چاپقۇن بوران بارغانسېرى كۈچىيىپتۇ .
تۆگىلەرنى يېتىلەپ مېڭىشقىمۇ مۇمكىن بول-
ماي ، تۆگىلەرنى دالىدا قىلىپ كەينىگە
ئۆتۈپ ھەيدەپ مېڭىپتۇ . ئانچە ئۇزۇن ماڭ-
مايلا تۆگىلىرىنىڭ قايسى تەرەپكە
كەتكىنىنى بىلمەيلا قاپتۇ . ئۇلار پىيادە ،
ئوزۇق ، سۇسىز قاپتۇ . تۆگىلەر بىرىنىڭ
كەينىدىن بىرى بولۇپ ۋەزىر باشلىق نەۋ-
كەر ، چاكارلار قېپقالغان جايغا قايتىپ
كېپتۇ . ئۇلار كەتكەن تۆت نەۋكەرنى يەنە
ئىككى كۈن ساقلاپتۇ . كەلمەپتۇ . بۇ ئىككى
كۈن دەشتى بۇلاق قۇملۇقنى ئوتتەك قىزد-
ىتىۋېتىپتۇ .

— ئۇلار بۇ ئىسسىقتا سۇسىز ،
ئوزۇقسىز قېلىپ چوقۇم ئۆلدى ، ئۇلار
ئىككى نارەسىدە بالىلارغا تاش يۈرەكلىك
قىلىۋېدى ، نىيىتى ئۆز بېشىغا چىقىپتۇ .
ئەمدى ساقلىماي كېتىۋېرەيلى . دېيىشىپ بۇ
چۆل — جەزىرىدىن ساق — سالامەت كېتى-
ۋېلىشنىڭ غېمىدە ۋەزىرنىڭ دېگىنىگە
قوشۇلۇپتۇ . تۆگىلىرىگە مىنىپ قايتىشىپتۇ .

ھېلىقى تۆت نەۋكەر ئوزۇق ، سۇسىز
قېلىپ كۆپ قىينىلىپتۇ . قورسىقى ئېچىپ
ئاجىزلاپتۇ ، چاڭقاپ ھالسىزلاپتۇ ، ماڭغۇدەك
ماجالى قالماي ، بىر — بىرىگە يۆلەنگىنىچە
چۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېلىپ ئۆلۈپتۇ .

ئەمدى مىنكۈن بىلەن ئۇنىڭ دوس-
تىغا كېلەيلى . مىنكۈن بىلەن ئۇنىڭ
ئاغىنىسى كۇھىقاپ تاغ جىلغىسىدا نېمە
قىلارىنى بىلمەي بىر كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ .

www.uyghurkitap.com

قورسىقى ئېچىشقا باشلاپتۇ . ۋەزىر ئۇنىڭغا
جىنىڭغا لازىم بولۇپ قالار دەپ ، ئوقياسى
بىلەن خەنجىرىنى بەرگەنىكەن . ئوقيادا
ئۇچۇرغان كېيىك ، جەرەنلەرنى ئېتىپ
كاۋاپ قىلىپ يەپ يىرىم كۈننى ئۆتكۈزۈپ-
تۇ . چۈشتىن كېيىن ئۇلار ئېتىپ يىگۈدەك
بىر نەرسە ئۇچراپ قالارمىكىن دەپ ئەتراپقا
قاراپتىكەن ، مىنكۈننىڭ كۆزى بالىسىنى
ئەگەشتۈرۈپ كېتىۋاتقان بىر كىيىكنى كۆ-
رۈپ قاپتۇ . ئارىلىق ئوقيا ئاتسا يەتكۈدەك
ئىكەن . ئانا كىيىكنى ئېتىشقا قارىلاپ بو-
لۇپ ، كۆزى ئۇنىڭ بالىسىغا چۈشۈپتۇ .
كىيىك بالىسى ئۇنىڭغا بەكمۇ چىرايلىق ،
ئۇماق كۆرۈنۈپتۇ . تۇغۇلغىنىغا بىر نەچچە
كۈن بولغانىكەن . كىيىك بالىسىغا ئىچى
ئاغرىپ ئانا كىيىكنى ئېتىشتىن يالتىيىپتۇ .
قوغلاپ يۈرۈپ بالا كىيىكنى تۇتۇۋېلىش
باقىقۇسى كەپتۇ . مىنكۈن ئاغىنىسى بىلەن
ئانا ـ بالا كىيىكنى قوغلاپتۇ . ئۇلار بىلەن
كىيىك ئارىلىقى بارغانسېرى قىسقىراپتۇ ،
ئەمما زادىلا يېتەلمەپتۇ . يا كىيىك يىراقلاپ
كەتمەپتۇ . ئۇلار مانا تۇتىمىز ، ئەنە تۇتىمىز
دېيىشىپ قوغلاۋېرىپتۇ . كۈن پاتارغا يېقىن
ئۇلار تۇيۇقسىز يەردىلا كىيىكنى كۆزدىن
يوقىتىپ قويۇپتۇ . ئۇلار كىيىكنىڭ نەگە
كەتكەنلىكىنى بىلەلمەي ئەتراپقا قاراپ
يېنىدىكى تاغنىڭ قاپتىلىدا ئىشىكتەكلا تۆت
چاسا غار ئاغزىنى كۆرۈپتۇ . مىنكۈن
ئاغىنىسىنى جايىدىن قوزغالماي تۇرۇپ تۇ-
رۇشنى تاپىلاپ ، ئۆزى غار تەرەپكە قاراپ
مېڭىپتۇ . يېقىن بېرىپ قارىسا غارنىڭ ئاغ-
زىدىن ئىس چىقىۋاتقۇدەك . غارنىڭ ئىچىدە
ياجىن ـ ئالۋاستى ياكى دىۋە باردۇ ، ئا-
دەمزات يوقتۇ . نىمە بولسا بولسۇن كىرىپ
بېقىپ باشقا كەلگەننى كۆرمەيمۇ ، دەپ
ئويلاپ ، مىنكۈن غارغا كىرىپتۇ . ئۆڭكۈر
ئىچىدە قاتمۇ قات ئېغىز بار ئىكەن . مىنكۈن
يەتتە ئېغىزدىن ئۆتۈپتۇ . ئىكچىرى كىرسە
تۆپە تەرەپتە بىر كىشى تىزىنى بۆكلەپ ئا-
يەت ئوقۇغان قىياپەتتە ئولتۇرغۇدەك .
مىنكۈن قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ تۇرۇپ :

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، بوۋا ، —
دەپ تەزىم قىپتۇ . بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ :

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، بۇ
ئادەمزات كەلمەيدىغان جاي ئىدى . سەن
قانداق قىلىپ كېلىپ قالدىڭ ؟ سەن
ئادەمزاتمۇ ياكى خىزىرزاتمۇ ؟ — دەپ
سوراپتۇ .

— بوۋا ، مەن ئادەمزاتى ، مېنى دادام
مۇشۇ كۈھىقاپ تېغىغا ئەكىلىپ
تاشلاتقۇزۇۋەتتى ، — دەپتۇ مىنكۈن .

— ئۆزۈڭ يالغۇزمۇ ياكى باشقا ئا-
دەملەرمۇ بارمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ . بوۋاي .

— مېنىڭ بىر ئاغىنەم بار ئىدى ، ئۇ
پەستە قالدى ، — دەپتۇ مىنكۈن .

— چاقىرغىن ، ھەمراھىڭمۇ بۇ
يەرگە كىرسۇن ، چاپسان بول ، بۇ ئەتراپ
بەك يامان ، دىۋىلەر ئۇۋىسى . تېز بېرىپ ،
تېز چاقىرىپ كەل ، — دەپتۇ بوۋاي
جىددىيلىشىپ .

بوۋاينىڭ گېپىنى ئاڭلاپ مىنكۈنمۇ
جىددىيلىشىپتۇ . غاردىن يۈگۈرگەنىدەك
چىقىپ دوستىنىڭ يېنىغا بېرىپ ، غاردا
كۆرگەن ، ئاڭلىغىنىنى دەپ بېرىپ ،
دوستىنى باشلاپ تاغقا قاراپ مېڭىپتۇ . ئۇلار
تاغقا يېقىن كەلگەندە قاتتىق بىر قويۇن
كېلىپ ئۇلارنىڭ كۆزىنى ئاچۇرماي ، پىر-
قىرىتىپ خېلى بىر يەرگە ئاپىرىپ قويۇپتۇ .
مىنكۈن كۆزىنى ئاچسا ، باشقىلا بىر يەرگە
كېلىپ قالغان . ئۇلار ماڭا ـ ماڭا قويۇق بىر

چاتقاللىق ئارىسىغا كىرىپ قاپتۇ. بۇ چاتقال-
لىق دىۋىلەر ماكانى بولۇپ، دىۋىلەر بۇغا،
جەرەنلەرنى تۇتۇپ يىيىش ئۈچۈن چىلبۆرە
قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ چاتقال ئارىسىدا
يۈرۈيدىكەن. چىل بۆرىلەر مىنكۇنلەرنى تۇ-
تۇۋاپتۇ. ئۇلارنى سويۇپ يىيىش ئۈچۈن
قۇرۇپ قالغان بىر دەرەخنىڭ شېخىغا ئېسىپ
قويۇپتۇ.

ھېلىقى بوۋاي باللارنى ھېلى كى-
رەر، مانا كىرەر دەپ ساقلاپتۇ، كىرمەپتۇ،
بوۋاي غاردىن چىقىپ قارىسا، جاھاننى توپا-
تۇمان قاپلاپ كەتكەن. «ھەي، قارا قۇيۇن
باللارنى ئازدۇرۇپ كەتكەن ئوخشىمامدۇ؟»
دەپ ئويلاپتۇ بوۋاي. بۇ بوۋاينىڭ بىر با-
لىسى بولۇپ، ئىسمى باققان باتۇر ئىكەن. ئۇ
شۇنداق باتۇر ئىكەنكى، ئۇنىڭ باتۇرلۇقى
ئالدىدا كۆھقاپ دىۋىلىرى دىر - دىر تىت-
رەيدىكەن. بىر بۇيرۇق قىلسا، ئۇنىڭ
بۇيرۇقىنى دىۋىلەر شۇئان بىجا كەلتۈرىدى-
كەن. باققان باتۇر نېرىقى تاغدا
ياشايدىكەن. ئۈچ كۈندە بىر كېلىپ دادى-
سىنى يوقلاپ، كامىلىرىنى تولۇقلاپ
تۇرىدىكەن. ئۇ كۈن دەل باققان باتۇرنىڭ
كېلىدىغان كۈنى ئىكەن. بوۋاي ئوغلىنىڭ
تېزرەك كېلىشىنى ئويلاپ تۇرسا باتۇرمۇ
كەپتۇ.

— بالام، ئۆڭكۈرىمىزگە بىر ياخشى
مېھما كەلگەندى. پەستە بىر دوستۇم قال-
غان، باشلاپ كىرەي، دەپ چىقىپ كېتىپ
كەلمىدى. قارا قۇيۇندا قېلىپ ئېزىپ كەت-
كەن ئوخشايدۇ. دىۋىلەر زىيان يەتكۈزۈپ
قويمىسۇن، ئەترايقا قاراپ باققىنا، — دەپتۇ
بوۋاي.

باققان باتۇر تاغنىڭ ئېگىز
چوققىسىغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، چاتقال
جىلغىسىدا ئىككى بالا دەرەخكە ئېسىقلىق
تۇرغۇدەك. دىۋىلەر قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ
باللارنى پارچىلاشقا تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ.
باققان باتۇر بىر تۇپ تاغ جىگدىسىنى
قومۇرۇپ ئېلىپ، ئېگىز كۆتۈرۈپ پولاڭلى-
تىپ تۇرۇپ:

— ھەي دىۋىلەر، مەن باققان باتۇر
بولىمەن. ئاۋۇ ئىككى بالىنى قويۇپ بېرىش،
ئەگەر قويۇپ بەرمەي بىرەرسىگە ئازراق زى-
يان - زەخمەت يەتكۈزىدىغان بولساڭ،
ئۇرۇق - ئەۋلادىڭنى قويماي قۇرۇتىۋېتى-
مەن! — دەپ تۇۋلاپتۇ.

باققان باتۇرنىڭ ئۈنىنى ئاڭلىغان
دىۋىلەر قورقۇپ تىترىشىپ شاخنا قويۇۋې-
تىشكە تاس قاپتۇ. باللارغا زەخمەت
يەتكۈزۈپ قويمىغىنىغا خۇش بولۇشۇپتۇ.
باللارنى دەرەختىن چۈشۈرۈپ ئىككى دىۋە
مۈرىسىدە كۆتۈرگىنىچە باققان باتۇرنىڭ
ئالدىغا ئەكېلىشىپتۇ. باتۇرغا سالام بېرىپ،
ئۇقۇشماسلىقتىن باللارنى تۇتۇۋالغىنىغا نا-
ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. باققان باتۇر ئىككى
بالىنى ئەگەشتۈرۈپ ئاتىسىنىڭ قېشىغا ئې-
لىپ بېرىپتۇ. بوۋاي باللارغا قاراپ:

— ئەي باللار، ئاغزىڭلاردىن ئانا
سۈتى كەتمەي تۇرۇپ ئادەملەر تەرىپىدىن،
يەنە كېلىپ ئۆز ئاتىلىرىڭلار تەرىپىدىن بۇ
دىۋىلەر ماكانىغا قوغلىنىپسىلەر. ئاتاڭلار-
دىن، يۇرتۇڭلاردىن دىلىڭلار ئاغرىغاندۇ.
بىز ئاتا - بالىمۇ كىشىلەر ئارىسىدا قىسىلىشقا
قېلىپ، ئادەملەردىن كۆڭلىمىز رەنجىپ،
كۆڭلىمىز چۆل - باياۋان، تاغ - دالىنى

تارتىپ بۇ جايغا كېلىپ قالغان. ئوغلۇمنىڭ باتۇرلۇقى بىلەنلا ياشاپ كېلىۋاتىمىز. بولمىسا ئاللىقاچان دىۋىلەرگە يەم بولۇپ كېتەتتۇق. ئەمدى تۆت بولدۇق، بۇ يەر ئەركىن، كەڭ دۇنيا. خالىغانچە يايراپ ئويىنىيالايسىلەر. سىلەرنى باتۇر ئوغلۇم قوغدايدۇ. ھېچنەرسە زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ، — دەپتۇ.

مىنكۈننىڭ ئاغىنىسىنىڭ ئېتى قوشقۇلاق ئىكەن. ئۇنىڭ ئۆڭ قۇلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قوناقتەك بىر مەڭ بولغانىكەن. شۇڭا ئاتىسى ئۇنىڭغا شۇ ئىسىمنى قويغانىكەن. مىنكۈن بىلەن قوشقۇلاق باققان باتۇرنىڭ ھىمايىسىدا كۆھقاپ تاغ جىلغىسىدا بىر يىل تۇرۇپتۇ. بۇ بىر يىل جەريانىدا ئۇلار ھېچنەرسىدىن قىينالماپتۇ. جەرەن، كېيىك، ئۇلاي، كەكلىك دېگەن نەرسىلەرنى خالىغان ۋاقتىدا ئېتىپ يەپ كۈننى ئوبدان ئۆتكۈزۈپتۇ. لېكىن ئۇلار بۇ جايدىن زېرىكىپتۇ. ئادەملەر جىق يەرگە كېتىشنى ئويلاپتۇ. بوۋاي بىلەن باققان باتۇر جەم بولغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە مىنكۈن بوۋايغا:

— بوۋا، بىز بۇ جايغا كەلگىلى بىر يىل بوپ قاپتۇ. بىزنى باققان ئاكام بىلەن ئىككىڭلار خەۋپتىن قۇتۇلدۇردۇڭلار، بېشىمىزنى سىلاپ كۆپ ئاتىدارچىلىق قىلدىڭلار. بۇ ياخشىلىقىڭلارغا ھەر قانچە رەھمەت ئېيتساقمۇ ھەققىڭلار توگىمەيدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، سىلەردىن بىر ئۆتۈنۈشىمىز بار. دەپ باقساق. بىز ئادەمىزات، سىلەرمۇ ئادەمىزات. ئادەم ئادەملەردىن چەتنەپ ياشىيالمايدىكەن. بۇ يەردە سىلەر ۋە بىزدىن باشقا ئادەملەر يوقكەن. زېرىكتۇق، كۆڭۈلسىزلەندۇق. ئادەملەر جىق يەرگە بېرىپ شۇلار بىلەن بىللە ياشىساق، ئەگەر سىلەر ئۇنداق يەرگە بېرىشنى خالىمىساڭلار، بىزگە ئىجازەت بەرسەڭلار، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

سەككىز ياشلىق كىچىككىلا بىر بالىنىڭ ئادەتتىكى چوڭ ئادەملەرمۇ ئوڭشاپ دېيەلمەيدىغان گەپلەرنى تېنىمەي بىجىرىم قىلىپ دېگىنىگە قاراپ باققان باتۇر ھەيرانلا قاپتۇ.

— بالام، — دەپتۇ بوۋاي، — گەپلىرىڭ ئورۇنلۇق، ئەمما بىز كىشىلەر ئارىسىغا بارالمايمىز. سەۋەب، مەن قېرىپ قالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇزۇن يىل ئادەملەردىن ئايرىلىپ يالغۇزلۇقتا ياشاپ، مۇشۇ تۇرمۇشقا كۆنۈپ قالدىم، تاغ - داللارغا ئۆگىنىپ قالدىم. مەن كەتمىسەم، بالامۇ كېتەلمەيدۇ. مەن ئۆلگەندىن كېيىن خالىغان يېرىگە بارار. ھازىرچە سىلەر كېتىپ تۇرۇڭلار، بەختىڭلارنى تېپىڭلار. سىلەرنى بىر بەختنىڭ ئىشىكى كۈتۈپ تۇرغاندەك قىلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ مىنكۈن بىلەن قوشقۇلاق كۆھقاپ تاغ جىلغىسىدىن كەتمەك بوپتۇ. باققان باتۇر ئۇلارنى «دەشتى بۇلاق» چۆلىدىن ئۆتكۈزۈپ قويۇپ، مىنكۈننىڭ قولىغا بىر خەتنى بېرىپ قايتىپتۇ. مىنكۈن خەتنى ئوقۇسا مۇنداق دەپ يېزىلغانىكەن: «مەنكى باققان باتۇر، بۇ ئىككى ئوغۇل مېنىڭ يېقىن قېرىنداشلىرىم. بۇلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزگۈچىلەرنى ھەرگىز ئاياپ قويمايمەن، ئۇنىڭ يەتمىش

پۇشتىنغىچە ئۈچ ئالمەن . » خەتنىڭ ئاخى-
رىغا باقـقان باتۇرنىڭ ئىسمى پۈتۈلگەن
مۆھۈرىمۇ بېسىلىپتۇ . باقان باتۇر دېسە ،
كۆھىقاپ ئىقلىمىدىكى دىۋە ، جىن -
ئالۋاستىلارنىڭ ھەممىسىگە تونۇش ئىكەن ،
ئۇنىڭدىن قورقىدىكەن .

مىنكۆن بىلەن قوشقۇلاق ئۇنداق
مېڭىپ ، بۇنداق مېڭىپ ئاخىرى چۆل -
جەزىرىدىن چىقىپ بوپتۇ . شۇنىڭغىچە
ئۇلارغا بىرەر توسقۇنلۇق ئۇچرىماپتۇ . ھەتتا
ئالدىدىن بىرەر چىۋىنمۇ توغرا ئۆتمەپتۇ .
ئۇلار ماڭا - ماڭا قارلىق بىر تاغقا كېلىپ
قاپتۇ . تاغ ھاۋاسى بەك سوغۇق ئىكەن ،
ئۇلار قاتتىق توڭلاپتۇ . تاغ قاپتىلىدىكى بىر
غارغا كىرىپ دالدىلىنىپتۇ . بىر كېچىنى
توڭلاپ ئاران تاڭغا ئۇلاپتۇ . غاردىن چىقسا
جاھاننى تۈتەك - تۇمان قاپلاپ كېتىپتۇ .
ماڭىدىغان تەرىپىنى بىلمەيلا قاپتۇ . ھاۋانىڭ
ئېچىلىشىنى ساقلايلى دېسە ، يەيدىغان نەر-
سىسى يوق ، ئاچ قېلىپ ئاسانلا مۇزلاپ
قېلىشىدىن ئەندىشە قىپتۇ . ئۇلار شۇ غەم -
ئەندىشىدە بېشى قېتىپ تۇرسا ، يىنىك بىر
شامال چىققاندەك بولۇپلا ، ئالدىدا ئاپئاق
ساقىلى مەيدىسىنى يېپىپ تۇرغان بىر بوۋاي
پەيدا بوپتۇ .

باللىرىم ، قورقماڭلار ، يولۇڭلار
ھازىرلا ئېچىلىدۇ . مەن سىلەرگە خاسىيەت-
لىك ئۈچ نەرسە بېرىمەن . بەك لازىم
بولغاندىلا پايدىلىنىڭلار ، — دەپ ئاقساقال-
لىق بوۋاي مىنكۆنگە بىر مىسران قىلىچ ، بىر
جاھاننەما ئەينەك ، بىر ئوقيا بېرىپ ،
ھەرقايسىسىنىڭ خاسىيىتىنى دەپ بېرىپتۇ .
كۈن چىقىشقا قاراپ ئۆك قولۇڭلارنى بېسىپ
مېڭىۋېرىڭلار . خەير ، ئاق يول بولسۇن ، —
دەپتۇ - دە ، بوۋاي باللارنىڭ كۆزىدىن غا-
يىپ بوپتۇ .

مىنكۆن قىلىچنى قولىغا ئېلىپ
قارىسا ، يىغما مىسران قىلىچ ئىكەن .
«ئۇزار » دەپ بىر شىلتىپتىكەن . بوۋاينىڭ
ئېيتقىنىدەك يەتتە غۇلاچ بوپتۇ . ئەينەك
ئىككى يۈزلۈك بولۇپ ، بىر يۈزى ئاسمان
بىلەن 18 مىڭ ئالەمدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى ،
بىر يۈزى يەر ئۈستىدىكى يەتتە ئىقلىمدا ۋە
يەر تېگىدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى
كۆرسىتىدىكەن . ئوقيا بىلەن ئوقدانىنىڭ
خۇسۇسىيىتى شۇكى ، ئوقيانى كېچە -
كۈندۈز ئاتسىمۇ ئوقدانىدىكى ئوقلار
تۈگىمەيدىكەن . بىرنى ئاتسا بىرسى پەيدا
بولۇپ تۇرىدىكەن . باللار : بۇ بەك ياخشى
بولدى ھەرقانداق دۈشمەن بولسىمۇ قورق-
مايمىز ۋە دىۋە ئۇچراپ قالسىمۇ قورقمايمىز ،
دېيىشىپ خۇشال بولۇشۇپ كۈن چىقىشقا
قاراپ ئۆك قولنى بېسىپ مېڭىۋېرىپتۇ . ئۇلار
چۈشكىچە مېڭىپتۇ . يا ھارماپتۇ ياكى
قورسىقى ئاچماپتۇ ھەم ئۇسسىماپتۇ . تېخى
ئۆزلىرىدە تۈگىمەس بىر كۈچ باردەك ھېس
قىلىپتۇ . چىڭ چۈش بولغاندا بىر شەھەرگە
يېتىپ كېپتۇ . شەھەردە ئادەملەر جىق
ئىكەن . ئەمما شەھەر خەلقىنىڭ چىرايىدا
خۇشاللىقنىڭ ئالامىتىنى كۆرمەپتۇ . ھەممە
كىشى غەمكىن . بىر نەرسىدىن ھۆركۈپ
قورقۇپ يۈرگەندەك كۆرۈنۈپتۇ . بەزى
دوقمۇشلاردا بەش - ئالتە كىشى توپلىشىۋې-
لىپ تامغا قارىشىپ بىر نېمىلەرنى
دېيىشىۋاتقاندەك . باللار بىر توپنىڭ يېنىغا
بارسا ، تامدىكى بىر يارلىققا قاراپ

سۆزلىشىپ تۇرۇشقىدەك . مىنكۆن يارلىقنى
ئوقۇپتۇ . يارلىقتا : « كىمكى ئەجدىھارنىڭ
ئاغزىدىن قىزىمنى قۇتقۇزۇۋالسا ، شۇ كى-
شىگە قىزىمنى تويلاپ بېرىمەن . ئۇ
كىشىنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادىنى ئۆمۈر بويى
باققاندىن باشقا ، جان ۋە شاھلىقىمغا
تاقاشمايدىغان ھەر قانداق تەلىپى بولسا بىجا
كەلتۈرىمەن . شەھىرى قۇمتاغ شاھى
قۇتئامان » دەپ يېزىلىپ شاھانە مۆھۈر بې-
سىلىپتۇ .

مىنكۆن بىر بوۋايدىن ۋەقەنىڭ
جەريانىنى سوراپتۇ . كۈن پېتىشتا كۆرۈن-
گەن تاغنىڭ ئىككى تەرىپى ئىككى شەھەر
ئىكەن . تاغقا ئەجدىھا پەيدا بولۇپ قالغىلى
بىر ئايدەك بولۇپ قاپتۇ : بىر ھەپتىدە ئىككى
كۈن ئۇ شەھەرگە ، ئىككى كۈن بۇ
شەھەرگە كىرىپ ھەر قېتىمدا بىر ئادەمنى
دەم تارتىپ ئېلىپ كېتىدىكەن . ئۇنىڭ
قارىسى كۆرۈنگەن ھامان شەھەردە قاچ -
قاچ ، پاتىپاراقچىلىق بولۇپ ، باللار ، ئاجىز
- مېيىپلار ، قېرىلار كىشلەر ئايغى ئاستىدا
قېلىپ ، كۆپلىرى جېنىدىن ئايرىلىدىكەن ،
جېنىدىن ئايرىلمىغانلىرى پۇت - قوللىرى
سۇنۇپ ناكا بولۇپ قالىدىكەن . ئۇ ئەجدىھا
قۇتئامان پادىشاھنىڭ قىزىنى يۇتۇپ كەت-
كىلى ئىككى كۈن بولغانىكەن . ئېيتىشلارغا
قارىغاندا ئەجدىھا دەم تارتىپ كەتكەن ھەر-
قانداق نەرسە ئۇنىڭ قارنىدا بىر ھەپتىگىچە
ھېچنېمە بولمايدىكەن . بىراق ئەجدىھانىڭ
يېنىغا بېرىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۇنىڭ
قارنىدىكى ئادەملەرنى قۇتقۇزۇشقا ھېچكىم
جۈرئەت قىلالماپتۇ . بوۋايدىن بۇ گەپنى
ئاڭلىغان مىنكۆن بىلەن قوشقۇلاق ئەجدى-
ھانى ئۆلتۈرۈپ قىزنى قۇتقۇزۇش خىيالىغا
كەپتۇ . ئىككىسى پادىشاھ ئالدىغا كىرىپتۇ .
پادىشاھقا سالام بېرىپ بولۇپ مىنكۆن :

- شاھ ئاتا ، بىز سىزنىڭ
پەرمانىڭىزنى بىجا كەلتۈرگىلى كەلدۇق .
بىزگە ئىجازەت بەرگەيسىز ، - دەپتۇ .

قۇتئامان پادىشاھ ئالدىدىكى بۇ
كىچىك بالىنىڭ چوڭ ئادەمدەك قىلغان گې-
پىگە كۈلۈپ كېتىپتۇ :

- بالام ، مېنىڭ قايسى پەرمانىمنى
بىجا كەلتۈرمەكچى ؟ - دەپ سوراپتۇ .

مىنكۆنمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ :

- شاھ ئاتا ، سىزنىڭ بىر قىزى-
ڭىزنى ئەجدىھا يۇتۇپ كېتىپتۇ . دوستۇم
بىلەن ئىككىمىز ئەجدىھا بىلەن ئېلىشىپ ،
ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قىزىڭىزنى قۇتقۇزۇپ
كېلىمىز ، - دەپتۇ . قۇتئامان پادىشاھ كۈ-
لۈپ كېتىپتۇ .

- ئەي باللىرىم ، سىلەر كۆپ
بولغاندا ئون ياشقا كىرگەنسىلەر ، ئەجدىھار
بىلەن ئېلىشماق ئويناشماق ئەمەس ، ئۇنى
كۆرسەڭلار يۈرىكىڭلار يېرىلىپ كېتىدۇ .
چىقىپ ئويۇنىڭلارنى ئويناڭلار ، مېنى ئاۋارە
قىلماڭلار ، - دەپتۇ پادىشاھ . باللار ھەر-
قانچە دېسىمۇ پادىشاھ ماقۇل دەيدىغاندەك
ئەمەس ئىكەن .

ئۆزلىرىنى كىچىك كۆرۈپ كۆزگە
ئىلمىغىنىغا ، ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ قىزنى
قۇتقۇزۇپ كېلەلىشىگە پادىشاھنىڭ ئىشەن-
مىگىنىگە مىنكۆننىڭ قورسىقى كۆپۈپ ،
ئاچچىقى كەپتۇ . ئەجدىھانى ئۆلتۈرۈپ ،
قىزنى قۇتقۇزۇپ كېلىپ پادىشاھقا ، قۇمتاغ
خەلقىگە ئۆزىنىڭ كۈچىنى ، قىلىچ ، ئوقيا ۋە
جاھانىما ئەينىكىنىڭ كارامەتلىك خۇسۇ-

سىيىتىنى كۆرستىپ قويۇشنى ئويلاپ،
قوشقۇلاقنى باشلاپ ئوردىدىن چىقىپتۇ.

ئۇلار ئوردىدىن چىقىپ كىشلەردىن
ئەجدىھانىڭ بار يېرىنى سوراپ يۈرۈپ تاغقا
بېرىپتۇ. قارىغىدەك بولسا ئەجدىھا ئىككى
تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇخلاپ ياتقان.

ـــ ئويدان چاغدا كەپتۇق. سەن
قىلىچ بىلەن چاپ، مەن ئوقيا بىلەن ئاتاي.
ئەجدىھا ئويغىنىپ قالغىچە ئۇنى ئۆلتۈرۈپ
قىزنى قۇتقۇزايلى، ـــ دەپتۇ قوشقۇلاق.
مىنكۈن سەل ئويلىنىپ قاپتۇ.

ـــ ئۇنى ئۇخلاپ قالغان ۋاقتىدىن
پايدىلىنىپ ئۆلتۈرسەك، ھېچكىم بىزنى
باتۇر دېمەيدۇ، بۇ نامەردلىك بولىدۇ. ئۇنى
ئويغىتايلى. ئۇ ئويغىنىپ بىزنى كۆرۈپ
كۆزىنى ئالايتىپ قارايدۇ. سەن كەينى ـ
كەينىدىن ئىككى كۆزىگە ئات، مەن بېرىپ
قىلىچ بىلەن چاپاي ياكى ئوقيانى مەن ئا-
تاي، قىلىچ بىلەن سەن چاپ، ـــ دەپتۇ،
مىنكۈن.

قوشقۇلاق ئەجدىھانىڭ ئۇزۇن سو-
زۇلۇپ ياتقان يوغان چىپار گەۋدىسىگە
قاراپ سەل قورقۇپتۇ. يېقىن بېرىشقا تېخمۇ
جۈرئەت قىلالماي، يىراقتىن ئوقيا بىلەن
ئېتىشنى سەل ئەپلىك كۆرۈپتۇ. مىنكۈن
ئوقيانى قوشقۇلاققا بېرىپ، ئۆزى يىغما
مىسران قىلىچنى غىلاپىدىن چىقىرىپ
سىلكىپ يەتتە غۇلاچ ئۇزارتىپ تەييار
بولۇۋالغاندىن كېيىن بىر نەرە تارتىپتىكەن،
ئاۋازى ئۇ تاغدىن بۇ تاغقا ئۇرۇلۇپ، ھاۋا
گۈلدۈرلىگەندەك كۈچلۈك سادانا
ئايلىنىپتۇ. ئەجدىھا ئاۋازدىن ئويغىنىپ كې-
تىپ قارىغىدەك بولسا، ئۇدۇلدىكى تاغ
ئۈستىدە ئىككى ئادەم تۇرغىدەك. قۇلىقىغا
ئاڭلانغىنى بىلەن كۆزىگە كۆرۈنگەن
نەرسىگە ھەيران قېلىپ، كۆزىنى يوغان
ئېچىپ قاراپتۇ. قوشقۇلاقمۇ تەييار بولۇپ
تۇرغانىكەن، ئەجدىھانىڭ ئوڭ كۆزىگە ئې-
تىپتۇ ئوق دەل تېگىپتۇ. ئۇ ئىككىنچى ئوقنى
ئېتىشقا تەييارلانغىچە مىنكۈنمۇ قىلىچنى
كۆتۈرگىنىچە ئەجدىھاغا قاراپ ئېتىلىپتۇ.
ئەجدىھا ئوڭ كۆزىنىڭ ئاغرىشىغا
چىدىيالماي بېشىنى ئۇيان ـ بۇيان سىلكىپ
جىم تۇرمىغاچقا، قوشقۇلاق ئۇنىڭ سول
كۆزىگە زادىلا تەككۈزەلمەپتۇ. كېيىن ئاتقان
ئۈچ پاي ئوقى ئەجدىھانىڭ دۈمبىسىگە بىقى-
نىغا تېگىپتۇ. ئانغىچە مىنكۈن ئەجدىھانىڭ،
ئالدىغىلا بېرىپ قاپتۇ. ئەجدىھا ئاغزىنى
يوغان ئاچقىنىچە مىنكۈنگە ئېتىلىپتۇ ۋە پۈ-
تۈن كۈچىنى يىغىپ دەم تارتىپتۇ. مىنكۈن
خۇددى كەينىدىن بىرسى ئىتتىرىۋاتقاندەكلا
ئەجدىھانىڭ ئاغزىغا كىلىۋاتقىدەك. ئۇ قو-
لىنى ئېگىز كۆتۈرەلمەيلا قاپتۇ. مىسران
قىلىچنى توغرا تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ئەجدىھا
ئۇنى پۈتۈن كۈچى بىلەن دەم تارتقاچقا،
شۇنىڭ دوغىسىدا ئاغزىدىن كىرىپ قۇيرۇ-
قىدىن چىقىپتۇ. مىنكۈن كەينىگە قارىسا
ئەجدىھا شۇ پېتى جىممىدە ياتقىدەك.
مىسران قىلىچ بەك ئىتتىك بولغاچقا،
ئۇزۇنىسىغا ئىككى پارچە بولۇپ كەتكەن
ئەجدىھانىڭ تېنى جايىدىلا تۇرۇپ قېلىپ،
پۈتۈندەك كۆرۈنۈپتۇ. مىنكۈن بىلەن قوش-
قۇلاق ئەجدىھانىڭ بىر يېنىغا ئۆتۈپ تۇرۇپ
ئىتتەرگەنىكەن. ئۈستۈنكى پارچىسى يەتتە
دەريا، ئۈچ تاغنى بېسىپ ئۆتۈپ، يەنە بىر
شەھەردىكى دەرياني توغرا توسۇپ چۈ-
شۈپتۇ. مىنكۈن قارىغىدەك بولسا،
ئەجدىھانىڭ قالغان قورساق تەرىپىدە پادى-
شاھنىڭ قىزى يېرىم بىھوش ياتقىدەك. قىز
بىر ئازدىن كېيىن ھوشىغا كېپتۇ. ئالدىدا

www.uyghurkitap.com

تۇرغان ئىككى بالىنى، ئەجدىھانىڭ يېرىم تېنىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ، لېكىن گەپ قىلالماپتۇ. مىنكۇن بىلەن قوشقۇلاق ئەجدىھا تېرىسىدىن بەل تاسمىلىق تىلىۋېلىپ بېلىگە باغلىۋاپتۇ. قىزنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ قىزىنى كۆرۈپلا « ۋاي قىزىم! ئامانمۇ سەن قىزىم! » دېگىنىچە تەختىدىن چۈشۈپ قىزىغا ئېتىلىپتۇ. قىزىنىڭ باش ـ كۆزلىرىنى سىيلاپتۇ. « قىزىم، سېنى كىم قۇتقازدى، ئۇ باتۇر قېنى؟ » دەپ سوراپتۇ. ئەمما مىنكۇنلەرگە قاراپمۇ قويماپتۇ.

— قىزلىرىنى بىز قۇتقازدۇق، — دەپتۇ مىنكۇن.

قۇتئامان پادىشاھ مىنكۇنلەرگە قاراپ ئىلگىرىكىدەك كۈلۈپ تۇرۇپ:

— قىزىمنى سىلەر قۇتقازدىڭلارما، ئەجدىھانىڭ قېشىغا باردىڭلارمۇ؟ ئۇ قانداق بولىدىكەن؟ كالىغا ئوخشامدىكەن، تۆگىگىمۇ؟ — دەپ مىنكۇنلەرنى مازاق قىلغاندەك گەپ قىپتۇ. ئاندىن قىزىغا قاراپ،

— قىزىم، سېنى كىم قۇتقۇزدى، ئۇ قۇتقۇزغۇچۇڭ قېنى؟ — دەپ يەنە سوراپتۇ.

قىزى بېشى بىلەن مىنكۇنلەرنى كۆرسىتىپتۇ. قۇتئامان پادىشاھ قىزىنىڭ گەپ قىلماي بېشى بىلەن ئىشارەت قىلغىنىنى كۆرۈپ كۆڭلىگە قورقۇنچلۇق خىيال كېچىپتۇ.

— قىزىم، نېمە بولدۇڭ؟ نېمىشقا گەپ قىلمايسەن؟ — دەپ، ئىككى قولى بىلەن قىزىنىڭ ئېڭىكىنى تۇتۇپ كۆزىگە قاراپتۇ.

— پادىشاھ ئاتا، قورقمىسىلا، قىزلىرى ئەجدىھانىڭ قورسىقىدا ئىككى كۈن بۇرۇختۇملۇق، قورقۇنچتا تۇرۇپ تىلى قېتىشىپ قالغان ئوخشايدۇ. سەل تۇرۇپ گەپ قىلىدىغان بولىدۇ، قورقمىسىلا، — دەپتۇ مىنكۇن. پادىشاھ:

— قىزىمنى كىمنىڭ قۇتقۇزغانلىقىنى بىلەمسىلەر، كۆردۈڭلارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. مىنكۇن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— قىزلىرىنى قۇتقۇزغان ئادەمنى بىلىمىز، ئۇ كىم؟ دېسىلە، مانا بىز. ئىشەنمىسىلە مانىڭغا قارىسىلا، — دەپ چاپىنىنىڭ پېشىنى قايرىپ، بېلىگە باغلىۋالغان ئەجدىھارنىڭ تېرىسىنى كۆرسىتىپتۇ. قوشقۇلاقمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— مانىڭغىمۇ قارىسىلا، دەپ چاپىنىنىڭ پېشىنى قايرىپ بەلبېقىغا قىستۇرۇۋالغان ئەجدىھانىڭ ئىككى قۇلىقىنى كۆرسىتىپتۇ.

قۇتئامان پادىشاھ مىنكۇن بىلەن قوشقۇلاقنىڭ بېلىدىكى ئەجدىھانىڭ ئاق ـ بوز ئالا تېرىسى بىلەن قۇلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ. ئىشەنمەي دېسە، قىزى ئالدىدا تۇرغان، ئۇلارنىڭ بېلىدە ئەجدىھانىڭ تېرە تاسمىسى بىلەن قۇلىقى تۇرغان. ئىشەنەي دېسە، تېخى ئون ياشقىمۇ كىرمىگەن كىچىك باللار، نې ـ نې باتۇرلارمۇ ئۇ ئەجدىھانىڭ يېنىغا بارالمىغان. پادىشاھ بىر ئىشىنىپ ـ بىر ئىشەنمەي:

— ئەجدىھانى چوقۇم ئۆلتۈرگىنىڭلارغا يەنە قانداق پاكىتىڭلار بار؟ — دەپ سوراپتۇ. مىنكۇن مانىڭغا قارىسىلا، دەپ غايىپ بوۋاي بەرگەن جاھانەما ئەينەكنى كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھ قارىغىدەك بولسا، ئىككى شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى تاغلارنىڭ جىراسىدا ئەجدىھارنىڭ ئۆلۈكىنىڭ قورساق قىسمى تۇرغان.

پادىشاھ :
ــــ بۇنىڭغۇ كۆردۇم . ئەجدىھانىڭ
دۈمبە قىسمى قېنى ؟ ــــ دەپ سوراپتۇ .
ــــ يەنە ماڭغا قارىسىلا ، دەپتۇ
ئەينەكنى كۆرسىتىپ . پادىشاھ ئەينەككە
قاراپ ئەجدىھانىڭ دۈمبە قىسمىنىڭ قوشنا
شەھەردىكى دەريانى توغرا توسۇپ
ياتقانلىقى ، سۇ توسۇلۇپ قېلىپ ، كەينىگە
يېنىپ قاشتىن تېشىپ كەتكىلى ئاز
قالغانلىقىنى ، پۈتۈن شەھەر خەلقىنىڭ
ئەجدىھانىڭ يېرىم تېنىنى ئورنىدىن
قوزغىيالماي تۇرۇشقانلىقىنى كۆرۈپتۇ .
ئىككى يۇرتقا ئاپەت بولغان ئەجدى-
ھانى مىنكۈن بىلەن قوشقۇلاقنىڭ
ئۆلتۈرگەنلىكىگە پادىشاھ ئاخىر ئىشىنىپتۇ .
قۇتئامان پادىشاھ تېخىچە ئۇلارنىڭ ئىسمىنى
سورىمىغانىكەن . سوراپ بىلگەندىن كېيىن :
ــــ ئەي مىنكۈن باتۇر ، قوشقۇلاق
باتۇر ، ئىككىڭلار ماڭا بالا بولۇڭلار ، مۇراد -
مەقسىتىڭلارغا يەتكۈزەي ، مەندىن نېمە
تەلەپ قىلىسىلەر ؟ ــــ دەپ مىنكۈن بىلەن
قوشقۇلاقتىن سوراپتۇ . مىنكۈن :
ــــ پادىشاھ ئاتا ، يۇرتقا چىقارغان
جاكار نامىلىرىدا قىزىمنى كىم قۇتقۇزسا قى-
زىمنى شۇنىڭغا بېرىمەن دەپتىكەنلا ، ــــ
دەپتۇ .
ــــ بالىلىرىم ، ۋەدەمدە تۇرىمەن ،
سىلەر ئىككى ، ئەمما قىزىم بىر . قانداق
قىلىمىز ؟ ــــ دەپتۇ پادىشاھ . مىنكۈن قول
باغلاپ تۇرۇپ :
ــــ شاھ ئاتا ، غەم قىلمىسىلا ،
قىزلىرىنى مۇشۇ قوشقۇلاق دوستۇمغا نى-
كاھلاپ قويسىلا . ئۇ سىلىگە بالا بولۇپ
قالسۇن ، ــــ دەپتۇ .
قۇتئامان پادىشاھ ئوردا دەرۋازىسى
ئالدىغا شەھەر خەلقىنى يىغدۇرۇپتۇ . راۋاقتا
مىنكۈن باتۇر بىلەن قوشقۇلاق باتۇرنى ئې-
لىپ چىقىپ ، ئۇلارنىڭ ئەجدىھانى
ئۆلتۈرۈپ ، قىزىنى ، شەھەر خەلقىنى ئاپەت-
تىن قۇتقۇزۇپ قالغانلىق باتۇرلۇقىنى بايان
قىپتۇ . ۋەدىسى بويىچە قىزىنى بەرمەكچى
بولغانلىقى ، ئىككى باتۇر مەسلىھەتلىشىپ
قىزىنى قوشقۇلاق باتۇرنىڭ نىكاھلاپ ئال-
ماقچى بولغانلىقىنى جاكارلاپتۇ . پۈتۈن
يۇرت خەلقى پەستە « مىنكۈن باتۇر ، قوش-
قۇلاق باتۇر ، مىنكۈن باتۇر ! ... » دەپ
توۋلىشىپتۇ ، دوپپا ، تۇماقلىرىنى ئاسمانغا
ئېتىشىپتۇ . دەل مۇشۇ ۋاقىتتا پادىشاھ راۋاقتا
تۇرۇپ قوشنا يۇرت تەرەپتىن بىر توپ ئا-
دەملەرنىڭ توپا - توزان كۆتۈرۈپ چېپىپ
كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ . پەستىكى ئادەم-
لەر ئاسمان - پەلەك كۆتۈرۈلگەن توپا -
چاڭنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشىپتۇ . ئانىچە
ئاتلىقلارمۇ يېتىپ كەپتۇ . ئۇلارنىڭ بىرى
ئوتتۇرىغا چىقىپ :
ــــ ئەي ئادىل پادىشاھ ، يۇرتىمىز-
دىكى دەريانى بىر ئەجدىھا توغرا توسۇپ
يېتىۋېلىپ ، دەريا سۈيى تېشىپ كېتىش
ئالدىدا تۇرىدۇ . ئۇقساق يۇرتىمىزغا ئاپەت
بولغان ھېلىقى ئەجدىھانىڭ يېرىم قىسمى
ئىكەن . ئۇ قانداق قىلىپ بىزنىڭ يۇرتقا
بېرىپ قالدى ، بىلمىدۇق . شۇنچە ھەپىلى-
شىپمۇ تارتىپ چىقىرالمىدۇق . يۇرتىمىزنى
سۇ بېسىپ كەتمىسە ، ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنى
تارتىپ چىقىرىشىمىزغا ياردەم بەرسەڭ ، ــــ
دەپتۇ . قۇتئامان پادىشاھ راۋاقتا تۇرۇپ :
ــــ ئەي قوشنا يۇرت لەشكەر بېشى ،
ئىككى يۇرت بېشىغا كەلگەن ئۇ ئاپەتنى
ئەجدىھانى ئىككى يېنىمدا تۇرغان ماۋۇ
مىنكۈن باتۇر بىلەن قوشقۇلاق باتۇرلۇرۇم

ئىككى پارچە قىلىپ، بىر پارچىسىنى ئېتىۋېتىپتىكەن، سىلەرنىڭ يۇرتقا بېرىپ چۈشۈپتۇ. مۇشۇ ئىككى باتۇرغا ئىلتىجا قىل، بېرىپ تارتىشىپ بەرسۇن، — دەپتۇ. مىنكۆن لەشكەرلەرنىڭ ئىلتىجاسىنى كۈتمەيلا:

— بولدۇ، دوستۇم بىلەن ئىككىمىز بېرىپ ئۇنى دەريادىن تارتىپ چىقىرىۋېتەيلى، — دەپتۇ. قۇتئامان پادىشاھ ياخشى ئاتتىن ئىككىنى تەييارلىتىپ بېرىپتۇ. مىنكۆن باتۇر بىلەن قوشقۇلاق باتۇر قوشنا يۇرتقا بېرىپتۇ، قارىسا پۈتۈن يۇرت خەلقى دەرياغا چۈشۈپ ئەجدىھانىڭ يېرىم تېنى بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان. يىراقتىن ئېتىلغان ئەجدىھانىڭ ئۆلۈكىنىڭ يېرىمى دەرياغا چاپلاپ قويغاندەك چۈشكەچكە، سۇنىڭ ئېقىشى چورت توختاپ قالغانىكەن. سۇ قاشتىن تېشىپ كېتىشكە ئىككىلىكلا قاپتۇ. مىنكۆن دەريا بويىغا كېلىپ: دەريادىن چىقىڭلار! دەپ توۋلاپتۇ. «ئۆزى بىر غېرىش، ساقىلى ئون غېرىش» دېگەندەك، كىچىكلا بىر بالىنىڭ ئاسمان گۈلدۈرلىگەندەك ھەيۋەتلىك ۋارقىرىغىنىغا ھەيران قالغان خەلق قاشقا چىقىپ مىنكۆن بىلەن قوشقۇلاققا قارىشىپلا قاپتۇ. مىنكۆن ئەجدىھانىڭ تۇمشۇقىدىن تۇتۇپ بىر ئېتىپتىكەن، ئەجدىھانىڭ بۇ يېرىم پارچىسى يىراقتىكى بىر چۆلگە بېرىپ چۈشۈپتۇ. توساقسىز سۇ ئۆز يولىدا ئېقىپتۇ، يۇرت سۇ ئاپىتىدىنمۇ قۇتۇلۇپتۇ. مىنكۆن بىلەن قوشقۇلاق قوشنا يۇرت پادىشاھىنىڭ تۇتقىنىغا رەھمەت ئېيتىپ شۇ كۈنىلا قۇتئامان پادىشاھىنىڭ يۇرتىغا قايتىپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ مىنكۆن بىلەن قوشقۇلاق ئىككى يۇرت خەلقىنىڭ ئاغزىدىن چۈشمەپتۇ. ئۇلارنى مىنكۆن باتۇر، قوشقۇلاق باتۇر، دەپلا ئاتايدىغان بوپتۇ.

مىنكۆن باتۇر دوستى قوشقۇلاقنىڭ تەلىپى بويىچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ قۇتئامان پادىشاھنىڭ يۇرتىدا ئۈچ يىل مېھمان بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئارىلىقتا قوشقۇلاق بىلەن بىللە قوشنا يۇرتقا بېرىپ بىر نەچچە قېتىم مېھمان بوپتۇ. ھەر ئىككى يۇرتنىڭ پادىشاھى مىنكۆن باتۇردىن خالىغان يۇرتنىڭ بىرىدە تۇرۇپ قېلىشنى تەلەپ قىپتۇ. مىنكۆن باتۇر: مەن جاھان كېزىپ، يۇرت ئارىلىماقچىمەن. مېنى يولۇمدىن توسماڭلار، ئامان بولساق بىر كۈنلەردە كۆرۈشەرمىز، دەپ يۇرتقا كەلگىنىگە ساق ئۈچ يىل بولۇپ، تۆتىنچى يىلغا ئۆتكەن كۈنى تاڭ سەھەردە يۇرت خەلقى بىلەن، دوستى قوشقۇلاق بىلەن، قۇتئامان پادىشاھ ھەم ئۇنىڭ قىزى بىلەن خوشلىشىپ، كۆزى كۆرۈپ باقمىغان، قۇلىقى ئاڭلاپ باقمىغان غايىبانە تەرەپكە سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ. ئۇ تېخى بىرەر يۇرتقا بارماي تۇرۇپ كارۋانلار ئارقىلىق ئۇنىڭ مىنكۆن باتۇر دېگەن نام تەرىپى يۇرت ـ يۇرتقا تارقىلىپ بولغانىكەن.

× ×

مىنكۆن باتۇر كېچىسى ئۇخلاپ ھاردۇقىنى چىقىرىپ، كۈندۈزى مېڭىپ، يەتتە چۆل، يەتتە كۆلدىن ئۆتۈپتۇ. يەتتە دەريانى كېچىپ، يەتتە تاغ ـ داۋاندىن ئېشىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا چوڭمۇ ئەمەس، كىچىكمۇ ئەمەس بىر شەھەرنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپتۇ. ھېسابلاپ كۆرسە ساق بىر ئاي يول يۈرۈپتۇ. مىنكۆن باتۇر تاغ باغرىدا ھاردۇقىنى چىقىرىۋېلىپ بىر ماڭغىلى تۇرۇپتىكەن، چۈشنىڭ قايرىلىشىغا ھېلىقى

شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. مىنكۈن باتۇر شەھەر ئارىلاپ يۈرسە، كىشىلەر بىر يەرگە توپلىشىۋېلىپتۇ. بېرىپ قارىسا بىر ئۆتۈكچىنىڭ ئۆتۈكىنى كىشىلەر تالىشىپ ئېلىۋاتقىدەك. ئۇنىڭ بىرەر ھۈنەر ئۆگىنىپ قويغىسى بار ئىكەن. ھە، بۇ بولىدىغان ھۈنەر ئوخشايدۇ، ئۆگىنىپ قويسام بولغىدەك، دەپ ئۆتۈكچى بىلەن سۆزلىشىش پەيتىنى كۈتۈپتۇ. ئۇزۇنغا قالماي ئۆتۈكلەر سېتىلىپ بوپتۇ. كىشىلەرمۇ تارقىلىپ، ئۆتۈكچىنىڭ ئۆزىلا قاپتۇ. مىنكۈن باتۇر ئۆتۈكچىنىڭ يېنىغا بېرىپ:

— ئۇستام، مەن سىلىگە شاگىرت بولسام قوبۇل قىلالىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئاتا-ئاناڭ قېنى؟ شاگىرتلىققا بەرگىسى بولسا ئۇلار ئۆز قولى بىلەن ئەكىلىپ بەرسۇن، — دەپتۇ ئۆتۈكچى.

— ئاتا-ئانام يوق، مۇساپىرمەن، دەپتۇ مىنكۈن باتۇر.

مىنكۈن باتۇرنىڭ ئاتا-ئانام يوق، دېگىنىنى ئاڭلاپ ئۆتۈكچى ئۇنىڭغا سەپسېلىپ قاراپتۇ. مىنكۈن باتۇرنىڭ بوي-بەستى، قاۋۇللۇقى ئۆتۈكچىگە ياراپتۇ. مىنكۈن باتۇرنىڭ شاگىرت بولسام دېگىنى ئۇنىڭغا تازا خۇش يېقىپتۇ. چۈنكى، ئۆتۈكچى يالغۇز ئىكەن، كۈنى بەك ئالدىراشلىقتا ئۆتىدىكەن. بۇرۇن كىشىلەر ئۇنىڭغا بالىلىرىنى شاگىرتلىققا بەرگەنىكەن. لېكىن تۆت-بەش يىلغىچىمۇ ئۇلار پەقەت ھۈنەر ئۆگىنەلمەپتۇ. ئاتا-ئانىلىرى سورىسا، ئۇستام ئۆگەتمەيدۇ، ئۆي ئىشلىرىغىلا سالىدۇ. ئۇستامنىڭ قانداق ۋاقىتتا ئۆتۈك تىكىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيمىز. بىر كېچىدىلا بىر ئۆي ئۆتۈك پەيدا بولۇپ قالىدۇ، دېيىشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھۈنەر بەرمەس ئۆتۈكچىگە ھېچكىم بالىلىرىنى شاگىرتلىققا بەرمەس بولغانىكەن. مۇشۇنداق چاغدا ئالدىغا مىنكۈن باتۇرنىڭ كېلىپ قېلىشى ئۇنى بەك خۇشال قىپتۇ. ئۇنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىپتۇ. دۇكىنىنى تاقاپتۇ. قازىنىقىغا كىرىپ تاماق يەپ ئولتۇرۇپ:

— ئىسمىڭ نېمە؟ نەچچە ياشقا كىردىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئىسمىم مىنكۈن، ئون ئىككى ياشقا كىردىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مىنكۈن.

— ئون ئىككى ياشقا كىردىم دەيسەن، بويۇڭ چوڭلا تۇرىدۇ. مەيلى ئون ئىككى ياشمۇ بول، ھېلىقى مىنكۈن باتۇر دېگەن سەنمۇ-ئەمەسمۇ؟ — دەپ ئۆتۈكچى مىنكۈندىن سوراپتۇ.

— مىنكۈن باتۇر دەپ بىر كىشى بار ئىكەن دەپ مەنمۇ ئاڭلىدىم، مېنىڭمۇ شۇ باتۇرنى بىر كۆرگۈم بار ئىدى، — دەپتۇ مىنكۈن باتۇر.

ئۆتۈكچى كۆڭلىدە: بۇ مۇساپىر كەلگىنىدى قانداقمۇ باتۇر بولسۇن، باتۇر بولسا ماڭا شاگىرت بولىمەن، دەپ يۈرەمدۇ، دەپ ئويلاپىزە ئۇنىڭغا شۇ كۈندىن باشلاپ قىلىدىغان ئىشلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىپتۇ. مىنكۈن باتۇر ئۆتۈكچىنىڭ ئۆيىدە بىر يىل تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ قىلىدىغان ئىشى ھەر كۈنى ئەتىگەن تۇرۇپ ھويلا-ئارامنى سۈپۈرۈپ سۇ چېچىش، ئاندىن ئەتىگەنلىك تاماق تەييارلاش، چۈشكىچە گاھىدا كىر-يۇيۇش، كىر بولمىسا، جاڭگالدىن ئوتۇن ئەكىلىش، چۈشتىن كېيىن ئۆتۈكچى ئۇخلىغاندا بېشىدا قاراپ ئولتۇرۇش، كەچلىك تاماق تەييارلاش، ئاندىن چىنە-

قاچىلارنى يۇيۇش، ئۆي بېقىش ئىكەن. ئۇنىڭ بۇنىڭدىن باشقا ئىشى يوق ئىكەن. ئۆتۈكچى كۈندۈزى ئۆيدە بولسىمۇ، ئاخشىمى ئۆيدە تۇرمايدىكەن. ئەل ياتقۇدا چىقىپ كېتىپ، تاڭ سەھەردە پەيدا بولىدىكەن، ئۆتۈكچىنىڭ بۇ ئىشى مىنكۈن باتۇرغا ئاجايىپ سىرلىق تۇيۇلۇپتۇ. بىر كېچىسى ئۇستىسىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ قارا كۆرۈپ مېڭىپ ماراپتۇ. مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ. يېرىم كېچە بولاي دېگەن چاغدا ئۆتۈكچى بىر چوڭ دەريانىڭ بويىغا كەپتۇ. مىنكۈن باتۇر ئۇنىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىغا قاراپ تۇرسا، ئۆتۈكچى كىيىمىنىمۇ سالماستىن سۇغا كىرىپ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپتۇ ـ دە، يۈزىنى سۇغا قارىتىپ تۇرۇپ «ھۇپ» دەپ بىر چۆمۈپلا يوق بوپتۇ. مىنكۈن باتۇر بىر ئاش پىشىمغىچە تۇرۇپ بېقىپتۇ، ئۆتۈكچى چىقماپتۇ. مىنكۈن باتۇر: ئۇستامنىڭ بىر سىرى بار ئىكەن، بۇگۈن مۇشۇنچىلىكنى بىلدىم، قالغىنىنى كېيىن بىلەرمەن دەپ قايتىپ كېتىپتۇ. ئۇستىسى بىر نەچچە جۈپ ئۆتۈكنى كۆتۈرۈپ تاڭ سەھەردە پەيدا بوپتۇ. مىنكۈن باتۇر ھېچنېمىدىن خەۋىرى يوقتەك، ئۆز ئىشى بىلەن بولۇپتۇ. ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەن بىر كۈنى مىنكۈن باتۇر ئۇستىسىغا:

— ئۇستام، ئاتا ـ ئانام قېرى، ئاغرىقچان ئىدى. مەن ئۇلارنى داۋالىتىشقا ئازراق پۇل تېپىش غەرىزىدە بۇ يۇرتقا كېلىپ قېلىپ ئۆزلىرىگە شاگىرت بولدۇم. ھازىر ئاتا ـ ئانام قانداقراق كۈندە، بىلمەيمەن. كېچە چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ. ئىجازەت بەرسىلە ئون كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن يۇرتقا بېرىپ ئاتا ـ ئانامنى كۆرۈپ كەلسەم، — دەپتۇ.

ئۆتۈكچى ياق دېيىشكە بانا تاپالماي، يۇرتىغا بېرىپ كېلىشكە ئون كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن ماقۇل بوپتۇ.

مىنكۈن باتۇر ئۆتۈكچىنىڭ زادى قانداق سىرى بارلىقىنى بىلمەكچى بولۇپ ئۇدۇل ھېلىقى دەريانىڭ بويىغا كەپتۇ ـ دە، سۇغا ئۇستىسى كىرگەن يەر بىلەن كىرىپ، ماڭغان يېرىدە مېڭىپ، توختىغان يېرىدە توختاپ، سۇغا ئىگىشىپ تۇرۇپ «ھۇپ» دەپلا سۇغا چۆمۈپتۇ. سۇنىڭ ئىچىدە بىر كىم ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلىگەندەك زايى بولۇپ، سۇنىڭ تېگىگە شۇڭغۇپ پەسلەۋېرىپتۇ. پەسلە ـ پەسلە ئاخىرى ئاجايىپ چىرايلىق بېزەلگەن بىر ئالتۇن دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدە يەتتىدىن ئون توت دىۋە مۇھاپىزەتتە ئىكەن. شۇ چاغدا ئالتۇن دەرۋازا ئېچىلىپ، ئىچىدىن يەتتە ھۆر قىز چىقىپ، قەدىمىڭىزگە مۇبارەك مىنكۈن باتۇر، قېنى، سارىيىمىزغا كىرىڭ، دەپتۇ.

مىنكۈن باتۇر ھۆر قىزلارغا ئەگىشىپ يەتتە ئىشىك، يەتتە قەسىردىن ئۆتۈپ، تۆت تېمىدىن نۇر چاقناپ تۇرىدىغان چوڭ بىر سارايغا كىرىپتۇ. سارايغا قارىغۇدەك بولسا، تۆرىدىكى تەختتە ياش بىر ئايال ئولتۇرغىدەك. مىنكۈن باتۇر بۇ ئايالنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىپتۇ يۇ. ئەمما زادىلا ئەسلىيەلمەپتۇ.

— كەلدىڭمۇ بالام، — دەپ ھېلىقى ئايال تەختتىن چۈشۈپ مىنكۈن باتۇرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ تەختنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى بىر كىچىك ئالتۇن تەختتە ئولتۇرغۇزۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىككى تەرىپىدە يەتتىدىن ئون توت ھۆر

www.uyghurkitap.com

قىزلار كىلىپ ئالتۇن كۇرسلاردا ئولتۇرۇپتۇ. ھىلقى ئايال يەنە ئىغىز ئىچىپ:

— سەن مىنىڭ نەۋرەم بولسەن، مەن چوڭ ئاناڭ بولمەن. داداڭ مىرزان مىنىڭ ئوغلۇم بولىدۇ. ئۇ ئانىسىنىڭ ئۆزىنىڭ قىرقى بولغان كۈنى ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى، ئانىسىنىڭ ئىسمى گۈلئاي ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەن بولغىيدى، — دەپتۇ.

مىنكۈن باتۇر ئۇيلىسا ئايالنىڭ دىگەنلىرىنىڭ ھەممىسى راست. ئۇ بۇ سىرنىڭ تىگىگە يىتەلمەي ھىلقى ئايالغا قاراپتۇ. ھىلقى ئايال:

— بۇ ئىشلارغا ئەقلىڭ يەتمەيۋاتامدۇ؟ بۇ قىسمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، مەن سۇ ئاستى ھۆرلەر ئىلىنىڭ مەلىكىسى. مەن چوڭ داداڭ شىر خانغا داداڭ مىرزانى تۇغۇپ بىرىش ئۈچۈنلا يەر ئۈستىگە چىقىرىلغان. مىرزاندىن سىنىڭ تۇغۇلىدىغىنىڭ ماڭا ئايان ئىدى. ئىسمىڭنىڭ مىنكۈن بولۇشى ئاناڭنىڭ، داداڭنىڭ چۈشىدە ئايان بولغانىدى. «مىنكۈن» سىنىڭ ناھايىتى بۇرۇنقى قاناتلىق بىر باتۇر ئەجدادىڭنىڭ ئىسمى. بۇ يۇرتقا كەلگىنىڭگە بىر يىل بولدى. سەن باتۇر بوۋاڭدىنمۇ باتۇر بولسەن، ئۇنىڭدىنمۇ جىق، چوڭ ئىشلارنى قىلىسەن. بىز ساڭا قىرىق بىر خىل ھۈنەر، قىرىق بىر خىل ئىلمىي ھىكمەت ئۆگىتىپ قويىمىز، — دەپتۇ. مىنكۈن باتۇر:

— چوڭ ئانا، ئۇ سىرلارنىغۇ بىلدىم، ئۆتنۈكچى ئۇستام بىلەن سىلەرنىڭ قانداق باغلىنىشلار بار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۆتنۈكچى سۇ ئاستى ھۆرلەر ئىلىدىكى بىر مۇلازىم ئىدى. بىر ئىشتا ئەگرى نىيەتلىك قىلىپ قويغىنى ئۈچۈن يەر ئۈستىگە چىقىرىۋىتىلگەن. شۇندىن بۇيان ئۇ ھەر كۈنى كىچىسى سۇ ئاستىغا چۈشۈپ ھۆرلەر تىككەن ئۆتۈكتىن بىر – ئىككىنى ئىلىپ چىقىپ كىتىدۇ. شۇنى سىتىپ تىرىكچىلىك قىلىدۇ. ئۇ ئەسلى بۇ ھۈنەرنى ئۆگەنمىگەن. ئۇ ئەمدى ئىككىنچىلەپ سۇ ئاستى ئىلىگە كەلتۈرۈلمەيدۇ، — دەپ مىنكۈن باتۇرنىڭ چوڭ ئانىسى ئۆتنۈكچىنىڭ سىرىنى ئىيتىپ بىرىپتۇ. سۇ ئاستى ھۆرلىرى ئۇنىڭغا قىرىق بىر قول ھۈنىرى، قىرىق بىر خىل ئىلمىي ھىكمەت ئۆگىتىپ قويۇپتۇ. ئۇنىنچى كۈنى چوڭ ئانىسىنىڭ يىنىغا كىرىپ ئۇستىسى بەرگەن ئون كۈنلۈك مۆھلەتنىڭ تولۇپ قالغانلىقى، يەر ئۈستىگە چىقىپ ئۇستىسىنىڭ يىنىغا بىرىشقا ئىجازەت بىرىشنى سوراپتۇ.

— ئۆتنۈكچىنىڭ يىنىغا بار. بىز بۇنىڭدىن كىيىن كۆرۈشەلمەسمىز. ساڭا كىرەكلىك ھۈنەر ۋە ھىكمەتنى ئۆگىتىپ قويدۇم. شۇلارنىڭ خاسىيىتى بىلەن ياشايسەن. چىقىپ كەتسەڭ بولىدۇ، — دەپتۇ مىنكۈن باتۇرنىڭ چوڭ ئانىسى.

(قىسسىنىڭ ئاخىرىنى كىيىنكى ساندىن كۆرۈڭ).

ئىيتىپ بەرگۈچىلەر: كورلا مىنكۈنگەر كەنتىدىن **توختى موللا**، **تارىم قۇربانكۆل كەنتىدىن قۇربان قاسىم**

توپلاپ رەتلىگۈچى: **مۆيدىن سايىت**

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى: م **باھاۋىدىن**

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يېتىم قارغۇ

جەڭ - يېغىلىقلار توختىغان، زىرائەتلەر ئوخشىغان، دېۋانىلەر بولمىغان، ئىشىك - دەرۋازىلارغا قۇلۇپ سېلىنمايدىغان، ئوغرى - قاراقچىلاردىن خالىي، بېھىشتىنمۇ چارى بىر ئاۋات يۇرتتا نۇردۇن ۋە زوردۇن ئىسىملىك تەڭ قۇراملىق يېقىن ئاغىنىلەر ئۆتكەنىكەن، يۇرت خەلقى جاپا - مۇشەققەتنى تەڭ كۆرىدىغان، ھۇزۇر - ھالاۋەتنى بىللە سۈرىدىغان بۇ ئىككى يىگىتكە تولىمۇ ھەۋەس قىلىدىكەن.

تومۇز ئىسسىق ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، نۇردۇن بىلەن زوردۇن بىكارچىلىقتىن زېرىكىپ، ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ سۇغا چۈشۈپتۇ، زوردۇن بىر دەمدىلا يۇيۇنۇپ بولۇپ كېيىنىۋاپتۇ. نۇردۇن بولسا يۇيۇنغانسېرى ھۇزۇرلىنىپ، ئۇياقتىن - بۇياققا ئۈزۈپ سۇدىن چىققۇسى كەلمەپتۇ. خېلىدىن بۇيان ئاغىنىسىنى كۈتۈپ ئىچى پۇشقان زوردۇننىڭ نۇردۇنغا بىر چاقچاق قىلىپ باققۇسى كەپتۇ - دە، تۇيدۇرماي نۇردۇننىڭ كىيىملىرىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. نۇردۇن تا كۈن قېيىلغىچە يۇيۇنۇپ سۇدىن چىقسا كىيىم - كېچەكلىرى كۆرۈنمىگۈدەك، ئۇيان ئىزدەپ، بۇيان ئاختۇرۇپ تاپالمىغاندىن كېيىن، زوردۇننىڭ ئۆزىگە چاقچاق قىلغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ - دە، «كەچ كىرگىچە كېلىپ قالار» دېگەن ئۈمىدتە سۇدىن چىقماي سەۋر تاقەت بىلەن كۈتۈپتۇ. كۈن پېتىپتۇ، زاۋال بوپتۇ، بىراق زوردۇن كەلمەي قويۇپتۇ، نۇردۇن قىپيالىڭاچ پېتى ئۆيىگە قايتىشتىن نومۇس قىلىپ، ئۆستەڭ ياقىسىدىكى چوڭ پور سۆگەتنىڭ كامىرىغا كىرىپ تۈنەمەكچى بوپتۇ، ئۇ، سۆگەت كامىرىغا كىرىپ ئۆزىنى جايلاشتۇرۇۋاتقاندا، پۇتىغا قاتتىق مۇنەك نەرسە ئۇرۇنۇپتۇ، تۇتۇپ كۆرسە توخۇ تۇخۇمى چوڭلۇقىدىكى قاتتىق، ئەمما سىلىق نەرسە ئىمىش، سىنچىلاپ قارىسا، ھېلىقى نەرسە ۋال قىلىپ جۇلالىنىپ تۇرغۇدەك. نۇردۇن ئۆزىنىڭ قىممەت باھا نەرسە تېپىۋالغىنىنى بىلىپ، كامىر ئىچىنى قايتا سىلاشتۇرۇپتىكەن، ھېلىقى نەرسىدىن يەنە بىرى تېپىلىپتۇ. نۇردۇننىڭ كىيىم - كېچەكسىز ئۆيىگە قايتالماي سۆگەت كامىرىدا سولىنىپ قالغان خاپىلىقلىرى بىراقلا تارقاپ كۆڭلى - كۆكسى يايراپ كېتىپتۇ، چۈنكى، ئۇ ئۆمرىدە مۇنداق ئېسىل ۋەج - دۇنياغا ئېرىشىپ باقمىغانىكەن، لېكىن، ئۇ ئۆيىگە قانداق قايتىش، قىممەت باھالىق نەرسىلەرنى قانداق سىغدۇرۇشنى ئويلاپ بېشى تازا قېتىپتۇ، ئاخىرى، ئۇ تەۋەككۇل قىلىپ سۆگەت كامىرىدىن چىقىپتۇ - دە، بازار تەرەپكە مېڭىپتۇ، بىر ناۋايخانىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە بۇرنىغا مەززىلىك گۆش گىردىنىڭ ھىدى ئۇرۇلۇپتۇ. كۈن بويى ھېچنېمە يېمىگەچكە ئۇنىڭ قورساقلىرى ئېچىپ كوكىراپ كەتكەنىكەن. ئۇ تونۇر ئىچىنى سىيلاشتۇرۇپ كۆرسە قولىغا ئېقىپ چۈشكەن ئىككى گۆش گىردە چىقىپتۇ، ئۇ گۆش گىردىنى يەپ قورسىقىنى تويغۇزغاندىن كېيىن، ناۋاينىڭ ھويلىسىغا كىرىپ، يېيىپ قويۇلغان كىرلەر ئىچىدىن بىر تامبال

بىلەن چاپانىنى تاللاپ كىيىپتۇ ـ دە، ھېلىقى ئېسىل نەرسىلىرىنى يانچۇقىغا سېلىپ مەھەللە سىرتىدىكى يارلىقتا بىرىپ بىر دالدىدا ئۇخلاپتۇ. ئەتىسى ئۇستىگە ئاپتاپ چۈشكەندە ئورنىدىن تۇرۇپ نەگە بېرىشىنى، نېمە ئىش قىلىشىنى بىلەلمەي خىيالغا پېتىپ تۇرسا، يار ئۇستىدە تەرەپتىن ئاياغ تىۋشى ئاڭلىنىپتۇ. نۇردۇن ئايلىنىپ يار ئۇستىگە چىقسا، بېشىغا كۇلا، ئۇستىگە جەندە كىيگەن، ھاسا تاياقلىق بىر قارغۇ بوۋاي ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. نۇردۇن بۇ قارغۇ بوۋاينى قاياقتا بارار كىن دەپ ئۇندىمەي قاراپ تۇرۇپتۇ. قارغۇ بوۋاي دەل نۇردۇننىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ:

— ئاھ خۇدا، ئەگەردە گۆھىرى بار ئىنسابلىق ئادەمگە ئۇچراپ قالغان بولسام، گۆھىرىنى كۆزۈمگە سۈرتۈپ ساقىيىپ يورۇق دۇنيانى بىر كۆرۈۋالسام مۇرادىمغا يەتمەسمىدىم ؟!

— دەپ نالە قىپتۇ. نۇردۇن يانچۇقىدىن ھېلىقى قىممەت باھا نەرسىنى چىقىرىپ قاراپتىكەن، ئۇ نەرسە كۈن نۇرىدا رەڭمۇرەڭ جۇلالىنىپ كۆزىنى قاماشتۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا قارغۇ بوۋاي تېخىمۇ ئېچىنىشلىق تەلەپپۇز بىلەن بايىقى سۆزىنى تەكرارلاپتۇ. نۇردۇن كۆڭلىدە: « بۇ ئېسىل نەرسە گۆھەر بوپ قالمىسۇن يەنە، ئەگەر خۇداۋەندىكېرىم بۇ بەختسىز قارغۇ بوۋاينىڭ كۆڭلىگە سالمىسا، مۇشۇ گۆھەر توغرىسىدا بىرەر بېشارەت بەرمىسە، كور قېرى قانداقسىگە بۇ ئادەمسىز چۆلدە گۆھەرنىڭ نالىسىنى قىلىدۇ ؟ يېنىمدا گۆھەر بار تۇرۇقلۇق، بىر ئاجىزنىڭ دادىغا يەتمىسەم نائەھلىي بوپكەتمەمدىمەن ؟ ئۇنىڭ كۆزىگە سۈرتۈۋېلىشىغا بېرىپ تۇرسام گۆھىرىم ئۇپراپ كېتەمتى ؟ كېيىن قايتۇرۇۋالساملا بولمامدىمۇ ؟ » دېگەنلەرنى ئويلاپتۇ ـ دە:

— ئەي كۆڭلى سۇنۇق ئاجىز بوۋا، مانا گۆھەر، كۆزىڭىزگە خالىغانچە سۈرتۈۋېلىڭ، خۇدايىم شىپالىق بەرسۇن، — دەپ گۆھەرلىرىنىڭ بىرىنى بوۋاينىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ. بوۋاي خۇشاللىقىدا:

— رەھمەت بالام، ئاللا بەخت بەرسۇن، مۇرادىڭغا يەتكەيسەن، — دەپ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي رەھمەت ـ تەشەككۇرلار ئېيتىپ، گۆھەرنى كۆزىگە يېنىش ـ يېنىشلاپ سۈركەپتۇ. نۇردۇن گۆھەرنى قايتۇرۇۋالاي دەپ تۇرغاندا، قارغۇ بوۋاي يۈرەكنى ئەزگۈدەك نالە بىلەن:

— ئەي، كارامىتى ئۇلۇغ خۇدا، بىر تال گۆھەر نېسىپ قىلىپ، تاق كۆزۈمنى نۇرلاندۇردۇڭ، ئەگەر جۈپى بىلەن نېسىپ قىلىپ ھەر ئىككىلا كۆزۈمنى ئېچىۋەتكەن بولساڭ، بۇ دۇنيادىن ئارمانسىز كەتكەن بولاتتىم، — دەپ زارلىنىپتۇ.

بوۋاينىڭ زارىغا پايلىمىغان نۇردۇن: « يەنە بىرىنىمۇ بېرىپ تۇرسام بوۋاينىڭ ئىككىلا كۆزى ئېچىلسا، بۇنىڭ ساۋابى ماڭىمۇ بولمامدۇ ؟ » دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، گۆھەرنىڭ يەنە بىرىنىمۇ بوۋاينىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ، خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن قارغۇ بوۋاي گۆھەرلەرنى نۆۋەت بىلەن كۆزلىرىگە سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— ئەي تەڭرىم، شەپقىتىڭگە مىڭ رەھمەت، تىلىكىمنى ئىجابەت قىلدىڭ. ئاجىز بەندەڭنىڭ رىسقىنى كەم قىلمىغىنىڭغا شۈكرى، — دېگىنىچە گۆھەرلەرنى ئېلىپ ئارقا ـ كەينىگە قاراپمۇ قويماي كېتىۋاتقۇدەك. بوۋاينىڭ قىلىقلىرىغا ھەيران قالغان نۇردۇن ئۇنىڭغا يېتىشىۋېلىپ:

www.uyghurkitap.com

— ئەي بوۋا، گۆھەرلىرىمنى ئىشلىتىپ بولغان بولسىلا قايتۇرۇپ بەرسىلە، ئىشىمغا ئالدىرايتتىم، — دەپتىكەن، بوۋاي بىردىنلا ئەلپازىنى بۇزۇپ:

— ئەي بەتنىيەت ئەبلەخ، نېمىدەپ جۆيلۈۋاتىسەن، سېنىڭ گۆھەرلىرىڭنى كىم كۆرۈپتۇ؟ ياۋاشلىق بىلەن يولۇڭغا ماڭ، بولمىسا كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن، — دەپ تىل ساپتۇ.

بايىقى بىچارە قارغۇ بوۋاينىڭ بىردىنلا يۈزسىز، ئىنساپسىز بۇلاڭچىغا ئايلانغانلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمىگەن نۇردۇن يەنە ئۆزىنى بېسىپ تۇرۇپ:

— ئەي چوڭ دادا، كۆزۈمگە سۈرتۈۋالسام دەپ نالە قىلىۋىدىلە، ئىچ ئاغرىتىپ ھەر ئىككىلا گۆھىرىمنى بېرىپ تۇردۇم، گۆھەرنى قوللىرىغا چۈشۈرۈۋېلىپ بىراقلا تېنىۋالسىلا ئاللامۇ كەچۈرمەيدۇ، ئىنساپ قىلسىلا، خۇدادىن قورقسىلا، دەرھال گۆھەرلىرىمنى قايتۇرۇپ بەرسىلە، — دەپتىكەن، بوۋاي نۇردۇنغا ھاسىسىنى جۇنۇپ تۇرۇپ:

— ھەي خەقنىڭ رىسقىغا چىش بىلەيدىغان بۇلاڭچى، نېمىدەپ تىلىڭنى چاينايسەن، بىلىپ قوي: مەن دېگەن پۈتكۈل يۇرتقا تونۇشلۇق «ھاسان قارغۇ» دېگەن كىشى بولىمەن. مېنىڭ يەنە ئۆزۈمگە ئوخشاش باشقا ئالتە قېرىندىشىم بار. مېنىڭ قولۇمدىن گۆھەرنى ئېلىۋالىمەن دېگىنىڭ ئۇخلىماي چۈش كۆرگىنىڭ، چىرايلىقچە ئۇدۇل يولۇڭغا ماڭ، بولمىسا سېنى بالاغا تىقىپ، جېنىڭنى ئالقىنىڭغا تۇتقۇزۇپ قويىمەن، — دەپ تۇۋلاپتۇ.

ئالدانغانلىقىنى بىلگەن نۇردۇننىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، گۆھەرلىرىنى تارتىۋالماقچى بوپتۇ. ئەمما ھاسان قارغۇنىڭ ساق ئادەملەردەك ساۋىشىدىن باش - كۆزلىرى قانغا مىلىنىپ چىدىيالماي قاپتۇ.

ھاسان قارغۇ نۇردۇننى ھارغىچە ساۋاپ بولغاندىن كېيىن، گۆھەرلەرنى ئاسمانغا بىر - بىرلەپ ئېتىپ - تۇتۇۋېلىپ «پوندىلىكىم - پوندىلەك» دەپ ئوينىغىنىچە كېتىپ قاپتۇ. نۇردۇن ئەلىمى ئىچىگە پاتمىغان ھالدا ئۆز - ئۆزىنى كاچاتلاپ بىردەم يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ - دە، ھاسان قارغۇنىڭ قارىسىنى يىتتۈرمەي يىراقتىن پايلاپ مېڭىپتۇ، ماڭا - ماڭا خىلۋەت يارلىقتىكى قەبرىستانلىق چېتىگە قاتار سېلىنغان يەتتە ئېغىز كونا ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. نۇردۇن قانداق قىلىش توغرىسىدا بىر قارارغا كېلەلمەي ئولتۇرسا، ھاسان ھېچقانداق تەمتىرىمەي ئۇدۇل بېرىپ ھېلىقى يەتتە ئېغىزلىق ئۆينىڭ ئەڭ بېشىدىكى بىرىنچى ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ كېتىپتۇ، نۇردۇننىڭ كۆڭلىگە دەرھال بىر ئوي كەپتۇ - دە، شەپە چىقارماي ھاسان قارغۇنىڭ ئۆيىگە كىرىۋاپتۇ. قارىسا ھاسان قارغۇ «پوندىلىكىم - پوندىلەك» دەپ غىڭشىغىنىچە ھېلىقى گۆھەرلەرنى بىر - بىرلەپ ئېتىپ - تۇتۇۋېلىپ ئويناۋاتقۇدەك، ئاچچىقىدىن يېرىلغۇدەك بولغان نۇردۇن كېيىنكى قېتىمدا گۆھەرلەرنى بىر - بىرلەپ كاپ - كاپ تۇتۇۋېلىپ، تېۋىش چىقارماي تاكچىغا چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ. گۆھەرلەرنى بايىقىدەك ئۇدۇللۇق تۇتۇپ ئالالمىغان ھاسان قارغۇ ئالاقزادە بولۇپ يەر - سۇپىلارنى بىر ھازا سىيلاشتۇرۇپتۇ. بۇلۇڭ - پۇچقاق، تاملارنى سىيلاشتۇرۇپتۇ. ئاخىرى ئۈمىدسىزلىنىپ:

— ۋاي دات، ئوغرى كەلدى! بۇلاڭچى كەلدى! ئادەم بارمۇ؟ — دەپ داۋراڭ كۆتۈرگىلى تۇرۇپتۇ.

بىردەمدىلا ھاسان قارغۇغا ئويئوخشاش ئالتە قارغۇ كىرىپ كەپتۇ .

— ھاسان ئاكا ، نېمە بولدۇڭ ؟ ئوغرى - بۇلاڭچىلار نەدە ؟ نېمەڭنى يوقاتتىڭ ؟ — دەپ سورىشىپتۇ باشقا قارغۇلار .

ھاسان قارغۇ بايىقى كەچمىشلىرىنى قارغۇلارغا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— ۋاي ئەخمىقەي ، — دەپتۇ قارغۇلاردىن بىرى ، — قولغا كەلگەن بۇنداق ئېسىل گۆھەرنى خالىغانچە ئېتىپ ئوينىغىنىڭ نېمىسى ؟ مانا مېنىڭدەك پۇختا ساقلىمامسەن ؟ ئىشەنمىسەڭ ئۆزۈڭ سىلاپ كۆرۈپ باق ، بۇنىڭ قېتىدا تىللا ، ياقۇت بار دېسە كىممۇ ئىشەنمەيدۇ ؟

ھېلىقى قارغۇ گەپ قىلىۋېتىپ قولىدىكى توم ھاسىسىنى ھاسان قارغۇغا ئۇزىتىپتۇ ، پەملەپ تۇرغان نۇردۇن قولىنى سوزۇپلا ھاسىنى ئېلىۋاپتۇ .

— ھاسان ئاكا ، مانا مېنىڭكىنى كۆرۈپ باق !

— مېنىڭكىنىمۇ ...

قارغۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ مال - دۇنيا ساقلايدىغان نەرسىلىرىنى : كۇلاسىنى ، كەشىنى ، بەلبېغىنى ... بىر - بىرلەپ ھاسان قارغۇغا ئۇزىتىپتۇ ، نۇردۇن ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى قولغا چۈشۈرۈپتۇ .

— ھاسان ئاكا ، ھاسامنى كۆرۈپ بولغان بولساڭ ، ئەكەل ئەمدى ، — دەپتۇ بىرىنچى قارغۇ قولىنى ئۇزىتىپ .

— ھاساڭنى تېخى تۇتۇپمۇ باقمىدىم يوق ، نەدىكى ھاسىنى دەيسەن ؟ — دەپتۇ ھاسان قارغۇ ھەيرانلىق ئىچىدە .

— ۋاي مۇتتەھەم ، سېنى ھەممىمىزدىن چوڭ ، ھەممىمىزدىن تەجرىبىلىك دەپ ئىشىنىپ ، ھۆرمەت قىلىپ بىر ئۆمۈر تىلەپ - تالاپ تاپقان ۋەج - دۇنيايىمنى بەرسەم ئېلىۋېلىپلا تېنىۋالامچىمۇ سەن ؟ ۋاي نائىنساپ ئالدامچى ، بېرەمسەن - يوق ؟ — بىرىنچى قارغۇ ئېتىلىپ بارغىنىچە ھاسان قارغۇنى مۇشتلاپ كېتىپتۇ .

— كۇلايىمنى بەر !

— بەلبېغىمنى ئەكەل !

— كەشىمنى قايتۇر !

قارغۇلارنىڭ قالغىنىمۇ يوپۇرۇلۇپ ھاسان قارغۇغا تاشلىنىپتۇ ، ئۆي ئىچى توپا - چاڭغا ، ئۇر - يىقىت ئاۋازىغا ، ۋاي - داتقا تولۇپتۇ . بىرىنىڭ يۈزى يېرىلىپتۇ ، بىرسىنىڭ بۇرنى ماكچىيىپتۇ ، يەنە بىرسىنىڭ قۇلىقى ئېزىلىپتۇ . بىر ھازا ئوپۇر - توپۇردىن كېيىن ، قارغۇلاردىن بىرى ئەقلىنى تېپىپ ۋارقىراپتۇ :

— ئەي خۇدانىڭ قەھرىگە ئۇچرىغان ناكەس قارغۇلار ، توختاش ! بىز مۇشۇ يېشىمىزغىچە بىللە ياشاپ ، بىر - بىرىمىزنىڭ سىرلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ كەلدۇق . ھازىرغا قەدەر ھېچكىم - ھېچكىمنى ئالداپ باقمىغان . ئەجەبا ، بۈگۈن بىراقلا ھەممىمىز ئالدامچى ، ئىنساپسىز كاززاپلارغا ئايلىنىپ قالدۇقمۇ ؟ مۇشۇ ئۆي ئىچىدە چوقۇم بىر يات ئىنسان بار . ئۇ ھاسان ئاكامنىڭ گۆھەرلىرىنىمۇ ، باشقىلىرىمىزنىڭ ھاسا ، كۇلا ، بەلباغ ، كەشلىرىنىمۇ

سوقۇۋالدى . ھېسابىنى ئاشۇ قاراقچىدىن ئالماي ، بىر - بىرىمىزنى ئۇرۇپ - چېيلەپ ناكاھ قىلغىنىمىز نېمىسى ؟

باشقا قارغۇلار ئۇنىڭ سۆزىگە قايىل بولۇشۇپتۇ . ئەمما ، قاراقچىنى قانداق تۇتۇش كېرەكلىكىنى بىلمەيتۇ . دەتالاش باشلىنىپتۇ .

— تالاشماڭلار ، — دەپتۇ بايىقى قارغۇ ، — مەن ھازىر بوسۇغا ئۈستىدە پۇتۇمنى سۇنۇپ ئولتۇرىمەن ، ئاندىن ھەر بىرىڭلار نۆۋەت بىلەن ئىسمىڭلارنى ئاتاپ ئاتلاپ ئۆتۈسلەر ، نەق ئالتە ئادەم ئۆتۈپ بولغاندا ئېشىپ قالغىنى قاراقچى بولىدۇ . شۇنى تۇتىمىز .

ئۇنىڭ دېگىنىگە ھەممىسى قوشۇلۇپتۇ .

ھېلىقى قارغۇ بوسۇغا ئۈستىدە ئىككى پۇتىنى كېسەككە تىرەپ ئولتۇرۇپتۇ . قارغۇلار بىر - بىرلەپ ئۆز ئىسمىلىرىنى مەلۇم قىلىپ ئاتلاپ ئۆتۈپتۇ . نۆۋەت بەشىنچى قارغۇغا كەلگەندە ، نۇردۇن شەپە چىقارماي بەشىنچى قارغۇنىڭ ئىسمى بىلەن ئۆتۈۋاپتۇ . ئالتىنچى قارغۇ يېقىنلىشا - يېقىنلاشمايلا ، ئىشىك باققۇچى قارغۇ دەس ئورنىدىن تۇرۇپ :

— مانا مەن بىلەن قوشۇلۇپ جەمئىي يەتتە قارغۇ بولدۇق ، دەرھال يېپىلىپ ئۆينى ئاختۇرۇڭلار ، ئۇچرىغان يات ئادەمنى ئۇرۇپ جايلىۋېتىڭلار ، — دەپ بۇيرۇق قىپتۇ .

قارغۇلار ئۆي ئىچىگە يېپۇرۇلۇپ كىرىپ چىقىشقا تەمشىلىۋاتقان ئاخىرقى قارغۇنى تۇتۇشمۇ - تۇتۇشتىن ئۇرۇپ دۇمبالاشقا باشلاپتۇ .

— توختاڭلار ، مەن ھاسان قارغۇ بولىمەن ، — دەپ زارلىنىپتۇ دۇمبالىنىۋاتقان قارغۇ .

ئاۋازىدىن تونۇپ توختاشقاندا ھاسان قارغۇ ھالىدىن كېتىپ قالغان بولۇپ نۇردۇن ئاللىقاچان ئولجىلارنى ئېلىپ تىكىۋەتكەنىكەن . ئەلەم ۋە غەزەپتىن قارغۇلار زار قاخشىشىپ ، بىر - بىرىگە تاپا - تەنىلەر ياغدۇرۇشۇپ قاپتۇ .

نۇردۇن شۇ ماڭغىنىچە شەھەرنىڭ نېرىقى چېتىگە بېرىپ توختاپتۇ ، ئەتىسى بىر كاتتا زېمىننى سېتىۋېلىپ ، بازىرى ئىتتىك ماللار دۇكىنى ئېچىپتۇ . بىر قانچە خىزمەتكار ياللاپ ، خەير - ساخاۋەتنى يولغا قويۇپتۇ . ئۇنىڭ سودىسى يۈرۈشۈپ ، تاپاۋىتى كۈندىن - كۈنگە ھەسسىلەپ ئاۋۇپ تۇرغاچقا ، پاناھ تارتىپ ، شەپقەت تىلەپ كەلگەنلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەسمۇ ، ئۇنىڭ پۇل - ۋەجى كەملىمەي ئېشىپ بېرىپتۇ ، شۇنداق قىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ئۇ يۇرت بويىچە داڭلىق ساخاۋەتلىك بايلاردىن بولۇپ تونۇلۇپتۇ .

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ ، ئايلار ئۆتۈپتۇ ، بىر كۈنى خىزمەتكارلاردىن بىرى نۇردۇننىڭ ئالدىغا بىر قېرى قارغۇ بوۋاينى باشلاپ كىرىپتۇ ، نۇردۇن قارغۇدەك بولسا ، ئۇ ھېلىقى كاززاپ ھاسان قارغۇ ئىكەن ، ھاسان قارغۇنىڭ قورۇلۇپ قورايغا ئايلانغان ئەپتىگە قاراپ ئىچى ئاغرىپتۇ - دە . ئۇنى ئەپقېلىپ ئايرىم كۆتۈشكە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ، بىراق ئۇ ئۆزىگە دائىم پەخەس بولۇپ ، چاندۇرماي يۈرۈپتۇ . بىر كەچقۇرۇن نۇردۇن ئۇيلاشقا تەمشىلىۋاتقانىكەن . ھاسان قارغۇ ئۇدۇل ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەپتۇ - دە :

— گۇناھىغا تۆۋە قىلىپ ئايىغىغا باش قويامدىكىن دەپ پۇرسەت بەرسەم بىلمەسكە سېلىپ خۇپسەنلىك بىلەن ئۆتۈۋاتىسەن ، ھەي بۇلاڭچى ، ئاكا - ئۇكا يەتتە بىچارىنى زار

قاخشىتىپ راھەت كۆرۈشكە نېمە ھەددىڭ ؟ ھازىردىن باشلاپ قولۇم ياقاڭدا ، قېنى قانداق شۇملۇق قىلارسەنكىن ؟ ـــ دەپ ئۆزىنى نۇردۇنغا تاشلاپتۇ .

نۇردۇن چىراغپاينى ئېلىپ ئېتىپتىكەن ، چىراغپاي ھاسان قارغۇنىڭ پېشانىسىگە تېگىپ شۇ ھامان جېنىنى ئاپتۇ ، قورقۇپ كەتكەن نۇردۇن ھاسان قارغۇنىڭ جەسىتىنى سۆرەپ ئىچكەركى ئۆيگە ياتقۇزۇپ قويۇپتۇ . ئەتىسى ئۇ خۇپپىيانە ئادەم چىقارتىپ ، شۇ ئەتراپتىكى كىشلەرنىڭ سۈيىنى توشۇپ ، ئوتۇننى يېرىپ جان باقىدىغان سارالڭ قېتىش بىر ئادەمنى چاقىرتىپ كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا :

ـــ ئاتام رەھمەتلىك كەپتەرگە دان بېرىمەن دەپ بالىخانىغا چىقىپ كېتىۋېتىپ شوتىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ جان تەسلىم قىلدى . ئۇ ھايات ۋاقتىدا « ياتقان يېرىم كەڭ ۋە چوڭقۇرراق بولسۇن ، ھازامنى ئاچماڭلار ، نەزىرىمنى بەرمەڭلار ، ئارامخۇدا ياتاي » دەپ ۋەسىيەت قىلغان . ھەققىڭگە بىر تىللا بېرەي ، ئاتامنىڭ يەرلىكىنى چوڭقۇر كولاپ ، پۇختاراق كۆمۈپ قويساڭ ! ـــ دەپ بىر تىللا تاشلاپ بېرىپتۇ . ھېلىقى سارالڭ قېتىش ھاسان قارغۇنىڭ نېرى ـ بېرىسىنى سۈرۈشتە قىلىپ يۈرمەيلا كىگىزگە يۆگەپ مەھەللە سىرتىدىكى قەبرىستانلىقنىڭ چېتىگە چوڭقۇر گۆر كولاپ كۆمۈپ قويۇپ قايتىپتۇ . شۇ كۈنى كەچتە ھاسان قارغۇنىڭ قېرىنداشلىرىدىن بىرى نۇردۇننىڭ ساخاۋەتخانىسىغا كىرىپ :

ـــ ئاكىمىز ھاسان قارغۇنى قايتۇرۇپ بەر ، ـــ دەپ داۋراڭ سالغىلى تۇرۇپتۇ .

قورقۇپ جان ـ پېنى چىققان نۇردۇن ئۇنى ئىچكەركى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ ھېلىقى چىراغپاي بىلەن بىرنى قويۇپ ئۇجۇقتۇرۇپتۇ . ئەتىسى يەنە ھېلىقى سارالڭ قېتىشنى چاقىرتىپ كېلىپ :

ـــ ئاتامنى يەرلىككە پۇختىراق كۆمگىن دېسەم ، ئىشنى چالا ـ بۇلا تۈگىتىپلا بولدى قىلغان ئوخشايسەن ، ئاتام خاپا بولۇپ قايتىپ كېلىۋالدى . ھەققىڭگە ماۋۇ بىر تىللانى ئال ! بۇگۇن تۈزۈكرەك كۆمگىن ، ـــ دەپ يەنە بىر تىللا تاشلاپ بېرىپتۇ . ھېلىقى سارالڭ قېتىش ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ قارىسا راستىنلا تۈنۈگۈن ئۆزى كۆمۈپ قويغان بوۋاي ئەسلى جايىدا سونايلىنىپ ياتقۇدەك ، ئۇ كاللىسىنى بىر قاشلىۋېتىپ ئىككىنچى قارغۇنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ گۆرنى ئون گەز كولاپتۇ . ئاغزىنى پۇختا ئېتىپ ، چىڭداپ دەسسەپ كۆمۈپ قايتىپتۇ . بىراق ، شۇ كۈنى ئۈچىنچى قارغۇ نۇردۇننى ئىزدەپ كېلىپ غەۋغا كۆتۈرۈپتۇ . نۇردۇن ئۇنىمۇ ھېلىقى ئۇسۇل بويىچە جايلاپ ، ئەتىسى ھېلىقى سارالڭ قېتىشنى چاقىرتىپتۇ ـ دە :

ـــ سېنى خېلى تۈزۈك مۇسۇلمان ھېسابلاپ يۈرسەم ، پۇلۇمنى بىكارغا ئېلىۋالغاندەك تۇرىسەن ، ئىشەنمىسەڭ كىرىپ كۆرۈپ باق ، دادام يەنە رەنجىپ يېنىپ كېلىۋالدى ، ـــ دەپتۇ . سارالڭ قېتىش كىرىپ قارىسا ئۆزى كۆمۈپ قويغان بوۋاي ئەسلى جايىدا پۇرۇنقى پېتى ياتقۇدەك ، ئۇ تازا رەللە بولۇپ جەسەتنى ئېلىپ يەرلىكنى ئون بەش گەز چوڭقۇرلۇقتا كولاپتۇ ، گۆر ئاغزىنى پىششىق خىش بىلەن لايلاپ بېكىتىپ ، سىرتىنى ئىككى قەۋەت سۇۋاپ قايتىپتۇ . شۇ كەچقۇرۇن تۆتىنچى قارغۇ كېلىپ نۇردۇنغا ئېسىلىپتۇ ، نۇردۇن ئۇنىمۇ ئاۋۋالقى ئۇسۇل بويىچە قەتلى قىلىپ ، ئەتىسى سەھەردە ھېلىقى سارالڭ قېتىشنى چاقىرتىپ كەپتۇ . بۇ قېتىم ئۇ باشقا گەپ ـ سۆز قىلمايلا ئىچكەركى ئۆيىنى كۆرسىتىپتۇ ، ئەرۋاھى ئۇركىگەن سارالڭ

قىتتىش تۆتىنچى قارغۇنى ئون بەش گەز گۆرگە ئەپكىرىپ، پۇت ـ قوللىرىنى پىششىق چىگە ئارغامچا بىلەن چىتىپ، گۆرنىڭ تۆت بۇلۇڭىغا تۆت تۆمۈر قوزۇق قىقىپ چەپراس باغلىۋىتىپ ئاندىن ئاۋۋالقىدەك پۇختا ئېتىپ قايتىپتۇ. بىراق، بەشىنچى، ئالتىنچى ۋە يەتتىنچى قارغۇلارنىڭ ئەھۋالىمۇ ئوخشاشلا تەكرارلىنىۋىرىپتۇ. ئەھۋالنىڭ تەكتىنى بىلمىگەن ساراڭ قىتتىشنىڭ تەلۋىلىكى تۇتۇپ قىلىپتىن چىقىپلا كىتىپتۇ. يەتتىنچى قارغۇنىڭ جەسەتىنى ئېلىپ كىتىۋاتقاندا تاڭ ئېتىپ ئەزان ۋاقتى بولغانىكەن. مەزىننىڭ ئەزان باشلىغىنىنى كۆرگەن ساراڭ قىتتىش، يەتتىنچى قارغۇنىڭ جەستى بىلەنمۇ كارى بولماي:

— ئاناڭنى، ئالتە كۈندىن بۇيان قىلمىغان ئامالىرنى قوللىنىپ، نۇرغۇن ئەجىر بىلەن كۆمۈپ كەلسەم، ئەمدى بۈگۈن تىخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ يەرلىككە كىرمەي تۇرۇپلا پەشتاقتا چىقىۋىلىپ ناخشا تووْلاۋاتقىنىنى، كىمىڭنى زاڭلىق قىلىسەن، ۋۇي تىجىمەل قىرى، — دىگىنىچە مەسچىتنىڭ پەشتىقىغا چىقىپ مەزىن ئاخۇنۇمنى چاناپ ئۆلتۈرۈپتۇ ـ دە، سۆرىگىنىچە چوڭ كۆلگە تاشلىۋىتىپتۇ، دەل شۇ چاغدا بىر ئايال سۇ ئېلىۋاتقانىكەن. بىر نىمىنىڭ شالاپ ـ شۇلۇپ قىلىپ كۆلگە چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ قورققىنىدىن «ۋاي ـ ئاللا» كۆتۈرۈپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ساراڭ قىتتىشنىڭ ئىمانى تىخىمۇ ئېزىقىپ:

— ۋاي ئابرويىنى بىلمەيدىغان قىتمال قىرى، ھازىرلا جىنىڭنى جەننەتكە يوللىغان تۇرسام، ئەمدى نومۇس قىلماي ئايالچە كىيىنىپ ئادەم ئەخمەق قىلغىلى تۇردۇڭمۇ؟ — دىگىنىچە ھىلىقى ئايالنى قوغلاپ بىرىپ چاناپ تاشلاپتۇ، شۇ چاغدا بىر توپ جامائەت ئالدىراش نامازغا كىتىۋاتقانىكەن، بىر غالجىرلاشقان ئەركەكنىڭ بىر ئاجىز ئايالنى قوغلىغان پىتى چاناپ تاشلىغىنىنى كۆرۈپ ئارىغا كىرگەنىكەن، قانچىسى شۇ ھامان جىنىدىن ئايرىلىپتۇ. مەسچىت ئالدى بىر دەمدە قىيامەتكە ئايلىنىپتۇ. ساراڭ قىتىش تامامەن ئەقلىنى يوقىتىپ ئۇچرىغانلا ئادەمنى چاناشقا باشلاپتۇ. ئەتراپتىكى بىر قانچە مويسىپىت مەسلىھەتلىشىپ ئۇستا چەۋەندازدىن ئىككىنى چاقىرتىپ كەپتۇ. بۇ چەۋەندازلار ئات يۈگۈرتۈپ كىلىپ ئۇستىلىق بىلەن ئىككى ياقتىن سالما تاشلاپ ساراڭ قىتىشنى ئاران تۇتۇۋاپتۇ.

يۇرت قازىسى ساراڭ قىتىشنى دۈمبە ـ كاسىلىرى تىتىلىپ كەتكىچە كالتەكلەتكەندىن كىيىن، ئالدىرىماي سوراق قىلىپ، ئۇنىڭ غالدا ـ غۇلدۇڭ سەۋدايىلارچە جاۋابلىرى ئۇستىدە قاتتىق باش قاتۇرۇپ، باش جاۋابكارنىڭ نۇردۇن باي ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقىپتۇ. نۇردۇن باينى تۇتۇپ ئەپكەلدۈرۈپ، ئىشنىڭ پۈتكۈل جەرياندىن خەۋەرلىنىپتۇ.

ئاددىيغىنە چاقچاقتىن بىر تالاي ئادەمنىڭ ئۆلۈشىدەك ئېغىر ئاقىۋەت كىلىپ چىققىنىدىن قاتتىق ئۆكۈنگەن قازى نۇردۇن باينى چالما كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرگۈزۈپ، ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسىنى يىتىم ـ يىسىرلارغا سەدىقە قىلىپ بەرگۈزۈۋەتكەندىن كىيىن، يەنە زوردۇنىنىمۇ تاپقۇزۇپ كىلىپ ئۆمۈرلۈك زىندانغا ساپتۇ. جان ـ دوست ئاغىنىلەر ئارىسىدىكى چاقچاق تۈپەيلىدىن ئاشۇنداق پاجىئەلەرمۇ سادىر بولغانىكەن.

ئېيتىپ بەرگۈچى: بۈگۈر ناھىيە چىدىر يىزىسىدا ئۆتكەن ھۆسنەرىخان.
توپلاپ رەتلىگۈچى: ئابلىمىت مۇھەممەدى ئاقىيولى

ئەپسانىلەر

چۈشنىڭ ھەققىدە

قەدىمكى زاماندا ۋابا تارقاتقۇچى بىر مەخلۇق بولغانىكەن، ئۇنىڭ ئايىغى تەگكەنلىكى يۇرت ـ مەھەللىلەرگە كېسەل پەيدا بولۇپ ۋەيران بولۇپ كېتىدىكەن. بۇ ئاپەتكە چىدىمىغان خەلق سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا ئەرز قىلىپ بېرىپتۇ. سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ھېلىقى مەخلۇقنى ئەپكەلدۈرۈپ، چاناپ قىيما ـ قىيما قىلدۇرۇپتۇ ۋە ئۇنى بىر ئىدىشنىڭ ئىچىگە سېلىپ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىۋېتىپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى بىر مايمۇن ئىدىشنى دومىلىتىپ ئويناشقا باشلاپتۇ. ئىدىش بىر تاشقا تېگىپ سۇنۇپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا ئىدىشتىن سان ـ ساناقسىز ئۇششاق ھاشاراتلار چىقىپ جاھانغا تارقاپ كېتىپتۇ ۋە بۇرۇنقى كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇشقا باشلاپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ كىشىلەر بۇ ھاشاراتنى چۈشن دەپ ئاتاپتۇ.

بۇلۇت قىز ھەققىدە

چەكسىز كەتكەن بىر جاڭگاللىقتا بىر قانچە ئائىلىلىك ئادەم ياشايدىكەن. بۇ يەردە ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپ، تېرىغان ئاشلىقلار ئۈنمەپتۇ. ئامالسىزلىقتىن ئاخىرى كىشىلەر بۇ جايدىن كەتمەكچى بولۇشۇپتۇ. لېكىن ئۇلار بۇ چوڭ جاڭگالىقتىن چىقىپ بولغۇچە بەرىبىر ھايات قالمايدىغانلىقىنى بىلىپتۇ. شۇڭا ئۆلۈمنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشتىن باشقا چارە تاپالماپتۇ.

بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەقىللىق ۋە زېرەك بىر قىز بار ئىكەن. ئۇ باشقىلارغا:

— سىلەر مېنى كۆيدۈرۈڭلار. بولمىسا ھەممىمىز ھالاك بولىمىز. مېنىڭ گېپىمگە كىرىپ مېنى تېزرەك كۆيدۈرۈڭلار...، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن ھەيران قاپتۇ. ئۇلار قىزنىڭ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋېلىشىدىن بىر ئىشنى پەملىگەندەك بوپتۇ. ئاخىرى قىزنى كۆيدۈرۈشكە مەجبۇر بوپتۇ. قىزنى كۆيدۈرگەن ھامان ئاسماننى ئىس ـ تۈتەك قاپلاپ، پۈتۈن يەر ـ جاھان پېژغىرىم ئىسسىقتىن خالىي بوپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي شارقىراپ يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر ئۇنى «بۇلۇت قىز» دەپ ئاتىشىدىغان بوپتۇ.

«بۇلۇت قىز» نىڭ كۆڭلى بەك يۇمشاق ئىمىش. ھەر دائىم دېھقانلارنىڭ زارىنى ئاڭلىسىلا يامغۇر ياغقۇزىدىكەن. شۇڭا كىشىلەر «بۇلۇت قىز» نى ياخشى كۆرىدىكەن. زېمىندا قۇرغاقچىلىق يۈز بەرسىلا كىشىلەر «بۇلۇت قىز» نى چاقىرىدىكەن.

سامان يولى توغرىسىدا

قەدىمكى زاماندا بىر ئايال ئۆزىنىڭ ئارزۇلۇق بالىسىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئانا بالىسىنىڭ پىراقىدا نالە ـ پەرياد قىلىپ ئۇنى ئىزدەشكە مېڭىپتۇ. بۇ بالا تېخى ئەمچەكتىن ئايرىلمىغانىكەن. شۇ سەۋەبتىن ئانىنىڭ ماڭغان يولىغا ئىككى كۆكسىدىن ئاققان سۈت تېمىپ ئىز قالدۇرۇپتۇ. ئەنە شۇ سۈت ئىزىدىن كېيىنچە سامان يولى پەيدا بولغانىكەن. ئەسلىدە ئەجدادلىرىمىز «سامان يولى» نى «سۈت يولى» دەپمۇ ئاتىغانىكەن.

ئاقساق مارال دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى

هازىرقى ئاقساق مارال دېگەن جاي قەدىمكى چاغلاردا ئادەم ياشىمايدىغان چۆللۈك بولۇپ، ئۇ يەردە ھەر خىل ھايۋاناتلار ياشايدىكەن. يىراق يۇرتلاردىن كىشىلەر بۇ يەرگە كېلىپ ئوۋ ئوۋلايدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر شاھزادە بىر نەچچە مۇلازىملىرى بىلەن بۇ يەردە ئوۋ قىلىپ يۈرسە، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بىر مارال ئۇچراپ قاپتۇ. شاھزادە مارالغا قارىتىپ ئوق ئاتقانىكەن، ئوق مارالنىڭ پۇتىغا تېگىپ ئاقساپ قاپتۇ. مۇلازىملار بۇ ئاقساپ قالغان مارالنى قوغلاپ تۇتۇۋاپتۇ ۋە ئۇنى سويۇپ كاۋاپ قىلىپ يېيىشىپتۇ. ئاندىن ئۇلار ئۆز يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. يولنىڭ يېرىمىغا كەلگەندە شاھزادە بويىنىدىكى گۆھەرنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى سېزىپتۇ ۋە مۇلازىملىرىغا دەرھال كەينىگە يېنىپ گۆھەرنى تېپىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. مۇلازىملار ھەممە يەرنى ئىزدەپ ئاخىرى ھېلىقى مارالنى كاۋاپ قىلىپ يېگەن جايدىن گۆھەرنى تېپىپتۇ. شاھزادە گۆھەرنى كۆرۈپ مۇلازىملىرىدىن:

— گۆۋھەرنى نەدىن تاپتىڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھېلىقى ئاقساق مارالنى كاۋاپ قىلىپ يېگەن يەردىن، — دېيىشىپتۇ ئۇلار. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ يەرنىڭ نامى «ئاقساق مارال» دەپ ئاتىلىپ قاپتۇ.

ۋاش شەھىرى ھەققىدە

رىۋايەت قىلىنىشىچە هازىرقى ۋاش شەھىرى خارابىسى ئەسلىدە قاقاس بىر دەشت ـ باياۋان ئىكەن. بىر كۈنلىرى ۋاژ موللام دېگەن دەرۋىش جاھان كېزىپ يۈرۈپ مۇشۇ چۆللۈككە كېلىپ قاپتۇ. ئۇنىڭغا بۇ يەردە بىر ئېيىق ئۇچراپتۇ. ئېيىق كۈن پېتىشقا قاراپ كېتىۋېتىپ بىر يەرگە بارغاندا قولى بىلەن يەرنى تاتىلاپ بىر بۇلاقنىڭ كۆزىنى ئېچىپتۇ. ئاندىن بۇلدۇقلاپ چىقىۋاتقان سۇدىن قانغۇچە ئىچىپ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ. ئېيىققا ئەگىشىپ كەلگەن ۋاژ موللام بۇلاقنىڭ يېنىغا كېلىپ ھاردۇق ئېلىپ يېتىپ قاپتۇ. ئۇ چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە بىر ئاقساقال بوۋاي: «ئەي جاھان كەزدى دەرۋىش! ئەمدى جاھان كېزىشنى توختات. مۇشۇ جاي سېنىڭ ماكانىڭ بولۇپ قالسۇن. بۇ يەرنىڭ ئىسمى سېنىڭ نامىڭ بىلەن ئاتالسۇن» دەپتۇ. ۋاژموللام ئويغىنىپ قارىسا ئەتراپتا ھېچكىم كۆرۈنمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بۇ چۆللۈكنى ئاۋات قىلىشنى نىيەت قىپتۇ: ھېلىقى بۇلاقنى بويلاپ ئۆستەڭ قېزىپتۇ، يەر ئېچىپتۇ. ئۆتكەن ـ كەچكەن يولۇچىلاردىن بۇغداي ـ قوناق تىلەپ تېرىپتۇ. بارا ـ بارا باغ بىنا قىپتۇ. مۇساپىرلار بۇ يەرگە كېلىپ ماكانلىشىپتۇ. بارغانسېرى ئادەم كۆپىيىپ، بۇ جاي ئاۋات شەھەرگە ئايلىنىپتۇ. ئەنە شۇ چاغلاردىن باشلاپ بۇ يەرنىڭ ئىسمى «ۋاژ شەھىرى» دەپ ئاتىلىپ قالغانىكەن.

توپلاپ رەتلىگۈچى: ئابدۇكېرىم راخمان

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى: پەرىدە ئىمىن

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتابلار ئىسكىلاتى

خەۋەر قىلىشقا بولمايدۇ

باي ئۆيىدە يىللىقچى بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەن ئەپەندىمنى چاقىرىپ :

ــــ ئىپىسىگىزدە بولسۇنكى ئەپەندىم ، ئۆيدە بولغان ھەر قانداق ئىشنى سىرتتا دېيىشكە بولمايدۇ ، ــــ دەپتۇ .

ئارىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي باينىڭ ئۆيىگە ئوت كېتىپتۇ . بۇنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتكەن باي جىددىيلىشىپ :

ــــ ئەپەندىم ، تېز بولۇڭ ! چاپسان بېرىپ جامائەتكە خەۋەر قىلىڭ ، جامائەت كېلىپ ئوتنى ئۆچۈرۈشۈپ بەرسۇن ، ــــ دەپتۇ .

باينىڭ جىددىي قىياپەتتە قىلغان سۆزىنى ئاڭلىغان ئەپەندىم ئانچە پىسەنت قىلمىغان ھالدا :

ــــ بېگىم ، ھەرگىزمۇ جىددىيلەشمىسىلە ، خەۋەر قىلىشقا پەقەتلا بولمايدۇ ، ــــ دەپتۇ .

ئەپەندىمنىڭ سۆزىدىن تولىمۇ ئاچچىقلانغان باي ، ئەپەندىمدىن :

ــــ نېمىشقا خەۋەر قىلىشقا بولمايدۇ ، ــــ دەپ سوراپتۇ .

ــــ نېمىشقا دەپ مەندىن سورايدىلىغۇ بېگىم . ئۆيدە يۈز بەرگەن ئىشلارنى سىرتتا دېيىشكە بولمايدۇ ئەمەسمۇ ؟

خانىملىرىدىن سوراسىلا

ئەپەندىم قازىخانىدا مەسلىھەتچى بولۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، قازى خانىسىغا ئەپەندىمنى چاقىرىپ :

ــــ ئەپەندىم ، بۈگۈن ئىككى دەۋاگەر دەۋالىشىپ قازىخانىغا كەلدى ، ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ باقسام ، ھەر ئىككىسىنىڭلا گەپ ـ سۆزلىرى ھەم توغرا ، ھەم ئىشەنچلىك تەك قىلىدۇ . شۇڭا بۇ ھەقتە ھۆكۈم چىقىرالمىدىم ، سىزنىڭچە قانداق قىلسام بولار ؟ ــــ دەپ مەسلىھەت سوراپتۇ .

ئەپەندىم ھېچبىر ئىككىلەنمەيلا :

— ئاخشاملىقتا خانىملىرىدىن سورىسىلا ، سىلى بارغىچە خانىملىرى ھۆكۈمنى چىقىرىپ قويىدۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

ھەشقاللىنى قېيىن ئاپام دېسۇن

ئەپەندىمنىڭ ئايالى ئۆيدىكى كۆزگە چېلىققۇدەك نەرسىلەرنى ھەتتا ئۇرۇق - تۇغقان ، يار - بۇرادەرلەر ئېلىپ كەلگەن سوۋغا - سالاملارنىمۇ ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىۋېتىدىكەن . ئەپەندىم ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈرگەن كۈنلەردىن بىرىدە ، ئەپەندىمنىڭ يىراق جايدا تۇرۇشلۇق بىر دوستى ئۇنى يوقلاپ كەپتۇ ھەمدە بىر دانە يوغان ، كۆركەم گىلەمنى ئەپەندىمنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ . ئەمما ئەپەندىم لام - جىم دېمەي ئولتۇرۇپتۇ . ئەپەندىمنىڭ ئايالى :

— ئەپەندىم تىلىڭىزنى مۈشۈك ئۈزۈۋالدىمۇ ؟ جىم ئولتۇرغىچە ، ھەشقاللا دەپ ئالماسىز ! — دەپ كايىپتۇ .

ئەپەندىم دەرھال ئايالىغا قاراپ :

— كايىماڭلار خوتۇن ، ئالسام ئالاي ، ئەمما ھەشقاللىنى قېيىن ئاپام دېسۇن ، — دەپتۇ .

كېچىنىڭ يارتىلىشىنىڭ سەۋەبى

ئەپەندىم زالىم ۋە ئاچكۆز باينىڭ ئۆيىدە چاكار بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلىرىنىڭ بىرىدە باي ئەپەندىمدىن :

— ئەپەندىم ، «يارانقۇچى ئىگەم» مۆمىن بەندىلىرىگە كۈندۈزنىلا ئاتا قىلماي ، نېمە ئۈچۈن كېچە بىلەن كۈندۈزنى تەڭ ئاتا قىلدىغاندۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

زالىم بايلارنىڭ چاكارلىرى چارچاپ ئۆلۈپ كەتمىسۇن ، دەپ كېچىنى يارانقان بولسامدۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم .

توپلاپ رەتلىگۈچى : **قاھار ئابدۇرېشىت**

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : م . **باھاۋىدىن**

پۇچۇنخان قوشاقلىرى

ئابدۇساتتار ناسىرى

پۇچۇنخان قوشاقلىرى ۋە ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى ھېكايىلەر خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان بولۇپ، ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مەملىكىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى بىر قىسىم ئالىم، تەتقىقاتچى، ئەدىب ۋە سەنئەتكارلارنى قىزىقتۇرۇپ كەلدى.

1890 ـ يىلى رۇس ئالىمى پانتوسوپ پۇچۇنخان قوشاقلىرىنى توپلاپ، ئۆزىنىڭ «تارانچى ناخشىلىرى» دېگەن كىتابىغا كىرگۈزگەن. 1945 ـ يىلى سابىق سوۋېت يازغۇچىسى مىر ئەلى «پۇچۇنخان» ناملىق ئۇزۇن ئۇچېرك يېزىپ «شەرق ھەققىتى» ژۇرنىلىنىڭ شۇ يىلقى 1 ـ دىن 6 ـ گىچە بولغان بىرلەشمە سانلىرىدا ئېلان قىلىپ، پۇچۇنخاننىڭ ھايات ـ سەرگۈزەشتىلىرىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى. كېيىنكى يىللاردا بولسا، كۆزگە كۆرۈنگەن تارىخچىلىرىمىزدىن مەرھۇم ئابلا ئەخمىدى، مەرھۇم تېيىپجان ھادى، يازغۇچى ئايشەم ئەخمەت، مەتمىمىن ھوشۇر قاتارلىق يولداشلار يازغان ماقالە ۋە ئەسەرلىرىدە پۇچۇنخان ۋە ئۇنىڭ قوشاقلىرى ھەققىدە مۇھىم ئۇچۇر ۋە ماتېرىياللارنى ئېلان قىلدى.

چىڭ خاندانلىقىنىڭ ئوردا ① ماتېرىياللىرىدىمۇ پۇچۇنخان توغرىسىدىكى خاتىرىلەر خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. پۇچۇنخاننىڭ ئەسلى ئىسمى مېھرىبانۇم، «پۇچۇن» ئۇنىڭغا خانلىق ئوردىدىن بېرىلگەن پەخرى نام. ئۇ خەنزۇچىدىكى «福晋» (فۇجىن — مەرتىۋىلىك خېنىم) دىن كەلگەن.

پۇچۇنخان 19 ـ ئەسىرنىڭ 20 ـ يىللىرى ئىلىدا بەگ بولۇپ تۇرغان خالزات ھېكىمنىڭ ھەدىسىنىڭ قىزى. خالزاتخان — ئىلى گۇڭ بەگلىكىنىڭ تۆتىنچى ئەۋلاد ھاكىمبېگى ئىدى. پۇچۇنخاننىڭ دادىسى نۇرزات بەگ ھايات ۋاقتىدا ئوردا ئۆلىمالىرىنى تەكلىپ قىلىپ قىزىنى ئوبدان تەربىيىلىگەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مېھرىبانۇم كلاسسىك مۇزىكا، ئەدەبىياتنى پىششىق ئىگىلىگەن. شەرق خەلقىنىڭ تىللىرىنىمۇ پۇختا ئۆگەنگەن. ئۇنىڭ قوشاقلىرىنىڭ ئۆز ۋەقەلىكى، قىزىقارلىق تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى بار بولۇپ، كۆپىنچىسى ئۇنىڭ كېيىنكى ھايات كەچۈرمىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

مېھرىبانۇمنىڭ تاغىسى خالزاتخان 1825 ـ يىلى بېيجىڭغا بېرىپ، چىڭ سۇلالىسى پادىشاھىنى زىيارەت قىلىپ، قايتىشىدا قۇمۇلدا مەلۇم ۋاقىت تۇرىدۇ ۋە قۇمۇلنىڭ جاساق جۇنۋاڭى بېشىرنىڭ قىزىنى كۆتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولىدۇ. خالزاتخان بېشىرۋاڭنىڭ ئايالى — بۇۋىھە-

www.uyghurkitap.com

جەرنىڭ ۋاپات بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ ،
ۋاڭغا ھەدىسىنىڭ قىزى مېھرىبانۇمنى
خوتۇنلۇققا بېرىشكە ۋەدە قىلىدۇ . مېھرىبا-
نۇمنىڭ گۈزەللىكى ، ئەخلاق ــ پەزىلەتلىرى
توغرىسىدا ئاڭلىغان بىشىرۋاڭ كۆپ مىن-
نەتدارلىق بىلدۈرۈپ ، خالزاتخاننى نۇرغۇن
سوۋغا ــ سالاملار بىلەن يولغا سالىدۇ . كې-
يىن ئىلى بىلەن قۇمۇل ئوتتۇرىسىدا ئەلچىلەر
ئىككى قېتىم بېرىش ــ كېلىش قىلىپ توي
تەييارلىقلىرىنى پۈتتۈرىدۇ . توي مۇراسىمى
ئىلى ــ قۇمۇل ئىككى ئورۇندا ناھايىتى
داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلگەن . ئىلىدىكى تويغا
قۇمۇلدىن ئەر ــ ئايال بولۇپ 60 ئائىلىلىك
ئادەم كەلگەن . بىشىر ۋاڭ ئۆزى كېلەلمەي
خەنجىرىنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتكەن .
مېھرىبانۇم خەنجەرگە نىكاھ قىلىنغان .
قىزنى كۆچۈرۈپ قويۇش ۋە قۇمۇلدىكى
تويغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئىلىدىنمۇ 60 ئائى-
لىلىك كىشى قۇمۇلغا بارغان . كېيىن
خالزاتخان بىشىرۋاڭ بىلەن بولغان تۇغقان-
چىلىق مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ
قويۇقلاشتۇرۇش ئۈچۈن ، بىشىرۋاڭدىن 30
ئائىلىلىك قۇمۇللۇقنى ئىلىدا
ئولتۇراقلاشتۇرۇشنى ئۆتۈنىدۇ . بىشىرۋاڭ
تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ ، 30 ئائىلىلىك
قۇمۇللۇقنى ئىلىغا كۆچۈرگەن ، خالزات
ھېكىم كەلگەنلەرنى ئاقئۆستەڭنىڭ
جەنۇبىدىكى خۇدىيار يۈزىگە قاراشلىق يەر-
لەرگە ئورۇنلاشتۇرغان . قۇمۇللۇقلار
ئولتۇراقلاشقان بۇ جاي «قۇمۇل مەھەللى-
سى» دەپ ئاتالغان .

گەرچە بۇ تويىنىڭ شۇ چاغدىكى
داغدۇغىسى ناھايىتى چوڭ بولغان بولسىمۇ ،
مېھرىبانۇمغا قىلچە خۇشاللىق ئېلىپ
كېلەلمىگەن . ئۇ شۇ چاغدىكى ھەسرەتلى-

رىنى ئۆز قوشاقلىرىدا مۇنداق ئىپادىلىگەن :
تاغام خالزات چىقىۋېلىپ ،
مەنسەپ تەختىگە.
تۇتۇپ بەردى قۇمۇللۇقنىڭ ،
تەلەي ــ بەختىگە .

تاغام مېنى تۇتۇپ بەردى ،
پاتقاق ۋاقتىدا .
ئاكام بولسا بىرەر ئىدى ،
باھار ۋاقتىدا .

باشىمدىكى كۈكۈلامنى ،
ئانام ئۆرىگەن .
بىر چاقماقتا نىكاھ كۈنى ②
بېشىم تۆرىگەن .

ماڭارىمدا تۇتۇپ بەردى ،
قۇلان يورغىنى .
ھەمسايەڭ دەپ قوشۇپ قويدى ،
دالىن دورغىنى .

قۇلان يورغام كىشنەپ چىقتى ،
ئوردا قوۋۇقتىن .
مېنىڭ مۇنداق دىشۋارلىقىم ،
تاغام بۇزۇقتىن .

مەن تاغامنىڭ گەپلىرىنى ،
يولدا ئاڭلىدىم .
ئۆمىدىمنى ئانا جانىم ،
ساڭا باغلىدىم .

كۆرە يولى ئەگرى ــ توقاي ،
ئەترابى توغراق .
ئىلى دەريا ئاقار ياندا ،
لەۋلىرىم قۇرغاق .

كېچىلىرى جىرىڭلايدۇ ،
ئالتۇن تەڭگىلەر..

قەيەرلەردە قالغانىكەن ،
خۇشۋاق كۈلكىلەر .

مەن غېرىبنى تاغام ساتتى ،
ئىللا تەڭگىگە .
مېنىڭ مەيلىم ئەمدى چۈشمەس ،
دايشاق بەگگىگە .

ئىللا ـ تەڭگە ئالغان تاغام ،
زەرگە تويامدۇ .
ئون بەش ياشلىق قىزنى سېتىپ ،
گۆردە ياتامدۇ .

تاغام مېنى تۇتۇپ بېرىپ ،
يامبۇ تاپامدۇ ؟
يىراق يەردە ئۆلۈپ كەتسەم ، .
قۇمدىن تاپامدۇ ③

ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، مېھرىبانۇم ئويناپ چوڭ بولغان غۇلجا «گۈلشەنباغ» دىن ئانچە يىراق بولمىغان يېزىلارنىڭ بىرى ـ كېپەكيۈزى مەھەللىسىدە ئۆمەرجان دې- گەن بىر دېھقان يىگىت بولۇپ ، قىز ـ يىگىت ئوتتۇرىسىدا دەسلەپكى مۇھەببەت ئۇچقۇنلىرى پەيدا بولغانىكەن ، مېھرىبانۇم ئۆز مەشۇقىنى سېغىنىپ مۇنداق قوشاقلارنى توقۇغان :

تاغدا كاككۇك ، باغدا زەينەپ ،
چىلگە شاپتۇل قايدا بار .
بىللە ئويناپ ، بىللە ئۆسكەن ،
مېھرىبان يار قايدا بار ④
....

مېھرىبانۇم بۇ قوشاقلىرىدا فېئوداللىق نىكاھ ، قائىدە ـ تۈزۈملەرگە بولغان قارشىلىقنى ، ئاياللار ئازادلىقى ، مۇھەببەت ئەركىنلىكىگە بولغان ئارزۇلىرىنى ئىپادىلىگەن .

ئۇ قومۇلغا ئېلىپ مېڭىلىدىغان چاغدا ، ئانىسى سۇمانىخان بىلەن يىغلىشىپ تۇرۇپ مۇنداق قوشاقلارنى ئېيتىشقان :

سۇمانىخان :
مېھرىبانىم كەتتىڭىز غۇ ،
سۆيۈپ ئالاي سىزنى .
يىل ئارىلاپ كېلىپ تۇرۇڭ ،
كۆرگىلى بىزنى .

پۇچۇنخان :
ئاي ئارىلاپ ، يىل ئارىلاپ ،
كېلىمەن سىزگە .
جېنىم ئانا ئاق پەتە ⑤
بەرسىلە بىزگە .

ئانامنى تاپشۇردىما ،
جان ئاكا سىزگە .
مېھمان بولۇپ بارسىلا ،
قومۇلغا ــ بىزگە .

سۇمانىخان :
ئاھ بالام ، جېنىم بالام ،
يىغلىغا قالدىم .
قولۇمغا ئالتۇن كاسە ،
هاراقا ئالدىم ⑥

سۇمانىخان مېھرىبانۇمنى ئالغىلى كەلگەن بەگلەرگە قاراپ مۇنداق قوشاق ئېيتقان :

قاتار ـ قاتار كۆرۈنگەنلەر ،
خومدان ئوخشايدۇ .
قومۇلدىن كەلگەن بەگلەر ،
تۇڭگان ئوخشايدۇ ⑦

قومۇلغا بەگلىرىم ،
ماڭا ۋەدە بەرسىلە .
ۋەدە يېتىپ كەلگەندە ،
بىللە ئېلىپ كەتسىلە .

قۇمۇلغا بەگلىرىم ،
خاپا قىلماڭ قىزىمنى .
ئامالسىز يوق تاپشۇردۇم ،
كۆز گۆھىرى — نۇرۇمنى⑧

ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، تارىخى ناخشىلاردىن بىرى بولغان «جىنىم - خېنىم» دىگەن ناخشىنى سۇمانىخان قىزىنى قۇمۇلغا ئۇزىتىۋاتقاندا ، ئايرىلىش ئازابىدا ئېيتقانىكەن :

ئارىيا ، بۇغداي سامانىنى ،
سەلكىن ئايرىيدۇ .
ئۇرۇق - تۇغقان ، قېرىنداشنى ،
ئۆلۈم ئايرىيدۇ .

بۇ دۇنيادا ئۈچ نەرسە بار ،
تېرىسا ئۈنمەس :
بىرى ئاتا ، بىرى ئانا ،
بىرسى قېرىنداش .

ئاتا - ئانا قېرىنداشنى ،
تېرىسا ئۈنمەس .
كۆز - يېشىمنى دەريا قىلىپ ،
سۇغارسام قانماس .

مېھرىبانۇم قۇمۇلغا بارغاندىن كېيىن ئۆز يۇرتىنى ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى ئۇنتالماي ، تولا ھەسرەت چېكىپ ئاغرىقچان بولۇپ قالغان . شۇ چاغلاردا ئىلىنىڭ ھارۋىكەشلىرى كىراكەشلىك قىلىپ يۇرت - يۇرتلارغا قاتنايدىكەن . بىر قېتىم ئادەم توشۇش سەۋەبى بىلەن قۇمۇلغا بېرىپ قالغان ئىلى ھارۋىكەشلىرىدىن بىرنەچچەيلەن مۇساپىرلىق يېتىپ ، ئىلىغا قانداق قايتىپ كېتىشنى بىلمەي باشلىرى قېتىپ ، دەردىنى ناخشا بىلەن چىقىرىپ ، قۇمۇل ۋاڭ ئوردىسى ئالدىدىن ئۆتۈپ قاپتۇ . باغدا - شىپاڭدا ياتقان يۇچۇنخان بۇ ناخشىنى ئاڭلاپ ، بۇرنىغا ئۆز يۇرتىنىڭ يۇرىقى يۇرىغاندەك بوپتۇ - دە ، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ، خىزمەتكارلىرىنى چىقىرىپ ، ھېلىقى ھارۋىكەشلەرنى چاقىرتىپ كىرىپتۇ . سوراشتۇرۇپ كۆرسە ، ھېلىقىلار ئەسلى بايتوقاي بىلەن ھېزۋەكتامنىڭ دېھقانلىرى ئىكەن . ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن يۇچۇن خېنىم ئۇلارغا يېتەرلىك يول راسخوتى بېرىپتۇ ⑨ ئۆزىنىڭ ئىلىنى سېغىنغانلىقىنى سۆزلەپ كېلىپ مۇنۇ قوشاقلارنى ئېيتىپتۇ :

ئاتالىقلار ئانام دىسە ،
قويۇلدى ياشىم .
ئانالىقلار ئانام دىسە ،
ئېگىلدى باشىم .

ئاتلار ئۇرۇق ، يوللار يىراق ،
تەستۇر يەتمىشىم .
غېرىبلىقنىڭ ئازابىدىن ،
قاتماقتا باشىم .

ئانام مېنى نەدە دىسە ،
چۆللەردە دەڭلار .
كۆزدە ياش ، كۆڭلىدە غەم ،
يۇرىدۇ دەڭلار .

ئانام مېنى ، ئانام مېنى ،
نېمە دەپ تۇغدىڭىن ؟
شۇ كۈنلەرگە قالارىمنى ،
بىلمەپمىدىڭىم .

ئالتىنچى ئاينىڭ ئاپتىپىدا ،
كۆيدى پېشانەم .
ئۆلۈپ كەتسەم قالارمۇ ،
نامۇ نىشانەم ؟

ھارۋىكەشلەر بۇ بېيىتلارنى ئاڭلاپ

ناھايىتى ھەيران بوپتۇ. چۈنكى بۇ قو-
شاقلارنىڭ بىرىنچى مىسراسىنىڭ باش
ھەرپى «ئا» بىلەن باشلىنىدىكەن. پۇچۇن-
خان ئارقىدىنلا «قا» بىلەن باشلىنىدىغان
قوشاقلارنى ئېيتىپ، ئۇلارنى تېخىمۇ ھەيران
قالدۇرۇپتۇ:

قارلار يېغىپ ياز بولمايدۇ،
باغداشنىڭ تاغى.
دەرد كەلگەندە پايلىمايدۇ،
يۈرەكنىڭ داغى.

قارا كېچە، قارا ياغاچ،
مېنىڭ يولداشىم.
يوپيۇرمىقى شىلدىرلايدۇ،
تۆكۈلدى ياشىم.

قارا دەيدۇ، قارا دەيدۇ،
قارا مەندە يوق.
قارامۇقنىڭ قاسراقىدەك،
گۇناھ مەندە يوق.

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ،
ئىلىنىڭ تاغى.
ھەجەبمۇ يامان ئىكەن،
ئايرىلىش داغى.

ھارۋىكەشلەر ناخشىچى ئادەملەر
بولغاچقا، بۇ قوشاقلارنى ئىلىغا ئەكىلىپ
تارقىتىۋەتكەنىكەن.

پۇچۇنخان ياز ئايلىرىدا قۇمۇل تاغ-
لىرىغا دەم ئېلىشقا چىقىپ تۇرىدىكەن، بىر
قېتىم ئۇ تاغدا ئانىسىنى ئويلاپ ئۇخلاپ قال-
غاندا، تاغ بېشىدا بىر چېدىر كۆرۈنۈپ،
ئۇنىڭدىن ئانىسى چىقىپ كەپتۇ. چۆچۈپ
ئويغانسا چۈشى. شۇ چاغدا پۇچۇنخان
يىغلاپ تۇرۇپ ئىلىغا مۇنداق سالام يوللىغا-
نىكەن:

تاغلار بېشىدا،
چېدىر كۆرۈنەر.
چېدىر ئىچىدە،
ئانام كۆرۈنەر.

دۆلىتىم ئاكام،
غېرىبىم ئانام.
چوكان سېكىلەك،
سىڭلىمغا سالام.

يولدا يولداشىم،
سىرداش ـ مۇڭداشىم.
كۆڭۈل شادلىقىم،
دوستلارغا سالام.

سۇمانىخان قىزىغا مۇنداق جاۋاب
يازغان:

دەردى بار بالام،
چىرايىم سامان.
غەمكىن بولمىغىن،
بىز بۇندا ئامان⑩

19 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرى شىن-
جاڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا، بوران ـ چاپقۇنلۇق
يىللار بولدى. چىڭ سۇلالىسىغا قارشى دېھ-
قانلار قوزغىلاڭلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن
پارتلىدى. ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن شىنجاڭ-
نىڭ يول ئېغىزىدا تۇرغان قۇمۇل بۇ
قالايمىقانچىلىقلارنىڭ تەسىرىگە ئەڭ قاتتىق
ئۇچرىدى. ھەشەمەتلىك قۇمۇل ۋاڭ
ئوردىسى كۆيۈپ ۋەيران بولدى. بېشىرۋاڭ
1867 ـ يىلى دايۋەنشۇەي (تومىلىك ــ
داۋۇت خەلپە) يېغىلىقىدا قەتلى قىلىندى.

بېشىرۋاڭ ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ
ئورنىغا ئوغلى غۇلام مەھەممەت قۇمۇل ۋاڭ-
لىقىغا تەيىنلەندى. غۇلام بېشىرۋاڭنىڭ
چوڭ خوتۇنىدىن بولغان يالغۇز ئوغۇل بو-
لۇپ، ئىككى كۆزى ئەما، تۇغما پالەچ

ئىدى . ئۇيغۇرلار ئۇنى «ئاقغان چىگۋاڭ» دەپ ئاتىشاتتى . خەنزۇلار «تەنۋاڭ » (پالەچ ۋاڭ) دېيىشەتتى . بۇنداق ئەھۋالدا ۋاڭ ئوردىسىنىڭ ئەمەلىي ھوقۇقىنى پوچۇنخان ئۆز قولىدا تۇتۇپ ، ۋەكالىتەن باشقۇرۇشقا توغرا كەلدى . شۇنداق قىلىپ ، باشلىقنى ۋاڭ ئوردىسىدا ھەسرەت ۋە يۇرتىنى سېغىنىشلار بىلەن ئۆتكۈزگەن بۇ ئايال داۋالغۇپ تۇرغان يىللاردا ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى بىلەن بىردىنلا سىياسىي سەھنىگە كۆتۈرۈلدى .

چىڭ ئوردىسىنىڭ خاتىرىلىرىگە قارىغاندا ، پوچۇنخان ئىشلارنى ياخشى باشقۇرغان . خەلقنى تەشكىللەپ ئۆز ئورنىنى قوغدىغان . چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى پادىشاھى تۇڭجىخان 1869 - يىلى 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى يارلىق چۈشۈرۈپ ، مېھرىبانۇمغا «چىگۋاڭ پوچۇن» دەپ نام بەرگەن .

كېيىنكى قالايمىقانچىلىق يىللىرىدا بىر قىسىم قۇمۇل خەلقى كورلا ، بۈگۈر ، كۇچا ، ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغا مەجبۇرى يۆتكەپ كېتىلدى . پوچۇنخانمۇ ئۆز ئادەملىرى بىلەن بۇ يەرلەردە سەرگەردانلىق تۇرمۇشىنى بېشىدىن كۆچۈردى . پوچۇنخان شۇ يىللاردىكى كەچۈرمىشلىرى ھەققىدە مۇنداق قوشاقلارنى توقۇغان :

مەن ئۆزۈمنىڭ شەھرىدە ،
ئولان ئىدىم ، بىر خان ئىدىم .
كىشىنىڭ شەھرىگە كېلىپ ،
غېرىب بولۇرنى بىلمىدىم .

شۇ ئەزەلدىن بار ئىكەن،
مېنىڭ بۇ يەرگە كەلمىكىم ،
كېچە - كۈندۈز غەم بىلەن ،
تارتىپ يۈرۈيمەن ئەمگىكىم

نە قىلاي ، نېمە قىلاي ،
يېتىم كۆڭۈلنى ئۈزۈلماي .
ئەر بولسام كەتمەسمىدىم ،
باش - كۆزۈمنى ئورىماي .

چىڭ ھۆكۈمىتى 1878 - يىلى پوچۇنخاننى قۇمۇلغا قايتۇرۇپ ئەكەلدى . گۇاڭشۈي خاننىڭ 1878 - يىلى 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چۈشۈرگەن بىر يارلىقىدا «بېشىرنىڭ پوچۇنى مېھرىبانۇم قۇمۇلغا قايتىپ كەلدى . قىيىنچىلىق ئەھۋالى ئېغىر . 20 مىڭ سەر كۈمۈش ئىنئام قىلىنسۇن » دەپ خاتىرىلەنگەن .

پوچۇنخان قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە قۇمۇل خەلقىنىڭ كۆڭلىدىن چىقمايدىغان نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغان . «گادايلار سېپىگى » تەشكىللەپ ، نامراتلارغا ھەر پەسلى بىر قېتىم ئاشلىق تارقىتىپ بەرگەن . قالايمىقانلىقتا ھالسىرىغان پۇقرالارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلىغان . ئېرىق - ئۆستەڭ ، كارىزلارنى چاپتۇرغان . قۇمۇلنىڭ ئىلىم - مەرىپەت ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ ، بىلىملىك زاتلارنى ھۆرمەت قىلغان . ئوردا ۋە مەدرىس كىتابخانىلىرىغا يېڭى - يېڭى كىتابلارنى ئالدۇرۇپ قويۇپ ، جامائەتنىڭ پايدىلىنىشىغا بەرگەن . قۇمۇلدىكى مەشھۇر چىنا گۇمبەزنىڭ چالا قالغان قىسمىنى ياسانقۇزۇپ پۈتتۈرگەن .

پوچۇنخان ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ، ئاغرىق ياتقان چاغلىرىدىمۇ ئېلىدىكى قېرىنداشلىرىنى سېغىنىپ :

يازغى بوغداي مايسا بولدى ،
كۈزگى بوغدايلار قېنى ؟
جان چىقار ھالەتكە يەتتى ،

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى www.uyghurkitap.com

جان قېرىنداشلار قېنى ؟

دۆلىتىڭنىڭ بارىدا،
دوستمۇ دوست، دۈشمەنمۇ دوست.
باشقا مۈلك كەلگەن زاماندا،
جان قېرىنداش جېنىڭغا دوست.

دېگەن قوشاقلارنى ئېيتقان. پۇچۇنخان 1878 ـ يىلىدىن كېيىن ۋاپات بولغان، دەپ تەخمىن قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ جەستى چىنا-گۈمبەز ئىچىگە دەپنە قىلىنغان.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا پۇچۇنخان جان ئۈزۈش ئالدىدىمۇ ئىلى تەرەپكە قاراپ يىتىپ:

مەن ئۆلسەم جەسىتىمنى،
تاغدا قويۇڭلار.
تاغ يولى يىراق كەلسە،
باغدا قويۇڭلار.
يۈزۈمنى قىبلە سايان،
ئاچىپ قويۇڭلار.
بېشىمغا بىر دەستە گۈل،
سانجىپ قويۇڭلار.

ئاقتى ياشىم، تامدى ياشىم،
شېشىلەر باشىم.
مەن ئۆلگەندە ياخشى يىغلاڭ،
جان قېرىنداشىم

دېگەن قوشاقلارنى ئېيتقانىكەن.

مېھرىبانۇمنىڭ پۈتۈن ھاياتىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، ئۇنىڭ ئۇيغۇر خەلقى-نىڭ قوشاقچى قىزى، قۇمۇل ۋاڭ ئوردىسىنىڭ ئادىل، خەلقپەرۋەر ۋاكى، خەلق ئىشلىرىغا ھەسسە قوشقان شەخس بولۇش سۈپىتى بىلەن خاتىرىلەشكە ئەر-زىيدىغان قابىل بىر ئايال ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

ئىزاھلار

① «چىلك ئوردىسى خاتىرىلىرى» 93 ـ جىلد 16 ـ بەت.
② چاقماق ـ پىچاق، خەنجەر.
③ بۇ قوشاقلارنى ئىلى ھاكىمبەگلىرىنىڭ ھازىر ھايات بولغان نەۋرىلىرىدىن ئەزىز نۇرزات ۋە خەلق ناخشىچىسى نىياز نۇرى ئېيتىپ بەرگەن.
④ مىر ئەلىنىڭ «پۇچۇنخان» ئوچېركىدىن.
⑤ ئاق پەتە ـــ ئاق يول تىلەپ قىلىنىدىغان دۇئا.
⑥ پانتوسوپ «تارانچى ناخشىلىرى» دىن.
⑦ ئۇ زامانىدىكى بەگلەر مانجۇچە كىيىملەرنى كىيەتتى. سۇمانىخان كىيىم ـ كېچەكلىرىگە قاراپ بۇ ئادەملەرنى خۇيىزۇ ئوخشايدۇ، دەپ قالغان.
⑧ ئەزىز نۇرزات خاتىرىسىدىن.
⑨ مەمتىمىن ھۇشۇر «يىللار شۇنداق ئۆگەتكەن» 114 ـ بەت.
⑩ ئەزىز نۇرزات خاتىرىسىدىن.
⑪ «چىلك ئوردىسى خاتىرىلىرى» 255 ـ جىلد 13 ـ بەت.
⑫ ئەمگەك ـــ جاپا ـ مۇشەققەت.
⑬ «چىلك ئوردىسى خاتىرىلىرى» 74 ـ جىلد 7 ـ بەت.
⑭ بۇ ماقالىدىكى ئىزاھ بېرىلگەن قوشاقلاردىن باشقا بىر قىسىم قوشاقلار «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1980 ـ يىل مەخسۇس سانىدىن ئېلىنغان.

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى : م. **باھاۋىدىن**

www.uyghurkitap.com

تۇنجى ئەۋلاد ئۇيغۇر ئارخېئولوگى ئالىي تەتقىقاتچى ئابدۇقېيۇم خوجا

ئىلھام جاپپار

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھەسىدىكى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تىرىشچانلىقى، جاپالىق ئىزدىنىشى نەتىجىسىدە تارىخنىڭ بوران-چاپقۇنلىرىدا قۇم بارخانلىرى ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەن-مەدەنىيەت، ھۈنەر-سەنئەت، ئۆرپ-ئادىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئېسىل مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، كىتاب ۋەسىقىلىرى، ئاسار ئەتىقىلىرى قېزىلىپ، يورۇقلۇققا چىقتى. مەن تارىخقا ۋە كلاسسىك ئەدەبىياتقا قىزىققۇچى بىر ھەۋەسكار سۈپىتىدە «بۇلاق»، «مىراس»، «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»، «شىنجاڭ تەزكىرىسى» قاتارلىق ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ئارخېئولوگىيە تارىخى، مەدەنىي يادىكارلىقلار، كلاسسىك ئەدەبىياتقا دائىر ماقالىلەر ۋە نەشر قىلىنغان كلاسسىك ئەسەرلەرنى دائىم ئوقۇپ تۇرىمەن. بۇنىڭ ئىچىدە ئابدۇقېيۇم خوجا نامىدا ئېلان قىلىنغان بىر قىسىم تەتقىقات ماقالىلىرى ۋە كلاسسىك ئەدەبىيات ئۆلگىلىرى تېماتىك جەھەتتىنكى يېڭىلىق، مەلۇم بىر ۋەقە ياكى تارىخىي دەۋرنى ئېنىق پاكىت ۋە ئىخچام ئىبارىلەر بىلەن يورۇتۇپ بېرەلىشىدەك ئالاھىدىلىكى بىلەن كىشىنى ئۆزىگە ناھايىتى جەلپ قىلىدۇ. بۇ قېتىم مەن ئۇنى زىيارەت قىلىپ سۆھبەتلىشىش ۋە ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرىغا دائىر ماتېرىياللارنى ئىگىلەش ئارقىلىق تەتقىقاتچى ئابدۇقېيۇم خوجىنىڭ شىنجاڭ ئارخېئولوگىيىسى، قەدىمكى تۈرك-ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرى تەتقىقاتى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى يازما يادىكارلىقلىرى تەتقىقاتىدا قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى ۋە ئىلمىي ئىجادىي ئەمگەكلىرى بىلەن جامائەتچىلىككە تونۇلغان تۇنجى ئەۋلاد ئارخېئولوگ ۋە ئىقتىدارلىق تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

ئابدۇقېيۇم خوجا 1941-يىلى غۇلجا شەھىرىدە دۇنياغا كەلدى. 1949-يىلدىن 1956-يىلىغىچە غۇلجا شەھىرىدە باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، شۇ يىلى كۈزدە ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان تۇنجى قارارلىق «شىنجاڭ ئارخېئولوگىيە خادىملىرىنى تەربىيەلەش كۇرسى»غا ئوقۇشقا كەلدى. ئۇ ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ئارخېئولوگىيە كەسپىگە قەدەم باسقاندىن كېيىن تەشكىلنىڭ تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشى ۋە ئۆزىنىڭ ئاجايىپ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا، ئەجدادلىرىمىز قالدۇرۇپ كەتكەن بىباھا يادىكارلىقلارنى قېدىرىپ تېپىش ۋە ئۇنى تەتقىق قىلىپ خەلقىمىزگە تونۇتۇش يولىدا نەچچە ئون يىل جاپالىق ئىشلەپ، نەچچە ئون مىڭ كىلومېتىر مۇساپىنى بەزىدە قارا ماشىنىدا، بەزىدە ئات، تۆگە، هارۋىلاردا، كۆپ ھاللاردا پىيادە باستى. بەزىدە بىپايان دەشت-چۆل، قۇملۇقلاردا كۆمۈلۈپ قالغان خارابىلەرنى تەكشۈرۈش ۋەزىپىلىرىنى تاماملىغىچە سوتكىلاپ سۇسىز-تاماقسىز قالدى. قۇمۇل رايونىنىڭ شىڭشىڭشيا، قىزىل يۇلغۇن، ئارا تۈرك-نوم دېگەن ئەڭ خىلۋەت جايلىرىدىن تارتىپ تۇرپان ئويمانلىقى، تارىم ۋادىسى، لوپنۇر ۋادىسى، ئىلى ۋادىسى، ئالتاي-چۆچەك دالىلىرى،

تەگرىتاغلىرىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرى ۋە ئالتۇنتاغ تىزمىلىرىنىڭ ئەڭ ئىچكىرىكى جىلغىلى-
رىدىكى نەچچە ئون مىڭ كىلومېتىر مۇساپىدا ئۇنىڭ ئاياغ ئىزلىرى قالدى. بۇ جەرياندا ئۇ
نەچچە ئون مىڭ خەتلىك تەكشۈرۈش خاتىرىسى يازدى. ئۇرغۇنلىغان جەدۋەللەرنى تول-
دۇردى. خەرىتىلەرنى سىزدى.
ئابدۇقېيۇم خوجا 1959 - يىلى، «شىنجاڭ ئارخېئولوگىيە ئەترىتى» دىكى
كەسپداشلىرى بىلەن بىللە مارالبېشى ناھىيىسىدىكى «بارچۇق قەلئە» سى، تەكلىماكان قۇم-
لۇقىدا كۆمۈلۈپ كەتكەن «ئۆيلۈك» خارابىسى ۋە قەدىمكى «نىيە خارابىسى» قاتارلىق
جايلاردا نەچچە ئايلاپ جاپالىق ئارخېئولوگىيىلىك قېزىپ تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئېلىپ بې-
رىپ، ئۇ خارابىلەردىن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 1 - ئەسىردىن تارتىپ قاراخانىلار دەۋرىگە ئائىت
بولغان نەچچە مىڭ دانە خىلمۇ خىل يادىكارلىقلارنى تاپتى. 1962 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە
تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ يارغول، ئاستانە، قاراخوجا، سىڭگىم دېگەن جايلىرىدىكى قەدىمكى
خارابىلاردا ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيىلىك قېزىپ تەكشۈرۈشلەردە مىڭلىغان ئېسىل
مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قۇتقۇزۇپ قالدى.
ئابدۇقېيۇم خوجا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلغان قىممەتلىك
يادىكارلىقلارنى ئىلمي ئۇسۇلدا رەتلەش، خەلققە تونۇشتۇرۇش ۋە ئاپتونوم رايونلۇق تارىخي
مۇزېينىڭ كۆرگەزمىسىگە تەييارلىق قىلىش ئىشلىرىدا يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، ئۆزلۈك-
سىز ئەجىر سىڭدۈرۈپ كەلدى. بىباھا يادىكارلىقلىرىمىزنىڭ بىر قىسمى رەتلىنىپ ئېلان
قىلىندى. بىر قىسمى مۇزېي كۆرگەزمىسىگە تىزىلغاندىن كېيىن مەملىكىتىمىزدە ۋە خەلقئارادا
زور تەسىر قوزغىدى. ئارخېئولوگىيە - ئىجتىمائىي پەن ۋە تەبىئىي پەن ساھەسىنىڭ
ھەرقايسى تارماقلىرىغا مۇناسىۋەتلىك پەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلاردىن كۆپ
تەرەپلىمە بىلىمگە، كۈچلۈك ئىلمي ئىقتىدارغا ئىگە بولۇش، ھارماي - تالماي ئىزدىنىش،
بېرىلىپ ئەستايىدىل ئىشلەش تەلەپ قىلىناتتى. بۇ نۇقتىنى چۈشەنگەن تەلەپچان ئارخېئولوگ
ئابدۇقېيۇم خوجا ئىگىلىگەن يۈزەكى بىلىملىرىگە قانائەت قىلمىدى. ئەمما 60 - يىللاردا ۋەزى-
يىتىنىڭ كۆپلۈكى، مىللىي كەسپىي خادىملارنىڭ ئازلىقى سەۋەبىدىن خىزمەتتىن ئايرىلىپ
بىلىم ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ بىر تەرەپتىن جاپاغا چىداپ باش چۆكۈ-
رۈپ ئىشلەپ ئۆز ۋەزىپىسىنى ئاكتىپ ئورۇنداپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئىشتىن سىرتقى
ۋاقىتلىرىدا ئارخېئولوگىيە كەسپىگە دائىر بىلىملەرنى ۋە خەنزۇ تىلىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگەن-
دى. تەشكىلگە تەكلىپ بېرىپ بىر مۇنچە كەسپىي قورال كىتابلارنى تەرجىمە قىلدۇرغاندىن
كېيىن، «ئارخېئولوگىيە ئاساسلىرى»، «بۇددىزمنىڭ غەربكە تارقىلىشى» ۋە شىنجاڭنىڭ
مەدەنىيەت تارىخى، ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى، تارىخي تەزكىرىلەر قاتارلىق نەچچە مىڭ بەتلىك
ماتېرىياللارنى ئۆزى شاپىگراف قەغىزىگە يېزىپ چىقىپ كۆپەيتىپ بېسىپ، تۈپلەپ
كەسپداشلىرىغا تارقىتىپ بەردى. بۇ جەرياندا ئۇ قوللىرى تېلىپ، ئىششىپ، كۆزلىرى قى-
زىرىپ كەتسىمۇ ۋايسىمىدى. مىللەت ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپرەك ئىش قىلىپ
بېرىش نىيىتىدە، مىللىتىمىزنىڭ تارىخي يادىكارلىقلىرىنى خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈش
يولىدا ھارماي - تالماي ئىزدىنىشكە بەل باغلىدى. 1972 - يىلى ش ئۇ ئا ر پارتىيە مەكتىپىدە

ئېچىلغان «تەرجىمان يېتىشتۈرۈش كۇرسى» دا بىر يىل ئوقۇپ، خەنزۇ تىل ـ يېزىقى ئاساسىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىدى. 1976 ـ يىلى مەركىزىي مىللەتلەر شۆيۈەنىدە تەسىس قىلىنغان قەدىمكى تۈركىي تىلى كەسپىي سىنىپىغا ئىمتىھان بېرىپ ئوقۇشقا باردى. ئۇ 1977 ـ يىلى 1 ـ ئايدىن 1980 ـ يىلى 1 ـ ئايغىچە ئېلىمىزنىڭ ئاتاقلىق تۈركولوگى گېڭ شىمىن، ئاتاقلىق تىلشۇناس، پروفېسسور خەمىت تۆمۈر، پروفېسسور خوجېنخۇا قاتارلىق ئالىملارنىڭ يېتەكچىلىكىدە قەدىمكى تۈرك (ئورخۇن) يېزىقى، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى، چاغاتاي دەۋرىدىكى ئۇيغۇر يېزىقى، تىلشۇناسلىق بىلىملىرى، تۈرك تارىخى، ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى، بۇددا دىنى، ئىسلام دىنى مەدەنىيەت تارىخى قاتارلىقلارنى پىششىق ئۆگەندى. ئۇ تەتقىقات ئېھتىياجىنى چىقىش قىلىپ يەنە قەدىمكى خەنزۇ يېزىقى ۋە ئېنگلىز تىلىنى ئۆگەندى. 1980 ـ يىلى ئوقۇشنى ياخشى نەتىجە بىلەن تاماملاپ، يۈكسەك غايە ۋە ئارزۇنى كۆڭلىگە پۈكۈپ ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيغا قايتىپ كەلدى. شۇ يىلى مۇزېيدا قەدىمكى يېزىقلارنى تەتقىق قىلىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. شۇندىن بۇيان ئۇ ئۆز ساۋاقداشلىرى ۋە كەسپداشلىرى ئىسرائىل يۈسۈپ، دولقۇن قەمبىرىلار بىلەن بىللە ئۆز ئارزۇلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا كېچە ـ كۈندۈز جاپالىق تەتقىقات ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى.

ئابدۇقېيۇم خوجا بېيجىڭدا چىقىدىغان «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» (خەنزۇچە 文物) ژۇرنىلىنىڭ 1962 ـ يىللىق سانىدا ئېلان قىلىنغان «شىمالىي شىنجاڭدىن تېپىلغان قىياتاش رەسىملىرى» ناملىق ماقالىسى بىلەن تەتقىقات سېپىگە كىرگەندى. ئۇ 1979 ـ يىلدىن ھازىرغىچە ئۆزىنىڭ ھارماي ـ تالماي ئىزدىنىشى، قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلىشى نەتىجىسىدە 80 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىپ، خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. كىتابخانىلىرىمىز ئۇنىڭ جاپالىق ئىلمىي ئەمگەكلىرىنىڭ نەتىجىلىرىنى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى»، «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»، «تارىم»، «بۇلاق»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «شىنجاڭ سەنئىتى»، «شىنجاڭ داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى»، «شىنجاڭ گېزىتى»، «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» قاتارلىق گېزىت ژۇرناللار سەھىپىلىرىدە پات ـ پات كۆرۈپ بەھرىمەن بولۇپ تۇردى. ئۇ يەنە خەنزۇ يېزىقىدا چىقىدىغان نوپۇزلۇق ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان يۇقىرى ئىلمىي قىممەتكە ئىگە بەزى ئەسەرلەرنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ ئېلان قىلدى. ئۆزبېكىستان ئالىمى مۇھەممەتجان ھاكىموۋنىڭ «نەۋائى ئەسەرلىرىنى كۆچۈرگەن خەتتاتلار» ناملىق يىرىك ئەسىرىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ «بۇلاق» مەجمۇئەسىدە ئېلان قىلدى.

تەلەپچان تەتقىقاتچى ئابدۇقېيۇم خوجا ياز ۋە كۈز پەسىللىرىدە داۋاملىق دالا ئارخېئولوگىيىسى بىلەن شۇغۇللانسا، قىش ۋە ئەتىيازدا تەتقىقات بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇ جاپالىق قېدىرىش، ئارخېئولوگىيىلىك قېزىپ تەكشۈرۈش، ھارماي ئۆگىنىش ـ ئىزدىنىشلەر ئارقىلىق ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىپتىدائىي جەمئىيەت ئارخېئولوگىيىسىگە ئائىت مۇھىم نۇقتىلار تەتقىقاتى، قىياتاش رەسىملىرى تەتقىقاتى، قەدىمكى تۈرك (ئۇيغۇر) يازما يادىكارلىقلىرى تەتقىقاتى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى قول يازما يادىكارلىقلىرى تەتقىقاتى جەھەتتىكى ئارمانلىرىنى بىر ـ بىرلەپ ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كەلدى. ئۇنىڭ نەشرگە تەييارلىغان، تەتقىق

قىلغان ئەسەرلىرى كۆپ بولۇپلا قالماستىن ، تېمىسى ھەر خىل ، چېتىلىدىغان تىل ـ يېزىق ، دائىرىسى بىر قەدەر كەڭ ، يىل دەۋرى ئۇزۇن . بۇ ئەسەرلەر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىپتىدائىي جەمئىيەت ئارخېئولوگىيىسىگە ئائىت تەتقىقات قىياتاش رەسىملىرى تەتقىقاتى ، قەدىمكى تۈرك (ئورخۇن) مەڭگۈ تاش يادىكارلىقلىرى ، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا پۈتۈلگەن يازما يادىكار-لىقلاردىن تارتىپ تاكى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى يازما يادىكارلىقلىرىغىچە بولغان كەڭ دائىرىدىكى مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . پىكرىمىزنىڭ دەلىلى ئۈچۈن ئۇ-نىڭ ھازىرغىچە ئېلان قىلغان ئەسەرلىرىنىڭ بىر قىسمىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈش كۇپايە قىلىدۇ :

ئابدۇقېيۇم خوجىنىڭ «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1979 ـ يىللىق 7 ـ سانىدا «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى (چاستانى ئىلىك بېك) ھېكايىسى» ناملىق ماقالىسى ، «بۇلاق» مەجۇئەسىنىڭ 1980 ـ يىللىق 2 ـ سانىدا «ئالتۇنيارۇقتىن پارچە » (ئىسراپىل يۇسۇپ بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان) ئېلان قىلىندى . «قەدىمكى ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرىدىن تاللانما» ناملىق كىتابى (تۇرسۇن ئايۇپ ، ئىسراپىل يۇسۇپلەر بىلەن بىر-لىكتە نەشرگە تەييارلىغان) 1984 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 12 مىڭ تىراژدا نەشر قىلىندى . ئۇيغۇر كلاسسىك شائىرى ئابدۇرېھىم نىزارىنىڭ داستانلار توپلىمى —— «نىزارى داستانلىرى» (تېيىپجان ئېلىيوپ ، م تۇرسۇن باھاۋىدىن ، ئىسراپىل يۇسۇپلەر بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان) 1985 ـ يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى . ئۇنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرى ، ئىلمىي ئەمگەكلىرى ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردىكى مۇھەررىرلەر ۋە كىتابخانلارنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ۋە قەدىرلىشىگە ئېرىشىپ كەلدى . ئۇ كەسپداشلىرى ئىسراپىل يۇسۇپ ۋە دولقۇن قەمبىرىلەر بىلەن بىرلىكتە جاپالىق تەتقىق قىلىپ نەشرگە تەي-يارلىغان بەزى ئەسەرلەر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتىنى يېڭى ۋە ئىشەنچلىك ماتېرىيال مەنبەسى بىلەن تەمىن ئېتىپ ، ئىلىم ساھەسىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئې-رىشتى . مەسىلەن ، 1959 ـ يىلى قومۇلدىن تېپىلغان ھازىرغىچە ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا دۆلەتنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك يادىكارلىق گۆھىرى سۈپىتىدە ساقلىنىۋاتقان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزى-قىدىكى 27 پەردىلىك چوڭ ھەجىمدىكى بۇددا دىنى سەھنە ئەسىرى ـ «مايترى سىمىت» نى ئەسلى قول يازما نۇسخىسىغا ئاساسەن ئىسراپىل يۇسۇپ ، دولقۇن قەمبىرىلەر بىلەن بىرلىكتە تەتقىق قىلىپ ، نەشرگە تەييارلاپ 1987 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلدۇردى . «مايترى سىمىت» نىڭ نەشر قىلىنىشى ئېلىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ قەدىمكى تىل ـ يېزىق تەتقىقاتىدىكى مۇھىم نەتىجىلەردىن بىرى بولغانلىقى ، جۈملىدىن بۇ تەتقىقات ئۇي-غۇرلارنىڭ دراما تارىخى ، دىن تارىخى ۋە تىل ـ ئەدەبىيات تارىخى تەتقىقاتىنى بىرىنچى قول ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەنلىكى ، بۇ جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇرغانلىقى ئۈچۈن دۆلىتى-مىزدە ، چەت ئەللەردە مۇئەييەن تەسىر قوزغىدى . بەزى چەت ئەل مەتبۇئاتلىرى بۇ كىتابنىڭ نەشردىن چىققانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئالاھىدە خەۋەر ۋە مەخسۇس ماقالىلەرنى ئېلان قىلدى . «مايترى سىمىت» نەتقىقاتىنىڭ I كىتابى 1990 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايون بويىچە «پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى مۇنەۋۋەر نەتىجە» دېگەن نام بىلەن 2 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى . ئۇنىڭ يەنە «قەدىمكى قىياتاش

www.uyghurkitap.com

سەنئىتى» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1985 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا، خەنزۇچە تەرجىمىسى «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1986 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا، «يۇرتىمىزنىڭ ئىپتىدائىي جەمئىيەت ئارخېئولوگىيىسىدىن ئومۇمىي بايان» ناملىق ماقالىسى «ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ 1987 ـ يىللىق 2 ـ، 3 ـ سانلىرىدا؛ «دىيارىمىزنىڭ دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك تارىخىغا ئائىت ئارخېئولوگىيىلىك مەلۇماتلار» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1988 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا (بۇ ماقالە يەنە شىنجاڭ گېزىتى «جاھاننەما» بېتىنىڭ 1993 ـ يىللىق بىر نەچچە سانلىرىدا)؛ «كۆجاي قىياتاش رەسىملىرى» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1989 ـ يىللىق 5 ـ سانىدا؛ «ئىلى ۋادىسىنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1990 ـ يىللىق 4 ـ سانىدا؛ «ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق تارىخى ۋە ئۇيغۇر يازما يادىكارلىقلىرىنىڭ تېپىلىشى، تەتقىق قىلىنىشى» ناملىق ماقالىسى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1992 ـ يىللىق سانلىرىدا كەينى ـ كەينىدىن ئېلان قىلىندى. ئەلشىر نەۋائىينىڭ «سەبئەئى سەييارە» (ر. جارى، ئىسراپىل يۈسۈپلەر بىلەن بىرلىكتە نەشرگە تەييارلىغان) 1991 ـ يىلى شىنجاڭ ياش ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇ يەنە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى قول يازما يادىكارلىقلىرىدىن «دىۋانى ئابىد» (ئابىدقۇمۇلى)، «غەرىبى»، «غەيرەتى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى نەشرگە تەييارلاپ «بۇلاق» مەجمۇئەسىدە ئېلان قىلدى. موللا سىدىق يەركەندى نەۋائىينىڭ «خەمسە» سىگە ئاساسەن نەسرلەشتۈرگەن يازما يادىكارلىق «نەسرى مىرزامۇھەممەد ھۆسەيىنبەگ» دىن «سەددىي ئىسكەندەرىي» نى نەشرگە تەييارلاپ، ئۇنى «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1992 ـ يىللىق 3 ـ، 4 ـ سانلىرى ۋە 1993 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا ئېلان قىلدى.

ئۇنىڭ يازغان ئىلمىي ماقالىلىرى تىلى راۋان، مېغىزلىق بولغانلىقى، ھەربىر ئەسەر ئۆزىگە خاس بىرەر يېڭى كۆز قاراشنى يورۇتۇپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن تەتقىقاتتا ئەمەلىي ئۇنۇمگە، ھەقىقىي پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. شۇڭا ئۇنىڭ ئىلمىي ئەمگەك نەتىجىلىرى تەتقىقاتچىلارنىڭ، كەسىپداشلىرىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا، جەمئىيەتنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا سازاۋەر بولۇپ كەلدى. مەسىلەن، ئۇنىڭ «كۆجاي قىياتاش رەسىملىرى» ناملىق ئىلمىي ماقالىسى 1990 ـ يىلى شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا مەخسۇس خەۋەرلەر بۆلۈمى تەرىپىدىن 30 مىنۇتلۇق «مەخسۇس فىلىم» قىلىپ ئىشلىنىپ ئىككى خىل تىلدا تارقىتىلدى. ئۇنىڭ بۇ ماقالىسىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسى 1991 ـ يىلى نىڭشيادا ئېچىلغان «خەلقئارا قىياتاش رەسىملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» دا ئوقۇلۇپ، ياخشى باھاغا ئېرىشتى ۋە يىغىننىڭ ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىغا كىرگۈزۈلدى. ئابدۇقېيۇم خوجا ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدىكى كەسىپداشلىرى بىلەن بىللە تەييارلىغان «جۇڭگو مۇزېيلىرى مەجمۇئەسى ـ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېي» ناملىق رەڭلىك رەسىملەر كىتابىنىڭ خەنزۇچىسى 1991 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. بۇ كىتاب شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە «پەلسەپە ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى مۇنەۋۋەر نەتىجە» دېگەن نام بىلەن 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئابدۇقېيۇم

خوجىنىڭ نەچچە ئون يىلدىن بۇيان جاپالىق ئىشلەپ، هارماي ـ تالماي ئەتراپلىق ئىزدىنىپ
تەتقىق قىلىپ چىققان نەتىجىلىرى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەسىپ ئەھلىلىرى ئارىـ
سىدا بارغانسېرى نونۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئالقىشىغا ۋە ئىشەنچىسىگە ئېرىشتى. ئۇ ئاپتونوم
رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئەدەبىيات تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ تەتقىقاتچىلىـ
قىغا تەكلىپ قىلىندى ۋە بۇ ئورۇن ئۇيۇشتۇرغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» دېگەن چوڭ
ھەجىملىك كىتابقا 40 مىڭ خەتلىك ماتېرىيال يېزىپ تاپشۇرۇپ بەردى. ئۇ ئاپتونوم رايونىـ
مىزدىكى نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەردىن شىنجاڭ داشۆ تارىخ فاكۇلتېتى، شىنجاڭ سىفەن
داشۆ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى، شىنجاڭ مائارىپ شۆيۈەنى تارىخ فاكۇلتېتىدىكى ئوقۇش پۈتـ
تۈرىدىغان ئوقۇغۇچىلار ۋە بىر قىسىم ئاسپىرانتلارغا تەكلىپكە بىنائەن لېكسىيە سۆزلىدى،
دەرس ئۆتتى. ئابدۇقېيۇم خوجا 1981 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق
مۇزېي تەتقىقات بۆلۈمىنىڭ مەسئۇللۇق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ يەنە 1986 ـ يىلى 3
ـ ئايدىن 6 ـ ئايغىچە «جۇڭگو شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى كۆرگەزمىسى» نىڭ 1 ـ
تۈركۈم كۆرگەزمە گۇرۇپپىسى بىلەن ياپونىيىنىڭ ناگاشىما شەھرىدە خىزمەت ئۆتىدى ۋە
شۇ مۇناسىۋەت بىلەن توكيو، كيوتو، ئوساكا، نارا شەھەرلىرىدىكى مەشھۇر تارىخىي مۇ-
زېي، گۈزەل ـ سەنئەت سارايلىرى، مىللەت ئۆرپ ـ ئادەت مۇزېيلىرى، كۇتۇپخانا، ئالىي
مەكتەپ ئورۇنلىرىنى زىيارەت قىلدى. 1992 ـ يىلى 12 ـ ئايدىن 1993 ـ يىلى 2 ـ ئايغىچە«
شىنجاڭ كروران مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى كۆرگەزمىسى» 2ـ تۈركۈم كۆرگەزمە
گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ، ياپونىيىنىڭ فۇكوكا (فۇگاڭ) شەھەرلىك گۈزەل ـ سەنئەت
سارىيىدا كۆرگەزمە ئېچىپ «كروران قىزى» نى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر مەدەنىيەت
يادىكارلىقلىرىنى دۇنياغا تونۇتۇشتا مۇناسىپ ھەسسە قوشتى. ئابدۇقېيۇم خوجا يۇقىرىدا تىلغا
ئېلىنغان ياپونىيىدىكى كۆرگەزمە خىزمىتى جەريانىدا چەت ئەل مۇخبىرلىرى بىلەن كۆپ
قېتىم سۆھبەتتە بولدى؛ ياپونىيىلىك ئارخېئولوگلار، تارىخشۇناسلار، تۈركولوگلار، نۇقتىلىق
داشۆلەرنىڭ پروفېسسورلىرى، تەتقىقاتچىلىرى، ياپونىيىدە تۇرۇۋاتقان چەت ئەللىك ئالىملار،
ئاسپىرانتلار، ھەرساھە ئېكسكۇرسىيىچىلىرىنىڭ تۈرلۈك سوئاللىرىغا جاۋاب بەردى ۋە ئۇلار
بىلەن پىكىر ئالماشتۇردى. بۇ جەرياندا ئۇ كەسىپكە پىشقان، ئىقتىدارلىق بىر ئىلمىي خادىم
ئىكەنلىكىنى نامايان قىلدى.

1 ـ ئەۋلاد ئۇيغۇر ئارخېئولوگى، تەتقىقاتچى ئابدۇقېيۇم خوجا يۇقىرىقىدەك تەتقىقات
نەتىجىلىرى ۋە تۆھپىلىرى بىلەن 1988 ـ يىلى 2 ـ ئايدا «كاندىدات تەتقىقاتچى»، 1994 ـ يىلى
12 ـ ئايدا «ئالىي تەتقىقاتچى» ئىلمىي ئۇنۋانى ئالدى. ئۇ ھازىر «جۇڭگو ئارخېئولوگىيە ئىلـ
مىي جەمئىيىتى»، «جۇڭگو مۇزېيشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى»، «جۇڭگو تۈركولوگىيە
ئىلمىي جەمئىيىتى»، «جۇڭگو مىللەتلەر قەدىمكى يېزىقلىرى تەتقىقات جەمئىيىتى»، «جۇڭگو
دۇڭخۇاڭ تۇرپانشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى»، «جۇڭگو غەربىي ئاسىيا ئىلمىي تەتقىقات
جەمئىيىتى» نىڭ ئەزاسى ۋە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى
تەتقىقات جەمئىيىتى» نىڭ ھەيئەت ئەزاسى، «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ۋە
«شىنجاڭ تەزكىرىسى» قاتارلىق ژۇرناللارنىڭ تەھرىر ھەيئىتى ئەزاسى.

www.uyghurkitap.com

ئۇنىڭ يەنە ئۇزۇن يىللىق دالا ئارخېئولوگىيىسىدە ئۆزى توپلىغان بىرنەچچە قول ماتې-
رىياللىرى ئاساسىدا ئەتراپلىق ئىزدىنىپ يازغان ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى «قەدىمكى دىيار ۋە
قەدىمكى مەدەنىيەت» ناملىق ئىككى يۈزمىڭ خەتلىك كىتابى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرى-
پىدىن نەشىر قىلىنىپ، تارقىتىلىش ئالدىدا تۇرماقتا. ئۇ يەنە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئالاھىدە نەشىر قىلىش
پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن كىلاسسىك يازما يادىكارلىقلىرىمىزدىن: «سەددىي ئىسكەندەرىي»،
«دىۋانى ئابىد ۋە غەرىبىي شېئىرلىرى» نى قايتىدىن نەشرگە تەييارلاپ بولدى. ئۇ ھازىر
ئىسراپىل يۈسۈپ بىلەن بىرلىكتە «يۈسۈپ ــ زىلەيخا»، «مۇھەببەتنام ۋە مېھنەتكام» دېگەن
ئەسەرلەرنى نەشرگە تەييارلاش ئۈستىدە جىددىي ئىشلىمەكتە.

سۆھبەت ئاخىرىدا ئۇ «بۇلاق» ژۇرنىلىغا بولغان مىنەتدارلىقى ۋە پىكىر ــ تەكلىپلىرى
ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى: «بۇلاق» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنغاندىن بۇيان ئۇيغۇر
ئەدەبىياتى تارىخىدىكى نۇرغۇنلىغان نادىر قول يازما يادىكارلىقلىرىمىزنى جۈملىدىن يوقىلىپ
كېتىش گىردابىغا كېلىپ قالغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنى رەتلەپ،
نەشرگە تەييارلاپ مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل مىراسلىرىنى خەلقىمىز بىلەن قايتا يۈز كۆرۈشتۈر-
مەكتە. «بۇلاق» ژۇرنىلىدىكى مۇھەررىرلىرىمىز ۋە تەتقىقاتچىلىرىمىز، ئىزدەنگۈچى ئاپتورلار
ژۇرنالنىڭ ئىلمىيلىكى، سۈپىتى، جۈملىدىن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتشۇناسلىقى ئىلمىنىڭ
خەلقئارا نوپۇسىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈش ئۈچۈن مۇشكۈل ۋەزىپىلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماقتا.
خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى ھاياتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىۋاتقان «بۇلاق» نى ئۇيغۇر كلاسسىك
ئەدەبىياتى ۋە شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىشنىڭ ئەڭ ئەتىۋارلىق قوللانمىسىغا
ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھەممىمىزنىڭ ئورتاق كۈچ چىقىرىشىمىزغا، ئۇنى ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز
بىلەن ئىزچىل قوللىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. شۇڭا: (1) «بۇلاق» نى داۋاملىق ياخشى، سۈپەت-
لىك چىقىرىش ئۈچۈن ھارماي تەر تۆكۈپ ئىشلەۋاتقان تۆھپىكارلارنى تەقدىرلەش، ئىلھام
بېرىش بىلەن بىرلىكتە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مىراسلىرىمىزنىڭ، يازما يادىكارلىقلىرى-
مىزنىڭ يېگانە نۇسخىلىرىنى جېنىدىن ئېزىز بىلىپ، ئەۋلادتىن ــ ئەۋلادقىچە ساقلاپ قالغان
ئالىيجاناپ كىشىلەرنى ئالاھىدە تونۇشتۇرۇش، ئۇلارنىڭ مۇدھىش بوران ــ چاپقۇنلاردا ھەر
خىل ئامال ــ چارىلەر بىلەن قىممەتلىك ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنى ساقلاپ قالغان ئىش ــ
ئىزلىرىنى تەشۋىق قىلىشقىمۇ ئەھمىيەت بەرسەك؛ (2) ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقا-
تىنى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈش، مۇشۇ ساھەدە ئىزدەنگۈچىلەر، تولۇق ئوتتۇرا
مەكتەپ ۋە داشۆلەردىكى ياش ئىز ــ باسارلارنىڭ بىلىم تەشنالىقىنى قاندۇرۇش، يېتىشتۈرۈش
ئۈچۈن ئەدەبىي مىراسلىرىمىز ئىچىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە نادىر ئەسەرلىرىمىزنىڭ
ئۇيغۇر ئەدەبىياتشۇناسلىقىمىزدا تۇتقان ئورنى، ئەدىبلىرىمىزنىڭ ياراتقان ئۇسلۇبى،
ئەسەرلەرنىڭ تىلى، بەدىئىيلىكى، تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى قاتارلىق تېمىلاردا خاس تەتقى-
قاتنى قانات يايدۇرۇپ، بۇ جەھەتتە تېخىمۇ زور ئەمەلىي ئۇنۇمگە ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

بۇ ئەسەرنىڭ مۇھەررىرى: م. باھاۋىدىن

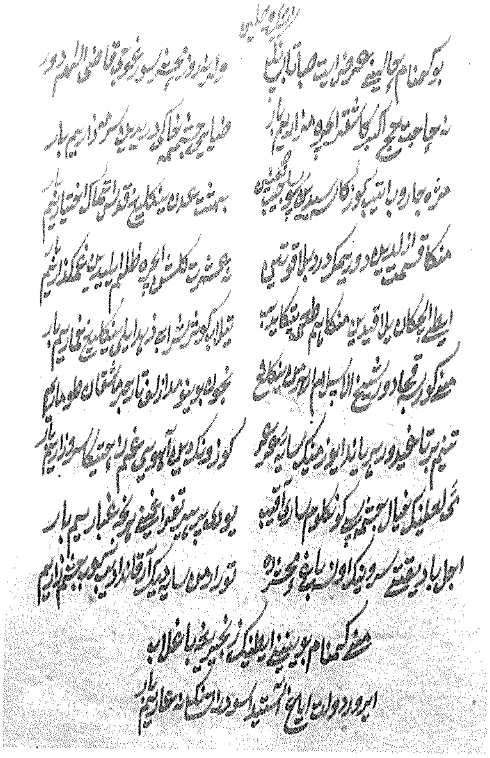

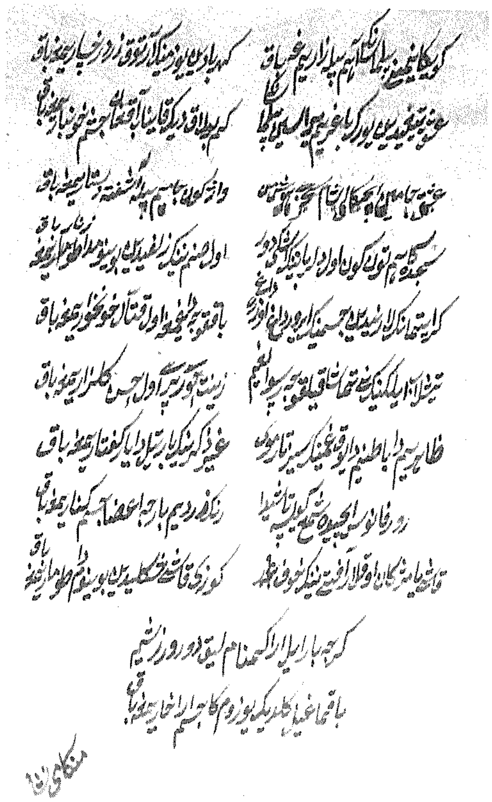

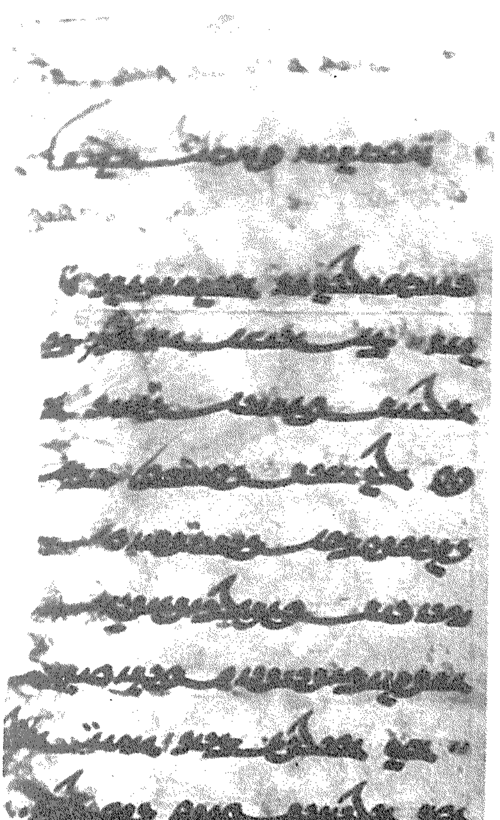

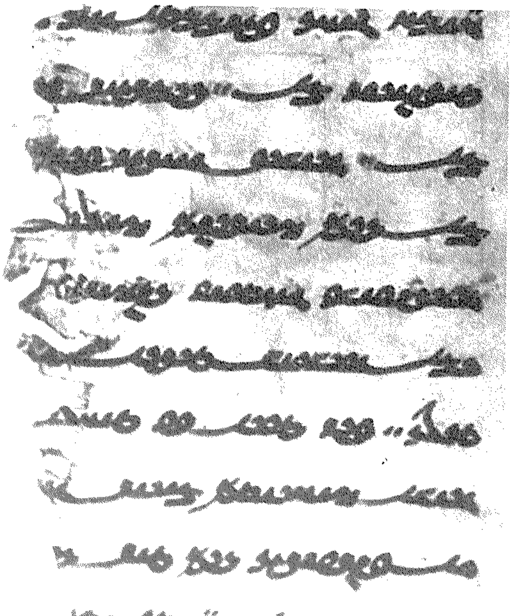

www.uyghurkitap.com

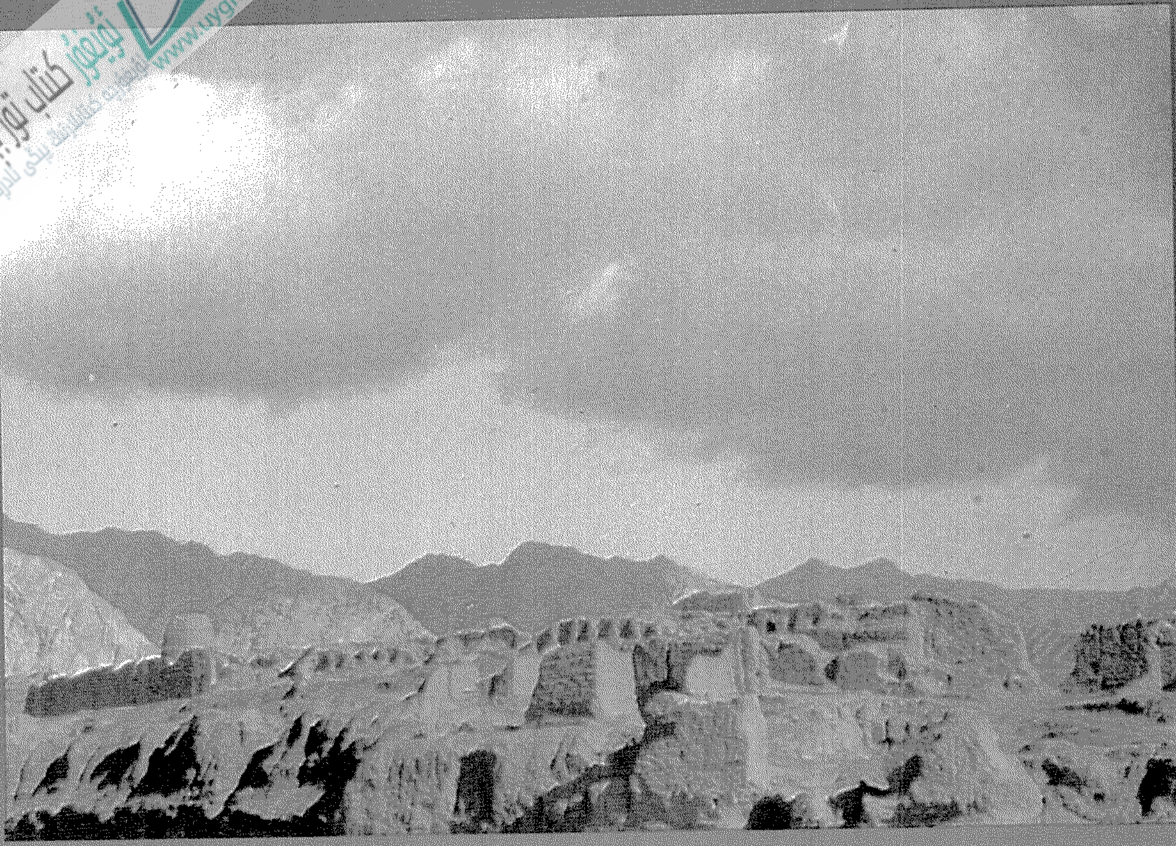

源泉（布拉克）（维吾尔文）总51期

بۇلاق (ئومۇمىي 51 - سان) (پەسىللىك ژۇرنال)

MAGAZINE OF BULAK UIGHUR LANGUAGE (QUARTERLY)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھرى جيەنجوڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN65－1063/I
本刊代号：58－108 定价：2.90元
ISSN 1005－0876/国外代号 Q1118

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى :
ۋەكالەت نومۇرى : 58—108 باھاسى : 2.90
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى : Q1118

9 771005 087006 02>